

*Työväki ja vauraus/
Väki Voimakas 36*

Työväki ja vauraus

Toimittaneet
Jussi Lahtinen & Heikki Mikkonen

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2023

Väki Voimakas 36

© THPTS, toimittajat ja kirjoittajat.

Sarjan formaatti: Katriina Rosavaara

Taitto: Raimo Parikka

Kannen kuva: Josefina Sipinen

ISSN 0782-2332

ISBN:

978-952-7466-15-5 (Nid)

978-952-7466-16-2 (PDF)

Hansaprint Turenki 2023

Sisällys

Heikki Mikkonen ja Jussi Lahtinen

Johdanto – vauraus työväenhistorian tutkimuskohteena ... 7

Pertti Haapala

Tehtaan valossa – niin kuin sen muistan ... 17

Fanny Reinikka

Tapaustutkimuksia palvelualan työtehtävissä toimineiden
miesten henkilökohtaisesta varallisuudesta Helsingissä
vuosina 1885–1925 ... 29

Anna Warsell

Entisten torppareiden hyvinvoinnin kokemus 1920-luvun
Ruovedellä ... 73

Mikko Rapo

Sotienjälkeinen asutustoiminta ilman maata jääneiden
pieneläjien silmin ... 111

Jussi Lahtinen

Kun työväestö vaurastui – kertomuksia toisen
maailmansodan jälkeisestä kehityksestä ... 139

Hannele Kuitunen

Oma tupa, oma lupa – työväen vaurastuminen ja kaupunki-
saneeraus 1960- ja 1970-luvuilla Tampereen Amurissa ... 171

Aino Tiihonen

Työväenluokan puoluevalinnat sekä niitä selittävät arvot
ja asenteet 2010-luvulla ... 211

Sanna Aaltonen

Mainettaan parempia – paperityöläisten käsitys asemastaan
ja ansioistaan 2020-luvun Suomessa ... 241

Osmo Soininvaara

Epilogi: Eriarvoisuuden paluu? ... 267

Kirjoittajat ... 275

Väki Voimakas -sarjassa aiemmin (1985-2022)

ilmestyneet kirjat ... 277

Johdanto

Vauraus työväenhistorian tutkimuskohteena

Yleisradio toteutti helmi-maaliskuussa 2023 ohjelmasarjan, jossa joukko suomalaisia kokoontui forssalaiselle huoltoasemalle keskustelemaan suomalaisuuden olemuksesta. Kolmiosaisen *Suomalaisuuden selkäranka* -sarjan pääteemat olivat turvallisuus, sivistys ja vauraus. Sarjan viimeisessä vaurauteen keskittyneessä jaksossa huoltoaseman pöydissä istuneet ihmiset pohtivat vaurauden sisältöä ja merkityksiä. On huomionarvoista, että monikaan henkilö ei käsitteellistänyt vaurautta rikkautena tai materiaalisena hyvinvointina. Sen sijaan vaurauden merkityksiä rakennettiin erityisesti turvallisuuden ja luottamuksen kautta. Eräs ohjelman keskustelijoista totesi myös, että ajatellessaan suomalaista vaurautta hänelle tuli päällimmäisenä mieleen pohjoismainen hyvinvointivaltio. Forssassa esitettyjen näkemysten pohjalta on perusteltua väittää, että vauraus on monitulkintainen käsite, jolla on erilaisia merkityksiä niin yksilön elämässä kuin yhteisöisten ja yhteiskunnallisten suhteiden kuvaajana.

Vaurauden suhde rikkauten ja hyvinvointiin on ollut myös käsitehistoriallisesti monitulkintainen. Kulttuurintutkimuksen kentän pioneeri Raymond Williams on esittänyt *wealth*-sanan olleen alun perin analogisessa suhteessa käsitteiden ”well” (terve, hyvinvoiva) ja ”health” (terveys) kanssa. 1300–1400-luvuilla englannin kielessä vauraudella tarkoitettiinkin hyvinvointia ja onnellisuutta erityisesti yhteisön tai kansakunnan kontekstissa (*commonwealth*). Vaurauden ja rahan välistä suhdetta alettiin Williamsin mukaan pohtia hiljalleen 1600-luvulla, jolloin jälkimmäiseen käsitteeseen liitettiin halveksunnan ja toissijaisuuden stigma.¹ 1700-luvun lopulla Adam Smith ja muut moraalifilosofit

alkoivat käsitteellistää talousjärjestelmää, joka rakentui vapaiden markkinoiden toiminnalle ja yksilölliselle voitontavoittelulle. Tällöin käsitteillä ei enää viitattu kansakunnan voimaan ja hyvinvointiin vaan yksilöomistuksen pohjalle rakentuvaan materiaaliseen vaurauteen ja rikastumiseen.²

Teollistumisen seurauksena vauraudesta tuli tärkeä kysymys ja kiistakohde myös työväenliikkeen kontekstissa. Brittiläiseen klassiseen liberalismiin ajattelunsa pohjanneen Manchesterin koulukunnaksi nimetyn suuntauksen mukaan vapaaseen markkinatalouteen ja kansainväliseen kauppaan perustunut teollistumiskehitys nosti viimeistään pitkällä aikavälillä kaikkien yhteiskuntaryhmien hyvinvointia. Vastakkainen näkemys syntyi teollisuuskeskuksiin siirtyneistä ihmisjoukoista, jotka aikalaiskokemuksissa raatoivat kurjissa hökkelikylissä pienillä palkoilla tehtaanomistajien rikastuessa. Vaikka myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneet, että teollistuminen nosti epätasaisesti mutta vakaasti myös teollisuustyöväestön elintasoja, tuloerojen kasvu herätti uudenlaisen keskustelun teollisuuden synnyttämän vaurauden jakautumisesta.³ Vauraudesta tuli käsitteellisesti ja poliittisesti suhteellista.

Työväenliikkeen vahvistuminen ja hyvinvointivaltioideologian rakentuminen muuttivat keskustelua työväestön vauraudesta. Vaikka talouskasvu oli 1800-luvulla voimakasta, se näkyi konkreettisesti kaikkien yhteiskuntaluokkien terveyden ja elinien nousuna vasta 1900-luvun aikana.⁴ Viimeistään toisen maailmansodan jälkeen esitettiin, että työväki ja vauraus ovat löytäneet toisensa. Vuonna 1958 amerikkalainen ekonomisti J.K. Galbraith julkaisi teoksen *Affluent Society*, joka suomennettiin vuonna 1969 ”Runsauden yhteiskunnaksi”. Teos olisi voinut yhtä hyvin olla suomeksi ”Vaurauden yhteiskunta”. Käsite viittasi aikakauden voimakkaaseen talouskasvuun länsimaissa, ja sitä alettiin käyttää angloamerikkalaisessa julkisessa keskustelussa kuvaamaan sen hetkistä yhteiskunnallista todellisuutta. Tällöin myös työväenluokalla oli rahaa ostaa moderneja kulutushyödykkeitä ja saada asuntolaina unelmien asuintaloon. Kulutusyhteiskunnan nousua ei olisi tapahtunut ilman vaurastuvaa työläismassaa.

1960-luvulla Britanniassa nousi esiin väite, että ”runsauden yhteiskunnassa” vaurastuva työväenluokka on sulautumassa keskiluokkaan siten, että yhteiskuntaluokka sosiaalista asemaa määrittelevänä käsitteenä oli vaipumassa historiaan. Tämän ryhmän jäseniin oli mahdollista viitata termillä ”affluent worker”, vauras työläinen. Ryhmään kuului erityisesti teollisuuden alan ja teollisuuden alihankkijoiden piirissä toimineita ja ammatillisen tai perusasteen koulutuksen saaneita työläisiä, joiden elintaso kasvoi harvinaisen nopeasti 1940-luvulta aina 1970-luvulle asti.⁵ Samalla myös työväenliikkeen vaikutusvalta ja varallisuus kasvoivat ympäri Eurooppaa – ja jopa Yhdysvalloissa.

1970-luku merkitsi vaurauden ja työväestön suhteessa rytminvaihdoista. Vuonna 1973 alkanut öljykriisi kiihdytti länsimaissa teollisuudenalojen alasajoa tai siirtymistä halvemman tuotannon maihin. Vaikka työväestön tulotaso ja sosioekonominen asema eivät romahtaneet, vuosikymmenen pessimistinen pohjavire vaikutti luokkakokemukseen vahvasti. 1980-luvulla deindustrialisaation sekä erityisesti Yhdysvalloissa ruostevelyöhykkeen (*rust belt*) käsitteet iskostuivat osaksi työväestön yhteiskunnallista kertomusta. Vauraan työläisen käsite alkoi edustaa nostalgista menneisyyttä, mitä ei enää ole.⁶ Tästä eteenpäin työväestön niin yhteiskunnallisen toimijana kuin keskituloisena yhteiskuntaluokkana on sanottu näivettyneen luoden poliittisille protestipuolueille vahvaa kannatuspohjaa.

1960-luvun materiaalisen vaurauden, talouskasvun ja kulutus-kulttuurin liitto kohtasi myös toisen vastavoiman, kun maapallon rajalliset resurssit nousivat yhteiskunnalliseen keskusteluun. *Silent Spring* -teos (1962) sekä Rooman klubin julkaisema *The Limits to Growth* (1972) vaikuttivat vahvasti modernin länsimaisen ympäristöliikkeen syntyyn. Seuraavien vuosikymmenten aikana ajatus materiaalisen vaurauden jatkuvasta kasvusta on kyseenalaistettu voimakkaasti. Perinteisen työväestön keskuudessa ilmiö on ollut ristiriitainen. Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus on mielletty keskeiseksi vasemmistoaatteen arvoksi, minkä lisäksi puhdas luonto on kytkeytynyt työläisten asumiseen ja vapaa-aikaan. Toisaalta tiukentuvat ympäristövaatimukset ovat

näyttäytyneet uhkana työväenluokan kulutusorientoituneelle elämäntyyliille. Myös tätä kautta ilmastotoimiin kriittisesti suhtautuvat protestipuolueet ovat saaneet ”vauraita työläisiä” taakseen.

Teoksen synty ja rakenne

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran vuoden 2022 kesäseminaari järjestettiin elokuussa Työväenmuseo Werstaalla teemalla työväki ja vauraus. Vaurauden käsitteellinen laaja-alaisuus näkyi myös seminaariesitelmien moninaisissa näkökulmissa sekä monitieteisyydessä. Seminaarin esitelmät lähestyivät vaurautta tutkimuskohteena historiatieteen mutta myös esimerkiksi etnologian, kaupunkitutkimuksen ja sosiologian näkökulmista. Vaurautta tutkitaan Suomessa monella tieteenalalla ja erilaisissa konteksteissa. Vauraus on taloushistoriaa, poliittista historiaa, agraarihistoriaa, luokkatutkimusta, työn historiaa ja työväen historiaa. Tämä kirja kokoaa yhteen seminaarin teemoja ja keskustelua.

Tavoitteenamme on nostaa esiin vaurauden merkitys käsitteellisesti ja teoreettisesti monitulkintaisena tutkimuskohteena. Teemaa on jo käsitelty vastaavista lähtökohdista vuoden 2014 Väki voimakas -vuosikirjassa *Työväestö ja hyvinvointi*. Monet tämän kokoomateoksen tutkimusartikkeleista olisivat voineet olla vuoden 2014 vuosikirjassa ja päinvastoin. Yleisesti ottaen vuoden 2014 teos tematisoi hyvinvointia niin sanotun ”suuren kertomuksen” kontekstissa, joka kuvasi ainakin Suomessa nopeasti tapahtunutta muutosta köyhästä agraarivaltiosta moderniksi hyvinvointivaltioksi.⁷ Tämän teoksen näkökulma ei ole vastakkainen vaan täydentävä. Artikkeleissa niin maaseututyöläinen kuin kaupunkityöläinen kohtaavat yhteiskunnallisia muutoksia. Miten kokemus vauraudesta tai omasta elintasosta rakentuu, kun yksilö kohtaa jotain uutta? Teoksen lopulla kohdataan myös työväenluokkaisia toimijoita, joiden sosioekonominen asema on muutoksessa kohti epävarmuutta. Miten tähän reagoidaan? On perusteltua väittää,

että vauraus on muutakin kuin elintason kasvua ja materiaalista hyvinvointia. Se on turvallisuutta ja luottamusta.

Pertti Haapalan artikkeli pohjautuu kesäseminaarissa järjestettyyn keskustelutilaisuuteen. Tilaisuuden aiheena oli Haapalan vuonna 1986 julkaistu väitöskirja *Tehtaan valossa – teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*, jota voi perustellusti pitää työväestön vaurastumiseen kytkeytyvän tematiikan klassikotutkimuksena. Haapalan artikkeli jatkaa siitä, mihin kesäseminaarin paneelikeskustelu jäi. Seminaarissa emeritusprofessori Haapalan kollegat Mervi Kaarinen, Jarmo Peltola ja Risto Turunen Tampereen yliopistosta kävivät läpi rakentavan kriittisesti Haapalan klassikkoteosta peilaten sitä niin ilmestymisaikansa kuin myös nykyiseen tutkimuskenttään. Klassikkotekstien ”uudelleen tulkinnat” (*revisited*) ovat verrattain yleisiä angloamerikkalaisessa yhteiskuntatieteellisessä perinteessä.⁸ Toiveenamme on, että perinne rantautuisi myös Suomeen historiantutkimuksen kentälle. Klassikkoteoksilla on edelleen annettavaa, vaikka niitä ei pidä lukea kyseenalaistamattomina ja kanonisoituina teksteinä.

Fanny Reinikan artikkelin keskiössä ovat miesten palvelualan työt 1800-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkuun. Reinikka analysoi tutkimuskohdetta sukupuolinäkökulmasta käyttämällä monipuolista lähdeaineistoa. Artikkelin tarjoaa näkökulman miesten palvelualalla työskennelleiden henkilöiden henkilökohtaiseen varallisuuteen ja tuloeroihin. Reinikka osoittaa, että myös miehet työskentelivät aloilla, joista on jäänyt jälkeen ainoastaan vähäistä ja hajanaista lähdeaineistoa.

Anna Warsell käsittelee artikkelissaan ruoveteläisten entisten torppareiden tulontasoa ja koettua hyvinvointia 1920-luvun maaseutuyhteisössä. Warsell lähestyy tutkimuskohdettaan sekä muistitietoaineiston että verotietojen avulla. Kahden erilaisen lähdeaineiston käyttö tarjoaa hedelmällisen lähtökohdan tutkia materiaalisen elintason ja vaurauden suhdetta, jota Warsell käsitteellistää sosiologisen hyvinvointitutkimuksen viitekehyksestä. Artikkelin tarjoaa tukea väitteelle, että entisten torpparitilojen omaksi lunastamisessa tulotason nousua merkittävämpiä teki-

jöitä olivat pienviljelijöiden koettu oikeudenmukaisuus ja turvallisuus.

Mikko Rapo tarttuu artikkelissaan toisen maailmansodan jälkeiseen asutustoimintaan ilman maata jääneiden pieneläjien silmin. Asutustoimintaan kytkeytyvä maansaanti näyttäytyi monille lupauksena paremmasta tulevaisuudesta, mutta toteutumattomat odotukset herättivät myös pettymyksien tunteita ja ristiriitoja. Analysoimalla maanhakijoiden lähettämiä kirjeitä Rapo nostaa esiin maansaantiin liittyneitä pitkiä kulttuurisia sekä sosiaalisia perinteitä. Lisäksi artikkeli käsitteellistää vaurauden ja turvallisuudentunteen välistä suhdetta.

Jussi Lahtinen johdattelee lukijan toisen maailmansodan jälkeisten suurten yhteiskunnallisten kertomusten pariin luoden pitkittäiskatsauksen vauraan työläisen tematiikkaan 1950-luvulta 2020-luvulle asti. Niin yleisesti länsimaissa kuin Suomessaakin kokemus vauraudesta ja edistyksestä muutti työväenluokan asemaa yhteiskunnassa. Artikkelissa seurataan, miten unelmat omistusasunnosta tai -osakkeesta sekä henkilöautosta konkretisoituivat yhä laajempien kansanosien keskuudessa ja miten unelmat osin romahtivat deindustrialisaation ja teollisen rakenne muutoksen seurauksena.

Hannele Kuitusen artikkelissa katse kohdistuu erityisesti suomalaisen asumisen muutokseen ”suuren murroksen” aikana 1960–70-luvuilla. Tutkimuskohteena artikkelissa on Amurin kaupunginosa, Tampereen kantakaupungin läheisyyteen 1860-luvulta lähtien muodostunut puutalovaltainen asuinalue. Amuri saneerattiin noin kymmenessä vuodessa niin, että vanhat puutalokorttelit purettiin uusien kerrostalojen tieltä. Kuitunen analysoi haastattelujen avulla kokemuksia, joita muutto uusiin kerrostaloihin tuotti. Warsellin tavoin myös Kuitunen liittyy vaurastumisen hyvinvoinnin käsitteeseen. Uudet modernit asunnot tarjosivat monille paremmat arjen puitteet toteuttaa itseään ja elää aktiivista elämää.

Teoksen viimeisessä osiossa keskiössä on 2010- ja 2020-lukujen Suomi. Aino Tiihonen analysoi artikkelissaan työväenluokan äänestyskäyttäytymistä 2010-luvun Suomessa. Tarkastelu-

kohteena ovat erityisesti puoluevalintoihin vaikuttavat arvot ja asenteet. Artikkelissa nousee esiin, että luokkasamaistuminen ja ammattiasema eivät enää kulje yhtä voimakkaasti käsi kädessä kuin ennen. Myös työväenluokkaisuus on muuttanut muotoaan, ja sitä on syytä tarkastella monimuotoisemmin kuin pelkkänä ammattiasemana. Tiuhosen vaalitutkimusaineistoihin perustuvassa analyysissä korostuu suomalaisen poliittisen kentän murros. Perussuomalaiset on noussut suosituksi niin perinteisen ammattiin sidotun työväenluokan kuin myös uudenaikaisiin työväenluokkapositiivisiin sidottujen äänestäjien keskuudessa. Jo 1960-luvun lopulta asti niin sanotun populistit ovat aika ajoin saaneet merkittävää suosiota länsimaisen ”vauraan” työväestön keskuudessa. Nyt tämä trendi on rantautunut myös Suomeen.

Sanna Aaltonen analysoi haastattelututkimuksessaan nykyajan massa- ja paperiteollisuuden piirissä työskentelevien suhdetta omaan yhteiskunnalliseen asemaansa, joka on aika ajoin saatettu liittää pilkkalliseen käsitteeseen työläisaristokratia. Haastateltujen paperityöläisten piirissä esiintyy paljon vastapuhetta, jossa pyritään oikomaan käsityksiä ”liian suurista palkoista” ja oikeuttamaan omaa yhteiskunnallista asemaa. Samalla paperityöläinen tunnistaa yhä edelleen yhteiskuntaluokan merkityksen ja asemoi itsensä ennen kaikkea työväenluokkaiseen keskiryhmään kuuluvaksi.

Kirjan päättää Osmo Soininvaaran näkökulmateksti, jossa katse siirretään tulevaan. Soininvaaran vuonna 2021 julkaistuun teokseen *2020-luvun yhteiskuntapolitiikka* perustuva artikkeli maalaa synkkää kuvaa erityisesti ammattitaidottoman, lyhyen koulupolun käyneen väestöosan tulevaisuudesta. Jos aikaisemmin kansalaiskoulun tai peruskoulun päättäneellä nuorella oli ainakin teorettinen mahdollisuus saavuttaa keskiryhmien elintaso teollisuuden palveluksessa, ei 2020-luvun maailmassa tätä mahdollisuutta enää ole. Soininvaara luettelee omia ratkaisumallejaan siihen, miten sosiaali- ja talouspolitiikalla voidaan vastata modernin työelämä vaatimuksiin. Samalla teksti herättää kysymään: onko vaurauden ja työväenluokan pitkään jatkunut liitto ohi?

Vuoden 2023 Väki voimakas -vuosikirja *Työväki ja vauraus* tarjoaa lukijalle katsauksen työväestön vaurauden historialliseen muutokseen. Niin agraariyhteiskunnassa kuin modernissa palkkatyöyhteiskunnassa on hetkiä, jolloin työväestön vauraus rakentuu uudella tavalla: oman torpan lunastaminen, uusien ammattien esiinnousu, moderniin kerrostaloon muutto tai sosioekonomisten takaiskujen tuottama poliittinen herääminen tarjoavat näkökulmia aineellisessa elintasossa tapahtuviin muutoksiin mutta myös vaikeammin käsitteellistettäviin ilmiöihin. Suhteellinen vaurastuminen on tuottanut uusia tapoja asemoitua yhteiskuntaan. Kuten todettua, se on tuonut turvaa ja hyvinvointia. Samalla myöhemmät muutokset ovat saattaneet järkyttää saavutettua elintasoja ja vaurauden kokemusta. Työväestön ja vaurauden suhde on rakentunut historiallisesti, ja muutos jatkuu.

Viitteet

- 1 Williams 1983/1976, 331–332.
- 2 Saastamoinen 2011.
- 3 Ks. esim. Haapala 1986.
- 4 Fogel 2004.
- 5 Yhteenveto aikakauden Affluent worker -keskustelusta, ks. Rinehart 1971.
- 6 Ks. esim. Fourastié 1979.
- 7 Hannikainen 2014.
- 8 Ks. esim. Berry 2013; Savage 2005.

Kirjallisuus

- Berry, Mike (2013): *The Affluent Society Revisited*. Oxford University Press, Oxford.
- Carson, Rachel (1962): *Silent Spring*. Houghton Mifflin, Boston.
- Fogel, Robert William (2014): *The Escape from Hunger and Premature Death, 1700–2100. Europe, America, and the Third World*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fourastié, Jean (1979): *Les Trente Glorieuses. Ou la Révolution Invisible de 1946 à 1975*. Fayard, Pariisi.
- Galbraith, John Kenneth (1958): *The Affluent Society*. Houghton Mifflin, Boston.
- Haapala, Pertti (1986): Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Historiallisia Tutkimuksia 133. Suomen Historiallinen Seura & Vastapaino, Helsinki & Tampere. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000178>.
- Hannikainen, Matti (2014): Hyvinvoinnin suuri kertomus ja uudet näkökulmat. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.), *Työväestö ja hyvinvointi*. Väki voimakas 27. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 7–12. <http://hdl.handle.net/10138/347639>.
- Meadows, Donella H.; Meadows, Dennis L.; Randers, Jørgen & Behrens III, William W. (1972): *The Limits to Growth*. Universe Books, New York.
- Rinehart, James W. (1971): Affluence and the Embourgeoisement of the Working Class. A Critical Look. *Social Problems* 2 (19), 149–162.
- Saastamoinen, Kari (2011): Adam Smith ja näkymätön käsi. Teoksessa Risto Heiskala & Akseli Virtanen (toim.), *Talous ja yhteiskuntateoria I. Vanhan maailman talous ja suuri murros*. Gaudeamus, Helsinki, 176–202.
- Savage, Mike (2005): Working-Class Identities in the 1960s. Revisiting the Affluent Worker Study. *Sociology* 39 (5), 929–946.
- Williams, Raymond (1983/1976): *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*. Revisited Edition. Oxford University Press, New York.

Tehtaan valossa – niin kuin sen muistan

Eräs väitös

Kirjoitukseni alaotsikko on lainattu G. H. von Wrightin muistel-
mista, joissa hän kirjoittaa omasta työstään ja elämästään avoi-
men subjektiivisesti, kuten muistaa. Muut voivat selvittää, miten
asiat oikeasti menivät – jos siihen tulee mitään syytä.¹ Tämä ajatus
tuli mieleeni, kun sain tilaisuuden kommentoida omia tekemi-
siäni ja tunnelmia liittyen väitöskirjaani, joka ilmestyi 36 vuotta
sitten. Omasta perspektiivistäni katsoen asia liittyy nuoruuteeni,
eli kirjoittaja on eri ihminen kuin tämän tekstin kirjoittaja, joka
voi katsella itseään jo historiana.

Väitöstilaisuus kirkkaana lokakuun päivänä 1986 oli minulle
tietysti jännittävä, mutta ajan tavan mukaan se oli ylipitkä ja
tylsä. Vastaväittäjä Yrjö Kaukiainen oli perusteellinen, mutta
päästi minut liian helpolla, so. en saanut vastata niihin hanka-
liin kysymyksiin, joita odotin ja joihin olin valmistautunut. Hän
tosin helpotti oloani jo ennen tilaisuutta kertomalla ilmeisen käy-
tetyin vitsin: eihän sinulla hätää ole, koska tunnet asian parhaiten.
Laimean tilaisuuden jälkeen saamani korkea arvosana oli yllätys,
kuten oli muukin vastaanotto. Se oli kovin positiivinen mutta
samalla valikoiva. *Aamulehti* teki laajan jutun, jossa korostettiin
tehtaiden siunausta Tampereelle ja miten kirjani rikkoi myytin
teollistumisen kurjuudesta. Paikallinen *Hämeen Yhteistyö* oli
päinvastaista mieltä: tekijä valkopesi kapitalismia, eikä tuntenut
työväestön historiaa. Eino Jutikkala todisti arvovallallaan, miten
työni oli ”viimeinen naula Marxin arkkuun” eli ns. kurjistumis-

teorialle. Sosiologian professorin Raimo Blomin mielestä kirjani taas oli ”etevää marxilaista tutkimusta”. *Satakunnan Kansan* mukaan todistin, että ”valkoiset olivat oikeassa vuonna 1918”. Kaverini Panu Pulma ylitti hänkin odotukseni kirjoittamalla, että *Tehtaan valossa* oli ”klassikko jo syntyessään”. Väite tuntui liioittelulta, mutta perustelut olivat mielestäni oikeat: Väinö Voionmaan ja Heikki Wariksen sosiaalhistorian perinteen jatkaminen oli tarkoitukseni ja ehkä ansioni. Sen merkinä on, että pääsin sittemmin jonon jatkoksi teokseen *Suomalaisen sosiologian historia*.² Silloiset ajatukseni sosiaalhistoriasta tutkimustapana kokosin kirjaani *Sosiaalhistoria* (1989). Se oli alun perin opetusmoniste, josta tuli paljon luettu ja käytetty ”metodikirja”. Sellaisia ei tuolloin ollut ainakaan liikaa. Ns. uusi sosiaalhistoriallinen tutkimus lisääntyi meilläkin nopeasti kansainvälisten esimerkkien perässä ja se sai jonkinlaisen ”perinteisen historiankirjoituksen” haastajan aseman.³

Valo ja varjo

Tehtaan valossa oli aikansa tuote, joka vastasi sen ajan tutkimuskysymyksiin, jotka nousivat sen ajan maailmasta, jossa edelleen kinasteltiin siitä oliko ”teollinen vallankumous” ihmiskunnalle siunaus vai kirous. Kirjan saama julkisuus sekä vastaanoton kaksijakoisuus ja ideologisuus kuvastavat tätä. En halunnut todistaa minkään poliittisen näkemyksen puolesta, mutta sellaisena sitä luettiin, varsinkin kirjan otsikkoa. Olihan otsikko ikään kuin vastine Toivo Pekkasen romaanin tunnetulle nimelle ”Tehtaan varjossa”. Siitä oli tullut klisee, jolla viitattiin työväestön alisteiseen asemaan ja kurjuuteen. Tällä taas selitettiin työväenliikkeen syntyä ja oikeutusta. Selitys ei tosin ollut Pekkasen romaanin sisältö, enkä siinä mielessä yrittänytkään kumota *hänen* ajatuksiaan. 1800-luvulta toki löytyy ns. kurjuusdiskurssi. Se oli aika-aiheellisuutta ja näkyvää yhteiskuntakritiikkiä, jota ei voi ohittaa. Oma päätelmäni oli kuitenkin, että ”työväenliikkeen omakuva olemassaolonsa syistä ei ole sen olemassaolon oikea historialli-

nen selitys”.⁴ Tämä voi vaikuttaa monimutkaiselta, mutta asia on lopulta yksinkertainen. Historiaa on tapana selittää ihmisten omilla käsityksillä ja tavoitteilla, intentioilla. Ne ovatkin tärkein asia ottaa huomioon, kun selitetään yksilön tai joukon tekoja. Yhtä oleellista on huomioida se, että tuon toimijan tekemisiin vaikuttavat muutkin tekijät kuin oma ymmärrys. Ulkopuolisella tutkijalla voi siis olla ilmiöstä enemmän tietoa kuin aikalaistojen majoilla. Väinö Voionmaa, joka nuorempana kokijana kirjoitti hyvin kriittisesti ”manchesterilaisuuden” nurjasta puolesta, näki asian myöhemmin toisessa perspektiivissä: työväenliikkeen synty olikin ”19. vuosisadan taloudellisen edistyksen, kansanvallan ja kansansivistyksen hedelmä”.⁵ Selitykseen tuli mukaan laajempi ja pitempiaikainen yhteiskunnallinen konteksti. Tämän ”holistisen” tutkimusasetelman idean ja tulokset tiivistin väitöskirjani teoreettisessa yhteenvedossa *Mallit ja Tampere*. Kyse ei ollut ”paikallishistoriasta” tai ”työväenhistoriasta” vaan *yhteiskunnan historiasta*, jolla oli aikansa ja paikkansa. Oman mallini juuret olivat E. P. Thompsonin inspiroima ”new social history” – myös pohjoisamerikkalainen – ja varsinkin Jürgen Kockan ja Anthony Giddensin virittämä ”weberiläinen” luokkateoria.⁶ Väitöskirjani ei siis ollut ”marxilainen” kuten moni luuli, kuuli tai kuvitteli – mutta ei myöskään ohjelmallisesti ”anti-marxilainen”.

Kurjistumisteoria

Temaattinen lähtökohta omalle *empiiriselle* tutkimukselleni oli 1970-luvulla käyty tutkimus- ja keskustelukierros teollisen vallankumouksen seurauksista. Yksinkertainen ja jo 1800-luvulla toistettu yleistys oli, että teollinen vallankumous oli sosiaalinen katastrofi, joka synnytti uuden kaupunkiköyhälistön kaikkine ongelmineen. Tästä on hyvä kuvaus Friedrich Engelsin vuosina 1842–1845 kirjoittama *Työväenluokan asema Englannissa* (*The Condition of the Working Class in England*), jolloin ei ollut vielä marxismia eikä työväenliikettä.⁷ Kurjistumisteoriasta tuli sittemmin niin vahva kuva – mm. Charles Dickensin ansiosta – että

se oli 1900-luvulla ns. yleinen totuus, jota työväenliike toisti eikä juuri kukaan kyseenalaistanut. Vasta kun talous- ja sosiaalishi-
toriallinen tutkimus pystyivät uskottavasti laskemaan talouden,
palkkojen, elintason ja terveyden muutoksia, kuva alkoi muuttua
ja syntyi myös ns. ”positive view”.⁸ Oma työni osui tähän väliin:
olivatko teollistumisen seuraukset pääosin myönteisiä vai kieltei-
siä. Yleisin vastaus on jo kauan ollut: lyhyellä aikavälillä syntyi
paljon uusia ongelmia ja ns. ”työväenkysymys”, mutta pitkällä
aikavälillä ihmisten elämä parani, kun talous kasvoi ja ongelmiin
puututtiin. E. P. Thompson (muistaakseni) tiivistä tämän ristirii-
dan ironisiin sanoihin: teollinen vallankumous oli onni meille,
mutta tragedia niille jotka sen toteuttivat.

Teollistumisen, talouskasvun ja elintason nousun voittokul-
ku 1900-luvulla veivät pohjan ”kurjuusparadigman” suosiolta,
mutta se palasi takaisin ainakin kolmella tavalla. Itse pidin sitä
tärkeänä aikalaisymmärryksenä, joka pitää ottaa vakavasti, kun
tutkitaan ihmisten arkea, identiteettiä ja poliittista ajattelua. Toi-
seksi havaittiin, että Britannia oli vain yksi tapaus teollistumisen
historiassa ja olosuhteet todellakin vaihtelivat.⁹ Kolmanneksi:
samantapaiset kehityskulut toistuivat sittemmin myös ns. kehi-
tysmaissa, ja globalisaatio toi näkyväksi kansainvälisen ”halpa-
työn” ja sen seuraukset. Suomen historian kannalta on kiinnos-
tava ns. ”Engelsin paussi”. Se tarkoittaa, että 1800-luvun alkupuol-
lella suurteollisuuden synty todellakin laski työväestön elintaso-
a 1840-luvulle asti ainakin Britanniassa – tai ainakin se jäi muista
jälkeen.¹⁰ Pääomatulot kasvoivat palkkatulojen kustannuksella,
eli ”rikkaat rikastuivat ja köyhät köyhtyivät”. Kuva on ilmeisen
oikea – onhan se tarkasti laskettu – ja se selittää niin kapitalismin
menestystä kuin köyhien reaktioita. Suomessa noin ei näytä käy-
neen.¹¹ Vaikka uusilla tehtailla saattoi ansaita todella paljon, se ei
laskenut muiden tuloja. Valtiovallan privilegioilla (suoralla tuella
ja lupien, markkinoiden ja tullien säätelyllä) saatiin parempia
kilpailuasemia kuin palkkatasoa polkemalla. Ja ennen kaikkea:
tehtaiden työvoima rekrytoitiin pääosin maataloudesta, missä
palkat olivat oleellisesti alemmat kuin kaupungeissa. Tehdastyö
ei myöskään vienyt töitä muilta, kuten kävi Britanniassa, jossa

oli vanhastaan laajaa pienimuotoisempaa teollisuutta. Suomessa tehtaat toivat uusia, paremmin palkattuja ja haluttuja töitä sekä köyhille maalaisille että osaaville ammattimiehille, joita rekrytoitiin ulkomailta. Tämä kaikki näkyi myös asennoitumisessa tehdastyöhön, jota arvostettiin enemmän kuin on jälkikäteen kuviteltu. Sama asetelma toistui Yhdysvalloissa, jonka teollistuminen veti 1800-luvulla työvoimaa Euroopan köyhiltä alueilta (myös Suomesta) ja tarjosi selvästi paremman elintason. Sittemmin, erityisesti 1960-luvulta alkaen, työtä alettiin siirtää teollisuusmaista ”halpoihin maihin”, missä pienikin palkka oli jälleen toivottu lisä.

Tutkimusasetelmaan vaikutti oleellisesti, että vielä 1980-luvulla Suomessa ei ollut tehty paljoakaan pätevää tutkimusta 1800-luvun elinoloista, ei edes palkoista. Mielikuvia hallitsivat satunnainen muistiaineisto, kuvaileva aikalaiskeskustelu ja sama poliittinen väittely ”riistosta”, jota käytiin jo 1900-luvun alussa. Omat tulokseni ”tehtaan valosta” eli elinolojen paranemisesta pääosin hyväksyttiin, mutta perustelut eivät kiinnostaneet yhtä paljoa. Yhteiskuntahistoriallinen metodi tai ”historiallinen sosiologia” tuntuivat olevan historiasta kiinnostuneillekin vielä tuolloin jotenkin vieraita, kuten kaikenlainen ”teoretisointi” muutenkin. Tärkeintä oli, että asiat kerrotaan ”niin kuin ne todella olivat”. Nykypäivästä katsoen on kiinnostavaa, miten tosissaan tuota Leopold von Ranken lentävää lausetta luettiin. Nyt varmaankin harva kiihtyy, jos korjaan sen muotoon: ”historia on *kertomus* siitä mitä todella tapahtui”.

Numeroita ja käsitteitä

Sosiaalihistoriallinen tutkimus juonsi alkunsa paljolti ”yhteiskunnallisen kysymyksen” synnystä, eli miten teollistuminen synnytti uudenlaisia ongelmia sekä poliittisen ja tieteellisen huolen yhteiskunnan eheydestä. Keskustelu alkoi Britanniassa jo 1800-luvun alussa ja levisi teollistumisen mukana muualle Eurooppaan, Saksan kautta Suomeenkin. Kun nyt tiedämme lopputuloksen,

voi yleistää, että uuden teollisen yhteiskunnan kriisit ratkaistiin poliittisella säätelyllä. Tässä epäonnistuttiin vain Venäjällä.

Osa ongelmien ratkaisua oli uudenlainen tilastollinen tutkimus työväestön elinoloista eli ns. survey-tutkimukset. Suomessa tällainen aineisto oli 1900-luvun alun *Työtilasto* ja tavallaan myös *Tilattoman väen alakomitean* tutkimukset sekä jo 1840-luvulla aloitettu teollisuustilasto (manufaktuurijohtokunnan kertomukset). Yhdistettynä kattavaan väestötilastoon Suomessa on ollut tavallista paremmat mahdollisuudet selvittää tuon ajan sosiaalista rakennetta ja demografiaa, elinoloja ja näiden muutosta. Tämä oli oman tutkimukseni rakenteellinen pohja-aineisto.¹² Sen ”päälle” tuli kertova aineisto eli aikalaisymmärrys, tieto ihmisten kokemuksista ja näkemyksistä. Luonteva kysymys oli, selittävätkö ”kova” ja ”pehmeä” aineisto toisiaan.

1800-luvun todellisuudessa ja käsityksissä ihmisten taloudellisen aseman erot olivat selvät, ja ne nähtiin ”luokkajakona”. Jaon näkemiseen ei tarvittu marxilaisuutta, vaan se oli ns. yleistä ymmärrystä ja kokemusta. Se oli myös sääty-yhteiskunnan oppi ihmisen luonnollisesta paikasta yhteiskunnassa ja heijastui suoraan lainsäädännössä. Tehtaat tai kapitalismi eivät tuoneet mukanaan uusia syvempiä jakoja ihmisten kesken vaan päinvastoin: vanhaan järjestykseen alkoi tulla murtumia. 1800-luku oli ”vapausaatteiden” aikaa. Yksi näistä aatteista oli työväenliike, joka vaati nimenomaan kansalaisvapauksien laajentamista. On tavallaan historian sattuma, että liikkeen syntyä alettiin perustella filosofi Karl Marxin teorialla ”luokkatietoisuudesta”, joka oli hänen mukaansa tulos palkkatyön synnyttämästä ”vieraantumisesta”. Kansan parissa puhuttiin yksinkertaisemmin ”heräämisestä” omien oikeuksien puolustamiseen. 1980-luvun tutkimuksessa luokkatietoisuus oli jo vanhanaikainen idea. Sen tilalle olivat tulleet ideologisesti neutraalit *identiteetin* ja poliittisen *mobilisaation* tutkimus. Näillä käsitteillä kuvattiin ja selitettiin modernin yhteiskunnan ja erityisesti ”kansalaisyhteiskunnan” (*civil society*) syntyä. Oma päätelmäni tuohon keskusteluun oli, että ”luokan synty” ei ollut taloudellinen tai muukaan välttämättömyys, vaan se oli uusi identiteetti ja tulos *yhteiskunnan*, erityisesti sen ins-

tituutioiden ja ajattelutapojen, eikä vain talouden muutoksesta. Toisaalta: vaikka perinteinen luokkateoria oli väärä yleistyminen, yhteiskunnan jakautuminen oli silti sosiaalista todellisuutta, ja se piti ottaa tutkimuksessa vakavasti.

Tehtaan valossa yhdistyi siis kaksi tutkimustapaa: rakennehistoria ja käsityshistoria. Tutkimuksen keskiössä oli näiden välisten syy-yhteyksien analyysi. Se tehtiin osin mittaamalla, osin analyysinä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ml. ihmisten käsitykset toisistaan ja itsestään. Nykytermein kysymys oli määrällisen ja laadullisen tutkimusotteen yhdistämisestä.¹³ Mallina olivat sen ajan brittiläinen uusi sosiaalhistoria (*new social history*), saksalainen yhteiskuntahistoria (*gesellschaftsgeschichte*) ja amerikkalainen historiallinen sosiologia (*historical sociology*).¹⁴ Suomalaisena juurena oli 1900-luvun alun ns. konkreettinen sosiaalitutkimus ja siitä juontunut talous- ja sosiaalhistorian kotimainen traditio.¹⁵ Nyttemmin samoja asioita on tutkittu uusien käsittein kuten diskurssi, mentaliteetti, sukupuoli, identiteetti, postmoderni, kokemus ja narratiivi. Uudet lähestymistavat ovat tuoneet kuvaan moninaisuutta ja syvyyttä. Toisaalta ”kovat realiteetit” taloudesta, toimeentulosta, demografiasta, terveydestä, eriarvoisuudesta jne. eivät ole hävinneet. Ne ovatkin palaamassa takaisin ”kulttuurisen käänteen” jälkeen. ”Material turn” tarkoittaa useimmiten esineiden historiaa mutta miksi ei myös niihin liittyviä muita aineellisia resursseja (”material culture”).¹⁶ Elinolojen mittaava tutkimus on myös lisääntynyt koko ajan ja on nyt Suomessakin aivan eri tasolla kuin 1980-luvulla, jolloin uskottavia aikasarjoja oli tehty vasta tuotannon volyyymista, hinnoista sekä väestömuutoksista ja nekin makrotasolla.

”Kovan” ja ”pehmeän” yhdistäminen oli omasta mielestäni jonkinlainen saavutus. Monet klassikkotutkimukset, kuten E. P. Thompsonin *Making of the English Working Class* (1963), olivat mielestäni osittain huteralla pohjalla, kun ne viittasivat ilmiöiden kvantitatiiviseen tutkimukseen vain satunnaisesti tai valikoivasti. Toisaalta numeroiden tutkijat luottivat liikaa omaan aineistoonsa, josta puuttui aivan oleellisia elementtejä kuten ihmisten kokemukset ja käsitykset. Esimerkiksi köyhyys oli ankara toimeen-

tolokysymys mutta myös kulttuurinen kokemus, jota saatettiin selittää eri tavoin. Nykyään on jo vaikea uskoa, miten tosissaan köyhyys saatettiin 1800-luvun yhteiskunnassa nähdä Jumalan oikeudenmukaisena rangaistuksena.

Vertailu avaimena

Tehtaan valossa ei ollut ”vertaileva tutkimus”, mutta sen kysymyksenasettelut juontuivat vertailevasta historiallisesta yhteiskuntatutkimuksesta.¹⁷ Se oli kuvaus yhteisöstä, jonka teollistuminen synnytti. Vastaavanlaisia paikkoja oli samaan aikaan satoja sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa. Tässä mielessä kysymys oli teollisen vallankumouksen sosiaalishistoriasta – tai vielä laveammin sanottuna ”modernin yhteiskunnan” synnystä. Koko tutkimus lähti siis liikkeelle ns. yleisestä kysymyksestä, suuren ilmiön käsitteellistämisestä ja ”teoretisoinnista”. Näin ajatellen paikallinen historia ei ollut lainkaan ”paikallishistoriaa” – kuten ei ollut Heikki Wariksen tutkimus Helsingistä aikanaan. Yhteisötutkimuksia vähäteltiin niin 1930-luvulla kuin vielä 1980-luvullakin, koska niitä ei nähty kovin oleellisena asiana politiikkavetoisessa ”Suomen historiassa”.

Vaikka *Tehtaan valossa* ei empiirisesti verrannut yhtä paikkaa toiseen paikkaan, se sijoitti Tampereen ”tapauksen” samaa ilmiötä koskeviin selitysmalleihin ja vertaili joihinkin ulkomaisiin esimerkkitapauksiin. Tässä oli merkittävä ero sellaiseen aikaisempaan tutkimukseen, joka sijoitti kaiken mitä Suomessa tapahtui – myös sosiaalishistorian – vain kansallisen historian kehukseen. Sanaparia *metodologinen nationalismi* ei tuolloin vielä ollut, mutta ajatus kansallisen historian kapeudesta oli olemassa ja nähtiin, että kansallisesta kuvasta puuttui jotakin, kuten talous- ja sosiaalishistoria tai kansainväliset yhteydet – ja niin monet ”unohdetut” väestöryhmät. Tässä mielessä suomalainen historiankirjoitus monipuolistui oleellisesti 1900-luvun loppua kohden.¹⁸ Varsinkin 2000-luvulla Suomi on jo osattu laittaa transnationaaliseen kehukseen, joka on lisäaskel vertailusta kohti vuorovaikutusta ja

riippuvuutta eli ns. yhteenkietoutunutta historiaa, jossa ilmiöt liittyvät toisiinsa paitsi ajassa ja paikassa myös ilmiöissä itsessään mm. sosiaalisella, psyykkisellä ja biologisella tasolla.¹⁹

Toisenlainen näkökulma vertailuun on ajallinen vertailu, jota yleensä sanotaan muutokseksi ja toisinaan ”edistykseksi”. Jälkimmäinen sana oli jo 1980-luvulla huonossa huudossa, koska maailma ei muuttunut aivan niin kuin oli uskottu ja toivottu. Ajallisella vertailulla voidaan tarkoittaa myös sitä, että ilmiötä tutkitaan eri tilanteissa (konteksteissa). Tällöin muutos näytetään *jatkuvuutena* tai *katkoksina*, jotka tulee selittää erilaisina tilanteina eikä nähdä vain tapahtumisena.²⁰ Näin ilmiö jaksottuu tai vaiheistuu ja saattaa muuttua paljonkin. Esimerkiksi teollistuminen tai ”työväestön muodostuminen” oli 1800-luvun alussa eri asia kuin 1900-luvun alussa – sekä syiden että seurausten osalta. Tätä kuvastaa kirjani rakenne, kun se jakaantui (tylsästi) kolmeen osaan: Alku, Murros, Vakiintuminen. Se on tutkimuksen *kerronnallinen* rakenne, joka on sekä *kehyskertomus* että *kehityskertomus*. Toisin sanoen: konteksti muuttuu ja asiat muuttuvat, eli koko ilmiö muuttuu toiseksi todellisuudeksi. Silti asioista puhutaan samoilla nimillä, mikä vain tekee menneen analyysin ja selittämisen mahdolliseksi. Sellaista historia on.

Ja jotta asia ei olisi liian yksinkertainen, tulkoon selväksi, että historia muuttuu ennen kaikkea, koska lukutapa menneeseen muuttuu, eli mennyt muutos näyttää osin toisenlaisena. Läheinen esimerkki olkoon Tampereen historia: Väinö Voionmaa kirjoitti Tampereen teollistumisesta aikalaiskriittisesti ja työväenliikettä ymmärtäen, Viljo Rasila oikoi ideologisia vääristymiä numeroilla, ja Eino Jutikkala ”purki myyttejä”, kuten hän itse sanoi, osoittamalla yleistysten ja faktojen ristiriitoja. Itse yritin tuoda mukaan yhteiskuntatieteen käsitteellisen analyysin, joka loi ilmiöille sekä aikalaiskontekstin että teoreettisen kontekstin, ja auttoi selittämään ristiriitaiselta näyttäviä faktoja kuten yhteiskunnan luokkajaon. Se oli aikalaisten todellisuutta, koettuja sosiaalisia eroja, jotka voi havaita, vaikka ei tietäisi Marxista mitään – eivätkä aikalaiset juuri tienneetkään. Eli samat asiat olisi voinut kertoa toisinkin.

Viitteet

- 1 von Wright 2001, Esipuhe. Tämä kirjoitus perustuu puheenvuoroon, jonka pidin THPTS:n kesäseminaarissa 2022.
- 2 Haatanen 1992, 149–199.
- 3 Ks. Ahtiainen & Tervonen (toim.) 1990.
- 4 Haapala 1986, 340.
- 5 Voionmaa 1936, 474. Vrt. Haapala 1986, erit. 340.
- 6 Ks. Haapala 1986, luku 4.
- 7 Engelsin teos on kuuluisa ja oli Marxille tärkeä, mutta arvelen että sitä ei ole paljoa luettu. Se ilmestyi saksaksi 1845, englanniksi vasta 1887 ja suomeksi 2015.
- 8 Ks. Taylor (toim.) 1975.
- 9 Tätä korostettiin sosiaalishistorian ja historiallisen sosiologian piirissä jo 1980-luvulla. Ks. esim. Katznelson & Zolberg (toim.) 1986.
- 10 Allen 2007.
- 11 Uusi yleiskuva muutoksesta, ks. Bengtsson ym. 2019.
- 12 Näistä ks. Haapala 1986, Liitteet.
- 13 Alasuutari 2012.
- 14 Hyviä paradigmaattisia yhteenvedoja ovat Wehler 1980; Sewel 2005.
- 15 Tästä tarkemmin ks. Haapala 2009.
- 16 Riello 2022.
- 17 Haapala 1986, 19–20; Haapala 1989, 117: ”Sosiaalishistoria on poikkitieteellisesti ja yhteiskuntateoreettisesti orientoitunutta historiantutkimusta, jonka tutkimuskohteena on *yhteiskunta*.”
- 18 Ks. Ahtiainen & Tervonen (toim.) 1990, emt. & Haapala & Markkola 2017.
- 19 Tämä muutos näkyy uusissa tutkimuksissa mutta ei vielä esimerkiksi uusimmassa historiografiassa. Ks. Karonen (toim.) 2019.
- 20 Tästä lyhyesti ks. Haapala & Lloyd 2018.

Kirjallisuus

- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (toim.) (1990): *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY, Helsinki.
- Alasuutari, Pertti (2012): *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino, Tampere.
- Allen, Robert C. (2007): Engel's Pause. A Pessimist's Guide to the British Industrial Revolution. *Department of Economics Working Paper No. 315*, Oxford University.
- Bengtsson, Erik; Missiaia, Anna; Nummela, Ilkka & Olsson, Mats (2019): Unequal Poverty and Equal Industrialisation. Finnish Wealth, 1750–1900. *Scandinavian Economic History Review* 67 (3), 229–248.
- Engels, Friedrich (2015): *Työväenluokan asema Englannissa*. Into, Helsinki.
- Haapala, Pertti & Lloyd, Christopher (2018): Johdanto. Rakennehistoria ja historian rakenteet. Teoksessa Pertti Haapala (toim.), *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen 1400–2000*. Vastapaino, Tampere, 6–30.
- Haapala, Pertti & Markkola, Pirjo (2017): Se toinen (ja toisten) historia. *Historiallinen Aikakauskirja* 115 (4), 403–416.
- Haapala, Pertti (2009): Talous- ja sosiaalhistorian tutkimus Suomessa 1900-luvulla. Teoksessa Sini Kangas, Marjatta Hietala & Heikki Ylikangas (toim.), *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 179. Suomen Tiedeseura, Helsinki, 70–82.
- Haapala, Pertti (1989): *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Käsikirjoja 12. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Haapala, Pertti (1986): *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Suomen Historiallinen Seura & Vastapaino, Helsinki & Tampere. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000178>.
- Haatanen, Pekka (1992): Sosiaalhistoria. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Ales-talo & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Suomalaisen sosiologian historia*. WSOY, Helsinki, 149–199.
- Karonen, Petri (toim.) (2019): *Tiede ja yhteiskunta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Katznelson, Ira & Zolberg, Aristide (toim.) (1986): *Working-Class Formation. Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States*. Princeton University Press, Princeton.
- Taylor, Arthur J. (1975): *The Standard of Living in Britain in the Industrial Revolution*. Methuen, Lontoo.

- Riello, Giorgio (2022): The “Material Turn” in World and Global History. *Journal of World History* 33 (2), 193–232.
- Sewel, William Jr. (2005): *The Logics of History. Social Theory and Social Transformation*. University of Chicago Press, Chicago.
- Voionmaa, Väinö (1936): Yhdistyselämä. Teoksessa Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa, Esko Aaltonen, Pentti Renvall, Lauri Kuusanmäki, Heikki Waris & Eino Jutikkala (toim.), *Suomen kulttuurihistoria IV. Industrialismin ja kansallisen nousun aika*. K. J. Gummerus, Jyväskylä, 467–484.
- Wehler, Hans-Ulrich (1980): *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttinge.
- von Wright, Henrik (2001), *Elämäni niin kuin sen muistan*. Otava, Helsinki.

Tapaustutkimuksia palvelualan työtehtävissä toimineiden miesten henkilökohtaisesta varallisuudesta Helsingissä vuosina 1885–1925

Työn korkealle arvioimista kuvaa sanalaskut: ”työ on miehen kunnia” ja ”ei työ miestään häpäise” sekä ”töistään mies mainitahan”.¹

Artikkelissani tarkastelen tapaustutkimusten avulla eri palvelualan töissä toimineita miehiä, jotka ovat työskennelleet ja asuneet Helsingissä vuosina 1885–1925. Tarkoitukseni on selvittää tapaustutkimuksien perusteella, kuinka erilaisia viranomais- ja sanomalehtiaineistoja hyödyntämällä rakentuu kuva ammatinharjoittajien työuran etenemisestä sekä heidän henkilökohtaisesta varallisuudestaan. Tärkeimpiä tutkimiani lähdekokonaisuuksia ovat Uudenmaan läänin henkikirjat ja Helsingin raastuvanoikeuden arkistoon kuuluvat perunkirjoitukset. Viranomaisaineiston lisäksi hyödynnän myös laajasti sanomalehtiaineistoa. Artikkelissa käyttämäni sanomalehtiaineisto on kerätty erilaisten hakusanojen avulla Kansalliskirjaston digitaaliarkistosta.² Käyttämieni aineistokokonaisuuksien perusteella ei saada selville henkilöiden saamaa korvausta työstään. Sen sijaan lähdeaineistojen avulla voidaan selvittää eri ammatinharjoittajien henkilökohtaiseen varallisuuteen vaikuttaneita tekijöitä sekä heidän omaisuutensa arvo kuolinhetkellä.

Tarkastelen palvelualoja sukupuolinäkökulmasta, sillä tutkin nimenomaan miesten suorittamaa palvelualan työtä ja pohdin myös eri töiden sukupuolittuneisuuteen vaikuttaneita tekijöitä.

Matti Peltosen mukaan jako naisten ja miesten töiden välillä on ollut vahva, ja sitä on osin myös ylläpidetty, mutta tätä jakoa ei voida kuitenkaan pitää muuttumattomana. Peltosen mukaan jako fyysisen työhön tai kotityöhön ei ole aina riittävä selittämään sukupuolittuneita työtehtäviä. Työnjakoon vaikutti hänen mukaansa myös tehtiinkö työ yksin vai yhdessä, ja etenkin maaseudulla oli vaikeaa eritellä työtehtäviä pelkästään työn fyysisyyden perusteella.³ Erilaiset ajatukset töiden soveliaisuudesta ovat vaikuttaneet eri ammattien ja alojen sukupuolittumiseen.⁴ Sukupuolen lisäksi nostan tapaustutkimuksissa esille intersektionaalisen näkökulman eli otan tutkimuksessa huomioon myös kohdehenkilöiden iän, siviilisäädyn sekä perhesuhteet. Tapaustutkimuksissa tarkastelemani ammatit ovat renki, miespalvelija ja vahvistestari. Teksti pohjautuu työn alla olevaan väitöskirjaani, jossa tarkastelen miespalvelijoita ja miesten palvelualoja Helsingissä vuosina 1880–1930. Tässä tekstissä analysoin, miten voimme tutkia yksittäisten henkilöiden työuran vaiheita eri lähdeaineistojen avulla sekä heidän elämänsä aikana kerryttämää varallisuutta.

Aikaisempi tutkimus, käsitteiden määrittely ja tutkimuksen metodologia

Kaikki tapaustutkimuksissa tarkasteltavat kohdehenkilöt asuivat ja työskentelivät Helsingin eri kaupunginosien kortteleissa vuosina 1885–1925. Helsingissä tapahtui tutkimuksen ajallisen rajauksen aikana suuria muutoksia. Teollistuminen oli käynnistynyt 1800-luvun loppupuolella, minkä seurauksena Helsinki kasvoi ja kaupungistui nopeaa vauhtia.⁵ Kaupungin lisääntyneet työmahdollisuudet houkuttelivat työvoimaa. Jouko Jaakkolan mukaan kaupungissa muodostui uusia työpaikkoja eri aloille, ja saatavilla oli etenkin palvelualan työtä. Myös miehet työllistyivät näihin tehtäviin.⁶ Työväkeä muutti kaupunkiin etenkin maaseudulta.⁷ Aikaisemmassa tutkimuksessa on huomioitu, että kaupunkimiljöössä syntyneet palvelualojen työt ovat olleet taloudellisilta ansioiltaan varsin vaihteleva ryhmä.⁸ Panu Pulman mukaan uusien

ammattien syntymisen taustalla on huomioitava myös yhteiskunnallisia muutoksia, kuten elinkeinovapauden voimaantulo vuonna 1879, jolloin niin ammatinharjoittaminen kuin yrittäjänä toimiminen vapautuivat. Muutokset edistivät myös uusien työmahdollisuuksien syntymistä.⁹

Palkkaus sekä työolot olivat keskeisiä puheenaiheita sanomalehdissä, mutta monen ammattiryhmän kohdalla tarkat palkkatiedot ovat vähäisiä tai hajanaisia. Katariina Vattulan toimittamassa teoksessa *Suomen taloushistoria 3* mainitaan, että maataloustyöväen palkkoja on julkaistu jo 1870-luvulta lähtien. Lisäksi 1900-luvun alusta alkaen on julkaistu myös kaupungin työntekijöiden sekä teollisuustyöntekijöiden palkkoja *Helsingin tilastollisessa vuosikirjassa*. Tulot Suomessa 1850–1913 -tutkimusryhmän julkaisu vuonna 1983 vuorostaan tarkastelee eri ammattiryhmien tulotason kehitystä Suomessa.¹⁰ Syvennyn tekstissä nimenomaan henkilökohtaisen varallisuuden tarkasteluun sen sijaan, että tutkisin kokonaisten ammattiryhmien palkkauksen kehitystä.

Työtä on tutkittu paljon eri näkökulmista, ja monessa aikaisemmassa tutkimuksessa on noussut esille etenkin sukupuolinäkökulma. Tapaustutkimuksien kannalta on olennaista tuoda esille sukupuolen ja työn merkitystä korostavaa aikaisempaa tutkimusta. On tärkeää tarkastella myös tutkimuksessa esiintyvien ammattien eli miespalvelijoiden, renkien, ajureiden¹¹ sekä vahtimestarien työtä käsittelevää aikaisempaa tutkimusta. Lucy Delap on tutkinut palvelusväen historiaa Iso-Britanniassa sukupuolinäkökulmaa hyödyntäen. Delap on kirjoittanut myös miespalvelijoista ja heidän asemastaan.¹² Palvelijan ammattia on tutkittu erityisesti naisnäkökulmasta. Naispalvelijoita tarkastellaan esimerkiksi Marjatta Rahikaisen ja Kirsi Vainio-Korhosen toimittamassa teoksessa *Työtelias ja uskollinen*. Teoksessa esiintyy myös miespalvelijoita mutta he eivät ole tutkimuksen keskiössä.¹³ Tämän lisäksi on julkaistu paljon tutkimusta eri ammattialoista ja niiden työntekijöistä. Esimerkiksi Maritta Pohls on tutkinut laajasti ravintola-alan vaiheita sekä alan työntekijöitä ja Tapio Bergholm vuorostaan kuljetusalaa.¹⁴

Tekstissä käytettyjen keskeisten käsitteiden määrittäminen on eri ammattien hahmottamisen kannalta tärkeää. Aikaisemmin käytetyt määritelmät eri palvelualan töistä ovat olleet hyvin monitulkintaisia. Aikalaisten käyttämät termit ja nykyhetken käsitykset niistä eivät aina ole yhdenmukaisia. Käyttäessäni ammattinimikettä ”miespalvelija” tarkoitan sillä tässä tutkimuksessa kodin piirin palvelijoina työskenteleviä henkilöitä. Kuitenkin termi ”miespalvelija” on voinut tarkoittaa tutkimukseni aikarajauksen sisällä muussakin ammatissa toiminutta henkilöä. Palvelijan työn sukupuolittuneisuutta on pohdittu paljon aikaisemmassa tutkimuksessa. Teoksessa *Domestic Service and the Formation of European Identity* tuodaan esille erilaisia näkökulmia palvelijan työn historiaan ja sen muotoutumiseen. Julkaisussa käytetään useammassa artikkelissa sukupuolittunutta termiä palvelijasta.¹⁵ Oikeushistorioitsija Anu Pykkäsen mukaan maaseudulla käytettiin palvelusväestä sukupuolittuneita termejä ”piika” ja ”renki”.¹⁶ Marjaliisa Hentilä on määritellyt tutkimuksessaan *Keikkavaaka ja kousikka* kaupan alan töiden ammattinimikkeitä. Hentilän mukaan kauppiaan palveluksessa toimivia apumiehiä kutsuttiin miespalvelijoiksi. Heidän työnkuvaansa kuuluivat hevosiin ja varastotyöhön liittyvät tehtävät.¹⁷

Aikalaislähteistä löytyy myös esimerkkejä käsitteen käytöstä. Lehtikirjoituksessa ”Palvelijain asema maaseudulla” kirjoittaja käytti maaseudun palvelijasta termejä miespalvelija, renki ja palvelija mutta tarkoitti kuitenkin yhdenlaista ammattia eli maaseudulla monenlaista ulkotyötä tekevää palvelijaa.¹⁸ *Työmies*-lehdessä nimetön kirjoittaja pohti vuonna 1915 julkaistussa kirjoituksessa juomarahen suuruutta Helsingissä ja kutsui hotellin palveluskuntaa termillä miespalvelijat.¹⁹ Marjatta Rahikainen nimittää artikkelissaan Helsingissä henkilöllisten palvelijoiden joukkoon luettuja työntekijöitä miespalvelijoiksi.²⁰ Lucy Delap taas määrittelee palvelijan ammatissa toimineiden miesten työt sisällä ja ulkona tehtävään kodin piirin palvelukseen.²¹ Termin ”miespalvelija” monimerkityksellisyys korostuu aikaisemmassa tutkimuksessa sekä aikalaislähteissä. Tässä tutkimuksessa tarkoitetaan miespalvelijalla²² kodin piirissä sisätöitä suorittavaa työnte-

kijää, joten hyödynnän Delapin tutkimuksessa käytettyä jakoa miesten eri työtehtävien välillä.

Rengit ovat myös yksi tarkasteleman ammattiryhmä, mutta itse käsittelen niitä erillisenä ryhmänä miespalvelijoista. Tämän jaon perustan tällä hetkellä läpikäymiini sanomalehtien työha-kuilmoituksiin, jossa miespalvelija näyttäytyy useammin sisä-työtä tekevänä ja renki ulkotyötä tekevänä henkilönä.²³ Artikkelin tapaustutkimuksissa käsittelen myös vahtimestarin työtä. Vahtimestarin ammatin yksi erityispiirteistä oli, että siinä työskenneltiin hyvin erilaisissa ympäristöissä.²⁴ Pohlsin mukaan vahtimestareita työskenteli myös hotelleissa ja ravintoloissa.²⁵

Nimitän tässä tutkimuksessa pääosin miesten kodin ulkopuo-
lella tekemää työtä termillä ”palvelualat”. Käsite on hyvin nyky-
aikainen, mutta hyödynnän sitä, sillä tarkoituksenani on tutkia
työtä, joka on tuottanut yhteiskunnassa jonkinlaista ”palvelua”.
Tieteen termipankki määrittelee sanan palvelu seuraavasti: ”orga-
nisoidun toiminnan tuloksena syntyvä aineeton hyödyke tarpei-
den tyydyttämiseksi.”²⁶ Palvelualan töitä tehneiden henkilöiden
tuottama ”aineeton hyödyke” on nykyajan näkökulmasta vai-
keasti määriteltävä, sillä tehtyyn työhön on liittynyt myös paljon
ajallisia ja paikallisia sopimuksia, käsityksiä ja tapoja, jotka ovat
vaikuttaneet varmasti työn sisältöön.²⁷ Voisi kuitenkin väittää,
että moni aloista, joita nimitän tässä tutkimuksessa käsitteellä
”palveluala”, ovat tuottaneet juuri ”aineettomia hyödykkeitä”.
Työn onnistunutta suorittamista on aikaisemminkin voitu edis-
tää ”organisoidulla toiminnalla”, joka on tarkoittanut sopimuksia,
ehtoja ja palkkausta, jotka ovat mahdollistaneet kyseisen työn
suorittamisen. *Suomalaisen työn historiaa* -teoksen toimittanut
Raimo Parikka toteaa esipuheessaan, että jo sana ”työ” voidaan
ymmärtää monilla eri tavoilla, mutta tärkeintä on tiedostaa sen
muuttuminen ajassa.²⁸ Aikaisemman tutkimuksen perusteella on
osoitettavissa joitakin palvelutyöhön sopivia piirteitä, kuten työn
epävarmuus, epäsäännöllisyys ja vaikeasti määriteltävät työteh-
tävät.²⁹ Emme voi suoraan verrata menneisyyden ja nykyisyyden
käsityksiä eri ammasteista, mutta niiden rinnastaminen toisiinsa
voi auttaa hahmottamaan niiden välisiä samankaltaisuuksia.

Tapaustutkimuksissa keskiössä ovat miehet palvelua tuottavassa työssä. Kohdehenkilöiden tekemä työ oli vaihtelevaa, ja se saattoi olla luonteeltaan usein hyvin itsenäistä, tai sitä tehtiin työyhteisöissä.³⁰ Tehtävä työ oli usein jonkinlaista palvelua, mutta varsinaiset työtehtävät olivat vaikeasti määriteltäviä.³¹

Tutkin kohdehenkilöitä tapaustutkimuksien avulla. Tapaustutkimukselle on tyypillistä rajatun ilmiön tutkiminen, eli tässä tapauksessa olen valinnut tarkasteltavaksi tietyt miesten palvelualan työt ja analysoin niitä tässä artikkelissa hyödyntämällä monipuolista lähdeaineistoa.³² Tapaustutkimuksien kohdehenkilöiden valintaperiaatteet määräytyivät pitkälti Uudenmaan läänin henkikirjoista kerätyn aineiston perusteella. Avaan tätä valintaprosessia tarkemmin seuraavassa osiossa.

Palvelualoilla työskentelevät miehet henkikirja-aineistossa

Olen valinnut tässä artikkelissa käsiteltävät esimerkkihenkilöt väitöskirjaani varten keräämästäni aineistosta eli Uudenmaan läänin henkikirjojen eri korttelien asukkaista vuosina 1880–1930. Aineisto on kerätty henkikirjoista viiden vuoden välein. Tapaustutkimuksissa tarkasteltavien henkilöiden valintaperusteena on ollut seuraavat kriteerit: kohdehenkilöt ovat työskennelleet Helsingissä vuosina 1885–1925 ja tehneet palvelualaksi luokiteltavaa työtä.

Henkikirja-aineisto on viranomaisaineistoa, jonka keruun pääasiallinen syy on ollut selvittää siihen kirjattujen henkilöiden kyky maksaa henkiveroa.³³ Tarkasteltavista kohdehenkilöistä on mahdollista selvittää henkikirjojen perusteella perustietoja, kuten asuinpaikka, perhesuhteet, sukupuoli, siviilisääty sekä ammattinimike. Henkikirjojen perusteella ei kuitenkaan saada tarkempia tietoja esimerkiksi henkilöiden varallisuuden tasosta. Työsuhteista ei voida myöskään muodostaa selkeää kuvaa pelkästään henkikirja-aineiston perusteella, sillä niihin on kirjattu kotitalouksien tiedot.³⁴

Henkikirja-aineiston perusteella voi päätellä, mikäli työntekijä on kuulunut osaksi työnantajansa taloutta, kuten esimerkiksi palveluskunta, oppipojat tai apulaiset usein kuuluivat.³⁵ Joissain tapauksissa ei ole varmaa pelkän henkikirja-aineiston perusteella, missä ja kenelle henkilöt ovat työskennelleet. Monen henkilön kohdalla on ollut mahdollista selvittää vain henkikirjoitushetkellä käytetty ammattinimike eikä sen tarkemmin työnantajaa, työtehtäviä tai palkkausta.³⁶

Kaupunginosasta I tutkin korttelia 31 Sarvikuono.³⁷ Tapaustutkimuksessa tarkastelin Sarvikuonon korttelissa asunutta ja työskennellyttä renkiä nimeltään Matts Wägar, jonka elämän ja työuran vaiheita tutkin pääasiassa viranomaisaineiston perusteella. Ensin renkinä ja myöhemmin ajomiehenä työskennellyt Wägar toimi koko tarkastelujakson ajan kauppahuone Stockmannin palveluksessa.³⁸

Kaupunginosasta VI tarkastelin korttelia 114 Riekkö. Riekkön korttelissa Asunto Osakeyhtiö Telakan omistamassa asuinrakennuksessa asui Kalle Johannes Lyytinen.³⁹ Lyytisen ammattinimike oli ”ajuripalvelija”. Bergholmin mukaan ajuripalvelijat olivat ajurien palveluksessa.⁴⁰

Kaupunginosasta VII tutkin neljää eri korttelia: 100a Ankerias, 100b Vimpa, 107 Silakka sekä 136 Mustekala. Korttelin ammattinharjoittajien joukosta tarkastelin kahta miespalvelijaa sekä kolmea vahtimestarina toiminutta henkilöä. Lakeija Ivan Vasiljevitsch Masloff asui osana senaattori Mihail Borovitinovin taloutta Ankeriaan korttelissa.⁴¹ Silakan korttelissa asui vuorostaan entinen miespalvelija Josef Rosvall. Rosvall asui rakennusmestari Henrik Henrikssonin omistamassa kiinteistössä vuokralaisena.⁴²

Vimpan korttelissa hovineuvos Lars Krogiuksen (vanhempi) omistamassa kiinteistössä asui vuokralaisena vahtimestarina toiminut Karl Forsman.⁴³ Samassa korttelissa majaili myös Suomen lähetysseuran palveluksessa vahtimestarina työskennellyt Johannes Saastamoinen perheineen. Kaija Ollilan ja Kirsti Topparin mukaan lähetysseura perustettiin jo vuonna 1859, ja toiminnan laajentuessa seuran käyttöön hankittiin samasta korttelista myös useampia rakennuksia.⁴⁴ Vahtimestari Saastamoinen asui kortte-

Kuvassa on merkittynä kaupunginosat, joista tapaustutkimuksien kohdehenkilöt on valittu. On huomioitava, että seurattavan ajanjakson aikana suurin osa heistä muutti useamman kerran. Henkilöt valittiin kaupunginosista I, VI ja VII. Kuva: Helsingin kartta 1894, F. Liewendal Lith. Tryckeri, XIV-59 a. Helsingin kaupunginmuseo, Juho Nurmi.

lissa vuosina 1895–1911. Ensin hän asui vuonna 1895 Varakon-suli Lars Krogiuksen (nuorempi) vuokralaisena. Vuosina 1905–1911 hän asui perheineen Suomen lähetysseuran omistamassa kiinteistössä.⁴⁵ Mustekalan korttelissa asui ensin talonmiehenä ja sitten vahtimestarina toiminut Maxim Kabailoff perheineen vuosina 1890–1895. Kabailoff asui Katolisen seurakunnan Pyhän

Henrikin kirkon yhteydessä.⁴⁶ Tarkastelen tässä artikkelissa esitelyjen henkilöiden työuran vaiheita tarkemmin tapaustutkimuksien avulla.

Perukirja-aineiston käyttö tapaustutkimuksien lähdemateriaalina

Tapaustutkimuksien avulla tarkasteltavien ammatinharjoittajien valintaperusteisiin vaikutti myös, että heidän omaisuudestaan oli laadittu perunkirjoitus. Perunkirjoitusten käyttäminen lähdemateriaalina oli tärkeää, sillä niiden avulla voitiin parhaiten vastata kohdehenkilöiden varallisuutta koskeviin kysymyksiin. Läheskään kaikista tätä tutkimusta varten alun perin valituista henkilöistä ei ollut laadittu perunkirjoitusta heidän kuolemansa jälkeen. Valitsin tutkittavaksi yhteensä seitsemän eri ammatinharjoittajaa, joista kuudelta löytyi perunkirjoitus.⁴⁷

Tapaustutkimuksia varten tarkastelin Helsingin raastuvanoikeuden arkistoon kuuluvia perunkirjoituksia. Petteri Impolan mukaan perukirjat ovat vainajan omaisuudesta laadittava luettelo, jonka perusteella voidaan määrittää henkilön varallisuus kuolinhetkellä. Kuolinpesän arvosta vähennetään pakolliset kulut, kuten esimerkiksi köyhäinkassaan maksettava osuus sekä muita kuolinpesän velkoja. Perunkirjoitus tuli toimittaa viimeistään kolmen kuukauden sisällä kuolemasta, mutta kaikista henkilöistä ei kuitenkaan toimitettu sellaista lainkaan. Perunkirjoitus saattoi myös viivästyä erinäisistä syistä. Aineiston avulla on mahdollista saada tietoa henkilön varallisuudesta ja elintasosta, mutta Impolan mukaan perukirjoissa saattoi olla myös epätarkkuuksia varallisuuden arvioinnin suhteen.⁴⁸ Tarkastelin perukirjoja vuosilta 1896, 1901, 1910, 1911, 1915 ja 1924. Tutkimuksen aikarajauksen sisällä käytetty rahayksikkö on ollut uusi markka, mikä on tärkeää huomioda aineistoa analysoitaessa.⁴⁹ Tässä artikkelissa ei kuitenkaan analysoida pelkästään rahallista varallisuutta vaan myös henkilöiden omistamaa materiaalista omaisuutta.

Tapaustutkimusten näkökulmasta perukirjat ovat rikas lähdeaineisto, jonka perusteella edesmenneiden henkilöiden elämästä voi saada yksityiskohtaisemman kuvan. Niiden avulla voi jopa täydentää muiden lähteiden perusteella epäselviksi jääneitä tietoja. Tutkimieni perunkirjoitusten tarkkuus, selkeys ja yksityiskohtaisuus vaihtelivat tutkittavan henkilön mukaan. Osa perunkirjoituksista oli laadittu hyvin niukasti, kun taas toisten henkilöiden kohdalla oli tehty esimerkiksi sukuselvityksiä. Perustiedot, kuten kohdehenkilöiden perhesuhteet ja siviilisääty löytyivät usein perukirjoja tutkittaessa, sillä niihin merkittiin aina tieto perillisistä ja heidän henkilöllisyydestään sekä sukulaisuussuhteista. Syntymäpäivää ei ollut merkitty kuin kahteen tarkastelemistani perunkirjoituksista. Syntymäpaikkakuntaa ei mainittu yhdesäkään tutkimassani perunkirjoituksessa. Syntymäpäivän sekä syntymäpaikkakunnan merkitseminen mahdollistaisi tapaustutkimusten kohdehenkilöiden aikaisempien elämänvaiheiden tutkimisen tarkemmin. Henkikirja-aineistossa mainitaan usein pelkästään syntymävuosi eikä lainkaan muita tietoja henkilön aikaisemmista asuinpaikoista. Helsingin kaupunginarkiston säilyttämä Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri vuorostaan sisältää tietoja henkilöiden syntymäpaikkakunnasta, senhetkisestä asuinpaikasta ja myös tiedon siitä, mikäli he olivat muuttaneet Helsingistä pois. Aineistoa on koottu vasta vuodesta 1907 alkaen, minkä vuoksi kaikkia tässä artikkelissa tarkasteltuja kohdehenkilöitä ei löydy osoiterekisteristä. Aineistoon ei ole myöskään kirjattu henkilöiden toimintaa ennen vuotta 1907.⁵⁰

Rengistä ajomieheksi

Matts Wägar (1857–1901) asui ja työskenteli kauppaneuvos Stockmannin omistamassa kiinteistössä Sarvikuonon korttelissa. Aluksi renkinä ja sittemmin ajomiehenä toiminut Wägar oli Stockmannin palveluksessa vuoteen 1901 saakka. Hän oli siviilisäädyltään naimaton.⁵¹ Wägar asui Stockmannin taloudessa vuonna 1885, ja tällöin hänen ammattinimikkeensä oli renki.

Wägar oli tuolloin 28-vuotias. Vuodesta 1895 eteenpäin hänen ammattinimikkeensä vaihtui henkikirjoissa ajomieheksi. Henkikirjojen perusteella Stockmannin palvelukseen palkattiin vuonna 1895 muita henkilöitä tekemään rengin työtä, eli tällöin 38-vuotias Wägar siirtyi todennäköisesti sen vuoksi uusiin tehtäviin.⁵²

Wägar esiintyi niukasti sanomalehtiaineistossa. Vuonna 1883 *Morgonbladet* -lehdessä julkaistiin lehtikirjoitus, jossa kerrottiin, miten renkinä työskennellyt Wägar oli joutunut väkivallan kohteeksi, kun tuntematon mies oli kohdistanut häneen väkivaltaa ilman ilmeistä syytä. Sen seurauksena hän oli saanut oikeaan poskeensa viiden tuuman mittaisen haavan.⁵³ Vuonna 1899 *Hufvudstadsbladetissa* kirjoitettiin kauppahuone Stockmannin järjestämästä tilaisuudesta työntekijöilleen. Joulukuussa järjestetyssä juhlassa muistettiin ja palkittiin Stockmannin palveluksessa pitkään olleita työntekijöitä. Ajomiehenä työskennellyt Wägar oli yksi monista tilaisuudessa palkituista työntekijöistä. Lehden mukaan Wägar oli työskennellyt Stockmannille 24 vuoden ajan. Hän sai pitkän palvelusaikansa kunniaksi lahjaksi hopeakellon, jossa oli ketju.⁵⁴ Seuraavan kerran Wägar mainittiin sanomalehdessä, kun hänen kuolinilmoituksensa julkaistiin toukokuussa vuonna 1901 *Päivälehdessä* ja *Työmies*-lehdessä. Hän oli kuollessaan 43-vuotias. Ammattinimikkeeksi oli merkitty molemmissa julkaisuissa ”renki”. Tieto poikkeaa henkikirjoissa ilmoitetuista tiedoista, joissa Wägarin tittelin ilmoitettiin olevan ajomies.⁵⁵

Wägarin omaisuudesta laadittiin hänen kuolemansa jälkeen perunkirjoitus. Perunkirjoituksen avulla Wägarin perhesuhteista oli mahdollista saada lisää tietoa. Ammattinimikkeeksi oli ilmoitettu henkikirjojen tapaan ajomies sanomalehdissä esiintyneen rengin sijaan. Kuolinpesän perillisiksi nimettiin Wägarin sisarukset: veli Wägar, joka toimi työnjohtajana Jyväskylässä sekä siskot Elisabeth Johansson, Maria Wägar ja Sofia Johansson. Elisabeth oli ajomiehen leski, Maria vuorostaan oli naimisissa pirttikyläläisen talonpojan kanssa, ja Sofia Johansson oli työmiehen vaimo.⁵⁶ Wägarin omaisuus oli kuolinhetkellä hyvin vaatimaton. Hän ei omistanut käyttöesineitä, astioita, arvoesineitä eikä esimerkiksi omaa hevosta tai ajokalustoa. Wägarin kuolinpesään kuului 300

markkaa käteistä rahaa sekä 160 markan arvosta vaatteita. 50 markan arvoinen puku oli hänen vaatekappaleistaan arvokkain. Hänen ammatistaan päätellen kyseessä oli mitä luultavimmin Wägarin ajomiehen univormu. Kalliimpien vaatteiden joukkoon kuuluivat myös 25 markan arvoinen talvitakki ja 20 markan arvoinen kesätakki. Wägarin kuolinpesästä vähennettiin pakolliset maksut, kuten esimerkiksi hautauskulut ja maksu julkaistusta kuolinilmoituksesta. Kuolinpesästä vähennettävien pakollisten kulujen jälkeen omaisuuden arvo oli edelleen 336,64 markkaa. Hänellä ei ollut lainkaan velkoja.⁵⁷

Aineistoni perusteella Wägar teki pitkän uran Stockmannin palveluksessa.⁵⁸ Pitkään palvelusaikaan on saattanut vaikuttaa monia tekijöitä, kuten esimerkiksi hyvät työolosuhteet tai sitten työnantajan vakavaraisuus. Tämänhetkisen aineiston perusteella on haastavaa sanoa syitä Wägarin pitkälle työuralle saman työnantajan palveluksessa. Hän ei kerryttänyt työurallaan juurikaan omaisuutta, eikä Wägar omistanut ollenkaan käyttöesineitä tai astioita. Hän on saanut kuitenkin työstään ainakin riittävän korvauksen, sillä tärkeimmät elämisen kulut on saatu katettua. Tästä kertoo myös, että Wägar ei ollut velkaantunut eikä varaton kuollessaan.

Ajuripalvelijan mutkikas tie ajuriksi

Kalle Johannes Lyytinen (1881–1915) oli kotoisin Korpilahdelta. Ennen muuttoaan Helsinkiin hän oli asunut Raumalla.⁵⁹ Vuonna 1910 silloin 29-vuotias Lyytinen työskenteli ajuripalvelijana Riekon korttelissa.⁶⁰ Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterin mukaan Lyytinen asui ajuri Erik Wirtasen taloudessa, mutta Wirtasen nimeä ei löytynyt vuonna 1910 Riekon korttelin henkikirjoista. Lyytinen muutti jo samana vuonna pois Riekon korttelista osoitteeseen Vaasankatu 7, jossa hän asui aina vuoteen 1915 saakka. Vuosina 1911–1912 Lyytinen toimi henkikirjojen mukaan talonmiehenä. Vuonna 1913 hän työskenteli renkinä ja asui henkikirjojen mukaan vuokra-ajuri Kajanderin taloudessa.

Saman vuoden kesällä *Dagens Tidning* ja *Helsingin Sanomat* julkaisivat 32-vuotiaan Lyytisen ja Aina Pohjanleimun vihki-ilmoituksen.⁶¹ Vuodesta 1914 alkaen Lyytisen ammatiksi oli merkitty vuokra-ajuri, ja Lyytiset omistivat myös kaksi hevosta. Seuraavana vuonna hevosten määräksi ilmoitettiin enää yksi, mutta nyt Lyytisten talouteen kuului yksi lapsi.⁶² Loppuvuodesta 1915 *Uusi Suometar* -lehdessä julkaistiin 34-vuotiaan ajuri Lyytisen kuolinilmoitus vain pari vuotta sen jälkeen, kun hän oli avioitunut. Lyytinen ehti toimia ajurin ammatissa vain kaksi vuotta.⁶³

Lyytisen kuoleman jälkeen hänen omaisuudestaan laadittiin perunkirjoitus. Omaisuuden perivät Aina-puoliso ja lapsi. Lyytisen omaisuus koostui pääasiassa käyttötavaroista sekä muutamista arvoesineistä. Lyytisellä oli esimerkiksi 10 markan arvoisen kultasormus sekä hopeinen kello, jonka arvoksi ilmoitettiin yhdeksän markkaa. Perunkirjoituksen mukaan Lyytinen omisti kuolinhetkellään kaksi hevosta, joiden yhteenlaskettu arvo oli 350 markkaa. Lisäksi hän omisti ajokalustoa 415 markan edestä. Hänen pesänsä menoista ilmoitettiin vähennettäväksi ”palkollisen palkka 200 markkaa”. Perunkirjoituksessa ei eritellä tarkemmin, oliko Lyytisen palveluksessa esimerkiksi renki vai oliko kyseessä perheelle työskentelevä naispuolinen palvelija. Henkikirjojen mukaan Lyytisten silloisessa kotiosoitteessa ei ainakaan asunut palkollista.⁶⁴ Ennen kuolemaansa Lyytinen oli muuttanut osoitteeseen Vaasankatu 20, mutta häntä ei löytynyt henkikirjoitettujen asukkaiden joukosta vuoden 1915 henkikirjoista.⁶⁵ Lyytisen kuolinpesään kirjattiin palkollisen palkan ja hautajaiskulujen lisäksi useita velkoja maksettavaksi eri yksityishenkilöille. Velkojen määrät vaihtelivat 10–250 markan välillä. Kuolinpesästä tuli maksaa vielä korvausta perunkirjoituksen toimitusmiehille. Kuolinpesään merkittyjen velkojen syistä ei kerrottu perunkirjoituksessa sen enempää. Kuolinpesän omaisuuden arvo oli kokonaisuudessaan 897 markkaa. Lyytisen kuolinpesän velat olivat kuitenkin yhteensä 1029,50 markkaa, joka oli 132,50 markkaa enemmän kuin hänen omaisuutensa yhteenlaskettu arvo.⁶⁶

Entisen miespalvelijan elämää Helsingissä

Miespalvelija Josef Rosvall (1836–1910) oli henkikirjoitettuna Silakan korttelissa vuonna 1885 rakennusmestari Henrik Henrikssonin omistamassa kiinteistössä. Vuosina 1887–1890 Rosvall asui henkikirjojen mukaan Tehtaanpuiston korttelissa.⁶⁷ Rosvallin elämästä on löydettävissä hyvin niukasti tietoa, mutta hän esiintyy jonkin verran viranomaisaineistojen lisäksi sanomalehtiaineistossa, jonka perusteella voimme saada edes pieniä välähdyksiä hänen vaiheistaan. Rosvall julkaisi lehti-ilmoituksen *Hufvudstadsbladet*-lehdessä vuonna 1884, jossa hän ilmoitti vapautuvasta ja vuokrattavasta kahden huoneen asunnosta Tehtaanpuistossa. Henkikirjojen mukaan Rosvall kuitenkin asui itse kyseisissä asuintalossa. On epäselvää etsikö hän henkilöä jakamaan vuokrattavan asunnon kanssaan, sillä Rosvallin ilmoitus oli hyvin niukkasanisesti kirjoitettu. Rosvallin titteli oli merkitty henkikirjoissa muotoon ”miespalvelija” tai ”entinen miespalvelija” vuosina 1885–1890. Hän ei asunut tänä aikana osana kenenkään toisen taloutta. Rosvallin syntymävuotta koskevissa merkinnöissä on jonkin verran epä johdonmukaisuuksia. Esimerkiksi vuosina 1885–1890 hänen syntymävuodekseen on merkitty henkikirjoissa 1835.⁶⁸ On vaikea sanoa tarkalleen, miten Rosvall tienasi elantonsa. Sanomalehtiaineistosta kuitenkin selvisi, että Rosvall mainosti vuonna 1884 *Hufvudstadsbladetissa* julkaistussa lehti-ilmoituksessa tarjoavansa vaatteiden pesupalvelua nopeasti ja edullisesti.⁶⁹ *Hufvudstadsbladetissa* julkaistiin vuonna 1894 lehti-ilmoitus nimellä ”J.Rosvall”, jossa mainostettiin hanskojen pesuja korjauspalvelua. Yhteydenotot toivottiin putiikkiin, joka sijaitsi osoitteessa Katariinankatu 3. Rosvall asui vuonna 1895 Elefantin korttelissa Katariinankadulla sijaitsevassa kiinteistössä. Hänen ammattinimikkeekseen oli merkitty nyt ”kauppias”.⁷⁰ Vuonna 1894 *Helsingfors Aftonblad*in mukaan Rosvallille oli myönnetty lupa mallasjuomien myyntiin.⁷¹ Helsingin osoitekalenteriin oli merkitty vuonna 1895 ”J. Rosvall” -niminen henkilö, joka sai elinkeinonsa olutkaupasta.⁷² Rosvall on siis mitä ilmeisemmin tienannut elantonsa tilapäisillä töillä sekä kauppiaan ammatissa.

Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterin mukaan Rosvall asui 1900-luvulla useassa eri osoitteessa. Rosvallin ammattinimike oli henkikirjoissa vuosina 1904–1907 ”miespalvelija” tai ”entinen palvelija”.⁷³ Myöhemmin hänen ammateikseen oli merkitty osoiterekisterissä sekä henkikirjoissa ”kauppias” ja ”papyrus myyjä”. Rosvallin syntymävuosi oli merkitty vuosina 1904–1910 usealla eri tavalla. Vuonna 1904 syntymävuodeksi oli merkitty 1836, ja vuosina 1905–1910 hänen syntymävuotensa oli joko 1824 tai 1829. Osoiterekisteri vahvistaa kuitenkin hänen syntymävuotensa olleen 1836.⁷⁴ Josef Rosvallin nimi esiintyy vaihtelevasti myös Helsingin osoite- ja ammattikalentereissa. Vuonna 1908 Rosvall oli merkitty ammattikalenteriin tittelillä ”entinen kauppias”. Seuraavana vuonna hänen nimensä löytyi osoite- ja ammattikalenterista kaksi kertaa. Hänet oli merkitty entiseksi kauppiaaksi ja paperin myyjäksi.⁷⁵ Rosvall ehti harjoittaa useampaa eri ammattia tarkasteltavana ajanjaksona.

Rosvall menehtyi maaliskuussa 1910. Hänen poismenostaan julkaistiin kuolinilmoitus *Helsingin Sanomissa*. Kuolinilmoituksessa Rosvallille ei ollut merkitty lainkaan titteliä. *Hufvudstadsbladetissa* Rosvallista julkaistiin pidempi kuolinilmoitus, jossa hänen todettiin olleen ”rakastettu” ja ”kaivattu”.⁷⁶ Miespalvelija Rosvallin omaisuudesta laadittiin myös perunkirjoitus. Hän oli kuollessaan 74-vuotias ja siviilisäädyltään naimaton. Hänen ainoa elossa oleva sukulaisensa oli perunkirjoituksen mukaan sisko, parturinleski Maria. Rosvall oli myös nimennyt perijäkseen opiskelija Ester Forseliuksen. Forselius vastasi myös Rosvallin omaisuusluettelon laatimisesta. Rosvallin omaisuus koostui enimmäkseen huonekaluista, astioista, vaatteista ja käyttötavaroista. Hänellä oli kuitenkin omistuksessaan myös joitakin arvoesineitä, kuten viiden markan arvoinen kravattineula sekä 10 markan arvoinen hopeakello. Omaisuuden joukkoon kuului myös useampi lamppu, kahdeksan messinkistä kynttilänjalkaa, kolme taulua, keinutuoli, neljä pöytää, neljä tuolia, kaksi sänkyä, mattoja, verhoja, tynnyjä ja peitto. Kuolinpesässä oli tavaran lisäksi käteistä rahaa 119,15 markkaa. Rosvallin omaisuuden yhteenlaskettu arvo oli 315,15 markkaa. Rosvallilla oli käyttöesineiden

lisäksi useampia koriste-esineitä, jotka kertoivat edesmenneen miespalvelijan kuluttaneen varojaan käyttötavaroiden lisäksi myös koriste- ja taide-esineisiin. Hän omisti myös yhteensä 40 markan edestä pitovaatteita sekä pellavavaatteita.⁷⁷

Rosvallin omaisuudesta vähennettiin velat sekä pakolliset kulut, kuten köyhäinkassaan suoritettava maksu, hautajaiskulut, lääkärikulut sekä perunkirjoitusta varten laadittu 45 markan arvoinen sukuselvitys. Sukuselvitys laadittiin, koska Rosvallin perunkirjoituksen ensimmäisessä versiossa ei tiedetty hänen siskonsa asuinpaikkaa. Seuraavaa versiota varten siskon asuinpaikka oli selvitetty. Kuolinpesään merkittyjen velkojen avulla oli mahdollista selvittää myös Rosvallin asumiskulujen suuruutta. On epäselvää, mikä hänen asumisjärjestelynsä oli kuoleman hetkellä, mutta Rosvallilla oli vuokria maksamatta perunkirjoituksen mukaan 25 markan edestä. Rosvallin kuolinpesän arvo oli vähennettävien kulujen jälkeen 90,17 markkaa. Summa ei ole suuri, mutta Rosvallin velat ja kulut eivät kuitenkaan ylittäneet hänen omaisuutensa arvoa, joten hänen perillisilleen jäi perintöä velkojen sijaan.⁷⁸

Senaattorin lakeijana

Ivan Masloff (1890-?) työskenteli senaattori Mihail Borovitinovin lakeijana vuosina 1912–1915.⁷⁹ Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterin mukaan Masloff oli asunut Pietarissa ennen kuin hän muutti Helsinkiin vuonna 1911.⁸⁰ Masloff asui ja työskenteli Helsingissä aikana, jolloin miespalvelijan ammatti oli verrattain harvinainen. Miespalvelijoiden määrä kaupungissa oli vähäinen ja *Helsingin tilastollisen vuosikirjan* mukaan esimerkiksi vuonna 1920 vain 59 henkilöä toimi enää miespalvelijan ammatissa.⁸¹ Ammatin harvinaisuudesta kertoi myös eroavat käytännöt, joilla Masloffin ammatti kirjattiin henkikirjoihin. Masloff oli merkitty vuosina 1912–1914 henkikirjoissa yleisesti ”palkollisten” joukkoon, mutta vuonna 1915 hänen ammatinimikkeekseen oli ilmoitettu ”lakeija”. Lakeija oli hänen ammatinimikkeensä myös

Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterissä. Suomalaisessa lehdistössä 1900-luvulla käytettiin lakeija-ammattinimikkeen sijaan pääsääntöisesti samaa ammattia tarkoittavaa miespalvelija-termiä. Kuitenkin *Pietarin Viikko-Sanomissa* oli julkaistu vuonna 1882 lehti-ilmoitus, jossa etsittiin venäjän kieltä puhuvaa lakeijaa palvelukseen. Muutoin kuitenkin palvelijoiden työnhakuilmoituksissa etenkin suomenkielisessä lehdistössä käytettiin nimikettä ”miespalvelija”.⁸² Lakeija on ollut mahdollisesti ammattinimike, jota Masloff itse on käyttänyt. Osoiterekisterin mukaan Masloff saapui Pietarista Helsinkiin samana vuonna kuin senaattori Borovitinov, eli on mahdollista, että Masloff oli hänen palveluksessaan jo ennen Helsinkiin saapumista. Tästä ei kuitenkaan ole lähdeaineiston perusteella sen tarkempaa tietoa.⁸³

Osoiterekisterin tietojen mukaan Masloff oli värvätty sotapalvelukseen vuonna 1915, minkä jälkeen hän oli oleskellut Pietarissa. Masloff palasi Helsinkiin jo seuraavana vuonna, mutta hän ei ollut enää Uudenmaan läänin henkikirjojen mukaan osa Borovitinovin taloutta. Senaattorin palvelusväkeen kuului henkikirjojen mukaan ainoastaan yksi naispalvelija. Viimeinen muistiinpano Masloffista on merkitty osoiterekisteriin huhtikuussa vuonna 1916, jolloin hän oleskeli Haminassa. Masloffin vaiheista ei ole löytynyt enempää tietoa sen jälkeen, kun hän siirtyi Helsingistä Haminaan. Hänen palvelusaikanaan saamastaan palkasta ei ole tällä hetkellä tietoa eikä myöskään Borovitinovin myöhemmistä vaiheista. Sven-Erik Åströmin mukaan virkamiehet kuitenkin olivat korkeatuloisia henkilöitä omassa tuloluokassaan.⁸⁴ Borovitinovin palveluksessa oli Masloffin lisäksi myös naispalvelija, mikä kertoi myös senaattorin varakkuudesta. Voimme ainakin olettaa, että Masloff sai asuinpaikan lisäksi myös rahapalkkaa. Osmo Jussilan mukaan Borovitinov menetti virkansa ja lähti Helsingistä vuonna 1917. Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteriin on myös merkitty, että Borovitinov lähti Helsingistä Pietariin vuonna 1917. Viimeinen merkintä Masloffista osoiterekisterissä oli vuonna 1916 ja Borovitinovista vuorostaan vuonna 1917.⁸⁵

Vakaa vahtimestarin ammatti?

Vahtimestari Karl Forsman (1852–1895) perheineen asui hovineuvos Lars Krogiuksen (vanhempi)⁸⁶ omistamassa asuintalossa vuosina 1885–1895. Forsmanin perheeseen kuului puolison lisäksi neljä lasta, mutta vuodesta 1890 eteenpäin henkikirjojen mukaan heidän taloudessaan asui vain kaksi lasta. Forsmanin perhettä koskevissa tiedoissa oli henkikirjojen osalta jonkin verran epätarkkuuksia. Vuonna 1890 Forsmanien taloudessa asui myös leskirouva Maria. Hänet oli jo vuonna 1885 merkitty asukkaaksi Krogiuksen omistamaan kiinteistöön, mutta leskirouva ei tällöin vielä asunut Forsmanien luona. Vuonna 1887 merkittyjen tietojen mukaan Forsmanien perheeseen kuului kaksi lasta, ja heidän taloudessaan asui myös Fredrik Pettersson sekä leskirouva Maria, jonka titteliksi oli merkitty anoppi. Hän oli mitä luultavimmin Fredrikin anoppi, sillä kun Maria merkittiin myöhemmin osaksi Forsmanien taloutta, ei mahdollisesta sukulaisuudesta ollut enää mainintaa. Vuoden 1887 tiedot ovat Forsmanien osalta muutenkin virheellisiä, sillä esimerkiksi Karl Forsmanin ikä oli merkitty väärin. Sen vuoksi on mahdollista, että vuonna 1887 kirjatuissa tiedoissa on muitakin epätarkkuuksia. Mariaa ei ole kirjattu enää Forsmanien talouteen vuosina 1888–1889. Vuodesta 1890 eteenpäin vahtimestari Forsmanin ilmoitettiin nostavan eläkettä. Syy eläkkeen nostamiseen ei selviä henkikirjojen perusteella. Mainintaa esimerkiksi mahdollisesta työkyvyttömyydestä ei löydy.⁸⁷ Vahtimestari Forsman menehtyi 43-vuotiaana lokakuun 1. päivänä vuonna 1895. Perunkirjoituksen laatijat totesivat, että Forsmanin kuolinpesän arvo ei riittänyt kattamaan hautajaiskuluja. Forsmanin perunkirjoitus toimi siis täten vain todistuksena, että perukirjaa oltiin laatimassa, mutta pesän omaisuutta ei laskettu tai eritelty sen vähyyden vuoksi. Forsmanin kuolemasta ei myöskään julkaistu sanomalehdessä kuolinilmoitusta, mikä saattoi johtua myös kuolinpesän vähävaraisuudesta. Vahtimestari Forsmanin perillisiä olivat puoliso sekä heidän kaksi lastansa. Hänen leskensä Vilhelmina asui samassa asunnossa miehensä kuoleman jälkeen vuodesta 1897 vuoteen 1915 saakka.⁸⁸

Vahtimestari Johannes Saastamoinen (1841–1911) oli kotoisin Viitasaarelta. Hänen vaiheensa ennen Helsinkiin muuttoa ovat kuitenkin toistaiseksi tuntemattomat. Saastamoinen työskenteli Helsingissä asuessaan Suomen lähetysseuran vahtimestarina 40 vuotta. Hän hoiti vahtimestarin toimensa ohessa muitakin seuran tehtäviä ja toimi muun muassa lähetysseuran talon isännöitsijänä.⁸⁹ Saastamoinen oli työssään arvostettu ja kiiteltu henkilö ja hänen kerrottiin suorittaneen työnsä ”joutuisaan, auliisti ja säännöllisesti”.⁹⁰ Heinäkuun 1. päivänä kuolleen Saastamoisen muistokirjoituksessa kirjoitettiin vahtimestarin työstä seuraavaa:

Vaikka Saastamoisen työ olikin vain vaatimatonta Markan-palvelusta, on sillä kuitenkin ollut lähetysajan menestymiseen maassamme paljon suurempi vaikutus kun syrjästä katsoen luulisi.⁹¹

Saastamoisen talouteen kuului henkikirjojen perusteella perheenjäsenten lisäksi myös naispuolinen palvelija.⁹² Johannes Saastamoisen kuoleman jälkeen hänen omaisuutensa peri vaimo Olga sekä heidän neljä lastansa, joista kolme oli täysi-ikäisiä. Perheen pojista yksi oli ylioppilas, ja muut täysi-ikäiset lapset olivat ammanteiltaan konttoristi ja metsänvartija. Saastamoinen omisti perunkirjoituksen mukaan muutamia arvoesineitä, kuten kolme kultasormusta, joiden yhteisarvo oli 12 markkaa. Hän omisti myös kirjahyllyn ja kirjoja, joiden arvoksi oli merkitty 15 markkaa. Saastamoisella oli myös 75 markan arvosta pitovaatteita. Astioiden ja huonekalujen joukkoon kuului myös valikoima hienompia tavaroita ja esineitä, kuten 18 hopealusikkaa, 20 markan arvoinen peili, 12 hedelmäveistä, kaksi sohvaa, 10 markan arvoinen ompelukone, kahdeksan markan arvoinen seinäkello, kahdeksan markan arvoinen kynttiläkruunu sekä kuusi kappaletta silitysrautoja. Hänen kuolinpesästään vähennettiin pakollisten kulujen lisäksi 200 markan hautajaiskulut sekä velka lääkäri Avelanille, joka oli suuruudeltaan 50 markkaa. Pesän arvoksi laskettiin vähennysten jälkeen yhteensä 316,25 markkaa.⁹³

Vahtimestari Kabailoff (1847–1924) asui puolisonsa ja lastensa kanssa katolisen seurakunnan Pyhän Henrikin kirkon yhteydessä vuosina 1890–1895.⁹⁴ Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston

osoiterekisterin mukaan Kabailoff oli kotoisin alunperin Vilnasta. Hän oli avioitunut puolisonsa Rosalién kanssa vuonna 1878, ja heillä oli yhteensä kuusi lasta. Kabailoff jäi leskeksi vuonna 1894 eikä avioitunut enää uudelleen.⁹⁵ Vuonna 1907 Kabailoff asui Ahvenen korttelissa, ja tällöin hänen tittelikseen oli ilmoitettu ”virasta erotettu väepeli”. Vuotta myöhemmin hän oli muuttanut Metson kortteliin, ja tällöin hänen ammattinimikkeensä oli vuorostaan ”alueen vahtimestari”. Vuosina 1910–1911 Kabailoff asui Haukan korttelissa ja työskenteli teatterin vahtimestarina. Vuonna 1912 hänen osoitteensa oli kirjattu Variksen kortteliin, ja hänen ammatikseen oli merkitty vahtimestarin sijaan hedelmäkauppias. *Suomen virallinen lehti* uutisoi vuonna 1914 Kabailoffille myönnetystä rahapalkinnosta. Lehdessä Kabailoffin kerrottiin työskentelevän Aleksanterin teatterin vahtimestarina. Seuraavat kuusi vuotta Kabailoff asui Riekon korttelissa, ja hänen ammattinsa oli edelleen vahtimestari. Hänen ikänsä ja nimensä oli merkitty monin eri tavoin henkikirjoissa. Syntymävuodet vaihtelivat merkinnöissä vuosien 1845–1850 välillä, ja nimen kirjoitusasu oli välillä muodossa ”Kabailo”. Osoiterekisteriin hänen syntymävuodekseen oli merkitty vuosi 1847, joka oli korjattu myöhemmin muotoon 1845. Nimen kirjoitusasu oli osoiterekisterissä muodossa Kabailoff.⁹⁶

Kabailoff menehtyi perunkirjoituksen mukaan 1.3.1924 76-vuotiaana. Perunkirjoituksessa hänen syntymävuodekseen oli merkitty 1847. Hänen tyttärensä Katarina Petroff laati perunkirjoituksen. Kabailoff asui kuolintodistukseensa merkityn tiedon perusteella II kaupunginosassa. Hänellä oli kuolinhetkellään vain vähän omaisuutta. Käteistä rahaa hänellä oli seitsemän markkaa, mutta kuolinpesän kiistatta arvokkain asia oli 720 markan arvoinen kansanvakuutus. Kabailoffin omaisuus koostui muuten pääasiassa käyttötavarasta, kuten vaatteista ja huonekaluista. Osa näistä oli arvokkaampia, kuten esimerkiksi viiden markan arvoinen keinutuoli, 20 markan arvoiset pitovaatteet sekä 50 markan arvoiset sänkyvaatteet. Kuolinpesän koko arvo oli 972 markkaa. Kuolinpesän velat olivat kuitenkin yhteensä 1910 markkaa. Velka koostui esimerkiksi sairaala-, lääkäri- ja lääkekuluista sekä hauta-

jaiskuluista. Kabiloffin kuolinilmoitusta ei julkaistu sanomalehdessä. Kuolinpesästä vähennettyjen velkojen ja maksujen jälkeen Kabiloffin kuolinpesään jäi velkaa 938 markan edestä.⁹⁷

Pohdintoja tapaustutkimuksissa tarkasteltujen ammattinharjoittajien varallisuudesta

Tässä artikkelissa perehdyttiin seitsemän eri ammattinharjoittajan työuran vaiheisiin sekä heidän henkilökohtaiseen varallisuuteensa. Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että eri ammattinharjoittajien välillä saattoi vallita suuriakin varallisuuseroja. Tässäkin tutkimuksessa kohdehenkilöiden varallisuudet erosivat toisistaan saman ammattiryhmän sisällä, vaikka merkittävää varallisuuseroja ei ilmennyt. Bergholmin mukaan myös ajurien ammattiryhmän sisällä erot ansioissa saattoivat olla suuria, ja esimerkiksi ajuripalvelijat kokivat kuuluvansa enemmän osaksi palvelijoita kuin kuljetustyöläisiä.⁹⁸ Ajurin ammatin harjoittamista määrittä myös selkeimmin työntekijän sukupuoli, sillä Bergholmin mukaan hevoskuljetusta ei sallittu naisille, ja Vainio-Korhosen tutkimuksesta selviää, että vaikka naiset saivat ajuriluvan, he eivät itse suorittaneet ajoa.⁹⁹ Lyytinen aloitti uransa ajuripalvelijana, ja Wägar renkinä. Toisin kuin Wägar, Lyytinen ei kuitenkaan edennyt suoraan ajuriksi, sillä hän harjoitti tätä ennen myös esimerkiksi talonmiehen ammattia. On vaikea sanoa, mikä on ollut ero Lyytisen työtehtävissä, kun hänen ammatinimikkeensä on ollut ajuripalvelijan tai rengin sijaan talonmies. Lyytisen työtehtävät vaikuttivat liittyneen kuitenkin erityisesti hevosten kanssa työskentelyyn, ja ajurina hän omistikin myöhemmin omia hevosia. Wägarin työura oli Lyytiseen verrattuna pitkä ja vakaa. Hän työskenteli Stockmannin kauppahuoneelle kuolemaansa saakka. Lyytinen sen sijaan harjoitti useaa eri ammattia lyhyen elämänsä aikana ennen ajuriksi ryhtymistä. Lyytisen kuolinpesän velkaosuus oli hänen kuolinhetkellään yli 130 markkaa. Perunkirjoituksen mukaan hänen arvokkain omaisuutensa olivat hänen ajokalustonsa sekä kaksi hevostaan, jotka olivat mahdollistaneet

myös hänen työnsä. Wägar ei omistanut vaatteiden lisäksi muuta omaisuutta, mutta hänen kuolinpesänsä arvo oli kuolinhetkellä yli 300 markkaa. Vaikka Wägar ja Lyytinen toimivat samassa ammatissa, heidän varallisuudessaan oli eroja. Myös heidän elämäntilanteensa erosivat merkittävästi. Lyytinen oli perheellinen, ja Wägar vuorostaan pysyi kuolemaansa saakka naimattomana. Wägarin pitkä ura saman työnantajan palveluksessa varmasti osaltaan selitti hänen vakaampaa taloudellista tilannettaan. Lyytinen puolestaan vaihtoi ammattiaan usein, mutta toisaalta hän oli myös kuollessaan vasta ajurin uransa alkumetreillä.

Vahtimestarin ammatissa vähiten varallisuutta kerrytti vahtimestari Forsman. On kuitenkin huomioitava, että toisista tapaus- tutkimusten vahtimestareista poiketen hän nosti eläkettä. Forsmanin työnantaja ei myöskään selvinnyt henkikirja-aineiston perusteella. Forsman asui ensin Lars Krogius vanhemman ja myöhemmin Krogiuksen lesken Elisabethin omistamassa asuintalossa. Lähdeaineiston perusteella ei selvinnyt, kuka oli Forsmanin työnantaja. Hän ei välttämättä työskennellyt vahtimestarina omassa asuintalossaan. Forsman oli perheellinen, ja henkikirjojen perusteella Forsmanien taloudessa asui tilapäisesti myös samassa kiinteistössä asunut leskirouva. Tässä tutkimuksessa käytetyn lähdeaineiston perusteella emme voi selvittää, miksi leskirouva Maria oli osana Forsmanien taloutta. Henkikirjojen perusteella hän ei ollut esimerkiksi Forsmanien sukulainen. Asumisjärjestyksessä on voinut olla kyse halusta auttaa läheistä ihmistä tai sitten vähentää vuokralaisena maksettavia asumiskuluja. Forsman oli kuollessaan lähes varaton, minkä vuoksi hänen omaisuuttaan ei luetteloitu. Forsmanin kuolemasta ei julkaistu sanomalehdessä myöskään kuolinilmoitusta. Vahtimestarina Suomen lähetysseurassa toiminut Saastamoinen taas teki pitkän uran, ja hänen palvelusajastaan oltiin lähetysseurassa todella kiitollisia. Saastamoisen pitkää uraa muisteltiin vielä vuosi hänen kuolemansa jälkeen lähetysseuran vuosijuhlissa.¹⁰⁰ Saastamoisella ei ollut merkittävää varallisuutta kuolinhetkellään, mutta hän omisti käyttöesineiden lisäksi myös arvoesineitä, kuten koruja, posliinia, hienompia astioita sekä hedelmäveitsiä. Saastamoisella perheineen oli ollut

varaa pitää myös palkollista heidän palveluksessaan. Katolisen seurakunnan Pyhän Henrikin kirkon talonmiehenä ja sittemmin vahtimestarina toimineen Kabailoffin kuolinpesälle jäi suurimmat velat hänen kuolemansa jälkeen. Kabailoff ei omistanut huonekalujen, tekstiilien ja vaatteiden lisäksi juurikaan arvoesineitä. Hänellä oli kuitenkin 720 markan arvoinen kansanvakuutus, jollaista ei ollut muilla tapaustutkimuksissa tarkastelluilla henkilöillä. Kabailoff oli kuollessaan leski, ja toisin kuin Forsman ja Saastamoinen, hän muutti usein eri kortteleihin ja vaihtoi myös työtään. Hän työskenteli kuitenkin suurimman osan urastaan vahtimestarina. Lukuisten muuttojen syynä ovat luultavasti olleet asumiskustannukset ja paremmat työmahdollisuudet.

Ainoa tapaustutkimuksen osana tarkasteltu ammatinharjoittaja, jonka varallisuudesta en löytänyt tietoa, oli lakeija Masloff. Masloff sekä Borovitinov muuttivat pois Helsingistä, eikä kumpikaan heistä palannut enää takaisin Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterin perusteella. Olisi ollut kiinnostavaa tietää, mitä Masloff sai palkaksi asuessaan Borovitinovin taloudessa. Masloff kuitenkin katosi jäljettömiin vuoden 1916 jälkeen, jolloin hänen olinpaikakseen oli merkitty osoiterekisterissä Hamina. Haminan kaupungin henkikirjoista ei kuitenkaan löytynyt Masloff-nimistä palvelijaa vuosina 1916, 1917 ja 1918. Masloffin varallisuustaso jää siis vain arvoitukseksi. Miespalvelija Josef Rosvallin varallisuudesta oli mahdollista saada tietoa hänen perunkirjoituksestaan. Valitettavasti taas Rosvallin aikaisemmat palveluspaikat jäävät tässä vaiheessa mysteeriksi, sillä hänen tittelinsä oli jo vuonna 1885 ”entinen (mies)palvelija”. Oli kuitenkin kiinnostavaa huomata, kuinka montaa eri ammattia Rosvall harjoitti vielä myöhemmin urallaan. Rosvall ei ollut varakas perunkirjoituksensa perusteella mutta hän ei myöskään ollut velkaantunut. Hän oli myös ainoa kohdehenkilöistä, joka oli laatinut ennen kuolemaansa testamentin perunkirjoituksen mukaan.

Jokaisen tässä artikkelissa tarkastellun ammatinharjoittajan urapolku ja varallisuustilanne olivat erilaisia. Yksi yhdistävä piirre kaikissa tapaustutkimuksissa oli, että heidän työtehtäviään oli mahdotonta selvittää pelkän viranomaisaineiston tai sanoma-

lehtiaineiston perusteella. Vahtimestarina työskennelleiden henkilöiden ammattinimikkeet säilyivät melkein muuttumattomina heidän kuolemaansa saakka, mutta silti heidän työtehtävänsä ovat voineet vaihdella paljonkin. Saastamoisen kohdalla hänen työnsä vaikutti olleen monipuolisempi kuin pelkkä ammattinimike saattoi kertoa. Vastaavasti rengin, talonmiehen ja ajuripalvelijan työtehtäviin on voinut kuulua samanlaisia tehtäviä, mutta työt eroteltiin tarkasti eri ammattinimikkeillä. Miespalvelijoiden Masloffin ja Rosvallin työtehtävät jäivät myös lähdeaineiston perusteella selvittämättä. Kuitenkin Rosvallilta säilynyt perunkirjoitus antoi edes jonkinlaisen käsityksen hänen varallisuudestaan.

Siviilisäätö ei vaikuttanut juurikaan kohdehenkilöiden varallisuuteen. Kabailoffin, Forsmanin, Saastamoisen tai Lyytisen puolisoille ei ilmoitettu henkikirja-aineistossa lainkaan ammattinimikettä. Heidän puolisonsa ovat kuitenkin tästä huolimatta saattaneet työskennellä myös kodin ulkopuolella esimerkiksi satunnaisissa töissä. Wägar oli naimaton, mutta hänen etunaan oli pitkä ja vakaa palvelussuhde Stockmannilla. Rosvall oli myös kuolemaansa saakka naimaton. Hän oli kuitenkin hankkinut itselleen sanomalehtiaineiston mukaan satunnaisia lisäansioita ja harjoittanut myöhemmin vielä ainakin kahta eri ammattia. Saastamoinen oli viimeisinä vuosinaan henkikirjoitettuna työnantajansa eli Suomen lähetysseuran omistamassa talossa. Saastamoisen asemaa edisti varmasti kaikista eniten, että hänelle uskottiin myös lisää työtehtäviä lähetysseurassa vahtimestarin työn lisäksi. Lähetysseuran kirjoittamassa muistokirjoituksessa mainittiin, että Saastamoisen työura oli kestänyt katkeamatta yli 40 vuotta. Pitkän uran vuoksi Saastamoisella oli varmasti riittävää taloudellista vakautta ja tuloja, vaikka hänen omaisuutensa ei ollutkaan kuolinhetkellä suuri. Pysyvämpi asumismuoto mahdollisti myös huonekalujen ja käyttötavaroiden ostamisen. Osalla kohdehenkilöistä oli vähän omaisuutta varmasti myös sen vuoksi, että he muuttivat usein.

Yhdenkään tapaustutkimuksessa tarkasteltavan kohdehenkilön elämästä ei löytynyt henkilökohtaisia, heidän itsensä laatimia lähteitä. Sen vuoksi emme voi myöskään päätellä kovinkaan

paljon, mitä henkilöt ovat esimerkiksi ajatelleet omasta työstään tai varallisuustasostaan. Saastamoisen ja Wägarin kohdalla voisi vetää johtopäätöksiä pitkän palvelusajan perusteella, että he viihtyivät toimissaan. Heidän taloudellinen asemansa oli myös kuolinhetkellä paras tutkituista tapaustutkimuksista. Molempia kiiteltiin myös heidän pitkästä palveluajastaan samalla työnantajalla. Valtaosa kohdehenkilöistä oli kotoisin Helsingin ulkopuolelta. Pääkaupungin työmahdollisuudet olivat varmasti suurin syy, että he rakensivat elämäänsä pääkaupungin sykkeessä. Lähdeaineistossa melkein jokaisen kohdehenkilön kohdalla oli epätarkkuuksia liittyen heistä kirjattuihin tietoihin.

Artikkeli antoi todistusaineistoa väitteelle, että myös miehet sekä heidän harjoittamansa ammatit ovat voineet jättää jälkeensä vain vähän lähteitä. Kaikki miehen työ ei ole ollut johtavassa asemassa toimimista, vaan osa miehistä on työskennellyt tehtäviltään vaihtelevissa tai epävarmoissa ja huonosti palkatuissa ammateissa, joiden harjoittajista on jäänyt meille lopulta vain vähän tietoa tai ainoastaan pieniä tiedonmurusia. Tarkastellut kohdehenkilöt tekivät työkseen jonkinlaista palvelualan työtä, minkä vuoksi on vaikea rakentaa selkeää kuvaa siitä, millainen heidän työnsä on käytännössä ollut. Tässä artikkelissa ei voitu muodostaa kaikkien ammatinharjoittajien elämästä selkeää tai välttämättä edes johdonmukaista kuvaa. Miesten elämästä jääneet lähteet kertovat meille kuitenkin edes osan siitä tarinasta, jollainen heidän elämänsä on ollut kaupunkiympäristössä työskennelleinä palvelualan toimijoina.

Viitteet

- 1 *Työnantaja: kuukausilehti* 1.8.1916 no: 7–8, Rakennustaito: “Mietelmiä työstä. Työ suomalaisten sananlaskujen valossa”.
- 2 Tässä vielä muutama sana artikkelissa käytetystä sanomalehtiaineistosta. Sanomalehdet, joihin viitataan loppuviitteissä 23, 30 ja 31 ovat osa väitöskirjaani varten kerätystä aineistosta, jossa tarkastelen eri miesten palvelu-alojen ja miespalvelijan ammattia koskevaa työnhakua. Aineisto on laaja, ja tässä nostan viitteisiin vain muutamia esimerkkejä huomioista, joita olen tehnyt ammatteja koskien työnhakuilmoitusten perusteella. Aineisto on kerätty eri hakusanoja käyttämällä Kansalliskirjaston digitaaliarkistosta väitöskirjani aikarajauksen sisällä. Tässä artikkelissa eri tapaustutkimuksissa tarkasteltavia kohdehenkilöitä koskevat sanomalehtiartikkelit on kerätty osaksi lähdeaineistoa myös eri hakusanoja käyttämällä Kansalliskirjaston digitaaliarkistosta. Suurimman osan hauista suoritin henkilöiden nimillä eri kirjoitusmuotoja käyttäen (osa nimistä oli kirjoitettu eri lähteissä joskus erilaisessa muodossa, ja etenkin henkikirja-aineistossa nimien kirjoitusasu usein vaihtelivat). Tässäkin muut lähteet toimivat tukena ja auttoivat rajaamaan vuosia sekä muita hakukriteerejä. Yksityishenkilöistä löytyi lehdistä tavallisimmin ilmoituksia, kuten vihki- tai kuolinilmoitus. Lisäksi joskus henkilöiden jättämät lehti-ilmoitukset tai heistä laaditut lehtikirjoitukset mahdollistivat pääsemisen heidän toimintansa jäljille. Ajallinen rajaus artikkelissa tarkasteltavassa sanomalehtiaineistossa vaihteli kohdehenkilön mukaan. Kaikki kohdehenkilöistä toimivat ja asuivat Helsingissä vuosina 1885–1925, joten aineisto kerättiin pääsääntöisesti tällä aikavälillä.
- 3 Peltonen 1999, 36, 40, 46–49.
- 4 Haapala 2003, 170–171. Haapalan mukaan ajan sukupuoliroolit vaikuttivat paljon siihen, millaisiin töihin naiset työllistyivät ja aluksi naisille sopivina aloina pidettiin hoito-, koti- ja palvelutöitä.
- 5 Kuisma 2007, 12.
- 6 Jaakkola 1994, 80.
- 7 Jaakkola 1994, 79, 80. Työtä tekevän väestön muuttoliikkeestä Helsinkiin, ks. myös Åström 1956, 18–25.
- 8 Jaakkola 1994, 80–84. Jaakkola käyttää teoksessa esimerkkinä työläisperheiden arkielämään ja heidän varallisuuteensa liittyviä kuvauksia, jotka perustuvat Vera Hjeltin työläisten elinoloja vuosina 1908–1909 kartoittaneeseen tutkimukseen.
- 9 Pulma 1994, 61.
- 10 Åström 1956, 67; Vattula 1983, 402–403; Heikkinen ym. 1983, 3. Ks. esim. lehdistössä käydystä keskustelusta: *Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja* 5.9.1912 no: 35, 279, “Naispalvelijain asema”. Ks.

myös esim. *Sosialidemokraatti* 15.8.1907, no 89, ”Palwelija-kysymys I.” ja *Sosialidemokraatti* 17.8.1907 no 90, ”Palwelija-kysymys II.”

- 11 Tapaustutkimuksissa on tarkoitus tarkastella renkejä, mutta valitut kohdehenkilöt etenevät työurallaan rengin ammatista ajurin ammattiin, minkä vuoksi on tärkeää mainita ajurit ja heidän ammattiryhmänsä aikaisemman tutkimuksen yhteydessä.
- 12 Delap 2011. Miespalvelijoita käsitellään yksi kokonainen luku.
- 13 Rahikainen & Vainio-Korhonen 2006.
- 14 Kirsi Vainio-Korhonen on tutkinut esimerkiksi naisia yrittäjinä teoksessaan *Ruokaa, vaatteita, hoivaa* (2002). Teoksessa hän huomioi erityisesti erilaisista taustoista tulevat naiset. Tapio Bergholm on tutkinut kuljetusalan historiaa kolmiosaisessa tutkimuksessaan *Kovaa peliä kuljetusalalla* (1988–2000). Tämän artikkelin aikarajauksen kannalta tärkeää taustakirjallisuutta on etenkin kirjasarjan ensimmäisen osa, joka käsittelee kuljetusalaa vuoteen 1924 asti. Teos on julkaistu vuonna 1988. Sukupuolen ja työn historiasta ks. myös Bergholm 1994; 2011. Tämän lisäksi Maritta Pohls on kirjoittanut vahtimestarien työstä osana hotelli- ja ravintola-alan henkilöstöstä kertovaa tutkimustaan *Laulu, viini ja taustajoukot* (2016). Marjaliisa Hentilä on tutkinut vuorostaan naistyöntekijöitä ja heidän muuttuvaa asemaansa kaupan alan töissä teoksessaan *Keikkavaaka ja Kousikka* (1999). Hän on tutkinut myös miestyöntekijöiden osuutta ja vaiheita alalla. Johanna Ilmakunnaksen ja Anu Lahtisen toimittamassa teoksessa *Perheen jäljillä* (2021) tuodaan esille perheen merkitystä eri tutkimusartikkeleissa. Teoksessa julkaistu Jarkko Keskisen artikkeli kuvaa esimerkinomaisesti yhden porvarisperheen elämää ja vaiheita sekä analysoi artikkelissa ammatilliseen asemaan liittyviä piirteitä laajemmin. Johanna Ilmakunnas on tutkinut aatelin kulutustottumuksia väitöskirjassaan *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa* (2009). Hän käytti tutkimuksensa lähdeaineistona usean lähdekokonaisuuden lisäksi muun muassa perunkirjoituksia tarkastellesaan kuluttamiseen ja henkilökohtaiseen varallisuuteen liittyviä seikkoja.
- 15 Lundh 2004, 75. Christer Lundhin mukaan 1800-luvun Ruotsissa työskentelevää palveluskuntaa käsittelevässä artikkelissaan palvelijan työhön tarvittiin miehiä ja naisia, mutta heidän työtehtävänsä olivat osin sukupuolittuneita. Siksi Lundh toteaa, että työntekijän sukupuoli eritellään ammattinimikkeessä.
- 16 Pylkkänen 2006, 81–82.
- 17 Hentilä 1999, 488.
- 18 *Työmies* 14.6.1904, no: 135, Kallu: ”Palvelijain elämä maaseudulla”.
- 19 *Työmies* 22.7.1915, no: 165, 3, ”Miten paljon Helsingissä juomarahoja annetaan”.
- 20 Rahikainen 2006b, 234–235.
- 21 Delap 2011, 14–15.

- 22 Eroja suomen- ja ruotsinkielisen lehdistön välillä löytyy. Ruotsinkielisissä lehdissä julkaistuissa työnhakuilmoituksissa on käytetty myös sanaa ”manlig tjänare”, ks. esim. *Hufvudstadsbladet* 17.12.1924 no 346, ”Finlands minister i Köpenhamn söker manlig tjänare, van is serv [...]”. 1930-luvun ruotsinkielisessä lehdistössä esiintyi myös ”manligt hembitråde”, joka tarkoittaa suomeksi käännettynä miespuolista kotiapulaista, ks. esim. *Hufvudstadsbladet* 21.10.1932 no 286: ”Yngling, 16-20 år sv.talande, snygg o. ärlig, får plats såsom manligt hembitråde [...]”. Rahikaisen mukaan sanaa kotiapulainen (ruotsin kielen hembitråde) käytettiin naispuolisista henkilöistä, ks. Rahikainen 2006a, 29–30.
- 23 Lucy Delapin tutkimuksessa käyttämästä tavasta jakaa erilaiset miespalvelijat eri työtehtävien mukaan sisä- ja ulkotyöntekijöihin, on tapa tehdä eroja ammattien välille, joka on toimiva myös omassa tutkimuksessani. Tutkimuksessani tekemä jako perustuu myös tutkimaani sanomalehtiaineistoon. Renkien työhaussa korostettiin ulkotyöhön luokiteltavia tehtäviä, joista yleisimpiä olivat esimerkiksi ajo-/kuljetustaito, hevosen hoito tai yleisesti jonkinlaiset ammatinharjoittajaa avustavat tehtävät. Näistä työnantajien ilmoituksista esimerkkejä ovat: *Hufvudstadsbladet* 23.9.1880 no 221, ”I tienst åstundas”, ”föra”, *Hufvudstadsbladet* 20.4.1881 no 89 A, ”I tienst åstundas”, ”En nykter och ordentlig dräng får genast tienst som hyrkusk...”, *Hufvudstadsbladet* 20.4.1881 no 89 A, ”I tienst åstundas”, ”En nykter och ordentlig hyrkusk dräng får plats nu genast...”, *Hufvudstadsbladet* 6.8.1899 no 209, ”En stalldräng kunnig i skoning samt is något smid(e) får plats från 1: sta nov. mot god stat och lön...” ja *Uusi Suometar* 11.9.1898 no 210 A, ”Palvelukseen halutaan, Renki”. Miespalvelija sen sijaan oli selvästi kodin piiriin etsittävä työntekijä, näistä esimerkkejä seuraavissa ilmoituksissa: *Uusi Suomi* 15.2.1925 no 38, ”Miespalvelija 22 vuotias ruotsalainen, joka haluaa oppia suomea, haluaa miespalvelijan paikkaa...” ja *Suomen Sosialidemokraatti* 27.8.1920 no 197, ”Miespalvelija (nuori) saa paikan nuoren herran luona. Vast. ikäilmoituksineen nim. ’Toimi 24’. Helsinki. Pääposti-toimisto p.r.”. Oli kuitenkin myös ilmoituksia, jossa miespalvelijalla tarkoitettiin maatilan työntekijää, esim. tässä ilmoituksessa: *Helsingin Sanomat* 5.10.1929 no 269, ”Karjapalvelija, joka on tottunut taloustoimiin sekä raitis miespalvelija maanviljelys- ja hevoshoitoon tottunut, saa paikan maalla joko heti tai 1 p. Vast Kotkan postitoimistoon, nimim. ’Maataloon’”.
- 24 Ks. esim. *Uusi Suometar* 20.10.1908, 242. *Työmies* 14.6.1906 no 135, eri instituutiot esimerkiksi etsivät vahtimestareita sekä taloyhtiöt.
- 25 Pohls 2016, 32, 56, 106–107.
- 26 <https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/palvelu> (viitattu 13.4.2023).
- 27 Peltonen 1999, 36–37. Esimerkiksi Matti Peltonen nostaa esiin, että osittain työnjako sukupuolten välillä on ollut tietoisesti ylläpidettyä, sillä etenkin maaseudulla raja miesten ja naisten työn välillä oli häilyvä. Peltonen tuo esille myös toisen perinteisen tavan jakaa ja arvottaa työtä, eli hän viittaa

tässä työn jakamiseen ansio- ja kotityöhön, joista taloudellisesti merkittävämpää työtä pidettiin tärkeämpänä, vaikka Peltosen mukaan se ei näin ollut.

- 28 Parikka 1999, 7–8.
- 29 Esimerkiksi Hentilä tuo esille kaupan alaan keskittyvässä tutkimuksessaan niin ammattinimikkeiden monitulkintaisuuden kuin sen laajan työtehtävien kirjon, jotka niihin eri aikoina liitettiin, ks. esim. Hentilä 1999, 487–488. Pohls tuo esille myös ravintola-alan ammattinimikkeiden laajuutta ja toisaalta varsinaisesti tehtävän työn vaikeaa määrittelyä, ks. esim. Pohls 2016, 82–84. Marjatta Rahikaisen ja Kirsi Vainio-Korhosen toimittamassa teoksessa *Työtehtiäs ja Uskollinen* (2006) viitataan useassa artikkelissa palvelijoiden työn ajassa ja paikassa muuttuvaan sisältöön. Palvelijoiden työstä puhutaan esimerkiksi artikkeleissa: Rahikainen 2006a, ”Kadonneen työn jäljillä”, Pylkkänen 2006, ”Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922”, Rahikainen 2006c, ”Maatalouden piit pitäjänhistorioiden valossa”, Alander-Valtonen 2006, ”Pikkupiiaista taloudenhoitajaksi” ja Rahikainen 2006b, ”Kotiapulaisena 1900-luvun kaupunkilaisperheessä”. Raimo Parikan toimittamassa teoksessa *Korvesta konttoriin* (1999) työstä ja työtehtävistä kirjoitetaan Anna-Maria Åströmin artikkelissa ”Työt ja työnteko Savon kartanoissa 1800-luvun alkupuolella” ja Peltosen artikkelissa ”Työnjako sosiaalisenä tilana – Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa”.
- 30 Esimerkkejä miesten töistä työnhakuilmoitusten perusteella tarkasteltuna: *Uusi Suometar* 22.3.1908 n:o 69 A, ”Raitis ja kykenevä mies saa heti paikan kaljaa ajamaan Wirtaselta Merimiehenk. 18.”, *Helsingin Sanomat* 1.10.1926 n:o 265, ”Autonkuljettaja, Pirssiajoon tottunut, raitis ja kunnollinen saa paikan...”, *Helsingin Sanomat* 20.11.1930 n:o 314, ”Voimakas nuori mies Hakee paik. Hevosajuriksi tai varast. Arv. Vast. Hels. San. Kontt. nimim. ”Kykenevä 100””.
- 31 Esimerkkejä miesten töistä työnhakuilmoitusten perusteella: *Uusi Suometar* 22.3.1908 n:o 69 A, ”Raitis, kunnollinen renki saa paikan huhtik. 1 p:stä. Lähem. Puh. 2742, klo 4–6 i.-p.”, *Uusi Suomi* 22.10.1890 no 245, ”Palvelukseen halutaan renki” tai vastaavasti *Uusi Suomi* 5.9.1880 no 205 ”Palvelusta haluaa. Rengin paikkaa haluaa...”
- 32 Eriksson & Koistinen 2014, 4–5.
- 33 Uotila 2021, 119–120. Uotila korostaa myös, että kyse on veroluettelosta, minkä vuoksi väestötiedot ovat jääneet varsinkin vanhemmissa henkikirjoissa epätarkoiksi. Uotila määrittää verovelvollisen iän 15-vuotiaasta 63-vuotiaaseen.
- 34 Uotila 2021, 119. Uotila mainitsee myös, että henkikirjaan oli velvollisuus ilmoittaa kaikki kotitalouden jäsenet.
- 35 Ks. esim. Hentilä 1999, 61–62, 73. Hentilä kirjoittaa, että kaupanalalla kauppialla oli kasvatuksellinen vastuu oppipojistaan. Heidän asemansa muis-

- tutti tällöin palvelijan asemaa. Ks. myös Vainio-Korhonen 2010, 222–224. Vainio-Korhonen toteaa, että mestarin opissa olleet ja hänen talouudessaan asuvat kisällit rinnastettiin palvelijoiksi koko oppiaikansa ajaksi.
- 36 Uotila 2021, 119–120. Uotilan mukaan tiedot kerättiin usein alku- tai loppuvuodesta.
 - 37 Selvytyden vuoksi käytän kortteleista ensimmäisen kerran numeroa ja nimeä, mutta jatkossa viitataan kortteleihin pelkästään nimellä.
 - 38 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:87 (1880), U:102 (1885), U:118 (1890), Henkikirjat. U:143 (1895), U:174. (1900), U:182 (190). Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023). Stockmannin kiinteistö sijaitsi tontilla 5 osoitteessa Unioninkatu 27 – Aleksanterinkatu 28.
 - 39 Ollila & Toppari 1975, 236–237. Teoksessa mainitaan, että samassa korttelissa sijaitsi myös vuonna 1906 valmistunut Ajurien Asunto-osakeyhtiön rakennuttama kiinteistö. Lyytinen ei kuitenkaan asunut tässä kiinteistössä. Ks. myös Aminoff & Pesonen 1981, 58–64. Riekon kortteli on sijoitettu tämän julkaisun perusteella kaupunginosaan VI, mutta kortteli on sijoitettu välillä myös kaupunginosaan V. Korttelin numero on henkikirja-aineistossa ollut 114, tässä julkaisussa se on 113 listan mukaan. Uudenmaan läänin henkikirjat. U Henkikirjat. U:259 Henkikirja, 6.–7. kaupunginosa (1910). Tiedosto 72. Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023).
 - 40 Bergholm 1988, 30.
 - 41 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:288 (1912). Mihail Borovitinovin titteliksi on merkitty “ken. Kuv. Kansl. Tیرهتووری, valtioneuvos”. Ivan Masloffia ei nimitetty vielä henkikirjoissa palvelijaksi, vaan hänet oli merkitty palkollisten (“P”) joukkoon. Palkollisiin kuului myös naispalvelija Lovisa Sjöman. Masloffin syntymävuodeksi oli merkitty tällöin 1891, kun taas myöhemmin sen ilmoitettiin olevan 1890. Tällaisia epätarkkuuksia esiintyy välillä henkikirjojen tiedoissa. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:300 (1913). Borovitinovin syntymävuodeksi on merkitty tähän henkikirjaan 1867, se on kuitenkin myöhemmissä henkikirjoissa ja muissa lähteissä 1874. Borovitinovin palveluksessa on myös uusi naispalvelija Armida Korhonen. Masloffille ei ole merkitty vielä ammattinimikettä “lakeija”, vaan hänet on edelleen luettu palkollisten joukkoon. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:313 (1914). Borovitinoffin titteliksi on merkitty “kamariherra, senaattori” ja hänen syntymävuodekseen on nyt merkitty 1874. Masloffin titteliä ei ole vielä tarkennettu, vaan hänet luetaan edelleen palkollisiin. Borovitinoffin taloudessa on jälleen uusi naispalvelija, Wilhelmina Lindsten. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:324 (1915). Masloffin titteliksi on nyt merkitty “lakeija” ja palkolliseksi on merkitty talouden naispalvelija Vilhelmina Lindsten. Masloffin syntymävuodeksi on nyt merkitty 1890. Henkirjoihin viitattu 10.4.2023.
 - 42 Uudenmaan läänin henkikirjat, U:102 Henkikirja (1885). Kansallisarkisto (viitattu 13.4.2023).

- 43 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:102 (1885). Kortteli oli vuonna 1885 vielä Ankerias. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:119 (1890). Lars Krogiuksen omistama asuintalo on nyt vuonna 1890 merkitty Vimpan kortteliin. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:144 (1895). Asuintalo on vuonna 1895 Lars Krogiuksen lesken, Elisabeth Krogiuksen omistuksessa. Henkikirjoihin viitattu 10.4.2023.
- 44 Ollila & Toppari 1975, 258–259.
- 45 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:144. (1895), U:176. (1900). Poikkeuksena vuosi 1900, jolloin Saastamoinen perheeseen ei ollut henkikirjoitettu korttelin asukkaaksi. Uudenmaan läänin henkikirjat, U:217. (1905), U:259 (1910), U:271a. (1911). Henkikirjoihin viitattu 9.4.2023. Hänet oli vapautettu ikänsä vuoksi henkirahan maksamisesta.
- 46 Hka Kiinteistökortisto 136. Mustekala, <https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/142305173491800/file/c3058c76-20a5-4930-96fc-5c344e4ba764/> (viitattu 10.4.2023). Kiinteistökortiston mukaan kirkon yhteydessä oli myös asuinrakennus.
- 47 Perunkirjoitus löytyi siis vahtimestareilta Forsman, Kabailoff ja Saastamoinen. Tämän lisäksi ajuri Lyytiseltä, miespalvelija Rosvallilta sekä renki Wägäriä löytyi perunkirjoitus.
- 48 Impola 2021, 155–157.
- 49 Vattula 1983, IX. Tilastokeskuksen verkkosivuilla on mahdollista laskea vuodesta 1860 alkaen rahamäärien arvo nykyhetkessä. <https://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html> (viitattu 13.4.2023). Laskurin mukaan markkaa vastaavaa rahamäärä euroissa oli eri vuosina seuraavat: 1896 1 mk= 5,86 e, 1901 1 mk = 5,18e, 1910 1 mk = 4,18e, 1911 1 mk= 4,49e, 1915 1 mk= 3,80e, 1924 1 mk= 0,38 e.
- 50 Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimisto, Osoiterekisteri osa I 1907–1948, <https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/139880828038600/file/1729d386-52e4-44a4-ae85-a261178906e7> (viitattu 10.4.2023).
- 51 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:87 (1880, U:102 (1885), U:118 (1890), U:143 (1895), U:174 (1900), U:182. (1901). Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023).
- 52 Uudenmaan läänin henkikirjat, U:87 (1880), U:102 (1885), U:118 (1890), U:143 (1895), U:174 (1900), U:182 (1901). Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023). Olen kerännyt henkikirja-aineistoa viiden vuoden välein tietyistä kortteleista, joten tässä aineistossa Wägar esiintyy Stockmannin kiinteistössä asuvien asukkaiden joukossa vuoden 1885 henkikirjoissa ensimmäistä kertaa.
- 53 *Morgonbladet* 9.8.1883 no 183, “Söndagslivet och gatufriden”. Lehtikirjoituksessa vahvistettiin myös, että Wägar oli Stockmannin palveluksessa.
- 54 *Hufvudstadsbladet* 31.12.1899, no 354, ”Smänotiser”. Ks. myös Damstén 1937, 139–140. Damsténin mukaan juhlassa kiitettiin ja palkittiin monia

- pitkään palvelleita työntekijöitä erilaisilla lahjoilla, kuten kelloilla ja kulta- ja hopeaesineillä.
- 55 *Työmies* 20.5.1901 no 115, ”Kuolleita” ja *Päivälehti* 15.5.1901 no 86, ”Kuolleita”.
- 56 Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:59 Perukirjat, Nrot 12526–12707 (1901–1901), tiedosto 596. Kansallisarkisto (viitattu 11.4.2023). Matts Wägarin veljelle ei ole merkitty ollenkaan etunimeä perunkirjoituksessa.
- 57 Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:59 Perukirjat, Nrot 12526–12707 (1901–1901). Kansallisarkisto (viitattu 3.4.2023). Wägarin omaisuuden joukossa ei ollut esimerkiksi Stockmannilta lahjaksi saatua hopeakelloa ketjulla.
- 58 Uudenmaan läänin henkikirjat U:87 (1880), U:102 (1885), U:118 (1890), U:143 (1895), U:174 (1900). U:182. Kansallisarkisto (viitattu 3.4.2023). Pelkän henkikirja-aineiston perusteella en voi sanoa työsuhteen tarkkaa pituutta, sillä kerään aineistoa viiden vuoden välein ja vain valituista kortteleista. Tässä tarkastellun henkikirja-aineiston perusteella, en osaa sanoa missä Wägar asui ennen kuin hänet oli henkikirjattu Sarvikuonon kortteliin. *Hufvudstadsbladetin* lehtikirjoituksessa vuonna 1899 (viite 54) kirjoitettiin, että Wägar oli työskennellyt Stockmannin palveluksessa 24 vuotta. Eli tämän perusteella hänen koko palvelusaikansa pituus olisi ollut suunnilleen 26 vuotta. Wägar on siis tämän perusteella ollut Stockmannin palveluksessa siitä asti, kun kauppahuone sijaitsi Lampan talossa. Artikkelissa kuitenkin tarkasteltiin mainittuja kortteleita ja henkilöiden toimintaa vuosina 1885–1925, joten senkin vuoksi Wägarin aikaisempaa toimintaa ei tarkastella tässä artikkelissa sen tarkemmin. Ks. Myös Damstén 1937, 106–110. Damsténin mukaan alkuaikoina Stockmannin työntekijät saivat täyden ylläpidon työnantajansa taloudessa.
- 59 Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri, Bal:576, Lyytikäinen Pauli – Långström Uno.
- 60 Uudenmaan läänin henkikirjat U:259 (1910). Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023).
- 61 *Dagens Tidning*, 09.07.1913, nro 183, s. 7, ”Vigda.”. *Helsingin Sanomat*, 10.07.1913, nro 157, s. 6, ”Vihittyjä.”.
- 62 Uudenmaan läänin henkikirjat, U:273 (1911), U:291 (1912), U:302 (1913), U:315 (1914).
- 63 *Uusi Suometar*, 09.07.1913, nro 156, s. 8, ”Vihittyjä.”.
- 64 Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:92 Perukirjat, Nrot 18501–18664 (1915–1915), tiedosto 376. Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023).
- 65 Hka ”Kuolleiden kortisto” 1915 Lund-Maisalo, <https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/157561818214300/file/f0b43f0a-83e9-48c7-99d5-5f4515c521fa/>

- (viitattu 10.4.2023). Uudenmaan läänin henkikirjat. U:327 (1915). Kansallisarkisto (viitattu 8.4.2023). Lyytistä eikä hänen perhettään ei löydy osoitteesta Vaasankatu 20.
- 66 Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:92 Perukirjat, Nrot 18501–18664 (1915–1915), tiedosto 376. Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023). Lyytinen oli velkaa esimerkiksi kahdelle leipurille huomattavan summan rahaa.
- 67 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:102 (1885), U:108 (1887), U:119 (1890). Kansallisarkisto (viitattu 13.4.2023).
- 68 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:102 (1885), U:108 (1887), U:119 (1890). Kansallisarkisto (viitattu 13.4.2023).
- 69 *Hufvudstadsbladet*, 03.10.1884, nro 231, s. 4, ”Diverse”.
- 70 *Hufvudstadsbladet*, 18.11.1894, nro 314, s. 6 ”Diverse”. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:143 (1895). Rosvallin syntymävuodeksi oli ilmoitettu jälleen 1935. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:155 (1897) Rosvallin syntymävuodeksi oli ilmoitettu 1835 ja hänen tittelinsä oli ”Arbetaren” eli työmies. *Adresskalender för Helsingfors stad*, 01.01.1896, nro 1, s. 212. Kiinnostavaa on, että Rosvall oli merkitty myös vuoden 1897 Helsingin osoitekalenteriin, jossa ”J.Rosvall” -niminen henkilö oli merkitty ”entiseksi tontinomistajaksi”. Kuitenkin osoite, jossa hänen kerrottiin asuvan, kuului ainakin vuoden 1897 henkikirjojen mukaan Josef Rosvallille ja hänen tittelinsä oli työmies.
- 71 *Hufvudstadsbladet*, 01.10.1884, nro 229 A, s. 4 ”Diverse”. Julkaistiin uudelleen myös: *Hufvudstadsbladet*, 02.10.1884, nro 230, s. 4. *Helsingfors Aftonblad*, 06.06.1894, nro 128, s. 2, ”Följande ansökningsärenden”.
- 72 *Adressbok och yrkeskalender för Helsingfors*, 01.01.1895, s. 265.
- 73 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:205 (1904), Rosvallin syntymävuosi oli 1836 ja titteli entinen palvelija. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:215 (1905). Rosvallin syntymävuodeksi on merkitty 1824 ja etunimi on kirjoitettu muodossa ”Johan”. Titteli on edelleen entinen palvelija. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:228 (1907). Rosvallin syntymävuosi on edelleen 1824, mutta etunimi on korjattu muotoon ”Josef”. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:239 (1908). Rosvallin titteli on ”entinen kauppias” ja syntymävuodeksi on merkitty 1829. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:247 (1909). Seuraavana vuonna Rosvallin titteli on paperossin myyjä ja syntymävuosi 1829. Uudenmaan läänin henkikirjat. U:256 (1910). Rosvallin ammatiksi on merkitty ”paperossförsäljaren” ja syntymävuodeksi 1829.
- 74 Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri, Osoiterekisteri osa I, BaI:821, Rossi Aune Maria – Ruuth Eini. Rosvallin ammattinimikkeet osoiterekisterissä olivat kauppias ja papyrus myyjä.
- 75 *Adressbok och yrkeskalender för Helsingfors*, 01.01.1908, s. 684. Rosvall on merkitty ”entiseksi kauppiaksi” ja hänen osoitteensa on sama kuin henkikirjoissa sinä vuonna eli Kasarminkatu 6. Helsingin nimikirja ja suo-

- malainen osoitekalenteri, 01.01.1909, nro A, s. 878. Rosvall on merkitty tähän kaksi kertaa ”entiseksi kauppiaksi” ja ”paperikauppiaksi”. Päättelen henkilön olevan sama sen perusteella, että siihen merkitty osoite on sama, mutta eri muodossa kirjoitettuna (Siltavuorenkatu 6 ja Siltavuorenranta 6). Henkikirjojen perusteella Rosvall asui vuonna 1910 kyseisessä osoitteessa, jonne hän oli Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterin perusteella muuttanut lokakuussa 1909.
- 76 *Helsingin Sanomat*, 06.04.1910, nro 76, s. 9, ”Kuolleita.” ja *Hufvudstadsbladet*, 04.04.1910, nro 89, s. 1, ”Döde.”. Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisterin mukaan hänen kuolinpäivänsä on sama kuin lehti-ilmoituksessa. Hänen syntymävuodekseen on merkitty osoiterekisterissä vuosi 1836 ja syntymäpaikkakunnaksi Heinola. Osoiterekisteriin merkityt osoitteet Rosvallille ovat samat kuin henkikirjoissa, joskin 1900-luvulla kirjatuissa tiedoissa Rosvallin syntymävuoden tiedot vaihtelevat merkittävästi. Kuitenkin Rosvallille tehtiin sukuselvitys perunkirjoituksen yhteydessä, joten ainakin osoiterekisterin ja perunkirjoituksen tiedot vastaavat toisiaan. Heinolan seurakunnan digitoiduista arkistoista ei kuitenkaan löytynyt Josef Rosvallia, joten on epävarmaa, oliko Heinola todella hänen syntymäpaikkakuntansa. Sieltä ei löytynyt myöskään varmuudella Rosvallin siskon Maria Hvalfin tietoja. Kuitenkin eri lähteistä kerätyt tiedot pitävät ainakin asuinpaikkojen ja ammattien suhteen paikkansa. Tämän lisäksi Rosvall esiintyy jonkin verran myös lehdistössä Epätarkkuuksia kohdehenkilöiden syntymäajan suhteen henkikirja-aineistossa on ollut melkein jokaisen tutkittavan henkilön kohdalla.
- 77 Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:77 Perukirjat, Nrot 15900–16120 (1910–1910), tiedosto 489. Kansallisarkisto (viitattu 13.4.2023).
- 78 Ibid.
- 79 Kts. alaviite 41.
- 80 Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri, Osoiterekisteri osa I, Bal: 602, Di Mascio – Matilainen Aatu Eemil.
- 81 *Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 18*, 1925, Taulu 45 Todellinen väestö vuosina 1870–1920, ryhmitettynä ammatissa toimiviin, näiden omaisiin y.m, 50. *Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 30*, 1937, Taulu 43 Väestö vuosina 1870–1930, ryhmitettynä ammatissa toimiviin, näiden omaisiin y.m, 40.
- 82 *Pietarin Viikko-Sanomats*, 26.02.1882, nro 9, s. 4, ”Palvelukseen halutaan lakeijan toimeen...”.
- 83 Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri, Osoiterekisteri osa I, Bal: 71, Borg Johan Thorvald – Boström Elsi Helena.
- 84 Åström 1956, 43; Renvall 1900, 22–25. Åström viittaa tekstissään Renvallin teokseen *Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa 1875–1899*

- (1900). Renvall on jakanut vuositulojen perusteella ammatinharjoittajat eri tuloluokkiin. Korkeimpaan luokkaan kuuluneiden tulot vaihtelivat Renvallin mukaan 24 000–48 000 markan välillä ja samaan ryhmään kuuluivat myös yli 48 000 markkaa tienaat. Åströmin mukaan virkamiehet kuuluivat tähän ryhmään ja olivat ryhmän parhaiten tienavien joukossa.
- 85 Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri, Osoiterekisteri osa I, Bal: 71, Borg Johan Thorvald – Boström Elsi Helena. Jussila 2004, 741.
- 86 Ollila & Toppari 1975, 258–259. Ollilan & Topparin mukaan Lars Krogiuksen poika osti myöhemmin kiinteistön läheltä isänsä korttelia. Asuintalo, jossa Karl Forsman asui, oli Lars Krogiuksen lesken, Elisabethin, hallussa vuonna 1895.
- 87 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:102 (1885), U:119 (1890), U:108 (1887), U:111 (1888), U:115 (1889), U:144 (1895). Kansallisarkisto (viitattu 9.4.2023).
- 88 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:156 (1897), U:324 (1915–1915). Tiedosto 636. Kansallisarkisto (viitattu 12.4.2023). Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:51 Perukirjat, Nrot 10797–11087 (1896–1896), tiedosto 106. Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023).
- 89 Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri, Bal:845, Saarni Anna – Saastamoinen Mikko. *Kotimaa* 3.7.1911 no:64.
- 90 *Herättäjä* 7.7.1911 no:27.
- 91 *Kotimaa* 3.7.1911 no:64.
- 92 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:144 (1895), U:176 (1900), U:217 (1905), U:259 (1910), U:271a (1911). Kansallisarkisto (viitattu 9.4.2023). Poikkeuksena vuosi 1900, jolloin Saastamoinen perheineen ei ollut henkikirjoitettu korttelissa.
- 93 Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:80 Perukirjat, Nrot 16451–16613 (1911–1911), tiedosto 494. Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023).
- 94 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:119 (1890), U:144 (1895). Kansallisarkisto (viitattu 11.4.2023).
- 95 Uudenmaan läänin henkikirjat. U:119 (1890), U:144 (1895). Kansallisarkisto (viitattu 11.4.2023). Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:123. Perukirjat, Nrot 23951–24100 (1924–1924). Kansallisarkisto (viitattu 11.4.2023).
- 96 Hka, “Kuolleiden kortisto”, 1924, Kaartinen – Karlsson Karl August, <https://ykسا.disec.fi/Yksa4/download/157379901398300/file/b9e5f9f7-8c8b-4687-ae83-5aa7a98467e4/> (viitattu 10.4.2023). Hka, Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri, Bal:235, Kabiloff Maxim – Kaija Anja

- Riitta. *Suomen wirallinen lehti* 21.4.1914 no 90, "Rahapalkinnoita". Nimitys lehdessä on "teatteri-vahtimestari". Uudenmaan läänin henkikirjat U:228 (1907). "Avskedad väbeln". U:237a (1908), U:245 (1909), U:271 (1911), U:286 (1912). Kansallisarkisto (viitattu 11.4.2023).
- 97 Hka, "Kuolleiden kortisto" 1924 Kaartinen – Karlsson Karl August, <https://ykxa.disec.fi/Ykxa4/download/157379901398300/file/b9e5f9f7-8c8b-4687-ae83-5aa7a98467e4/> (viitattu 10.4.2023). Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:123. Perukirjat, Nrot 23951–24100 (1924–1924). Kansallisarkisto (viitattu 11.4.2023).
- 98 Bergholm 1988, 78.
- 99 Bergholm 1988, 30; Vainio-Korhonen 2002, 114–115. Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:59 Perukirjat, Nrot 12526–12707 (1901–1901), tiedosto 596. Kansallisarkisto (viitattu 11.4.2023). Helsingin raastuvanoikeuden arkisto. E SAAPUNEET ASIAKIRJAT. Ec Perukirjat. Ec:92 Perukirjat, Nrot 18501–18664 (1915–1915), tiedosto 376. Kansallisarkisto (viitattu 10.4.2023).
- 100 *Kotimaa* 16.6.1912 no: 68.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkiston digitaaliarkisto (KA)

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?endDate=1910-01-01&formats=JOURNAL>

Adresskalender för Helsingfors stad, 01.01.1896.

Adressbok och yrkeskalender för Helsingfors, 01.01.1908.

Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri, 01.01.1909.

<https://astia.narc.fi/uusiastia/aineistot.html>

Uudenmaan läänin henkikirjoja vuosilta 1880, 1885, 1890, 1895, 1900, 1905, 1910, 1915 ja 1920.

Kaupunginosa I

U:87 (1880), U:102 (1885), U:118 (1890), U:143 (1895), U:174 (1900), U:205 (1904), U:215, (1905), U:228 (1907), U:256 (1910), U:321 (1915), U:391 (1920).

Kaupunginosa III

U:223 (1907).

Kaupunginosa IV

U:143 (1895), U:155 (1897), U:237a (1908), U:271 (1911).

Kaupunginosa V

U:108 (1887), U:119 (1890), U:286 (1912).

Kaupunginosa VI

U:259 (1910).

Kaupunginosa VII

U:102 (1885), U:108 (1887), U:111 (1888), U:115 (1889) U:119 (1890), U:144 (1895), U:176 (1900), U:217 (1905), U:239 (1908), U:247 (1909), U259 (1910), U: 271a (1911), U:288 (1912), U:300 (1913), U:313 (1914), U:324 (1915), U:327 (1915).

Kaupunginosa XII

U:273 (1911), U291 (1912), U:302 (1913), U315 (1914).

Kansallisarkiston digitaaliarkisto (KA)

Helsingin raastuvanoikeuden arkisto vuosina 1896–1924

E Saapuneet Asiakirjat. Ec Perukirjat. Ec:51 Perukirjat, Nrot 10797–11087 (1896–1896), tiedosto 106.

E Saapuneet Asiakirjat. Ec Perukirjat. Ec:59 Perukirjat, Nrot 12526–12707 (1901–1901). Tiedosto 596.

E Saapuneet Asiakirjat. Ec Perukirjat. Ec:77 Perukirjat, Nrot 15900–16120 (1910–1910). Tiedosto 489.

E Saapuneet Asiakirjat. Ec Perukirjat. Ec:80 Perukirjat, Nrot 16451–16613 (1911–1911), tiedosto 494.

E Saapuneet Asiakirjat. Ec Perukirjat. Ec:92 Perukirjat, Nrot 18501–18664 (1915–1915), tiedosto 376.

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Helsingin raastuvanoikeuden arkisto vuonna 1924

E Saapuneet Asiakirjat Ec Perukirjat. Ec:123 Perukirjat, Nrot 23951–24100 (1924–1924).

Helsingin kaupunginarkisto Helsinki (Hka)

Kiinteistökartisto:

Kiinteistökartisto 136. Mustekala,

<https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/142305173491800/file/c3058c76-20a5-4930-96fc-5c344e4ba764/>.

Kuolleiden kortisto:

Kuolleiden kortisto 1915 Lund-Maisalo,

<https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/157561818214300/file/f0b43f0a-83e9-48c7-99d5-5f4515c521fa/>.

Kuolleiden kortisto 1924 Kaartinen – Karlsson Karl August.

<https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/157379901398300/file/b9e5f9f7-8c8b-4687-ae83-5aa7a98467e4/>.

Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimiston osoiterekisteri,

<https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/139880828038600/file/1729d386-52e4-44a4-ae85-a261178906e7>

Osoiterekisteri osa I:

Bal: 71, Borg Johan Thorvald – Boström Elsi Helena.

Bal:235, Kabailoff Maxim – Kaija Anja Riitta.

Bal:576, Lyytikäinen Pauli – Långström Uno.

Bal: 602, Di Mascio – Matilainen Aatu Eemil.

Bal:821, Rossi Aune Maria – Ruuth Eini.

Bal:845, Saarni Anna – Saastamoinen Mikko.

Painetut lähteet

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 18, 1925, Taulu 45 Todellinen väestö vuosina 1870–1920, ryhmitettynä ammatissa toimiviin, näiden omaisiin y.m, 50.

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 30, 1937, Taulu 43 Väestö vuosina 1870–1930, ryhmitettynä ammatissa toimiviin, näiden omaisiin y.m, 40.

Lehdistö

Kansalliskirjaston digitaaliarkisto, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/search>

Dagens Tidning 09.07.1913, nro 183.

Helsingfors Aftonblad 06.06.1894, nro 128.

Helsingin Sanomat 06.04.1910, nro 76.

Helsingin Sanomat 10.07.1913, nro 157.

Helsingin Sanomat 1.10. 1926, nro 265.

Helsingin Sanomat 5.10.1929 nro 269.

Helsingin Sanomat 20.11.1930 nro 314.

Herättäjä 7.7.1911, nro 27.

Hufvudstadsbladet 23.9.1880, nro 221.

Hufvudstadsbladet 20.4.1881, nro 89 A.

Hufvudstadsbladet 01.10.1884, nro 229 A.

Hufvudstadsbladet 02.10.1884, nro 230.

Hufvudstadsbladet 03.10.1884, nro 231.

Hufvudstadsbladet 18.11.1894, nro 314.

Hufvudstadsbladet 6.8.1899, nro 209.

Hufvudstadsbladet 31.12.1899, nro 354.

Hufvudstadsbladet 04.04.1910, nro 89.

Hufvudstadsbladet 17.12.1924, nro 346.

Hufvudstadsbladet 21.10.1932, nro 286.

Kotimaa 3.7.1911, nro 64.

Kotimaa 16.6.1912, nro 68.

Morgonbladet 9.8.1883, nro 183.

Pietarin Viikko-Sanomat 26.02.1882, nro 9.

Päivälehti 15.5.1901 nro 86.

Sosialidemokraatti 15.8.1907, nro 89.

Sosialidemokraatti 17.8.1907 nro 90.

Suomen Sosialidemokraatti 27.8.1920, nro 197.

Suomen wirallinen lehti 21.4.1914, nro 90.

Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 5.9.1912, nro 35.

Työmies 20.5.1901, nro 115.

Työmies 14.6.1906, nro 135.

Työmies 22.7.1915, nro 165.

Työnantaja: kuukausilehti 1.8.1916, nro 7–8.

Uusi Suometar 11.9.1898, nro 210 A.

Uusi Suometar 22.3.1908 nro 69 A.

Uusi Suometar 20.10.1908, nro 242.

Uusi Suometar 9.07.1913, nro 156.

Uusi Suomi 5.9.1880, nro 205.

Uusi Suomi 22.10.1890, nro 245.

Uusi Suomi 15.2.1925, nro 38.

Verkkolähteet

Aminoff, Berndt & Pesonen, Leo, A. (1981): Korttelien nimet. Julkaisussa Olavi Terho, Åke Grandlund, Tero Itkonen, Aulis Oja, Leo A. Pesonen & Olavi Valpas (nimistötoimikunta), *Helsingin kadunnimet 1. Korttelien nimet*. Helsingin kaupungin julkaisuja 24, Helsingin kaupunki, Helsinki. https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kadunnimien_historia/pdf/Helsingin_kadunnimet_1.pdf (viitattu 2.4.2023).

Rahanarvonmuunnin. <https://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html> (viitattu 13.4.2023).

Tutkimuskirjallisuus

Alander-Valtonen, Maritta (2006): Pikkupiiasta taloudenhoitajaksi. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Gummerus, Jyväskylä, 196–223.

Bergholm, Tapio (1988): *Kovaa peliä kuljetusalalla. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924*. Auto- ja kuljetusalan Tekijäliitto AKT ry, Helsinki.

Bergholm, Tapio (1994): Satamien kova miehisuus. Teoksessa Jorma Sipilä & Arto Tiihonen (toim.), *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Vastapaino, Tampere, 49–62.

- Bergholm, Tapio (2011): Työyhteiskunta ja sukupuolijärjestelmän muutos 1945–2008. Teoksessa Kirsi-Maria Hytönen & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Työtä tekee mies nainen*. Väki voimakas 24. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 24–45.
- Damstén, Birger (1937): *Kauppahuone Stockmann Viidenkahdeksatta vuoden vaiheet 1862–1937*. Tilgmannin kirja- ja kivipaino, Helsinki.
- Delap, Lucy (2011): *Knowing Their Place. Domestic Service in Twentieth-Century Britain*. Oxford University Press, Oxford.
- Eriksson, Päivi & Koistinen, Katri (2014): *Monenlainen tapaustutkimus*. Helsingin kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- Haapala, Pertti (2003): ”Rihkamakansa”. Työväki sivistyneiden silmin. Teoksessa Anja Kervanto Nevanlinna & Laura Kolbe (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi, Helsinki, 156–177.
- Heikkinen Sakari; Korttinen, Timo; Soikkanen, Hannu & Soininen, Arvo, M. (1983): *Palkat, toimeentulo ja sosiaalinen rakenne Suomessa 1850–1913*. Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tutkimushanke vuosina 1980–1983, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Hentilä, Marjaliisa (1999): *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan*. Edita, Helsinki.
- Ilmakunnas, Johanna (2009): *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/19451> (viitattu 29.5.2023).
- Impola, Petteri (2021): Perukirjat. Teoksessa Petteri Impola, Pirita Frigren, Petri Karonen, Matti Roitto & Antti Rähä (toim.), *Vanhojen käsialojen lukuopas*. Gaudeamus, 155–161.
- Jaakkola, Jouko (1994): Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. I. Kahden katastrofin välissä. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen, *Armeliaisuus, yhteisö ja sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Gummerus, Jyväskylä, 71–90.
- Jussila, Osmo (2004): *Suomen Suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY, Helsinki.
- Keskinen, Jarkko (2021): Porvarisperhe ja sen monimuotoisuus 1700–1800-lukujen Porissa. Teoksessa Johanna Ilmakunnas & Anu Lahtinen (toim.), *Perheen jäljillä. Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2020*. Vastapaino, Tampere, 177–205.
- Kuisma, Markku (2007): Modernia Suomea rakentamassa. Teoksessa Pertti Haapala & Kai Häggman (toim.), *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*. Weilin + Göös, Helsinki, 8–45.
- Lundh, Christer (2004): Life-Cycle Servants in Nineteenth Century Sweden. Norms and Practice. Teoksessa Antoinette Fauve-Chamoux (toim.), *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th–21st Centuries*. Tate, London, 71–85.

- Ollila, Kaija & Toppari, Kirsti (1975): *Puhvelista Punatulkkuun. Helsingin vanhoja kortteleita*. Helsingin Sanomat, Helsinki.
- Parikka, Raimo (1999): Työn jäljillä. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 7–10.
- Peltonen, Matti (1999): Työnjako sosiaalisena tilana. Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 33–50.
- Pulma, Panu (1994): Vaivaisten valtakunta. IV. Maatalousyhteiskunta ajautuu kriisiin (1809–1870). Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen, *Armeliaisuus, yhteisö ja sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Gummerus, Jyväskylä, 51–70.
- Pohls, Maritta (2016): *Viini, laulu & taustajoukot. Hotelli- ja ravintolahenkilökunnan historia*. Into, Helsinki.
- Pylkkänen, Anu (2006): Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Gummerus, Jyväskylä, 73–94.
- Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) (2006): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Gummerus, Jyväskylä.
- Rahikainen, Marjatta (2006a): Kadonneen työn jäljillä. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Gummerus, Jyväskylä, 7–31.
- Rahikainen, Marjatta (2006b): Kotiapulaisena 1900-luvun kaupunkilaisperheessä. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Gummerus, Jyväskylä, 224–252.
- Rahikainen, Marjatta (2006c): Maatalouden piiat pitäjänhistorioiden valossa. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Gummerus, Jyväskylä, 153–175.
- Renvall, Heikki (1900): *Tulojenjaosta Suomen suurimmissa kaupungeissa 1875–1899*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon osakeyhtiö, Helsinki.
- Uotila, Merja (2021): Henkikirjat. Teoksessa Petter Impola, Pirita Frigren, Petri Karonen, Matti Roitto & Antti Rähä (toim.), *Vanhojen käsialojen lukuopas*. Gaudeamus, 119–127.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2010): Kaupan ja käsityön ammattikasvatus. Teoksessa Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneentaulun maailma*.

asvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 221–257.

Vainio-Korhonen, Kirsi (2002): *Ruokaa vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Vattula, Kaarina (toim.) (1983): *Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto.* Tammi, Helsinki.

Åström, Anna-Maria (1999): Työt ja työnteko Savon kartanoissa 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 11–32.

Åström, Sven-Erik (1956): Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Teoksessa Ragnar Rosén, Eirik Hornborg, Heikki Waris & Eino Jutikkala (toim.), *Helsingin kaupungin historia IV. 2.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy, Helsinki, 9–333.

Entisten torppareiden hyvinvoinnin kokemus 1920-luvun Ruovedellä

Me oltiin niin onnellisia, kun päästiin siitä taksvärkin teosta. Me oltiin onnellisia, vaikka kyllä se vaikeutta tuotti niitten velankorkojen ja sen velan lyhentäminen, mutta kummiskin päästiin siitä itsenäiseksi ja itse määräämään työt ja muut.¹

Ruoveteläisen entisen torpanpojan Lauri Niskosen muistosta nousevat esiin onnellisuus ja hyvinvoinnin kokemus: kuinka hyvältä oman tilan omistaminen tuntui vuosikymmenten torpparielämän jälkeen. Muistelu paljastaa myös, miten uuden maanomistajan taloudelliset vaikeudet eivät välttämättä helpottaneet, mutta velan lyhentämisurakasta huolimatta päällimmäinen tunne oli onnellisuus. Tutkijan silmin tilanne oli mielenkiintoinen; rahaa ei ollut enempää kuin ennenkään, mutta vapauden tunne peitti alleen uuden pientilallisen taloudelliset huolet. Mikä merkitys entisen torpparin elämässä hyvinvoinnin kokemuksella oli verrattuna todelliseen tulotasoon?

Ennen sisällissotaa valtaosa Suomen väestöstä hankki elantonsa maataloudesta. Erikokoisia maatiloja oli noin 300 000, mutta puolet kaikista tiloista oli pieniä mökkejä tai mäkitupia, joissa maanviljelys ei ollut pääelinkeino. Maatalousväestöstä maata omistavia oli 40 %, torppareita 20 % ja maatyöläisiä 40 %.² Odotettu laki vuokra-alueiden lunastamisesta eli ”torpparilaki” sai lainvoiman sodan jälkeen, ja torpparit ryhtyivät lunastamaan viljelemäänsä maita omaksi. Maanlunastusten jälkeen maaseudun väki jakaantui uudelleen kahteen ryhmään, maanomistajiin ja maata omistamattomiin. Maaseudulle muodostui nyt tilattomien

maatyöläisten ryhmä ja tilallisten maataloutta pääelinkeinonaan harjoittaneiden joukko.

Torpparilaitos instituutiona ei ollut yhtenäinen järjestelmä, vaan torppareiden asema vaihteli eri puolella Suomea.³ Ruovesi sopii tutkimuskohteeksi pitäjän maatalousvaltaisuuden ja laajan torppariväestön vuoksi. Itsenäisyyden ajan alussa Ruoveden työikäisestä väestöstä yli 90 % sai elantonsa joko välittömästi tai välillisesti maa- ja metsätaloudesta. Vaikka koko Suomessa maatalousväestön osuus laski, Ruovedellä maa- ja metsätyöntekijöiden osuus eri ammateissa toimivista nousi 1920-luvulla 73 prosentista 80 prosenttiin.⁴

Ruovesi kuului Hämeen kartanoseutuun, sillä paikkakunnalla sijaitsivat Pekkalan⁵ ja Ritoniemen kartanot. Pekkalan kartanon alueelle levittäytyi laaja ”torpparilääni”, jossa vielä sisällissodan kynnyksellä oli 59 torppaa tai mäkitupaa.⁶ Noin 80 % torpista sijaitsi kuitenkin ns. talonpoikaistiloilla. Jokaisessa kylässä oli muutama suurehko talo, joilla oli muutama torppa tai mäkitupa, mutta joka viidennellä talolla ei ollut ainoatakaan torppaa mailaan. Ruoveden torpista yli viidennes oli perintötorppia⁷, joissa viljelijä oli useimmiten vuokranantajansa sukulainen ja saanut torpan osutenaan kotitalonsa perinnönjaossa. Perintötorpat olivat tavallisesti kohtalaisen kokoisia ja niiden vuokraehtoihin oli kirjattu helpotuksia. Vuosisadan vaihteessa torppien lukumäärä Ruovedellä suhteutettuna itsenäisten tilojen lukumäärään oli nelinkertainen muuhun Hämeeseen ja kaksinkertainen koko Suomeen verrattuna. Vuoden 1912 maanvuokratilaston mukaan Ruovedellä oli noin 520 torppaa.⁸

Kun torppien lunastustoiminta oli vuosikymmenen loppuun mennessä saatu päätökseen, tilastoitiin Ruoveden kunnassa vuonna 1929 nelisensataa 3–10 peltohehtaarin tilaa (38 %), 10–25 peltohehtaarin tiloja oli noin 140 (13 %) ja yli 25 peltohehtaarin tiloja 67 kappaletta (19 %).⁹ Entisiä mäkitupia (alle kolmen peltohehtaarin tiloja) oli lähes viisisataa, joten 81 % kaikista kunnan maataloista oli pieniä, alle 10 hehtaarin tiloja.¹⁰ Pitäjän sosiaalisen rakenteen alimmalla portaalla istui siis 4/5 työikäisestä väestöstä. Oletettavasti kaikilla ei ollut edes kiinnostusta kivuta korkeam-

malle. He olivat tyytyväisiä asemaansa saatuaan mäkitupansa tai torppansa lunastetuksi. Monet entiset torpparit keskittyivät selviytymään veloista, raivaamaan lisämaita ja tekemään perusparrannuksia tilan rakennuskannassa. Lex Kallion nimellä kulkevan asutuslain (1922) perusteella Ruovedellä ei juurikaan perustettu enää uusia tiloja, vaan asutuslainoilla hankittiin lisämaita pieniin tiloihin, mutta lisämaiden hankinnasta huolimatta keskimääräinen tilakoko kunnassa säilyi pienenä.¹¹ Vaikka kaikki lunastetut tilat eivät olleet pieniä, käytän entisistä torppareista myös 1920-luvun aikana vakiintunutta termiä ”pienviljelijä”, jota he itse käyttivät mielellään.¹²

Lunastustoiminnan myötä torpparilaitos hävisi Suomesta.¹³ Torppien lunastusoikeus oli yksi itsenäisyyden alun ajan merkittävimmistä yhteiskunnallisista uudistuksista, mutta torppariyksymyksen ratkaisuun perehtyneen Viljo Rasilan mukaan mitään muutosta ei käytännössä tapahtunut: itsenäistyneet maatilat olivat olleet olemassa jo aiemmin, eikä maataloutta tehostettu mitenkään merkittävästi.¹⁴ Pekka Haatasen mukaan torpparivapautus epäonnistui: ”Torppareiden elintasoon ei vapautuksella mainittavaa merkitystä ollut. Viljelmät eivät siitä lisäytyneet, uudet näin itsenäistyneet tilat osoittautuivat kohta liian pieniksi eikä monilla entisillä vuokratiloilla ollut myöskään laajentumismahdollisuuksia. Tapahtunut muutos oli lähinnä oikeudellinen.” Haatasen mielestä uusilla tiloilla tehdyt parannustyöt eivät vaikuttaneet mainittavasti tuottavuuteen, ja tuleva pienviljelijäköyhälistö sai alkunsa.¹⁵

Paikallisella tasolla ja yksittäisen tilallisen elämässä muutos oli kuitenkin käännteentekevä. Vaikka oman tilan taloudellinen tuotto ei noussutkaan välttämättä kovin korkeaksi, entisen torpparin hyvinvoinnin lisääntymistä ei mitattu rahassa. Aikaisemmin torpparit eivät voineet vaikuttaa omaan elämäntilanteeseensa ja joutuivat toimimaan maanomistajan tahdon mukaan. Ruoveteläinen torpanpoika vertasikin torppien itsenäistymistä jopa orjuudesta vapautumiseen:

Se oli semmosta tyytyväistä väkee se vanhanajan torpparikansa, että nykyajan ihminen ei alistu siihen. Kun pirtit oli täynnä tena-

via ja työpaikkaa ei missään, niin se oli orjuus siinä. Mihkä siitä meni? Siittä sitä olla nyhjäsi ja köyhää se oli. Mutta sitten se rupes siinä hiljalleen vaurastuun. Mutta kun puhutaan hyvistä menneistä ajoista, niin ne ei tiedä niitä menneitä aikoja, missä Suomen torppariväestö silloin eli.¹⁶

Selvitän tässä artikkelissa ruoveteläisten maataloudesta elantonsa hankkineiden elämisen tasoa ja laatua torppien omaksi lunastamisen jälkeen kahdesta eri näkökulmasta. Tavoitteeni on osoittaa entisten torppareiden hyvinvoinnin kokemusten ja samojen ihmisten verotettavien tulojen välinen ristiriitainen suhde. Määrittelen entisten torppareiden hyvinvoinnin kokemuksen sekä objektiivisten tulotietojen että muistitiedon kertoman subjektiivisen hyvinvoinnin tunteen perusteella. Verotustietojen numeroaineisto on kaukana subjektiivisia kokemuksia sisältävästä muistitietoaineistosta, mutta sen avulla voi tutkia objektiivisin mittarein vaurauden ja köyhyyden luonnetta. Tätä kautta numeroaineisto antaa viitteitä myös ihmisen kokemukseen omasta elämänlaadustaan. Historiaa on vaikea käsittää, elleimme jollain tavoin pyri ymmärtämään menneisyyden ihmisten kokemuksia.¹⁷

Kahden täysin erilaisen aineiston yhdistäminen on haastava mutta mielenkiintoinen tehtävä. Aineistojen avulla on mahdollista nostaa esiin aineistojen tuottamien näkökulmien väliset erot. Kun verotustiedot antavat tutkittavien henkilöiden taloudellisesta tilanteesta melko tarkan kuvan, muistitieto paljastaa, kuinka merkitykselliseksi muistelijat kokivat rahavarojensa suuruuden verrattuna onnellisuuden kokemukseen. Tarkoitukseni on osoittaa, miten uusien tilanomistajien hyvinvoinnin kokemus kumpusi esimerkiksi luottamuksesta, omanarvontunnosta ja itsemääräämisoikeudesta, eikä alhaiseksi jäänyt tulotaso vienyt uuden tilallisten uskoa maahan ja tulevaisuuteen.

Hyvinvoinnin kokemus tutkimuskohteena

Tarkasteluni painopiste on uusien tilallisten hyvinvoinnin kokemuksessa. Voiko hyvinvointia arvioida objektiivisesti vai onko se subjektiivinen kokemus? Määritelläänkö hyvinvointi tarpeiden, halujen tai mieltymysten nojalla vai ihmisen käytettävissä olevien resurssien perusteella? Miten hyvinvointia voidaan empiirisesti tutkia? Nämä ovat nykyisen hyvinvointitutkimuksen peruskysymyksiä,¹⁸ joihin tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista kovin syvällisesti paneutua. Hyvinvointia määritellään ja tutkitaan monella tieteenalalla, mutta yksinkertaistaen ja tiivistäen subjektiivinen hyvinvointi on ainoastaan ihmisen itsensä määriteltävissä. Hyvinvointiin vaikuttavat yksilön kokemukset elämisen laadusta, tyytyväisyydestä sekä onnellisuudesta.¹⁹ Vaikka käytän tässä tutkimuksessa sosiologian alaan kuuluvaa hyvinvoinnin käsitettä, pohdin entisten torppareiden hyvinvointia historiallisella otteella huomioimalla menneisyyden ajallisen ja paikallisen kontekstin, johon kuuluivat esimerkiksi yksilön tai yhteisön toiminta, niiden välinen vuorovaikutus sekä yhteisössä vallitsevat normit ja arvot. Pyrin tavoittamaan Ruoveden maaseutuyhteisön todellisuutta kokonaisuutena mutta myös erittelemään torppien lunastustoimien liikkeelle sysäämän muutosprosessin välittymistä yhteisön jäsenten henkilökohtaisessa elämässä. Tarkastelen entisten torppareiden hyvinvointia nojaten heidän subjektiiviseen kokemukseensa, joka aineistoni perusteella kumpusi lähinnä pientilallisten käytettävissä olevista uudenlaisista taloudellisista, henkisistä ja sosiaalisista resursseista.

Taloudelliset, henkiset ja sosiaaliset resurssit voidaan liittää sosiaalisen pääoman käsitteeseen, jonka avulla hyvinvointi on operationaalistettavissa. Sosiaalisen pääoman keskeinen mittari on sekä yksilöiden keskinäinen että yksilöiden ja instituutioiden välinen luottamus. Pirjo Markkolan mukaan maaseutuyhteisön arvoja ja normeja on mahdollista käsitteellistää nimenomaan sosiaalisen pääoman avulla.²⁰ Sosiaalisen pääoman käsite viittaa yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen ominaisuuksiin, kuten sosiisiin verkostoihin ja yhteisyyttä säilyttäviin normeihin, joiden

synty ja vaikutus perustuvat luottamukseen. Sosiaalinen pääoma ymmärretään joko yhteisön keskinäisenä tai yksilöiden resursseina, joka edistää yksilöiden ja koko yhteisön tavoitteiden saavuttamista sekä hyvinvointia.²¹ Tulkitsen entisten torppareiden arkikokemuksia keskittymällä heidän mahdollisuuksiinsa toimia luottamuksellisissa, aineetonta tai aineellista hyötyä tuottavissa suhdeverkostoissa sekä huomioimalla naapuriavun ja sosiaalisen tuen merkityksen.

Esitän, että maanomistusoikeuteen perustuva luottamus oli ratkaiseva sosiaalisen pääoman resurssi, joka lisäsi entisen torpparin hyvinvointia. Luottamus toi elämään ennustettavuutta ja teki uuden pientilallisen tulevaisuudesta kontrolloitavan tai ainakin ymmärrettävän.²² Torpparivapautus toi pientilallisten elämään uudenlaisen luottamuksen taloudellisiin olosuhteisiin, sillä omistusoikeus poisti monia epävarmuustekijöitä ja antoi mahdollisuuden suunnitella tulevaa. Epävarmuus tulevasta oli vaivannut torppareiden mieliä, mutta nyt pienenkin maatilana omistaminen toi kaivatun turvallisuudentunteen, kun aikaisemmin pelkona ollut häättöuhka hävisi.

Sosiaalisen pääoman ohella hyvinvoinnin keskeisiksi edellytyksiksi on nostettu perustarpeiden tyydyttyminen (esimerkiksi ravinto, vaatetus ja suoja), tiedonsaanti ja terveys. Perusedellytyksiä ovat myös autonomia, vapaus, ihmissuhteet, arvostuksen kokemus, viihtyisä ympäristö ja itsensä toteuttaminen.²³ Entisen torpparin arkinen hyvinvointi rakentui hänen omasta kokemuksestaan elinolojen, toimintamahdollisuuksien ja voimavarojen riittävyys suhteen. Arjessa hyödynnettäviä resursseja olivat sosiaalisen pääoman lisäksi esimerkiksi varallisuus, aika, tiedot ja taidot.²⁴ Hyvinvointia voidaan tutkia yksilön käytettävissä olevien resurssien, toimintakyvyn tai onnellisuuden kokemuksen perusteella.²⁵ Esitän, että aikaisempi torpparijärjestelmä rajoitti torppareiden toimintakykyä, mutta myöhemmin omaa tilaa sai viljellä vapaammin omaan tahtiin, oman tahdon ja omien kykyjen mukaan. Onnellisuuden keskeisinä tekijöinä on pidetty turvallisuudentunnetta, arkielämän jäsentymistä ja tasa-arvon lisääntymistä.²⁶ Ehkä uudet tilalliset tunsivat omanarvontunteen

nousseen myös talollisten silmissä, sillä nyt kaikki maanviljelijät kuuluivat ainakin nimellisesti yhteen ja samaan maanomistajien luokkaan.

Yksilön subjektiivisen hyvinvoinnin tai onnellisuuden kokemuksen tavoittaminen on haastavaa, eikä sen kaikkia ulottuvuuksia ole mahdollista arvioida ainakaan jälkeenpäin. Olen etsinyt ruoveteläisten entisten torppareiden tai torpanpoikien kokemuksia omasta tai perheensä hyvinvoinnista laajasta muistitietoaineistosta, joka sisältää kymmeniä nauhoitettuja tai litteoituja haastatteluita, joissa lähes kaikissa käsitellään joko haastateltavien vanhempien tai haastateltavien itsensä kokemuksia torpparielämästä, maanlunastuksesta sekä maanviljelyksestä omaksi lunastetulla tilalla. Pitäjäkohtaiset haastattelut on taltioidu Kansanperinteen arkistoon pääasiassa 1970-luvun alussa, joten aineiston sisältämät muistot kohdistuvat noin 50 vuoden takaisiin aikoihin. Haastateltavat ovat yleensä 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa syntyneitä, joten he ovat olleet 1920-luvulla nuoria aikuisia. Runsaasta muistitietoaineistosta tähän artikkeliin antoivat äänensä ne, joiden muisteluissa torppien itsenäistymiseen paneuduttiin tarkimmin. Muistitietoaineiston lisäksi olen käyttänyt jonkin verran yksityisten hallussa olevia haastatteluita sekä erilaisiin paikallishistorioihin koottuja muistoja 1920-luvun elämisestä Ruovedellä.

Muistojen ja kokemusten raja on häilyvä, ja niitä on vaikea erottaa toisistaan. Muistoissa elämykset muokkautuvat kielellisesti ilmaistaviksi kokemuksiksi, joten kokemuksen tutkimus kytkeytyy kiinteästi muistitietohistorian metodeihin.²⁷ Muisti ja historia eivät ole kuitenkaan sama asia. Kun historiantutkimus voidaan määritellä menneisyyden lähteiden tutkimukseksi, voidaan muistot määritellä elämäkokemuksen luomaksi tunnesiteeksi samaan ilmiöön.²⁸ Muistitiedon avulla saavutettu tieto kertoo aina enemmän menneiden tapahtumien merkityksestä tapahtumat kokeneille ihmisille kuin varsinaisista todellisista tapahtumista. Olen käyttänyt muistitietoa sekä tutkimuksen lähteenä että tutkimuskohteena, sillä en pyri objektiiviseen totuuteen ja selittämisen sijasta tavoittelen muistojen analyysiin perustuvaa

tulkintaa, jonka ei ole tarkoituskaan toimia menneisyyden aukottomana selityksenä vaan saavuttaa edes jotain entisten torpparien omasta tulkinnasta koskien heidän omaa menneisyyttään.²⁹

Vaikka muistot ovat henkilökohtaisia, kenenkään menneisyys ei rakennu tyhjiössä, sillä henkilökohtainenkin menneisyys rakentuu aina historiallisessa, kulttuurisessa ja sosiaalisessa ympäristössä. Yksilön omia muistoja muokkaavat yhteisön muiden jäsenten kesken jaetut yhteiset muistot, jotka koskevat yhdessä koettuja tapahtumia.³⁰ On huomioitava, että muistelijat liittävät omakohtaiset kokemuksensa omiin muisteluhetken käsitäksiinsä historiallisista tapahtumista, joten muistot ovat muotoutuneet myöhempien vuosien aikana aina uudelleen, sillä myöhempi historiankirjoitus ja muut historian esitykset ovat muokanneet muistoja.³¹ Ei olekaan mielekästä pohtia todellisuuden ja muistitiedon välistä suhdetta, sillä muistojen avulla menneisyyttä ei voi rekonstruoida. Tarkastelen muistitietoa tulkintana 1920-luvun todellisuudesta ja selvitän, mitä entiset torpparit pitivät kertomisen arvoisena, mistä he halusivat vaieta ja miten he itse tulkitisivat nuoruutensa maatalousyhteisön ilmapiiiriä.³²

Muistitiedon avulla selvitän, millainen itsenäistyneen torpparin kokemus omasta hyvinvoinnistaan ja asemastaan paikallisyhteisön sosiaalisessa ympäristössä oli. Analysoin aineistosta sosiaalisen pääoman määrää ja laatua osoittavia ilmaisuja, kuten muistoja entisten torppareiden luottamuksen lisääntymisestä, itsemääräämisoikeuden merkityksestä, omistusoikeuden, oman elämän hallinnan, työn mielekkyyden, turvallisuuden tunteen, tulevaisuususkon, vaikuttamismahdollisuuksien, naapurivun, pystyvyyden tunteiden ja omanarvontunteen kokemuksista sekä fyysisen ympäristön viihtyvyydestä. Etsin myös pienviljelijöiden omia arvioita taloudellisesta tilanteestaan, kuten puutteesta tai taloudellisesta menestyksestä.

Hyvinvoinnin kokemuksen subjektiiviselle näkökulmalle objektiivisemmän vertailukohdan antavat tiedot samojen ihmisten maksuun määrätystä tulo- ja omaisuusverosta. Subjektiivinen kokemus omasta hyvinvoinnista perustuu kulloiseenkin elämäntilanteeseen eikä sillä aina ole yhteyttä taloudelliseen tilanteeseen

tai aineelliseen elintasoon.³³ Tulojen lisääntyminen ei perustarpeiden tyydyttymisen jälkeen vaikuta onnellisuuden kokemukseen eikä materiaalinen vaurastuminen välttämättä lisää koettua keskimääräistä hyvinvointia.³⁴ Uusien pientilallisten tulot eivät verotustietojen perusteella nousseet kovin korkealle, joten hyvinvoinnin kokemukseen on vaikuttanut rahavarojen määrän sijasta jokin muu tekijä.

Entisten torppareiden tulotason tarkastelu

Entisten torppareiden tarkka tulotaso selviäisi vain tilakohtaisen kirjanpidon perusteella, mutta tässä artikkelissa etsin vertailukoh-
taa kokemuksille tilallisten valtion tulo- ja omaisuusveron mää-
rää osoittavista verotustiedoista.³⁵ Verotietojen antamaan kuvaan
kuntalaisten yleisestä tulotasosta tai tuloeroista on suhtauduttava
kriittisesti, mutta koska valtionvero määrättiin prosenttiosuu-
tena tuloista ja omaisuudesta, tiedot osoittavat ainakin varalli-
suuden yleisen kehityksen suunnan. Valtionveron määrä nousi
progressiivisesti, mutta etenkin alemmissa, alle 15 000 markan
tuloluokissa veroa maksettiin vain 1–2 % tuloista. Verotettavasta
tulosta oli tehty hyväksi luettavat vähennykset, jotka saattoivat
laskea verotettavaa tuloa tuhansilla markoilla, joten tulotasoa voi
vain arvioida vertaamalla maksuun määrättyjä veroja veron mää-
rää veroasteikkoon.³⁶

Selvitin kunnan maatalousväestön tulotasoa Ruoveden kihla-
kunnan lyhennetyistä tulo- ja omaisuusverojen veronkantokir-
joista, joita säilytetään Kansallisarkiston Hämeenlinnan toimi-
pisteessä. ”Lyhennetty” tarkoittaa, ettei veronkantokirjoihin ole
merkitty kaikkia verotuslautakunnan pöytäkirjoihin merkitse-
miä vähennyksiä tai huomioita. Kunnanarkistossa säilytettävät
verotuslautakunnan päätökset ovat myös hyvin lyhyitä. Maan-
viljelijöiden kohdalla pöytäkirjaan on merkitty tavallisesti vain
sivutuloista saatu palkkatulo, mahdollinen metsänmyyntitulo
tai muu ”isännän palkka ilmoituksen mukaan” sekä vähennys-
ten jälkeen jäävä veron määrä. Veronkantokirjoihin on merkitty

talo, verovelvollisen nimi ja syntymävuosi, veronkantopaikka, tulosta tehtävät vähennykset sekä maksuun määrätty tulo- ja omaisuusvero markkoina ja penneinä. Useimmissa kirjoissa on myös tiedot valituksista, rästituettelot sekä huomautukset, mikäli verovelvollista ei ole tavoitettu tai jos hänet on todettu maksukyvyttömäksi. Vuosina 1920–29 Ruovedellä valtion tulo- ja omaisuusveroa maksoi vuosittain keskimäärin 2250 henkilöä, kuolinpesää, yritystä tai yhdistystä.³⁷ Jätin tarkasteluni ulkopuolelle yritykset ja yhdistykset sekä ne verovelvolliset, joiden verotiedot puuttuivat useammalta kuin kahdelta vuodelta. Lopulliseen analyysiin sisältyvät noin 600 kuntalaisen maksuunpannut tulo- ja omaisuusverot.

Valtionvero perustui ansio- ja pääomatuloihin – eli palkkaan ja omaisuuteen³⁸. Tilan tulot koostuivat kolmesta tulonlähteestä: maataloudesta (peltoviljely ja karjatalous), metsätaloudesta sekä sivuansioista. Suuremmilla taloilla metsän tuotto saattoi kattaa jopa puolet koko tilan tuotosta. Entisten torppareiden ja muiden pientilallisten raha-ansiot olivat tavallisesti talvella metsätöistä hankittujen sivuansioiden varassa. Peltoviljelyn ohella merkittävä maatalouden tulonlähde oli karjatalous, sillä 1920-luvulla maidon tuottajahinta määrittä monien maataloudesta elantonsa hankkineen tulotasa.³⁹ Osuusmeijerin maitotili saattoi olla maatilain ainoa vakituinen tulonlähde, josta saatiin rahaa taloon. Mikäli muita maataloustuotteita jäi myytäväksi, viljaa, rehua ja lihaa myytiin joko kotipaikkakunnalla tai Tampereelle.

Metsäomaisuus kasvatti oleellisesti maatalousväestön varallisuutta, sillä metsätalouden osuus maatalouden tulonmuodotuksessa oli jo 1920-luvulla merkittävä. Metsänomistus katsottiin tiloille yhtä välttämättömäksi kuin viljelysmaan saaminen, joten maanlunastusten yhteydessä tiloihin erotettiin riittävä kotitarvemetsä. Ruovesi oli metsävaltainen pitäjä, jonka metsäpinta-alasta oli ennen sisällissotaa päätyneet merkittävä osa suurten metsäyhtiöiden omistukseen, mutta 1920-luvun lakiuudistukset rajoittivat yhtiöiden metsäomaisuuden hankintaa. Metsän myynti oli keino hankkia rahaa varmasti ja melko nopeasti, kun tarvetta ilmeni.⁴⁰ Metsää myytiin saha-, paperi- ja polttopuiksi. Metsätu-

loilla rahoitettiin suurempia hankintoja, kuten maatalouskoneita, uudisrakennuksia ja jopa ylellisyystuotteita, mikäli niitä haluttiin ostaa, joten maatalouden investoinnit, tehostaminen ja koneistaminen olivat lähes kokonaan metsätulojen varassa. Myyntitulojen lisäksi monet tilat olivat täysin riippuvaisia talvisista metsätöistä, jotka toivat rahaa lunastusvelkojen maksuun.⁴¹

Kerron seuraavaksi, miten torppien omaksi lunastaminen paikkakunnalla tapahtui uusien tilallisten näkökulmasta. Muis-titiedon avulla pohdin, miltä tilan omistaminen tuntui, miten uusilla tiloilla elettiin arkea ja millaisia muutoksia torppien omaksi lunastaminen tilallisten elämään toi. Sen jälkeen selvitän pientilallisten varsinaista taloudellista tilannetta verotustietojen perusteella. Vaikka edellä esitellyn kahden erityyppisen aineiston yhteensovittaminen on vaikeaa, tulkitsen lopuksi aineistostani saamieni tietojen perusteella ruoveteläisten entisten torpparien tunteja omasta asemastaan paikallisyhteisön muuttuneissa olo-suhteissa.

Mikä muokkasi entisten torppareiden hyvinvoinnin kokemusta?

Maanomistus oli 1920-luvun Suomessa yhteiskunnallisen arvos-tuksen mitta, ja halu maan omistamiseen oli kova. Torppia oli ostettu omaksi jo ennen sisällissotaa, jos isännän kanssa oli päästy sopimukseen. Esimerkiksi jo vuonna 1914 lohkottiin Ylä-Han-hon tilasta 12 torpan maat. Varsinainen torppien ja mäkitupien lunastustoiminta alkoi Ruovedellä välittömästi uuden lain tultua voimaan lokakuussa 1918 ja eteni heti ensimmäisinä vuosina kii-vaaseen tahtiin niin, että jo vuoteen 1925 mennessä lähes kaikki yksityisiltä maanomistajilta vuokratut torpat oli lunastettu. Ero-tettavien vuokra-alueiden viljelysmaiden hinta vaihteli paikka-kunnalla 300–600 markkaa hehtaarilta ja metsämaiden 125–225 markkaa hehtaarilta⁴².

Lunastusehdot oli määritelty laissa, jonka puitteissa jokainen torppansa omaksi lunastava viljelijä tavoitteli uuteen tilaansa

mahdollisimman suurta pinta-alaa. Mikäli torpparit ja isännät eivät sopineet kauppaehtoista keskenään, välittäjänä toimi kunnallinen vuokralautakunta. Ruoveden pohjoisen vuokralautakunnan kirjuri Esteri Seppälän mukaan, kaupat tehtiin useimmiten yhteisymmärryksessä:

Kun minulle annettiin ne kirjat ja minä jäin siihen huoneeseen niitä kirjottaan, niin se lautakunta lähti mittaamaan sitten peltoja. Ja sen pellon suuruuden mukaan annettiin sitten koko maa. Jos oli 10 ha peltoa, niin se koko pinta-ala oli 40 ha, sitten sai sitä maata. Harvassa paikassa sitä kymmentä oli, mutta otetaan se nyt esimerkiksi. Siinä sai 10 000 mk valtionlainaa ja isännän kanssa täytyy sopia sitten se loppu. Niistä tahtoi tulla sitten riitaa, että ne rajat meni yhteen sopimuksen mukaan, kun oli talon puolesta mies ja torpan puolesta. No, Aku⁴³ oli leikkisä mies, Ameriikassa käynyt, niin se aina löi leikkiksi, ja kyllä se melkein niin kävi, että joku vaan niistä valitti. Kyllä ne niin hyvin sitten loppujen lopuksi meni.⁴⁴

Myös isäntien muistin mukaan kaupanteossa ei yleensä ollut ongelmia. Torppien sujuva lunastaminen oli taloille kunnia-asia, eikä oikeusriitoihin haluttu joutua. Pienessä yhteisössä ja juuri käydyn sisällissodan jälkeen isännät halusivat todennäköisesti pitää kiinni (mahdolisesta) ”hyvän isännän” maineestaan. Paikkakunnalla tehtiin kuitenkin satoja tilakauppoja, joten luonnollisesti erimielisyyksiäkin syntyi. Toisaalta muistelijat kertoivat yleensä vain myönteisiä lunastustoimintaan liittyviä asioita: ikävämät käännteet ovat unohtuneet, tai niistä ei haluttu kertoa. Esimerkiksi Ylistalon torpat itsenäistyivät muuten sopuisasti, mutta Lassilan torpan hinnasta tuli riitaa. Lassilan torpparin ajatuksia kiistasta ole käytettävissä, mutta oletettavasti lunastushinnalla oli suurempi merkitys sen maksajalle kuin myyjälle. Kiista oli jäänyt vaivaamaan, sillä Lauri Ylistalo mainitsee isänsä ja entisen torpparin välisen riidan muisteluissaan useaan otteeseen:

Ylistalosta meni kaikki vapaaehtosella kaupalla: Rinkkala sai 46 ha ja Jokela sai 64 ha ja Sipilä sai 22 ha ja Marttila sai 16 ha ja tämä valitustietä, kun ei siitä Lassilasta tullu sovinnon kauppaa, se meni oikeuden kautta. Se sai 35 ha. En muista, mistä se ei tyytynyt

siihen sopimukseen. Se oli kai liian korkea mielestään se vaatimus, minkä isäni on asettanu siihen aikaan.⁴⁵

Mikäli osapuolet eivät tyytyneet lunastusehtoihin, lautakunnan päätöksestä saattoi kuitenkin valittaa maanjako-oikeuteen. Esimerkiksi kesällä 1922 Ruovedellä kokoontunut maanjako-oikeus päätti hylätä torppari Lähteenmäen vaatimuksen seitsemän peltohehtaarin lunastamisesta Seppälän talosta, sillä alue ei ollut lunastusoikeuden alainen, koska aluetta oli viljelty kruununmaalla sijaitsevan torpan yhteydessä eikä alue näin ollen ollut torppa eikä mäkitupa. Torppari Juha Ahoniemeltä evättiin oikeus lunastaa hallitsemansa vuokra-alue, sillä Ahoniemi oli jo ennen lunastuslain voimaan tuloa ostanut sovintokaupalla osan torppastaan, eikä häntä voitu pitää enää tilattomaan väestöön kuuluvana. Tokosen isäntä – ministeri Rolf Thesleff – velvoitettiin luovuttamaan torppari Engelbrekt (Pertti) Aholalle vuokralautakunnan aikaisemmin epäämä metsäkappale.⁴⁶

Torppien hinnat määriteltiin vuoden 1914 hintatason mukaan, joten ensimmäisen maailmansodan aiheuttama inflaatio piti torppien lunastushinnat alhaisina.⁴⁷ Alhaisia hintoja pidettiin kohtuullisina, sillä monet torpparit olivat asuneet, kunnostaneet ja viljelleet tilaansa jo vuosikymmeniä ja pitivät sitä kotinaan. Sosiaalisen pääoman keskeinen tekijä on luottamus muihin toimijoihin, kuten entisiin isäntiin tai viranomaisiin. Vaikka muistitiedon mukaan lunastushintoja ei pidetty korkeina, lain mukaan toimiminen saattoi silti tuntua epäoikeudenmukaiselta. Erityisesti laissa määritellyt tarkat pinta-alarajat nostattivat katkeruuden tunteita vielä seuraavassakin sukupolvessa. Kuljun perintötorppan⁴⁸ 1970-luvulla omistaneen isännän mukaan torppaan ei lunastettu aikanaan kaikkia hänen mielestään siihen kuuluneita maita, kun yli puolet hehtaareista jäi entiselle vuokranantajalle:

Tämä lunastettiin itsenäiseksi 1921. Lohkaistiin Työröstä, kaupahinta oli 2600 mk, mutta siihen edellytti se, että tämä oli perintötorppa. Tämä oli ostettu aikanaan Työröltä määrättyine maa-alueineen, mutta siihen oli jätetty vähän vuokraa, sitä taksvärkkiä. Vuonna 1920 maanvuokralautakunta ei voinut antaa muuta

kun sen korkeimman määrän, sen 40 ha, joka oli silloin lain sää-
tämä korkein määrä. Talolle jäi enempi kun toinen puoli maita,
vaikka se oli maksettu sen aikasilla kovilla hinnoilla Rasivuorta
myöden!⁴⁹

Alhaisenkin lunastushinnan maksuun tarvittiin useimmiten
lainaa. Pankkilainoja ei vielä 1920-luvun alussa ollut juurikaan
saatavilla, joten rahaa oli lainattava joko talollisilta tai sukulai-
silta. Valtio myönsi kuntien asutuslautakuntien kautta torppa-
reille lainoja, joiden takaisinmaksuaika oli peräti 38 vuotta. Val-
tio maksoi asutuslainaa vastaavan lunastushinnan maanomista-
jalle joko rahana tai useimmiten valtion obligaatioina.⁵⁰ Pienillä
tiloilla lainanmaksu ei ollut aina helppoa. Lauri Niskosen perhe
selvisi veloista Amerikassa tienaaavien veljien ansiosta:

Eihän sitä (hintaa) olis voinut paljona pitää, mutta kyllä me
kovasti ahtaalla oltiin ja niinkin paljon oli velkaa että 14 000 mk
ja meidän tilalla, joka oli vapaaehtoisella kaupalla ostettu, oli 8
prosentin korko. Kyllä se oli vähältä, ettei jouduttu torpasta pois.
Mutta minulla oli veljiäni Amerikassa. Ne kerta kaikkiaan lähetti
rahan minun äidelleni, että päästiin velasta. Ne lähetti koko sen
summan, että päästiin Peltolasta irti. Ei olis muuten kauan menny,
että tästä olis ollut lähtö. Ne sen pelasti. Se olis muuten mennyt
konkurssiin tää tila.⁵¹

Lainanmaksu hoidettiin joko ansiotöillä, tai jos lunastuksen
yhteydessä kauppaan oli sisältynyt kaadettavaa metsää, met-
sänmyyntitulot käytettiin lainanmaksuun. Mustajärven kylän
Mäkipeskan talon kaikki viisi vuokramiestä ostivat torppiensa
165 hehtaarin alueen yhdessä, jolloin he saivat hankittua myös
torppien väliset maakaistaleet metsineen, ja torppaa kohden
kertyi hieman enemmän pinta-alaa kuin laki olisi edellyttänyt.
165 000 markan kokonaishinta oli suuri, mutta kun huutokau-
passa myydyn metsän hinta kattoi 2/3 ostohinnasta, ei muistojen
mukaan loppuvelan hoidossa ollut kenelläkään suurempia vaike-
uksia. Aina ei metsää ollut myytäväksi, sillä myyjä sai halutes-
saan lunastaa torpan metsistä kaikki ”rinnan korkeudelta yli 12
cm:n vahvuiset puut”. Esimerkiksi Kolhon torpan uudelle omis-

tajalle, Edvin Koivulalle jäi 60 hehtaarin lunastushinta maksettavaksi ilman minkäänlaisia odotuksia metsänmyyntituloista, sillä kaikki arvopuu tilalta oli myyty. Tauno Koivula muisteli isänsä tilannetta: ”Ei kai sillä paljon omaa rahaa ollut, mutta kyllä se nyt nälkäpalkan laittoi.” Tukkipuuta pystyttiin myymään tilalta vain kaksi kertaa ennen vuotta 1948.⁵²

Kaikki olivat tottuneet tekemään työtä eikä maatyön ankaruus ollut vierasta kenellekään. Vaikka torpan lunastuksen jälkeen taksvärkkiin ei tarvinnut enää lähteä, työn määrä ei oleellisesti vähentynyt. Sen sijaan oman ajankäytön hallinta, työn itsenäisen suunnittelu ja tekeminen, työn tulosten näkyminen oman perheen taloudessa ja työn tehokkuuteen vaikuttaminen, tekivät työnteon mielekkääksi, minkä seurauksena uuden tilallisen koettu hyvinvointi lisääntyi työn määrästä huolimatta. Ankaruustyö ei haitannut, sillä muisteluihin sisältyy kertomuksia, joissa omalle tilalle raivattiin lisää peltoa ja kaivettiin ojia omin käsin, mutta raivuutyö tuotti tekijälleen ”suurta työniloa” ja pellon valmiiksi saaminen oli ”arvokas hetki maamiehen elämässä”.⁵³

Edellä mainitussa yhteiskaupassa lunastettu Viitalan tila oli paikkakunnalla tyypillinen pientila, jonka kokonaispinta-ala oli noin 45 hehtaaria, josta peltoa oli noin 9 hehtaaria. Tilalla oli muutama lehmä, nuorta karjaa ja kaksi hevosta, muutama kana ja lammas sekä sika, joka kasvatettiin joka kesä. Rahaa näillä pienillä tiloilla ei liiemmin ollut, mutta se riitti kaikkeen välttämättömään. Ruoka tuotettiin itse, ja kun pinta-alat eivät olleet suuria, peltotyöt saatiin tehtyä ajallaan. Tilat hankkivat yhteisiä koneita, joista yleisimpiä olivat puima- ja niittokoneet. Puinti- ja heinätoista selvitettiin yleensä talkoilla.⁵⁴

Uusilla tiloilla pyrittiin myös tehostamaan maanviljelystä. Kun ensimmäiset torpparilait saivat lainvoiman, alkoi Suomen maaseudulla erään muistelijan mukaan ”ennennäkemätön rakennuskausi: peltojen raivaus, maatalous- ja asuinrakennusten laitto ja maatalouden koneistuminen”. Vaikka lunastusvelkoja maksettaessa tilan koneistamiseen ei ollut vielä käytännössä varaa, tilalliset suunnittelivat uutta ja parempaa tulevaisuutta varsinkin tuleville sukupolville. Oman puimakoneen hankinta saattoi

venyä usein 1930-luvulle, mutta kun ensimmäisen kerran puimakonetta syötettiin, ”maahenki täytti rinnan ja työnilo oli korkealla”. Nyt oman työn tulokset vaikuttivat suoraan tilan tuottoon ja parempaan taloudelliseen menestykseen. Entisen torpanpojan mielestä ”maataloudessa oli astuttu erään kynnyksen yli, josta saattoi mennä vain yhteen suuntaan, suurempaan”.⁵⁵

Torpparijärjestelmän purku tuotti uusille tilallisille hyvinvoinnin kokemuksia, mutta kokemukset myös muuttivat osaltaan pienviljelijöitä ja koko pienviljelijyyttä. Entinen pakkotahtinen raataminen muokkautui tilallisten mielissä mielenkiintoiseksi elinkeinoksi ja ammatillisen kehityksen kohteeksi. Pienviljelijöiden hyvinvoinnin ja pystyvyyden kokemukset johtivat toimintatapojen muutoksiin ja myös maanviljelyn tuottavuuden kasvuun. Tilan koneistaminen ja oman työn kehittäminen tuntuivat mielekkäältä, sillä nyt työn tehostamiseen pystyi itse vaikuttamaan eivätkä oman työn tulokset valuneet enää vuokranantajan laariin. Työn tehokkuuden lisääntymisessä merkittävässä asemassa olivat erilaiset neuvontajärjestöt, joihin uudet tilanomistajat liittyivät innokkaasti. Ruovedellekin perustettiin lähes joka kylään pienviljelijäyhdistys, useimpiin kaksi. Neuvontajärjestöt markkinoivat ahkerasti uusia viljelymenetelmiä ja tutkimustuloksia: kotitalous-, maatalous-, karjatalous- ja puutarhaneuvojat järjestivät käytännönläheisiä kursseja sekä erilaisia esitelmiä ja luentoja.⁵⁶ Uuden oppiminen kiinnosti. Esimerkiksi Hanhonkylällä järjestetyssä iltamassa entinen torppari Jussi Minkkinen aloitti juhlapuheensa lauseella ”olen ajatellut puhua tänään vehnän viljelystä”. Aihe oli ajankohtainen, sillä kevätvehnän viljely teki tuloaan myös Hämeen pohjoisosiin, ja Hanhon pienviljelijät halusivat pysyä maanviljelyksen kehityksen mukana pienviljelijäyhdistykset hankkivat kyläläisten käyttöön yhteiskoneita, jotka sopivat kuljetettavaksi talosta taloon ja joiden käyttöaika oli lyhyt. Hanhon pienviljelijäyhdistys hankki esimerkiksi perunajauhomyllyn, pellavanloukutuskoneen, sorkkasakset, putkipihdit, kurkkurasin sekä heinän ja juurikkaan kylvökoneet.⁵⁷

Se oli (pienviljelijäyhdistyksen toiminta) sanalla sanoen semmonen apu pienviljelijväestölle koko kansantaloutta ajatellen. Niitähän syntyi pienviljelijäyhdistyksiä, niitä tuli kun sienää sateella joka pitääjän yli maan. Se oli vilkasta toimintaa 1920- ja 1930-luvulla ainakin talvisotaan asti. Kun torpat oli päässeet itsenäisiksi ja ne oli semmottia kalustostaan, ettei siellä ollu peltokalujakaan kun jos jokin piikkiharava oli ja jokin semmonen puuaura, ei ne kyennyt saamaan omatoimisesti maanviljeyskalustoa, niin yhdistyksen toiminnan avulla ostettiin yhteisesti yhteiseen käyttöön kyntöauroja ja äkeitä ja viljanlajittelijoita ja kylvökoneita ja niin edelleen.⁵⁸

Maanviljelyn tehostaminen johti aineellisen hyvinvoinnin lisääntymiseen, mikä näkyi esimerkiksi kohentuneessa asuinympäristössä: ”ennen niin harmaat torpparikylät vaihtuivat hiljalleen ulkonäöltään punaisiksi ja pihapiirit alkoivat kehittyä säännöllisemmiksi.”⁵⁹ Muutokset torpparialueiden maisemassa ja kotipiirissä kertovat myös entisten vuokraviljelijöiden sosiaalisen aseman ja identiteetin muutoksesta. Fyysisen ympäristön viihtyvyys lisäsi hyvinvoinnin kokemusta. Henrik Mattjus on tutkinut muistitiedon avulla entisten torppareiden tilallisia kokemuksia torppien omaksi lunastamisen jälkeen. Hänen mukaansa omistusoikeuden vaihtuminen yhdistyi suoraan asumisterveyden lisääntymiseen. Nyt sai itse päättää miten omaa asumisympäristöään kohentaa. Hyvinvointia lisäsi myös asumisen siisteys: ”ennen torakat irvisteli joka seinänravossa.”⁶⁰

Rakennukset oli semmoset kun ne oli torpparin. Kaikki minäkin vasta rakensin, kun itsenäiseksi tulin. Ei sen puolesta ettei talosta tarpeita, mutta ei uskaltanu, kun ei tienny, kuinka kauan sai olla.⁶¹

Keskeisimpänä sosiaalisen pääoman osoituksena muistitietoaineistosta erottui kokemus autonomiasta omassa elämässä. Pienviljelijä oli onnellinen saadessaan itse päättää omasta työntööstään sekä mahdollisuudesta hallita ajankäyttöään. Itsemääräämisoikeus mainittiin lähes jokaisessa muistelussa. Itsenäisten päätösten tekeminen edellytti, että päätöksiä kaipaavat vaihtoehdot ovat mahdollisia ja toteutettavissa.⁶² Tavoite saattoi olla kau-

kanakin, sillä tulevalle sukupolvelle ja omille lapsille toivottiin poikkeuksetta parempaa elämää. Omistusoikeuden myötä tulevaisuuden tavoitteet muuttuivat realistisemmiksi. Aikaisemmin vuokranantajat säätelivät torppareiden elämää, mutta nyt uudet tilalliset saattoivat määritellä tavoitteensa omien resurssiensa ja elinolosuhteidensa mukaisiksi.

Verotustiedot paljastavat matalat tulot

Hyvinvoinnin kokemuksesta huolimatta uusien pientilallisten verotettavat tulot eivät nousseet kovin korkeiksi.⁶³ Verotustietojen mukaan pienten talojen ja torppien verotettavat tulot olivat matalia koko tarkastelujakson ajan. Noin kuudensadan tilan joukosta verotettava tulo jäi alle 10 000 markkaan noin kahdella kolmasosalla tiloista. Vuonna 1930 kunnankirjuri Santeri Saarikivi kertoi Ruoveden kunnan veroäyrin muodostumista pohtivassa artikkelissaan, että yli 70 % pitäjän maataloista oli alle 50 hehtaarin tiloja,⁶⁴ joten vain kolmanneksella tiloista keskimääräinen verotettava tulo nousi 1920-luvulla yli 15 000 markan.

Edellä mainittujen Mustajärven kylän yhdessä maansa ostaneen viiden torpan maksuunpantu valtionveron määrä täysinä markkoina vuosina 1920–1930 oli:

Taulukko 1. Maksuunpannut valtionverot 1920–1930.

	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Kaseva	292	290	14	71	33	32	53	34	43	34	30
Viitala	1117	187	79	86	42*	59		145			
Pentti	640	163	51	61	49	48	32	274	8	43	39
Juurakko	572	102	37	48	47	47	80	57	43	42	40
Kortelahti	506	182	56	47	42	48	54	37	60	49	50

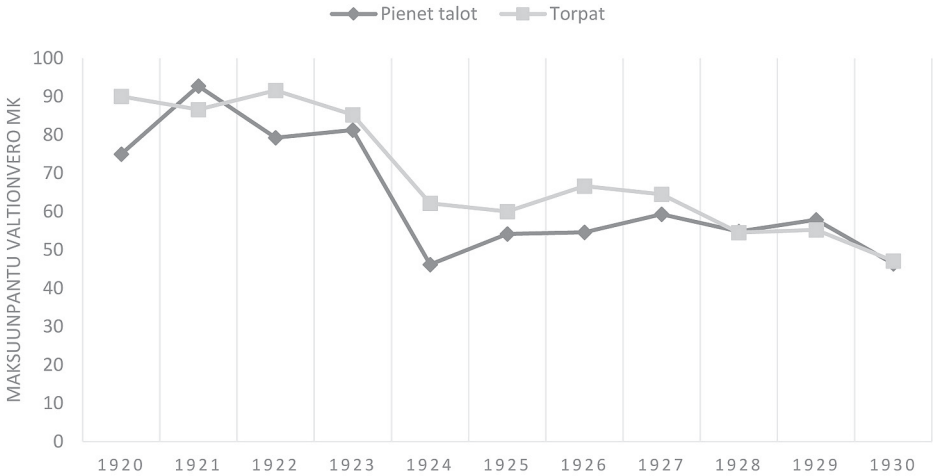
* *Isäntä Matti Viitala oli kuollut, ja verot jäivät lesken maksettavaksi. Seuraavana vuonna poika Kalle otti tilan haltuunsa, mutta vuosina 1928–1930 tila ei maksanut veroa lainkaan. Lähde: Hämeen läänin tulo- ja omaisuusveroluettelot vuosilta 1920–1930/Ruovesi.*

Muutokset maksettavien verojen markkamäärissä ovat selitettävissä tilakauppojen rahoittamiseksi tehdyillä metsäkaupoilla. Vuosina 1920–21 metsänmyyntitulot nostivat muutamien torppien veroäyrit väliaikaisesti keskikokoisten talojen tasolle. Metsää ei voitu kuitenkaan myydä lisää moneen vuoteen, sillä piirimetsälautakunta kielsi hakkuut määrääjäksi torppien lunastuksen yhteydessä ”pilalle hakatuilla” alueilla. Monella tilalla veikin kymmeniä vuosia ennen kuin tukkipuita oli uudelleen myytäväksi asti, mutta pieniä hankintahakkuuta tehtiin joka vuosi. Metsää pyrittiin myymään niin paljon kuin mahdollista, sillä metsän arvo oli vielä alkuvuosina korkealla.⁶⁵

Vuodesta 1923 lähtien torppien veron määrä pysyi suhteellisen alhaisena, mutta on huomattava, että tulotaso vaikuttaa kuitenkin vakaalta. Suuria heittoja ei suuntaan taikka toiseen ole. Vero maksettiin kiinteän taulukon mukaan, jossa alle 55 markan maksuun määrätty valtionvero merkitsi korkeintaan 7000 markan tuloja.⁶⁶ 1920-luvun puolessa välissä maatyömiehen (muonamiehen) palkka oli noin 8000 markkaa vuodessa,⁶⁷ joten pientalilaisen verotettava tulo nousi esimerkkitapauksissa harvoin edes rengin palkan tasolle. Verotustiedoista selviää, että maatyömiesten ansiot olivat koko vuosikymmenen ajan hieman paremmat kuin pienten talojen isännillä. Todellisuudessa pienten talojen isäntien tulot olivat kuitenkin todennäköisesti maatyömiesten tuloja korkeammat, sillä tilanomistajat pystyivät vähentämään tuloistaan tuhansia markkoja (esimerkiksi velan korot ja omille pojille maksetut palkat). Vähennysten avulla vuosittainen verotettava tulo saatiin mahdollisimman alhaiseksi.

Kuviosta 1 näkyy, kuinka kaikkien pienten talojen verotettavat tulot laskivat vuonna 1923 selvästi. ”Pienet talot” -ryhmään kuuluu tässä aineistossa 407 tilallista, joiden verotettava tulo oli vuosittain alle 10 000 markkaa, joten he maksoivat vuosittain alle 100 mk valtionveroa. Torppareiden ryhmään luokittelin vain ne 24 torpparia, jotka nimettiin torppareiksi tai vuokraajiksi koko 1920-luvun ajan. Torpat olivat valtion tai seurakunnan virkatalojen torppia, joiden omaksi lunastaminen saattoi venyä 1930-luvulle asti. Maanvuokraajina pysyneiden tulot olivat kiih-

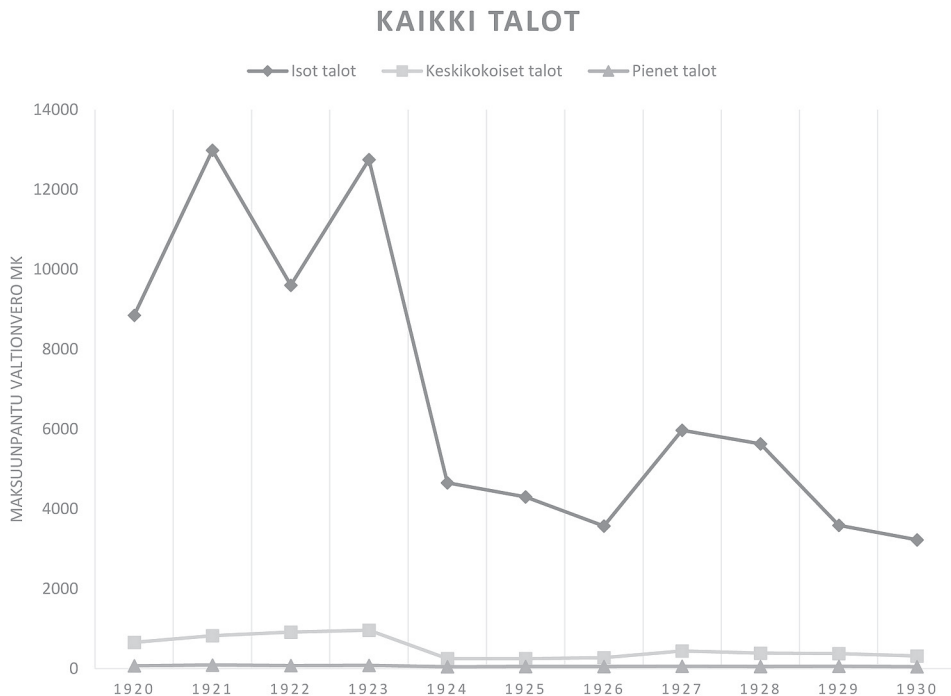
TORPAT JA PIENET TALOT

Kuvio 1. Torppien ja pienten talojen keskimääräiset maksuunpannut valtionverot Ruoveden kunnassa vuosina 1920–30 Lähde: Hämeen läänin tulo- ja omaisuusveroluettelot vuosilta 1920–30 /Ruovesi.

keintä lunastusvuotta 1921 lukuun ottamatta jatkuvasti hieman korkeampia kuin omaksi lunastettujen torppien. Hieman korkeampi tulotaso johtui todennäköisesti siitä, että jäljelle jääneet torpat olivat kohtalaisen suuria, yleensä yli 50 hehtaarin metsätiloja, joiden viljelysmaat olivat useimmiten suhteellisen pieniä, ja verot maksettiin rahana, joten kruununtorppareilla oli mahdollisuus myydä metsää ja hankkia ansioita muualta.

Kuvioista voi huomata, kuinka maa- ja metsätyöväen palkkojen nousukehitys päättyi vuonna 1923.⁶⁸ Viljellyn peltopinta-alan ja kiinteän pääoman kasvu kääntyivät jo vuonna 1923 laskuun,⁶⁹ mikä jatkui sekä tämän tarkastelun että aikalaisten käytettävissä olleiden tilastotietojen mukaan 1920-luvun lopulle asti. Vuonna 1928 saatiin heikko sato⁷⁰ ja sahateollisuuden vientimarkkinat heikentyivät puutavaran ylitarjonnan seurauksena. Seuraavan vuoden syksyllä taloustilanne jatkoi nopeaa laskuaan.⁷¹ Uudet

Kuvio 2. Erikokoisten talojen keskimääräiset maksuunpannut valtionverot Ruoveden kunnassa vuosina 1920–30. Lähde: Hämeen läänin tulo- ja omaisuusveroluettelot vuosilta 1920–1930/Ruovesi.

tilat sinnittelivät ehkä kannattavuuden rajoilla, mutta vain harva tila joutui vielä 1920-luvulla vasaran alle. Asutuslainojen avulla hankittujen tilojen taloudellinen menestys arvioitiin vuonna 1930 koko Pohjois-Hämeen alueella hyväksi, sillä vuosien 1923–27 tilastosta havaittiin, että koko Pohjois-Hämeessä ei ollut tapahtunut kuin yksi vararikko ja neljä köyhtymisen takia tapahtunutta lainan siirtoa tai pois perimistä. Kuudessa tapauksessa tila oli myyty keinottelun takia.⁷²

Kuvio 2 osoittaa, kuinka keskikokoisten ja suurten talojen⁷³ verotettavat tulot suorastaan romahtivat vuoden 1923 jälkeen sekä absoluuttisesti tarkastellen että suhteessa pieniin taloihin.

Torppien itsenäistyminen vei kymmeniä, jopa satoja hehtaareja suurten talojen pinta-aloista, joten kunnallisverotuksessa verotettava pinta-ala laski monella tilalla rajusti. Valtionverotuksessa torppien lohkominen vaikutti etenkin metsäpinta-alan määrän laskuun ja sen mukana metsän myyntitulojen laskuun. Esimerkiksi Ylä-Hanhon tilan pinta-ala oli ennen torppien lohkomisia 970 hehtaaria, mutta kun vapaaehtoisin kaupoin vuonna 1914 tilasta lohkottiin 12 uutta tilaa, päätilan pinta-ala laski alle puoleen, 415 hehtaariin.⁷⁴ Edellä mainitusta Ylistalon tilasta Visuvellä erotettiin vuonna 1919 viiteen uuteen tilaan noin 185 hehtaaria.⁷⁵ Kartanoiden torpparilääneistä lunastukset veivät satoja hehtaareja: Pekkalan kartanosta erotettiin yli 700 hehtaaria, Pitkälästä 215 hehtaaria ja Ruhalasta 400 hehtaaria. Talonpoikaistiloilla erotetun maan pinta-alat olivat maltillisempia, mutta silti huomattavia: esimerkiksi Muroleen Kovetusta erotettiin kahdeksan torppaa (85 hehtaaria) ja Mäkelästä erotettiin 50 hehtaaria kahteen torppaan ja kolmeen mäkitupaan.⁷⁶

Pinta-alaverotuksessa pinta-alan pieneneminen merkitsi veroperusteiden laskua, mutta se ei välttämättä merkinnyt talojen tulojen vähenemistä. Tilanne oli monessa tapauksessa päinvastainen, sillä aiemmin torppien viljelyksessä olleet alueet olivat nostaneet vuokranantajien pinta-alaan perustuvaa verotusta. Torppien lunastuksen jälkeen talojen pinta-alaverotus kohdistui niihin pelto- ja metsähehtaareihin, jotka olivat todellisuudessa talollisen käytössä eikä veroa maksettu enää torppien hallussa olevista maista. Vuokrattujen maiden pääomatuotto oli ollut ainakin laskennallisesti noin 7–8 %. Matti Peltosen laskelmien mukaan Hämeen läänissä maanomistajan vuokralle annetun viljelysmaan hehtaarituohto vuodessa oli ollut vuosina 1910–13 keskimäärin 68 markkaa.⁷⁷ Talot saivat myös merkittävät rahatulojen luovuttamistaan maista, mikä näkyy vuosien 1920–1923 korkeina tuloina. Torppien lunastuksen jälkeen talojen tuottoa laski tuotantokustannusten nousu, sillä torppareiden mukana taloilta katosi ilmainen työvoima, ja palkkatyövoiman kustannukset saattoivat ylittää tilojen kantokyvyn.⁷⁸

Tekikö maanomistus torppareista talollisia?

Hehtaarit ja tuloerot määrittivät kuntalaisten sosiaalisen aseman sijainnin paikallisyhteisön hierarkkisessa rakenteessa. Maanomistus oli jo sinänsä arvostettua, mutta omistetun tilan hehtaarit laskettiin ja tiedettiin kylillä tarkasti, joten asema tarkentui tilakoon mukaan. Tarkastelin edellä myös keskikokoisten ja suurten talojen maksettuja valtionveroja, sillä erikokoisten talojen suhteelliset tuloerot kertovat itsenäistyneiden torppareiden ja heidän entisten isäntiensä sosiaalisessa asemassa tapahtuneista muutoksista.

Veronkantokirjoissa maanviljelystä elantonsa ansainneiden ammattinimikkeet kertoivat omaa kieltään yhteisön jäsenten keskinäisestä arvostuksesta. ”Torppari” tai ”pienviljelijä” määritteli tittelin omistajan aseman paikallisyhteisön jäsenen mielissä huomattavasti alemmas kuin ”talollinen” tai ”maanviljelijä”, puhumattakaan kunnioitusta herättävistä nimityksistä, kuten ”kartanonherra” tai ”tilanomistaja”. Kartanonherroja tai tilanomistajia Ruovedellä oli vain muutama eikä suurimpien talojen isäntien asemaa kukaan ajatellutkaan uhmata, joten kilpailu sosiaalisesta noususta käytiin keskikokoisten ja pienempien talojen tilallisten välillä. Uudet nimitykset nostivat oletettavasti uusien tilallisten omanarvon tuntoa. Ahdistavalta tuntunut torpparin nimike jäi pois käytöstä, mutta osa koki talolliset edelleen entisinä vastustajina, joten heihinkään kaikki eivät halunneet samastua.⁷⁹

Sosiaalisten erojen kaventuminen näkyi konkreettisesti kunnallisessa päätöksenteossa. Kaikki yli 21-vuotiaat saivat nyt äänestää, ja äänioikeutetuilla oli myös oikeus asettua ehdokkaaksi vaaleissa, joten entiset torpparit ja mökkiläiset pääsivät entisten isäntiensä rinnalle osallistumaan poliittiseen päätöksentekoon. Ruovesi oli jo ennen sisällissotaa ja myös sodan jälkeen hyvin vasemmistoenemmistöinen pitäjä,⁸⁰ joten 1920-luvun kunnallisvaaleissa oikeistopuolueet jäivät kerta kerran jälkeen vähemmistöön. Entiset torpparit ja mäkitupalaiset edustivat äänestäjiään kannatuksensa mukaan tasavertaisina jäseninä erilaisissa kunnallisissa luottamuselimissä.⁸¹ Torpparit muuttuivat sekä verotus-

ja taksoituslautakunnan pöytäkirjoissa mutta myös kunnanvaltuuston ja eri lautakuntien jäsenluetteloissa lähes poikkeuksetta ”talolliseksi”.⁸² Repivästä sisällissodasta toipuvassa pitäjässä nimityksen vaihtamisella haluttiin ehkä korostaa tilallisen taloudellisen ja sosiaalisen aseman muutosta mutta ennen kaikkea siirtymistä entisen kapinallisen roolista porvarillisemmän maanomistajan rooliin. Kunnan päättäjien mielissä lautakuntien ”talolliset” sopivat kunnallishallinnon jäsenistöön todennäköisesti paremmin kuin pari vuotta aiemmin kapinaan nousseet torpparit tai mökkiläiset.

Maanomistajiksi siirtymisestä huolimatta paikkakunnan entiset torpparit ja mäkitupalaiset säilyttivät työläisidentiteettinsä ja poliittisen vasemmistolaisuutensa. Suurin osa kuului maltillisiin sosialidemokraatteihin, mutta etenkin mäkitupalaisten ja maatyömiesten joukossa oli paljon myös kommunisteja. He eivät katsoeet pienviljelijöiden sosiaalista nousua hyvällä, ja paikkakunnan vasemmistovaltaisuus näkyi osaltaan epäoikeudenmukaisuuden kokemuksissa. Erotettujen tilojen pinta-ala saattoi olla juuri ja juuri elinkelpoisuuden rajalla, mikä aiheutti joissakin myös katkeruutta: ”Se, että täällä on niin paljon kommunistia tuli kans siitä, että niitä petettiin jaon yhteydessä. Sai vähemmän kuin laki määräs.”⁸³

Torppareiden itsenäistyminen nähtiin jyrkemmän vasemmiston työväestössä jo keskustaa kohti siirtyneiden lohkotilallisten näkökulmasta myös hyvin eri tavoin. Ennen torpparien itsenäistymistä työväki ja torpanpojat olivat kokeneet olleensa samassa veneessä, mutta tilojen itsenäistymisen jälkeen entiset torpparit vaihtoivat monen mielestä leiriä. Vuoden 1918 punakaartilaisen ja myöhemmin sahoilla ja rakennuksilla elantonsa ansainneen työmiehen mielipiteessä entisten tovereiden sosiaalisesta noususta paistoi katkeruus:

Torpparit oli kovasti innokkaita itsenäistyyn joka ikinen joka sai. Niistä tuli kovia porvareita! Kokoomuslaisia ja Maalaisliitto! Työväenliikkeen vastustajia kaikista, jotka täällä nyt on. Kyllä ne on nytkin maalaisliiton ja kokoomuksen listalla, ne herrastelee! Ei

1918 olis kannattanu tapella ollenkaan niitten puolesta. Porukassa tapeltiin ja hävittiin.⁸⁴

Vaikka erot taloudellisessa tilanteessa hieman tasoittuivatkin, entiseen torpparielämään kuuluneet köyhyyden ja huono-osaisuuden kulttuuriset muodot, kuten arvot, normit ja käyttäytymismallit eivät muuttuneet helposti – jos lainkaan. Arkinen elämänpääpiiri säilyi entisellään. Sosiaalisen pääoman kasvun osoituksena pientilallisten asenne tulevaisuuden mahdollisuuksiin muuttui kuitenkin hiljalleen: myös mökkiläisten lapset saattoivat käydä koulua, ja koulutuksen sekä uuden tiedon kohottava merkitys ymmärrettiin paremmin. Pientilalliset liittyivät sankoin joukoin 1920-luvulla perustettuihin pienviljely-yhdistyksiin, joiden tavoitteena oli ammatillisen tietouden lisääminen ja maatalouden tehostaminen.

Vanhojen torppien sijoille nousseet uudet rakennukset olivat konkreettinen osoitus sekä hyvinvoinnin että vaurauden lisääntymisestä. Omissa taloissa oli nyt enemmän huoneita kuin vuokratiloissa, minkä lisäksi perustuksia uusittiin, ulkoseiniä vuorattiin, laitettiin seinäpapereita ja muureja sekä rakennettiin helloja. 1920-luvun pienviljelijyyteen kuului tulevaisuususkko, mikä oli käänteentekevä muutos aikaisempiin torppariaikoihin, jolloin luottamuksen puute ja epävarmuus tulevasta kuristivat torpparia ja estivät monessa tapauksessa kaikenlaiset vaurastumiseen tähtäävät toimet.

Kyläläisten mielissä entinen luokkajako talollisin ja torppareihin oli vakiintunut vuosikymmenten ajan, eikä luokasta toiseen siirtymistä ennen torppien omaksi lunastamista pidetty edes mahdollisena. Janne Hietanen kertoi myöhemmin, miten torpparivapautuksen jälkeen erot kyläläisten sosiaalisessa asemassa hänen kokemuksensa mukaan tasoittuivat:

Ei täällä tällälty oikeestaan, kun oli paikallista väestöä ja ne oli sijoittunut. Ja kun sitten myöhemmin tuli asiaan niin suuri korjaus. Kun tuli voimaan se torpparilaki, niin siitä oli monelle juuri suuri hyöty ja yleinen vaurastuminen alkoi siitä. Niin juuri. Torp-

pareista tuli monista hyvinvoimia talollisia sitten, kun ne pääsivät itsenäisiksi.⁸⁵

Olen osoittanut edellä, kuinka omistusoikeus ja oman elämän autonominen hallinta ovat hyvin vahvasti yhteydessä koettuun hyvinvointiin sekä sosiaalisen pääoman lisääntymiseen. Termit torpparivapautuslaki ja torppien itsenäistyminen kuvaavat hyvin torppareiden aseman ratkaisevaa muutosta, sillä vapauden tunne korostuu kaikissa aineiston muisteluissa. Koetun hyvinvoinnin kannalta oli ratkaisevaa, millaisina yksilöt kokivat omat mahdollisuutensa vaikuttaa omiin elinolosuhteisiinsa. Nyt entiset torpparit kokivat oman taloudellisen menestyksen olevan omassa käsissä, eikä isäntä enää määrännyt töiden aikaa, paikkaa eikä tapaa.

Tarkastelen hyvinvointia käytettävissä olleiden sosiaalisten, henkisten sekä taloudellisten resurssien perusteella. Pientilallisten käytettävissä olleet taloudelliset resurssit eivät olleet kovin suuret, mutta ne riittivät ainakin kohtuulliseen toimeentuloon.⁸⁶ Suomen maalaisköyhälistöä tutkineen Haataseen mukaan köyhät olivat passiivisia ja tilanteeseensa alistuneita, jolloin köyhäksi määritellyn oma asenne tai oma kokemus vaikuttivat vaurastumismahdollisuuksiin.⁸⁷ Sosiaaliset ja henkiset resurssit, kuten yhdessä tekeminen, itseluottamus, tulevaisuususkko sekä kouluttautuminen vahvistivat pientilallisten myönteistä asennetta maanviljelyn toimeentulomahdollisuuksia kohtaan. Vaikka kaikki eivät tilaisuuttaan käyttäneetkään, pelkkä tietoisuus omista mahdollisuuksista nosti uusien tilanomistajien hyvinvointia.

Artikkelini on tarjonnut paikallistason näkökulman yksilön taloudellisen tilanteen ja koetun hyvinvoinnin väliseen suhteeseen. Vaikka uusien lohkotilallisten varsinaiset raha-ansiot eivät nousseet kovin korkeiksi, he kokivat entisen epävarman torpparielämän jälkeen taloudellisen asemansa vakaaksi. Hyvinvoinnin kokemusta kohotti ratkaisevasti omistusoikeuden tuoma turvalisuudentunne, ja aikaisempi toivottomuus ja alistuneisuus hävisivät. Entiset torpparit ajattelivat, että mahdolliset edessä uhkaavat vaikeudet ovat voitettavissa, ja monet tunsivat kohonneensa talonpoikien arvostettuun säätyyn.

Talojen isäntien ja entisten torppareiden eli pienempien talojen isäntien tuloerot kaventuivat maanlunastustoimien jälkeen, ja samalla pientilallisten sosiaalinen asema paikallisyhteisössä kohosi suhteessa talollisiin. Rasilan mukaan torpparit olivat aikaisemminkin kuuluneet talonpoikaisyhteiskunnan keski-luokkaan.⁸⁸ Koska suurin osa paikkakunnan torppareista oli ollut talonpoikaisten tilojen vuokralaisia, sosiaaliset erot eivät Ruovedellä alun perinkään olleet niin suuret kuin kartanovaltaisemmilla alueilla. Sosiaalisten erojen kaventumista oli ehkä vaikea havaita, mutta muistelujen mukaan pientilallisten oma käsitys asemastaan sosiaalisessa hierarkiassa ei perustunut niinkään tuloihin tai varallisuuteen vaan itsekunnioituksen määrään. Ilman omanarvontunnetta ponnistelu oman hyvinvoinnin eteen ei tuntunut tekemisen arvoiselta.⁸⁹

Kuten Mikko Rapo artikkelissaan osoittaa, maanomistus nähtiin sekä tilallisten itsensä että yhteiskunnan näkökulmasta tehokkaana ratkaisuna maaseutuväestön työllistämiseen ja toimeentulon takaamiseen vielä vuosikymmeniä torppien omaksi lunastamisen jälkeen. Sekä torpparilaitoksen aikana että lakiuudistuksen jälkeen torpparit eivät suinkaan olleet paikallisyhteisön heikoimmin toimeentulevia. Sosiaalisen rakenteen alemmille portaille jäivät vielä maattomat, eli ”tilaton” väestö ja irtolaiset. Maailmansotien välisenä aikana maattoman elämä kuvattiin kurjan, köyhän ja siinä välissä olevan elämäksi, mutta ”maata omistava mökkiläinen oli jo ihminen vertaistensa seurassa”.⁹⁰ Vain maanomistaminen nähtiin keinona nousta sosiaalisen hierarkian portailla ylemmäs.

Muistitietoaineistossani kymmenien vuosien takaisista kokemuksista kertoivat he, jotka selvisivät. Pienituloisimpia ja varattomampia kuntalaisia ei tarkastelemissani aineistossa ole, sillä jokaisella tämän analyysin verovelvollisella oli 1920-luvun mitapuun mukaan ainakin tyydyttävät ansiot. On siis huomattava, että tässä artikkelissa torppien itsenäistymistä muistelivat kohtalaisen hyvin pärjänneet entiset torpparit ja heidän jälkeläisensä. He menestyivät maanviljelijöinä vielä vuosikymmenten kuluttua. Heidän maatilansa olivat kannattaneet: niitä laajennettiin,

tuotantoa tehostettiin ja maanviljelyä jatkettiin sinnikkäästi läpi 1930-luvun laman, sotavuosien ja 1960-luvun rakennemuutoksen. Toisenlaisiakin kokemuksia varmasti oli, mutta muistelijat halusivat kertoa vain myönteisistä asioista. Negatiiviset muistot liittyivät vanhojen torppariaikojen epäkohtiin, mutta elämiseen omalla tilalla torppien lunastamisen jälkeen kohdistuneet muistot olivat kaikki pelkästään myönteisiä.

Talot olivat edelleen suuria suhteessa itsenäistyneisiin torppiin, mutta tämän aineiston mukaan erikokoisten tilojen väliset taloudelliset erot tasoittuivat. 1920-luvulla elintaso kohosi koko Suomessa, mutta ei niinkään ennen paremmin pärjänneiden piireissä, vaan heidän elintasonsa jopa taantui suhteessa vähäväkisiin.⁹¹ Ja vaikka köyhät pysyivät köyhinä ja rikkaatkin vielä rikkaina, ainakin maaseudulla yhteiskuntaluokkien väliset erot kapenivat. Pientilallisten ansiotulot eivät merkittävästi kasvaneet, mutta hyvinvoinnin kokemus verrattuna entiseen torpparielämään ja usko parempaan tulevaisuuteen oli vahva. Työtä tehtiin nyt oman tilan hyväksi, joten ahkeruus ja pienetkin edistysaskeleet veivät pientilallista hitaasti, mutta varmasti kohti vauraampaa elämää. Maanomistus ja maahenki yhdessä nostivat entiset torpparit talollisten joukkoon.

Meillä on tilastoituna tilojen luvut ja peltojen hehtaarit, mutta sitä on hyvin vähän huomioitu, mitä tapahtui viljelijäpariskunnan rinnassa. Suomalaisen pienviljelijän selkä suoristui ja rintaa pakotti outo vapauden tunne. Nyt hän oli oman tilansa ja elämänsä herra.⁹²

Viitteet

- 1 Kper/Y03049/1971. Niskonen Lauri (s.1894).
- 2 Haapala 1995, 102; Haapala 2010, 26.
- 3 Peltonen 2004, 217–218.
- 4 Vesanen & Kontio 1994, 72–73, 108.
- 5 Pekkalan kartano oli Aminoff-suvun omistuksessa. Sama suku omisti (ja omistaa) myös Ruhalan ja Pitkälän kartanot.
- 6 Vesanen & Kontio 1994, 110.
- 7 Perintötorppien osuus koko Hämeessä oli vain 10 %. Vesanen & Kontio 1994, 74.
- 8 Vesanen & Kontio 1994, 72–81.
- 9 SVT III 26:1. Vuonna 1930 Ruovedellä oli kymmenkunta kokonaispinta-alaltaan vähintään 450 hehtaarin tilaa. Pekkalan, Ruhalan kartanoiden pinta-alat olivat yli 3000 ha, Pitkälän kartanon pinta-ala noin 1000 ha ja Poukka, Ritonieniemi, Peltola, Sarvana, Yli-Pohja ja Kangaspeska noin 700–500 ha. Vesanen & Kontio 1994, 116.
- 10 Vesanen & Kontio 1994, 117.
- 11 Vesanen & Kontio 1994, 115–118. Pohjois-Hämeessä lisämaita ostettiin aktiivisimmin Vesilahdella, Hämeenkyrössä, Orivedellä, Teiskossa ja Ruovedellä. *Tampereen Sanomat* 7.8.1930.
- 12 Vihola 2004, 378.
- 13 Vihola 2004, 363.
- 14 Rasila 2015, 110.
- 15 Haatanen 1968, 185. Haatanen on tutkinut lähinnä Itä-Suomen pienviljelijäväestöä. Itä-Suomessa tilakoko oli keskimäärin pienempi kuin Hämeessä.
- 16 Kper Y02933/1971. Haapala Eelis (s. 1905).
- 17 Kivimäki 2019, 10.
- 18 Simpura & Uusitalo 2011, 107.
- 19 Kouvo & Räsänen 2015, 2.
- 20 Markkola 2010, 398.
- 21 Ruuskanen 2002, 5.
- 22 Ilmonen 2002, 136–141.
- 23 Lagerspetz 2011, 96.
- 24 Raijas 2011, 243.
- 25 Ervasti & Saari 2011, 196.
- 26 Ervasti & Saari 2011, 193.

- 27 Kivimäki 2019, 22; Savolainen & Taavetti 2022, 15–17.
- 28 Verovsek, 2017, 3.
- 29 Fingerroos & Haanpää 2006, 33–40. Häkkinen 2022, 328.
- 30 Yksilö muistaa oman henkilökohtaisen, eletyn elämän tuottamia kokemuksia, elämyksiä, tunteita ja ajatuksia, joiden avulla hän muodostaa oman elämäkertansa, joka kertoo, kuka hän on, ja miten hän on päätenyt sellaiseksi kuin hän muisteluhetkellä on. Henkilökohtaisen menneisyyden muisteleminen on aktiivinen prosessi, jossa yksilö palauttaa mieleen, arvioi, reflektoi ja tulkitsee kokemuksiaan rakentaakseen loogisen kokonaisuuden ja koherentin käsityksen itsestään ja saavuttaakseen tarkoituksen omalle elämälleen. Esim. Fivush & Merrill 2014, 301–302; Korkiakangas 2006, 133. Alleviivaus kirjoittajan.
- 31 Esimerkiksi muistomerkit, julkiset puheet, koulujen oppikirjat, tiedotusvälineet, kaunokirjallisuus ja näytelmät. Kalela 2000, 37–38.
- 32 Ukkonen 2000.
- 33 Raijas 2011, 244.
- 34 Ervasti & Saari 2011, 192–200.
- 35 Valtion tulo- ja omaisuusveroa on kerätty vuodesta 1920 lähtien. Verovelvollisia olivat Suomen kansalaiset, yhteisöt ja laitokset lukuun ottamatta valtion, kunnan ja seurakuntien laitoksia sekä yleishyödyllisiä yhteisöjä. Tuloksi laskettiin rahassa ansaittu vuositulo sekä omaisuudeksi mm. asuin- ja maatalousrakennukset. Alimmassa tuloluokassa (3000–6000 mk) veroprosentti oli 1/3 %, ja korkeimmassa (yli miljoonan tulot) tuloluokassa 20 %. Tuloksi ja omaisuudeksi luettiin myös verovelvollisen vaimon tulot ja omaisuus, mikäli ne eivät lain mukaan olleet hänen hallinnassaan. Linnaakangas & Juanto 2016, 284–285. Kunnat verottivat valtiota ankarammin: esimerkiksi 10 pelto- ja 20 metsähehtaarin kunnallisvero perus- ja lapsivähennysten jälkeen oli noin 1000 mk, mikäli kunnallisveroäyri oli 10 mk. Kunnallisveroa maksettiin maatalan pinta-alan ja maanviljelyolosuhteiden perusteella arvioidun tuoton mukaan. Veron määrään ei vaikuttanut muutettiin tuotto rahaksi (myytiin) vai käytettiinkö maataloustuotteet itse. *Maaseudun Tulevaisuus* 27.11.1928. Ruoveden kunnan veroäyri tasoittui 10 markan tienoille 1920-luvun puolessa välissä. *Maalaiskunta* 1.1.1930.
- 36 Valtionverotuksessa sai vähentää omille yli 15-vuotiaille lapsille maksetut palkat, ravinto- tai muut etuudet, osan rakennusten ja koneiden arvosta, korot, maksetut eläkkeet ja elinkeinotoiminnan tappiot. Mikäli verotettava tulo ei noussut yli 12 000 markan, tuloista sai vähentää 1000 mk/elätettävä lapsi. Mikäli veronmaksukyky läheisten elättämisen tai oman tai läheisen sairauden tai tapaturman takia vähentyi oleellisesti, sai alle 20 000 markan tuloja vähentää enintään kolmanneksella. Jos tulo ei noussut yli 6000 markan ja olosuhteet olivat ”erittäin säällittävät”, voitiin vapauttaa verosta kokonaan. Laki tulo- ja omaisuusverosta 207/1920.

- 37 Vuonna 1920 Ruovedellä oli 1436 verovelvollista. Vuonna 1928 verovelvollisten lukumäärä oli enimmillään 2721. KA. RKKKA. Hämeen läänin tulo- ja omaisuusveroluettelot vuosilta 1920–1930. Ruovesi.
- 38 Omaisuusveron osuus pienemmillä taloilla ja torpilla oli yleensä erittäin vähäinen. Omaisuuden alaraja oli aluksi 20 000 mk ja siitä maksettiin omaisuusveroa 2 mk. Omaisuusveron alaraja nostettiin vuonna 1924 50 000 markkaan.
- 39 Siipi 1967, 165.
- 40 Esimerkiksi vuonna 1923 Ruovedellä pidetyssä tukkihuutokaupassa yhden tukkipuun hinnaksi muodostui 40–60 markkaa. *Maaseudun Tulevaisuus* 13.12.1923. Kun pienten talojen tai torppien maksuun määrätty valtionvero oli samana vuonna keskimäärin noin 83 mk, voidaan laskea, mikä merkitys metsän myynnillä oli tilalliselle.
- 41 Vihola 2004, 415.
- 42 Kunnalliskertomus 1921, 102. Viljelysmaiden tai metsien laatua oli vaikea vertailla, joten kiinteään hehtaarihintaan ei päästy edes saman kunnan sisällä. Maan hinta nousi nopeasti: esimerkiksi Keuruulla hehtaarihinta vuosina 1919–21 oli 150 mk–250 mk, mutta vuonna 1925 peltohehtaarin hinta nousi jo 450 markkaan. Vihola 2004, 360–361.
- 43 August Kangaspeska toimi pohjoisen vuokralautakunnan puheenjohtajana vuosina 1919–1921. Kunnalliskertomus 1922, 70.
- 44 Esteri Seppälä, 1981.
- 45 Kper/Y03060/1971. Lauri Ylistalo (s. 1896).
- 46 *Ruovesi-lehti* 2.8.1922.
- 47 Vuosien 1914–1918 inflaatio oli peräti 90 %. Vihola 2004, 357–361.
- 48 Perintötorpat olivat useimmiten maanomistajan sukulaisille (nuoremmille veljille) luovutettuja tilan osia, joiden hintana tehtiin taksvärkkiä taloon joskus vain nimellisesti. Peltonen 2004, 227, 243.
- 49 Kper/ Y 03065/1971. Kulju Niilo (s. 1901).
- 50 Vihola 2004, 358–360.
- 51 Kper/Y3049/1971. Niskonen, Lauri (s. 1894).
- 52 Kulla 2012, 69–70.
- 53 Takala 2009, 89–90; Vihola 2004, 332–339.
- 54 Kulla 2012, 70–72.
- 55 Takala 2009, 94–95; Vihola 2004, 351–356.
- 56 Pienviljelijäin keskusliiton alaiset yhdistykset suuntautuivat porvarillisempaan suuntaan, ja Pienviljelijäliiton alaisissa yhdistyksissä jäsenistö kuului yleensä myös paikallisiin työvänyhdistyksiin. Vihola 2004, 378–382.
- 57 Nevala 2011, 135–142.

- 58 Kper/Y030365/1971. Kulju, Niilo (s. 1901).
- 59 Kontio & Vesanen 1994, 112.
- 60 Mattjus 2020, 50.
- 61 Eemeli Suuripää. Vesanen & Kontio 1994, 84.
- 62 Lagerspetz 2011, 104.
- 63 Aiemmin maanvuokran aiheuttama laskennallinen vuokratrasitus oli 30–40 % viljelmän nettotuotannon arvosta. Peltonen 2004, 250–251.
- 64 Alle 10 hehtaarin tiloja oli 294, 10–25 hehtaarin tiloja 256, 25–50 hehtaarin tiloja 185 ja kokonaispinta-alaltaan yli 50 hehtaarin tiloja pitäjässä vuonna 1930 oli 274 kappaletta (yhteensä 1009 tilaa). Saarikivi 1930, 97.
- 65 Vuonna 1929 tukkipuun hinta oli laskenut puoleen vuosikymmenen alun hinnoista. *Maaseudun Tulevaisuus* 2.11.1929.
- 66 Taulukon mukaan veroa maksettiin esimerkiksi 4000 mk -> 20 mk, 5000 mk -> 30 mk, 6000 mk -> 40 mk, 7000 mk -> 55 mk, 8000 mk -> 70 mk, 9000 mk -> 85 mk, 10000 mk -> 100 mk, 11 000 mk -> 130 mk ja 12 000 mk -> 150 mk.
- 67 Jutila 1927, 337.
- 68 Tamminen 1935, 247–282.
- 69 Johanson 1928, 78.
- 70 Esimerkiksi maidon keskihinta laski 13 p ja voin 90 p/kg ja rukiin ja kauran hinnat noin 40 p/kg edelliseen vuoteen verrattuna. *Maaseudun Tulevaisuus* 2.11.1929.
- 71 Vehviläinen 1968, 94.
- 72 *Tampereen Sanomat* 17.8.1930.
- 73 Keskikokoisten talojen verotettava tulo oli 15 000–30 000 mk ja suurien talojen verotettavat tulot olivat keskimäärin yli 50 000 mk.
- 74 Nevala 2011, 11–15.
- 75 Kper/Y03060/1971. Lauri Ylistalo.
- 76 Suomen maatilat II. Hämeen lääni 1931, 1027–1042.
- 77 Peltonen 2004, 247–248.
- 78 Vihola 2004, 367–368.
- 79 Vihola 2004, 378.
- 80 Rasila 1993, 97.
- 81 Entinen torppari, Ruoveden kunnanvaltuuston puheenjohtaja Edvard Kujala valittiin sosialidemokraattien edustajana eduskuntaan vuonna 1929. Kontio & Vesanen 1994, 355.
- 82 Ruoveden kunnan kunnalliskertomukset 1920–1930.
- 83 Kontio & Vesanen 1994, 112.

- 84 Kper/Y03059/1971. Haavisto Lahja (s.1893)
- 85 TA.TMT/589. Hietanen Janne.
- 86 Haapala 1995, 247; Vihola 2004, 262.
- 87 Haatanen 1968, 3.
- 88 Torppareiden alapuolelle jäivät tilattomat (itselliset), loiset ja kerjäläiset.
Rasila 1993, 70–71.
- 89 Kainulainen & Saari 2013, 27.
- 90 Uljas 2012, 108.
- 91 Siipi 1967, 175.
- 92 Takala 2009, 95.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Erkki Järvisen yksityisarkisto, Ruovesi. Haastattelijana Erkki Järvinen Seppälä (myöh. Paronen), Esteri. 18.9.1981.

Kansallisarkisto (KA), Hämeenlinna

Ruoveden kihlakunnan kruununvoudin arkisto (RKKA). Ruoveden kihlakunta.

Hämeen läänin tulo- ja omaisuusveroluettelot vuosilta 1920–1930.

Gdf:5–Gdf:112. Ruovesi.

Veronkantokertomukset liitteineen 1920–1923. Gd:4.

Kansanperinteen Arkisto (Kper), Tampereen yliopisto, Tampere

Muistitietonauhat/Ruovesi. Haastattelijana Lehtolammi, Jarkko.

Haapala Eelis

Haavisto Lahja

Kulju Niilo

Niskonen Lauri

Ruoveden kunnanarkisto (RKA), Ruovesi

Kunnalliskertomukset 1920–1930.

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Työväen muistitietotoimikunta (TMT)

Hietanen Janne

Painetut lähteet

Johanson, V. F. (1928): Maataloutemme kehitys sodan jälkeen. *Yhteiskuntataloudellinen aikakauskirja* 24 (1), 28–40.

Jonasson, Felix; Kivialho Akseli & Kivialho Kaaperi (toim.) (1931): *Suomen maatilat*. Tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista. II osa. Hämeen lääni. WSOY, Helsinki.

Jutila, Kyösti (1927): Pienviljelyksemme nykyinen tila ja tarpeet. Esitelmä Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa 9.10.1926. *Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja* 23 (2), 316–343.

Kulla, Jussi (toim.) (2012): *Elettiin sitä ennenkin*. Elämää Ruoveden Pajuskylässä 1900-luvulla. Pajuskylän kirjatoimikunta, Ruovesi.

Laki tulo- ja omaisuusverosta. 207/1920. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1920/19200207>.

Laki tulo- ja omaisuusverosta 306/1924. <https://www.edilex.fi/smur/19240306>.

- Nevala, Osmo (2011): *Torppari ja talonpoika*. Elämää 1900-luvun alussa Ruovedellä. Osmo Nevala, Vammala.
- Saarikivi, Santeri: Veroäyrin hinnasta Ruoveden kunnassa. *Maalaiskunta* 1.1.1930.
- Suomen Virallinen Tilasto. SVT III 26:1. Maatalous. Suomen tilastokeskus, 1920.
- Tamminen Kalervo (1935): Työpalkkojen kehityksestä Suomessa vuosina 1920–1934. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 31 (3), 247–282.
- Takala, Mauno (toim.) (2009): *Maatalous. Ruokamme lähde*. Ruoveden kotiseutuyhdistys ry. Ruovesi.

Sanoma- ja aikakauslehdet

- Maalaiskunta* 1.1.1930.
- Maaseudun Tulevaisuus* 13.12.1923.
- Maaseudun Tulevaisuus* 27.11.1928.
- Maaseudun Tulevaisuus* 2.11.1929.
- Ruovesi* 2.8.1922.
- Tampereen Sanomat* 7.8.1930.

Kirjallisuus

- Ervasti, Heikki & Saari, Juho (2011): Onnellisuus hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Juho Saari (toim.), *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudeamus, Helsinki, 191–218.
- Fivush, Robyn & Merril, Natalie (2014): The Personal Past as Historically, Culturally and Socially Constructed. *Applied Cognitive Psychology* 28 (3), 301–303.
- Haapala, Pertti (1995): *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Kleio & nyky-päivä-sarja. Painatuskeskus, Helsinki.
- Haapala, Pertti (2010): Jakautunut yhteiskunta. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki 18–31.
- Haatanen, Pekka (1968): *Suomen maalaisköyhälistö*. WSOY, Helsinki.
- Hagfors, Robert & Kajanoja, Jouko (2011): Hyvän kehän teoria. Teoksessa Juho Saari (toim.), *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudeamus, Helsinki, 169–190.
- Häkkinen, Antti (2022): Paikka, muisti ja elämä. Muistitiedon käyttö historian-tutkimuksessa. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.), *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 327–354.

- Ilmonen, Kaj (2002): Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.), *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. PS-kustannus, Jyväskylä, 136–159.
- Kainulainen, Sakari & Saari, Juho (2013): Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.), *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 22–42.
- Kalela, Jorma (2000): *Historiantutkimus ja historia*. Hanki ja jää. Gaudeamus, Helsinki.
- Keskinen, Jarkko & Teräs, Kari (2008): Sosiaalinen pääoma ja luottamus – miten tehdä näkymätön voimavara näkyväksi? Teoksessa Jarkko Keskinen & Kari Teräs (toim.), *Luottamus, sosiaalinen pääoma, historia*. Turun yliopisto, Turku, 7–22.
- Kivimäki, Ville (2019): Reittejä kokemushistoriaan. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino, Tampere, 9–38.
- Korkiakangas, Pirjo (2006): Etnologia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 120–144.
- Kouvo, Antti & Räsänen, Pekka (2015): Foundations of Subjective Well-Being in Turbulent Times. *International Journal of Sociology and Social Policy* 35 (1), 2–17.
- Lagerspetz, Eerik (2011): Hyvinvoinnin filosofia. Teoksessa Juho Saari (toim.), *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudeamus, Helsinki, 79–105.
- Linnakangas, Esko & Juanto, Leila (2016): *Verojen historia. Synty, kehitys, kuolema, ylösnousemus, reinkarnaatio*. Esko Linnakangas, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2010): Yhteisö, yksilö ja julkiset areenat maaseudun historiassa. Teoksessa Jari Ojala, Jari Eloranta & Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Monelta kantilta*. Ilkka Nummelalle omistettu juhlakirja. Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos, Jyväskylä, 397–408.
- Mattjus, Henrik (2020): Kotitorpasta modernisoituvaan pienviljelijätilaan. 1920- ja 1930-lukujen kodin tilan kokeminen ja muutos muistelukerronnassa. *Historiatieteellinen aikakauskirja Lähde* 16, 37–58.
- Ojala, Kaj (1999): Nainen veronmaksajana. Kunnallisverotuksen tutkijan haasteita. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.), *Verotushistoriaa 1*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51. Turun yliopisto, Turku, 77–94.
- Raijas, Anu (2011): Arjen hyvinvointi. Teoksessa Juho Saari (toim.), *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudeamus, Helsinki, 243–263.

- Rasila, Viljo (1993): *Pirkanmaan historia. Pirkanmaan kotiseutusarjan 4. osa.* Pirkanmaan Liiton julkaisu B12. Pirkanmaan Liitto, Tampere.
- Rasila, Viljo (2015): Torpparikysymyksiä Lounais-Hämeessä. Teoksessa Ilppo Aaltonen & Asta Louhelo (toim.), *Vuosikirja 84.* Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys, Forssa, 91–114.
- Ruuskanen, Petri (2002): Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.), *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille.* PS-kustannus, Jyväskylä, 5–27.
- Saari, Juhon (2011): Hyvinvoinnin tulevaisuus. Teoksessa Juhon Saari (toim.), *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta.* Gaudeamus, Helsinki, 337–361.
- Siipi, Jouko (1967): Hinnat, palkat ja elintaso 1919–1950. Teoksessa Eino Jutikkala, Matti Castrén, Hugo Pipping & Markku Järvinen (toim.), *Itsenäisen Suomen taloushistoria 1919–1950,* WSOY, Helsinki, 162–178.
- Simpura, Jussi & Uusitalo, Hannu (2011): Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys. Teoksessa Juhon Saari (toim.), *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta.* Gaudeamus, Helsinki, 106–139.
- Ukkonen, Taina (2000): Muistitieto tutkimuksen kohteena ja aineistona. *Elore* 7 (2). <https://doi.org/10.30666/elore.78288> (viitattu 17.5.2023).
- Uljas, Päivi (2012): *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyshegemonia rapautumisen, kansalaisliikehännän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina.* Into-Kustannus, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/336332>.
- Vehviläinen, Olli (1967): Kotimarkkinateollisuus 1919–1939. Teoksessa Eino Jutikkala, Matti Castrén, Hugo Pipping & Markku Järvinen (toim.), *Itsenäisen Suomen taloushistoria 1919–1950,* WSOY, Helsinki, 86–112.
- Verovsek, Peter (2017): Memory, Narrative, and Rupture. The Power of the Past as a Resource for Political Change. *Memory studies* 13 (2), 1–15.
- Vesanen, Pentti & Kontio, Kimmo (1994): *Ruoveden historia 1865–1939. Vanhan Ruoveden historia III:71.* Ruoveden kunta, Ruovesi.
- Vihola, Teppo (2004): Maatalouden rakennemuutokset itsenäisessä Suomessa. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 330–418.

Sotienjälkeinen asutustoiminta ilman maata jääneiden pieneläjien silmin

Johdanto

Olen jo näin monta vuotta ollut orjana ja sidottu isäntiin eikä koskaan saa syksyllä kun hädin tuskin perunaa vaikka kesä menee työssä ja kovassa maatyössä. Toivon että laki tulee sellainen, että ei Suomessa enää näitä maatalousorjia enää kauvan ole.¹

Vuokraviljelijä Alarik Otollinen kirjoitti lokakuussa 1945 tiedustelukirjeen Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiainosastolle omasta maansaantioikeudestaan. Saman vuoden kesällä aloitettu asutustoiminta oli herättänyt Otollisen toiveen oman maan saamisesta vuosien raatamisen jälkeen. Otollinen ei ollut haaveidensa kanssa yksin. Sotienjälkeinen asutustoiminta näyttyi monelle maaseudun tilattomalle pieneläjälle pitkään odotettuna mahdollisuutena vauraampaan tulevaisuuteen. Vuonna 1945 käynnistyneen asutustoiminnan pääpaino oli tilattoman väestön sijaan kuitenkin sodasta kärsineiden ryhmien asuttamisessa. Karjalainen siirtoväki, sotainvalidit, sotallesket ja sotaorvot sekä perheellisen rintamamiehet nousivat asutustoiminnan keskiöön, mikä erotti sotienjälkeisen asutustoiminnan aiemmasta torpparivapautuksen ja 1920-luvun asutuslakien luomasta perinteestä.

Kuten Alarik Otollisen sitaatti osoittaa, sotienjälkeinen asutustoiminta herätti silti toiveita maansaannista myös niiden keskuudessa, jotka eivät kuuluneet virallisiin maansaajaryhmiin. Otolli-

nen itse ei ollut palvellut rintamamiehenä tai kuulunut siirtoväkeen, eikä hän ollut muidenkaan kriteerien osalta maansaantiin oikeutettu. Käytän tässä artikkelissa Otollisesta ja hänen kohtalotovereistaan laveaa käsitettä maaseudun pieneläjät. Pieneläjäkäsitteen käyttö julkisessa keskustelussa yleistyi 1920-luvulla ja käsitettä käytettiin lehdistössä synonyyminä pienviljelijälle.² Käsitteessä vaikuttaa kuitenkin olleen painotus maaseudun vähävaraisiin ja tilattomaan väestöön, mistä kertoo esimerkiksi Tampereella 1922 järjestetty Pieneläjien edustajakokous, jossa käsiteltiin vuoden 1918 lunastuslakien ulkopuolelle jääneiden tilattomien asioita.³ Käsillä olevassa artikkelissa käytän pieneläjän käsitettä kuvaamaan pääosin maaseudun iäkkäämpää tilatonta väestöä eli vuokratilajeljiä, torppareita ja muonamiehiä.⁴ Kyseiset ryhmät olivat erilaisia taloudellisesta ja sosiaaliselta asemaltaan, mutta yhteistä kaikille oli unelma omasta maasta. Tuon pieneläjiä tarkastelemalla esille, miten asutustoiminta näyttäytyi mahdollisuutena vauraampaan tulevaisuuteen omasta maasta pitkään haaveilleelle väestönosalle, jonka haaveet eivät kuitenkaan toteutuneet. Ensimmäisessä osassa tutkin, millaisia tulevaisuudenodotuksia maansaanti pieneläjissä herätti ja miten he pyrkivät oikeuttamaan omaa maansaantiaan. Toisessa osassa tarkastelen, miten odotukset maansaannista kääntyivät pettymyksiksi, kun pieneläjien vanha kokemus ei sopinut yhteen uuden asutustoiminnan ehtojen kanssa.

Aiemmassa tutkimuksessa sotien jälkeistä asutustoimintaa on lähestytty asutustoiminnan yhteiskunnallisten vaikutusten, toteutuksen sekä asutettavien sopeutumisen näkökulmista.⁵ Asutustilallisten omia kokemuksia on hahmotettu pitkälti keskitty-mällä karjalaiseen siirtoväkeen, ja 1990-luvulta lähtien näissä tutkimuksissa on myös haastettu käsitystä siirtoväen onnistuneesta sopeutumisesta uusille asuinsijoille.⁶ Keskittyminen asutustoiminnan tuloksiin ja tiloille asettuneiden ihmisten kokemuksiin on peittänyt alleen asutustoiminnan väliinputoajien tai ”epäonnistujien” äänen. Tilaa väliinputoajille ei ole ollut myöskään yleisessä jälleenrakennuskertomuksessa, jossa kielteiset kokemukset ovat hautautuneet yhtenäisyyden rakentamisen alle.⁷ Vähäistä

huomiota selittää luonnollisesti maansaannissa epäonnistuneiden verrattain pieni määrä onnistuneesti asutettuihin verrattuna. Sisällissodan jälkeiset asutustoimenpiteet olivat parantaneet maaseudun tilattoman väestön asemaa, eivätkä jäljelle jääneet tilattomat muodostaneet enää 1940-luvulla samalla tavalla akuuttia yhteiskunnallista ongelmaa kuin aiemmin.⁸ Tässä artikkelissa käsiteltävät asutustoiminnan ulkopuolelle jääneet pieneläjät olivat eräänlainen jakojäännös suomalaisen yhteiskunnan murroksessa, joka hiljalleen katosi ikääntymisen ja kaupungistumisen myötä suomalaiselta maaseudulta.

Toisen maailmansodan jälkeinen asutustoiminta oli raskas valtiollinen ponnistus, joka muovasi suomalaista yhteiskuntaa. Heti talvisodan päätyttyä maaliskuussa 1940 yli 400 000 karjalaiseen siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä oli vailla kotia ja työtä. Niille, jotka ilman omaa syytään olivat menettäneet maansa ja kotinsa, piti varata oikeus uuden tilan saamiseen. Koska valtiolla ei ollut tarpeeksi maata, tuli rauhanteossa koskemattomiksi jääneiden tilojen luovuttaa maitaan tilansa menettäneiden hyväksi.⁹ Pika-asutukseksi kutsuttu siirtoväen asutustoiminta ehdittiin saada käyntiin juuri ennen jatkosodan syttymistä, ja karjalaisten paluumuuton alettua pika-asutukseen hankittua maata vuokrattiin väliaikaisesti halukkaille viljelijöille. Eniten pika-asutustiloja vuokrattiin maattomille rintamamiiehille, minkä asutustoimintaa tutkinut Erkki Laitinen on nähnyt ensiaskeleena rintamamiesten laajemmalle asuttamiselle.¹⁰ Marraskuussa 1941 valtioneuvosto asetti asutuslainsäädäntökomitean suunnittelemaan sotainvalidien, sotaleskien, sotaorpojen ja rintamamiesten asuttamista sekä sodan keskeyttämän pika-asutuksen jälkihoitoa. Komitea lähestyi kysymystä enemmän yhteiskunnalliselta kuin puhtaasti kansantaloudelliselta kannalta. Se katsoi asutustoimintaa tarvittavan väestönkasvun lisäämiseksi, mikä onnistuisi parhaiten maaseutuun ja maatalouteen tukeutuen. Maatila tarjosi kodin, työn ja terveen elämänmuodon sekä perheille että kansakunnalle, ja samalla suuri oman peltonsa herrana oleva maatalousväestö loi yhteiskunnallista vakautta, edisti työrauhaa ja vastusti kumouksellisuutta.¹¹

Kymmenen päivää välirauhan solmimisen jälkeen syyskuussa 1944 valtioneuvosto asetti uuden komitean suunnittelemaan sodanjälkeistä asutustoimintaa. Muuttuneessa tilanteessa siirtoväki nostettiin taas ensisijaiseksi asutustoiminnan kohteeksi, ja komitean mietinnössä todettiin, että maata oli jälleen hankittava luovutetuilta ja vuokratuilta alueilta siirtymään joutuneelle väestölle. Tämän lisäksi pitkäaikaisen sodan aiheuttamat olosuhteet olivat komitean mielestä tehneet välttämättömäksi hankkia maata ja omia koteja myös rintamasotilaille, sotainvalideille, sotaleskille ja sotaorvoille. Samoin tiloiltaan maanhankinnan seurauksena pois joutuville maatyöläisille myönnettiin maansaantioikeus vastineena työ- tai asuinpaikan menetyksestä. Rintamamiesten kohdalla komitea painotti, että maansaantioikeus ei ollut palkkio rintamamiehille, vaan heidän toimeentulonsa turvaamista ja tukemista.¹² Asutustoiminnan väestöpoliittisen painotuksen ja taloudellisten rajoitteiden vuoksi maata voitiin myöntää vain perheellisille rintamamiehille.¹³ Tämä rajaus erosi huomattavasti sodanaikaisista suunnitelmista sekä lupauksista ja aiheutti suuren pettymyksen perheettömien rintamamiesten keskuudessa, mikä näkyy myös tarkastelemieni pieneläjien kohdalla. Uusien tilojen perustamisen ohella komitea katsoi tärkeäksi asutustoiminnalliseksi tehtäväksi korjata maanomistusoloissa esiintyviä epäkohtia antamalla lisämaata liian pienille tiloille, joita oli syntynyt etenkin torpparivapautuksen myötä. Esitys maanhankintalaiksi valmistui nopeasti, koska se voitiin rakentaa pitkälti pika-asutuslain ja jatkosodan aikaisen rintamamiesten asuttamista pohtineen komitean esitysten varaan. Maanhankintalaki vietiin läpi alkuvuoden 1945 aikana, ja presidentti Mannerheim vahvisti lain 5.5. 1945. Konkreettiset asuttamistoimet, eli maanlunastuslautakuntien ja asukkaanottolautakuntien toiminta käynnistyivät kaksi kuukautta myöhemmin heinäkuussa 1945.¹⁴

Aineisto ja näkökulma

Artikkelini lähdeaineisto koostuu maanhakijoiden lähettämistä kirjeistä Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiainosastolle (ASO), joka vastasi asutustoiminnan toteutuksesta.¹⁵ Olen valinnut tarkasteltavaksi kirjeenvaihtoa aivan asutustoiminnan alkuvuosilta, jolloin asutustoimintaan kohdistuneet odotukset sekä epätietoisuus olivat suurimmillaan. Käytännössä olen kerännyt tutkimukseni kirjeaineiston vuosilta 1945–1947 tekemällä kahden kuukauden otannan jokaiselta käsittelyvuodelta ASO:lle saapuneista kirjeistä. Näistä kirjeistä olen valinnut tässä artikkelissa käsiteltäväksi sellaisten henkilöiden kirjeet, jotka eivät olleet maanhankintalain mukaan maansaantiin oikeutettuja. Näitä pieneläjien kirjeitä on otannassani yhteensä 15 kappaletta, joista olen tässä artikkelissani analysoinut yhtätoista.¹⁶ Analysoimani kirjeet ovat pääosin joko valituksia jo tehdyistä maansaanti päätöksistä tai yleisempiä tiedustelukirjeitä asutustoiminnan etenemisestä. Valitusten tapauksessa maanhakijoilla oli mahdollista valittaa paikallisten asukkaanoittolautakuntien tekemistä maansaanti päätöksistä 14 päivän kuluessa asutusasiainosastolle, joka tarkasti lautakunnan tekemän päätöksen valituksessa esitettyjen lisätietojen pohjalta. Valituskirjeissä kirjoittajat pyrkivät perustelemaan maansaantiaan mahdollisimman monipuolisesti, jotta uusi ASO:n tekemä päätös olisi heille suosiollinen. Yleisemmissä tiedustelukirjeissä kirjoittajat tiedustelivat esimerkiksi maansaantin ehdoista tai kommentoivat paikallisviranomaisten toimintaa.

Kirjeiden kirjoittajat olivat perheenpäitä eli käytännössä iäkkäitä miehiä, mutta aineistossa on myös muutamia nuoremmaksi olettamieni henkilöiden kirjoittamia kirjeitä. Yhtäkään naiskirjoittajaa ei analysoimassani aineistossa ole. Kirjeissä esiintuodut tuntemukset ja kokemukset voivat siten olla korostuneen maskuliinisia, eivätkä ne kuvaa pieneläjäperheen kokemusta kokonaisuutena. Maantieteellisesti kirjeiden lähettäjät sijoittuvat ympäri Suomen länsirannikkoa ja pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta, mutta puolet kirjeistä on joko Hämeen tai Uudenmaan alueelta. Kirjeet ovat pääosin käsin kirjoitettuja ja keskimäärin kahden

sivun pituisia. Asutusasiainosastossa kirjeisiin on tehty lisämerkintöjä: saapumisleimaus, käsittelijän nimi ja käsittelijän mahdolliset muistiinpanot näistä yleisimpinä. Kirjeiden arkistointitapa vaihtelee sen mukaan, miten kirje on ASO:n toimesta luokiteltu. Yleiset tiedustelut ja pyyntökirjeet on arkistoitu yksilöidysti ilman niihin annettua vastausta, mutta vastauskirjeet ovat kuitenkin löydettävissä alkuperäiselle kirjeelle annetulla asianumerolla erillisestä kirjediaarista. Viralliset valituskirjeet asukkaanotto-
lautakuntien päätöksistä taas sisältävät useimmiten alkuperäisen paikallisen asukkaanottolautakunnan antaman maansaanti päätöksen, maanhakijan valituskirjeen sekä ASO:n antaman uuden päätöksen, joka lähetettiin suoraan valittajalle.

Lähteenä asutusviranomaisille kirjoitetut kirjeet ovat yksityisen ja julkisen kirjeen välimuoto. Hyvin yksityiskohtaisia omaan elämään liittyviä asioita käsitelleet kirjeet lähetettiin julkiselle toimijalle, useimmiten entuudestaan tuntemattomalle vastaanottajalle. Henkilökohtaiset sisällöt tarkoittivat, ettei kirjeitä ollut tarkoitettu julkaistavaksi, ja esimerkiksi viranomaisten toimintaa kommentoineet kirjeet saatettiin lähettää nimimerkin takaa, jotta kirjoittaja ei paljastuisi paikallisyhteisössään.¹⁷ Kirjeiden tavoite oli kuitenkin pääosin yhteinen: kirjoittajan oman maansaanti-
asian edistäminen. Monet aikalaiset kokivat asutustoiminnan kilpailuna, jossa maansaajat kilpailivat saatavilla olleista tiloista, ja kirjoittaminen ASO:lle oli yritys parantaa omia asemia tässä kilpailussa. Tämä kilpailun ja viranomaiselle kirjoittamisen konteksti vaikutti siihen, millaista tietoa kirjeessä oli järkevää tai hyödyllistä välittää. Samalla kirjeiden sisällöissä saattoi esiintyä eräänlaista strategisuutta, joka ohjasi esimerkiksi käsiteltäviä aiheita tai niiden esitystapaa suuntaan, jonka kirjoittajat katsoivat olevan itselleen edullinen.¹⁸ Pieneläjien kirjeitä voidaan näin lukea yhtenä ”ylöspäin kirjoittamisen” muotona, jossa kirjoittajat pyrkivät vaikuttamaan viranomaisten toimintaan. Historiantutkija Martyn Lyons on käyttänyt ylöspäin kirjoittamisen käsitettä kuvaamaan erilaisia tapoja, joilla alisteisessa asemassa olevat kirjoittivat ylemmilleen. Tämä ylöspäin kirjoittamisen konteksti on näkyvissä pieneläjien kirjeissä esimerkiksi puhutteluissa ja

sisällöissä, joilla lukija pyritään vakuuttamaan kirjoittajan asian oikeellisuudesta.¹⁹

Vaikka kirjeiden syntyta ja konteksti määrittivät kirjeiden sisältöjä, olivat ne silti konkreettinen keino jakaa omaa kokemusta viranomaisille, jotka päättivät maanhakijoiden tulevaisuudesta. Tarkoitushakuisuus ja strategisuus eivät tarkoita, etteivätkö kirjeissä esiintuodut huolenaiheet kuvastaisi kirjoittajien todellisia arvostuksia ja kokemuksia. Näen, että pieneläjien kirjeistä on luettavissa eräänlainen pysäytyskuva asutustoiminnan alkuvaiheen tunnelmista; esiin tuodut kokemukset ja tunteet ovat usein hetkellisiä, tiettyyn tapahtumaan tai tilanteeseen liittyviä. Kokemusten taustalla on kuitenkin pidempi ajallinen syvyys. Yksittäisistä valituksista tai tiedusteluista avautuu näkymä pieneläjäperheen menneeseen, nykyhetkeen ja tulevaan, kun kirjoittajat kuvaavat perheidensä historiaa, toimeentuloa ja asuinoloja sekä asutustoimintaan ladattuja odotuksia ja toiveita. Kokemuksen käsitteen avulla pyrin tavoittamaan sen eletyn ja merkityksellisen todellisuuden, jossa pieneläjät elivät sodan jälkeen. Kokemushistorian (*history of experience*) suuntauksen mukaisesti en lue asutustilallisten kokemuksia objektiivisina kuvauksina todellisuudesta, vaan kielellisesti, kehollisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneina merkityksenantoina.²⁰ Kontekstoivan lähiluvun avulla selitän, mitkä käsitykset, uskomukset, aiemmat tapahtumat tai ideologiat muovasivat pieneläjien kokemusta asutustoiminnasta.²¹ Toisin sanoen tuon esille, kuinka pieneläjien kokemus paikantui ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin, ei vain heidän sisäiseen ajatusmaailmaansa.²²

Tulevaisuus omassa maassa

Sotienjälkeinen asutustoiminta ja sen herättämät toiveet paremmasta tulevaisuudesta olivat maaseudulla osa historiallista jatkumoa. Sisällissodan jälkeen toteutettu torpparivapautus ja myöhemmin asutuslait loivat perinteen ja ennakkotapauksen, johon maaseudun pieneläjät pystyivät omaa sodanjälkeistä tilannettaan

vertaamaan. Monella tilattomalla maanhakijalla toive omasta maasta ja kodista oli elänyt jo pitkään, ja sodanjälkeinen laaja asutustoiminta näytti avaavan mahdollisuuden näiden toiveiden toteuttamiseen. Artikkelin alussa esitelty 62-vuotias vuokratilajelijä Alarik Otollinen Kuhmoisista kysyi lokakuussa 1945 asutusasiainosastolta, tulisiko hän saamaan maata maanhankintalain nojalla. Otollinen kuvasi kirjeessään, kuinka hän asui perheineen torpassa vuosina 1922–1932, jolloin hän korjasi tilan rakennuksia ja kehitti tilaa. Kymmenen vuoden työskentelyn jälkeen silloinen isäntä kuitenkin hääti perheen pois torpasta ja otti sen omaan käyttöönsä. Näin kova työ ja pyrkimys parantaa perheen toimeentuloa valuivat hukkaan. Nykyistä vuokratilaansa Otollinen kertoi pyrkineensä ostamaan sen omistajalta, joka ei ollut kuitenkaan suostunut kauppaan.²³ Otollisen kuvailema elämän epävarmuus ja tyhjiin valuva työ toistuivat vuokratilajelijä Antti Kohosen kirjeessä asutusasiainosastolle. Kohonen toi esille, kuinka riitaisa perikunta oli myynyt hänen vuokraamansa tilan metsäkeinottelijoille, vaikka tila oli aiemmin luvattu myydä hänelle:

[...] olen viljelly tätä taloa ja hoitanut 12 vuotta ja nyt minun kai olisi lähdeittävä kun minulla ei ole sen parempaa vuokrasopimusta mitä isännät suusanalla minulle sanoivat että viljele niin kauan kuin riita päättyy sitten he myy talon minulle ja nyt he myi talon toisille ilman minulle ilmoittamista.²⁴

Maatöihin tottunut Kohonen ei nähnyt muuta mahdollisuutta yhdeksänhenkisen perheensä elättämiseen kuin maatalouden, mikä onnistuisi parhaiten omalla tilalla. Sekä Kohoselle että Otolliselle haave omasta maasta näyttää kummunneen pieneläjien arkipäivästä: elämän epävarmuudesta, vähävaraisuudesta, suurista perheistä ja huonoista asuinolosuhteista.

Asutustoiminnan tarjoamaan mahdollisuuteen tarttui myös torppari Heikki Malinen Rääkkylästä. Samaa torppaa 30 vuotta hallinnut Malinen tiedusteli syksyllä 1945 asutusasiainosastolta, oliko hän oikeutettu saamaan asuttamastaan tilasta maata ilmaiseksi uuden lain nojalla. Malisen mukaan maansaantiasilla oli kiire, sillä torpan rakennukset olivat huonossa kunnossa, eikä

omistaja aikonut niitä korjauttaa. Kirjeessään Malinen kysyi, voiko hän saada maata itselleen ja ”ruveta huoneita kunnostamaan, vai täytyykö minun perheen kanssa mennä köyhäinkotiin talveksi?”²⁵ Malisen toiveessa tiivistyi oman maan merkitys: mahdollisuus työskennellä perheen paremman tulevaisuuden eteen. Kaikilla kolmella tässä esitellyllä pieneläjällä oli taustallaan pitkä kokemus elämän epävarmuudesta vuokrasopimusten varassa. Viittaukset vuokrasopimusten irtisanomisiin, köyhäinkodin uhkaan tai vähävaraisuuteen ovat merkkejä tilattoman väestön elämään alati tunkeutuvasta epävarmuudesta. Pitkäkestoisista epävarmuudesta ja vaikeista elämäntilanteista huolimatta – tai mahdollisesti juuri näistä johtuen – kirjeistä välittyy tulevaisuudenusko. Tässä toivotussa tulevassa vauraus oli pieneläjille oman maan tuomaa vakautta ja turvallisuutta, elämän ennakoitavuutta. Pieneläjät eivät myöskään olleet yksin hakiessaan vakautta maasta sodan jälkeen. Niukkuuteen, rahan vähyyteen, inflaatioon ja mustan pörssin kauppaan tuskastuneet suomalaiset hakivat sodan jälkeen turvaa maasta, jonka koettiin antavan jatkuvuutta ja varmuutta jokapäiväiseen elämään, mikä näkyi esimerkiksi maansaantihakemusten suuressa määrässä.²⁶ Pieneläjien kirjeet kuitenkin osoittavat, että heidän maannälkensä versosi pitkäaikaisemmasta, vuosien tai jopa vuosikymmenien mittaisesta vieraan maan viljelemisen kokemuksesta. Pitkäkokemuksellinen tausta saattoi entisestään vahvistaa silmien edessä avautuvaan tulevaisuuteen ladattuja toiveita. Sodanjälkeisessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä nämä toiveet limittyivät kansallisten tarpeiden kanssa, kun pienviljelystä rakennettiin kansakunnan omavaraisuuden kivijalkaa.²⁷ Etenkin iäkkäämmille pieneläjille sotienjälkeinen asutustoiminta näyttäytyi myös viimeisenä mahdollisuutena oman maan hankkimiseen elämänmittaisen raskaan työn jälkeen.

Mahdollisuus uuteen alkuun ja omaan maahan näyttäytyi pieneläjille realistisena siksi, että he näkivät ympärillään maata, jota maanomistajat eivät tarvinnut. Vuonna 1896 syntynyt työmies Vihtori Korhonen Vieremältä valitti tammikuussa 1946 asutusasianosastolle hylätystä maansaantihakemuksesta. Paikal-

linen asukkaanottolautakunta oli hylännyt Korhosen hakemuksen, koska hän ei ollut rintamamies, eikä osoittanut muutamaa perustetta maansaannilleen. Valituksessaan Korhonen kuitenkin toivoi, että suuren perheen huoltajana, kivulloisena ja varattomana hänet voitaisiin katsoa maansaantiin oikeutetuksi. Asutus-toiminnan herättämää haavetta turvatumasta tulevaisuudesta tuki Korhosen havainto siitä, että Vieremän kunnassa oli rappi-otilassa olevaa viljelymaata, josta ”varattomalle avautuisi mahdollisuus elinehtojen parantamiseen”.²⁸ Kolmekymmentä vuotta samaa torppaa asuttanut Heikki Malinen taas ihmetteli omassa kirjeessään epäuskoisena, eikö hän tule saamaan maata vuokraamastaan tilasta, vaikka kyseessä on rikkaan isännän ”salapalsta”, jota omistaja ei viljele:

Onhan valtion taholta luvattu maata rintamamiehille, eikö senkään perusteella tulis saamaan maata, kun kerran tämänkin isännän maita on viljelyskelpoisia, joita hän ei itse viljele? Vai onko minun poikani saanut taistella rikkaan maan puolesta, ettei mitään hyvitystä itse tule saamaan.²⁹

Malinen yhdistää ajattelussaan poikansa rintamakokemuksen omaan maansaantiinsa, mikä voi olla tahaton väärinymmärrys maansaannin ehdoista, joissa maansaantioikeus varattiin perheellisille rintamamiehille. Toisaalta perheellisyyden rajausta tuli monelle rintamamiehellekin yllätyksenä ja pettymyksenä sodan jälkeen.³⁰ Malinen oli mahdollisesti kuvitellut pojan sotakokemuksen takaavan perheen maansaannin, ja pettymys purkautui kirjeessä epäuskoisuuden tai jopa toivottomuuden ilmauksina. Hieman Malista sovittelivammin kirjoitti vuokratilansa menettänyt Antti Kohonen, joka tiedusteli asutusasiainosastolta sodanjälkeisen asustustoiminnan ehtoja. Kohonen kysyi kirjeessään, olisiko hänen mahdollista saada takaisin syntymäkotiin, joka oli päätynyt ison tilan omistukseen sukuriidan myötä. Kohosen mukaan entisen kotitilan maita eivät isännät tarvinneet tai viljele, sillä ne sijaitsivat yli 15 kilometrin päässä heidän kartanostaan. Tässä viljelemättömässä maassa Kohonen näki mahdollisuuden uuteen alkuun:

En ole karjalainen enkä invaliiti mutta eikö maata saa viljellä toisetkin kuka haluaa, ei tänne karjalainen tule.³¹

Tuottamattoman maan ottaminen hyötykäyttöön oli ollut pitkään yksi asutustoiminnan kannattajien argumenteista, eikä toisen maailmansodan jälkeinen pula-aika vähentänyt argumentin vetoavuutta.³² Sota-ajan kokemukset tuontiviljan armoille jäämisestä olivat vahvistaneet valtiotason käsitystä kansallisen omavaraisuuden välttämättömyydestä, ja viljelemättömään maan ottaminen hyötykäyttöön oli yksi keino omavaraisuuden saavuttamiseen. Malinen ja Kohonen tuskin katselivat ”rikkaiden isäntien” hyödyntämätöntä maata kansallisen tason linssin lävitse, mutta vallinneella ilmapiirillä ja ajatusmaailmalla on voinut olla vaikutusta siihen, miten he hahmottivat oman ympäristönsä suhteessa laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Todennäköisesti heidän oikeustajuunsa ei myöskään mahtunut ajatus hyödyntämättömästä viljelymaasta tilanteessa, jossa osa maaseutuväestöstä oli pakotettu työskentelemään vieraan maan hyväksi. Aina maan ei myöskään täytynyt olla vierasta. Ypäjääläinen Antti Hokka kirjoitti asutusasiainosastolle lokakuussa 1945 ja kysyi, oliko hänen mahdollista saada uuden lain perusteella itselleen toista veljensä omistamista tiloista, jota hän oli vuokrannut kahdeksan vuoden ajan. Hokka halusi tietää, oliko hänen veljellään ”nykyisen lain mukaan oikeutta pitää kahta taloa itsellään, kun hänellä ei ole lapsiakaan”. Hokalla itsellään taas oli kuusihenkinen perhe, jonka kaikki jäsenet olivat ”työkykyistä väkeä”.³³ Perheen esille tuominen voi olla osa ylöspäin kirjoittamisen strategisuuksi, jolla viranomaiset pyrittiin vakuuttamaan perheen kyvystä tulla toimeen pienitulalla. Samalla se kertoo kuitenkin yhdessä muiden kirjeiden kanssa siitä, kuinka pieneläjien ajattelussa mahdollisuus omaan maahan tuli ensi sijassa tarjota niille, jotka sitä kipeimmin tarvitsivat: perheellisille, varattomille ja maattomille.

Mikä oli se konkreettinen uusi tulevaisuudennäkymä, jonka asutustoiminta pieneläjien mielissä avasi? Talvisodan jälkeen perustettua pika-asutustilaa vuokrannut – ja näin myös muuttouhan alla ollut³⁴ – Arvi Turunen esitteli perheensä elämän reunaehdot perustellessaan maantarvettaan ASO:lle syyskuussa 1946:

Toimeentuloni ja elämänmahdollisuuteni on kokonaan kytketty maanviljelykseen, sillä muuta toimeentulomahdollisuutta ei minulla ja perheelläni ole. Itse olen 50 vuotta täyttäneenä liian vanha oppimaan uuden ammatin, koska olen yksinomaan maanviljelykseen perehtynyt ja suuriperheisenä ei uuden ammatin oppiminen muutenkaan ole taloudellisesti mahdollista.³⁵

Pika-asutustilan vuokraajan Arvi Turusen kirjeessään käyttämät ilmaukset ”tottunut”, ”perehtynyt” ja ”suuriperheinen” tiivistävät monen pieneläjän kaipuun oman maan tuomaan vakauteen. Oman maan viljely ei näyttäyty pieneläjien kirjeissä mahdollisuutena suoranaiseen materiaaliseen vaurastumiseen. Kirjeet kuitenkin heijastavat maaseudun sosiaaliselle ja kulttuuriselle perinteelle tunnusomaista uskoa oman maan tuomaan turvaan ja parempaan tulevaisuuteen. Maanviljelylle elämäntapana ei hahmotettu vaihtoehtoa, eikä sellaista sodanjälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa ehkä ollutkaan. Muuttaminen kaupunkeihin tai kuntakeskuksiin ei sodan jälkeen vaikuttanut järkevältä, koska niissä kärsittiin maaseutua pahemmin asunto- ja elintarviketulasta. Maaseudun työmahdollisuudet taas olivat myös varsin hyvät, kun suuret metsätyömaat tarjosivat töitä kaikille halukkaille. Pienviljely sivuansioineen näyttäytyi siis vakaana pohjana elämälle. Sodanjälkeistä asutustoimintaa myös perusteltiin elintarvikeomavaraisuuden ja väestönkasvun tarpeilla, joiden turvaamiseen perhepohjainen pienviljely nähtiin tehokkaana keinona.³⁶ Pienviljelyn vahva yhteiskunnallinen asema sekä sodanjälkeinen maaseutuinnostus saattoivat entisestään vahvistaa pieneläjien kokemusta oman elämäntavan oikeutuksesta ja paremmasta tulevaisuudesta. Arvi Turunen rakensi perheensä tulevaisuuden tämän perhelähtöisen pienviljelijäidealin varaan³⁷:

Suuren lapsijoukkoni olen omakohtaisilla kieltämyksillä, kovalla työllä ja ahkeruudella kasvattanut ja elättänyt työkykyisiksi. [...] Olisi mitä suurimmasta merkityksestä, että he saisivat työskennellä luonani sillä elämänuralla, jota varten heidät on kasvatettu ja opetettu. [...] Minulla ei ole sellaisia varoja, että voisin kouluttaa nuorimmat lapseni muille aloille, vaan on heidän saatava koulutuksensa luonani maanviljelijän ammattia silmällä pitäen.³⁸

Useiden tässä artikkelissa käsiteltyjen pieneläjien korkeahko ikä tarkoitti, että parempaa tulevaisuutta tavoiteltiin vahvasti jälkikasvua silmällä pitäen. Arvi Turunen näki oman maan tarjoavan edes jonkinlaisen toimeentulon myös lapsilleen. Samalla kirjeestä käy ilmi pelko omasta tulevaisuudesta, jos ”omakohtaisilla kieltämyksillä” kasvatetut lapset joutuvat muuttamaan pois kotoa työn perässä, juuri kun heistä olisi hyötyä kotitilalla. Myös 62-vuotias Alarik Otollinen pyrki rakentamaan tulevaisuutta perhettään silmällä pitäen. Kova työskentely ilman kouriintuntuvaa palkkiota ja vuodet epävarmoissa oloissa saivat Otollisen asettamaan omia ehtojaan hänelle annettavalle maalle, jotta elämä uudella tilalla olisi mahdollista tulla toimeen. Otollinen ei ollut valmis hyväksymään kahta hehtaaria pienempää tilaa, eikä myöskään tilaa silloisesta vuokrapaikastaan, koska sinne ei kesäisin päässyt hevosella lainkaan ja pellot olivat kivikkoisia.³⁹ Otollisen latelemat ehdot osoittavat, että mikä tahansa maapalsta ei ollut hyväksyttävissä, vaan oman maan saamisen tavoitteena oli parempi ja kestävä tulevaisuus.

Alarik Otollisen ja muiden pieneläjien kuvaukset heikosta toimeentulosta, huonoista asuinoloista ja epävarmuudessa elämisestä olivat pieneläjien arkielämän pitkäaikaisia kipukohtia, joihin etsittiin apua asutustoiminnasta. Aiempi elämäkokemus yhdessä asutustoiminnan antaman lupauksen kanssa saivat pieneläjät odottamaan ja tavoittelemaan omaa maata, vakaampaa elämää ja parempaa tulevaisuutta. Pettymys oli väistämättä suuri, kun tämä kuviteltu tulevaisuus hävisi ilmaan asutustoiminnan ehdottomuuden edessä.

Vanhan kokemuksen ja uuden asutustoiminnan ristiriita

Maailmansotien välisen ajan Suomen asutuspolitiikassa vallitsi kaksi päälinjaa: tilattoman väestön maa- ja asutukysymyksen ratkaiseminen sekä tilanjakojen kautta syntyneiden pienviljelmien tukeminen.⁴⁰ Tätä käsitystä asutustoiminnan tarkoitukspe-

rinteistä edusti myös sallalaisen Matias Huhtalan kirje asutusasiainosastolle elokuussa 1945, kun Pohjois-Suomen asutustoimintaa oltiin käynnistämässä. Kirjeessään hän toivoi saavansa viljelystilan valtion maasta, jossa hänellä oli jo pieni mökki, mutta ei oikeuksia maahan. Huhtala ei esittänyt suoranaisia perusteluita toiveelleen, mutta toi esille suuren kymmenhenkisen perheensä ja kovan toiveensa saada omaa maata mökin ympäriltä. Kirjeen perusteella vaikuttaa siltä, että Huhtala käsityksen mukaan maata oltiin jakamassa kaikille tarpeenalaisille. Tähän viittaa myös Huhtalan myöhemmin lähettämä toinen kirje, jossa hän valitti kielteisestä maansaantipäätöksestä. Valituskirjeessään hän ihmetteli, ”minkälaisilla perusteilla ne antaa maata senlaisille, jotka ei ole kuulunut siirtoväkeen eikä ole rintamamies”? Ihmettelevä kysymys osoittaa, kuinka tiukasti Huhtalan käsitys asutustoiminnasta oli kietoutunut aiemman asutustoiminnan periaatteisiin, joissa maaseudun vähävaraisten avustaminen oli pääosassa. Monista muista kirjeistä poiketen sallalaisen Huhtalan kirjeestä puuttui oman asian varmuuden tuoma ehdottomuus. Kielteisen päätöksen aiheuttama hämmennys maansaannin ehdoista sai hänet valituskirjeensä lopussa vetoamaan asutusviranomaisiin:

[...] minulle ois välttämätön saada (tila) tälle paikkalle mitä pikemmin että sais ruveta tekemään maan päälle töitä jos oisitte hyvä ja antasitte tästä tieton.⁴¹

Maansaannin oikeutus ei ollut välttämättä täysin selville muillekaan pieneläjille. Sodanjälkeistä asuttopulaa tutkinut Antti Malinen on todennut, että sodan kokemukset loivat monille ryhmille vahvan tunteen siitä, että heillä oli moraalinen oikeus odottaa nopeaa avunsaantia.⁴² Pieneläjien kirjeissä sota ei kuitenkaan ole näkyvästi esillä, eikä heidän käsityksensä asutustoiminnan oikeutuksesta rakennu sota-ajan kokemuksen pohjalle. Sodan merkitys laajan asutustoiminnan taustalla kuitenkin tunnistettiin. Kielteisestä maansaantipäätöksestään valittanut ”suuriperheinen, kivulloinen ja aivan varaton” Vihtori Korhonen myönsi valituksessaan, että ei ollut talvi- ja jatkosodan aikana osallistunut asepalvelukseen sairauden takia. Hän oli kuitenkin sanojensa

mukaan palvellut rintamasotilaana vuoden 1918 ”vapaussodassa”, minkä hän toivoi painavan maansaantiasiassa.⁴³ Samaan tapaan kielteisestä maansaantipäätöksestä valitti työmies Otto Tenhunen Viitasaarelta. Paikallinen asukkaanoittolautakunta oli hylännyt Tenhunen hakemuksen, koska se katsoi, ettei Tenhunen ollut perheellinen rintamamies. Valituksessaan Tenhunen totesi, että hän oli toiminut rintamamiehenä vuoden 1918 sodassa, joten hän oli mielestään perheellinen rintamamies ja oikeutettu saamaan omaa maata.⁴⁴ Vetoamukset sisällissodan rintamakokemukseen olivat todennäköisesti joko väärinkäsityksiä maansaannin ehdoista tai strategisia pyrkimyksiä oman oikeutuksen osoittamiseen. Toisaalta ne myös paljastavat, miten iäkkäiden pieneläjien kokemus oli likeisesti kiinni sisällissodan jälkeisessä kokemusmaailmassa. Sen pohjalta kummunneet käsitykset eivät kuitenkaan vastanneet uuden asutustoiminnan henkeä tai tavoitteita, joissa korostuivat juuri päättyneen sodan aiheuttamat ongelmat.

Asutustoiminta voidaan nähdä jälleenrakennusajalle tyypillisenä niukkuuden jakamisena, jossa valtiovalta ja sen paikalliset jatkeet jakoivat vähistä resursseista apua eniten tarvitseville tai eniten tarvitseviksi katsotuille. Pulaa tarvitsijoista ei sodan jälkeen ollut, ja annetun avun taustalla oli vahva kansallismoralistinen lataus. Rintamamiesten ja siirtoväen auttamisesta puhuttiin kansallisena kunniavelkana, ja siirtoväki katsoi toimineensa kansakunnan sijaiskärsijänä uhraamalla kotiseutunsa, jotta muu Suomi säästy. Nämä ainakin jossain määrin yleisesti tunnustetut ja jaetut näkemykset loivat sodasta kärsineille ryhmille vahvan oikeutuksen yhteiskunnan apuun.⁴⁵ Tässä artikkelissa käsitellyt pieneläjät eivät kyenneet vetoamaan näihin sodan synnyttämiin ansaitsevuuden kategorioihin, vaan rakensivat oikeutustaan oman elämäkokemuksena pohjalta. Sotienvälisellä ajalla säädetty torpparivapautus ja sitä seuranneet asutuslait oli suomalaisella maaseudulla koettu väylänä yhteiskunnalliseen sekä sosiaaliseen nousuun.⁴⁶ Sodanjälkeinen asutustoiminta ei kuitenkaan sopinut kitkatta tähän aiemman kokemuksen luomaan kuvaan, kun sodan vahinkojen korvaaminen nousi pääosaan. Pieneläjien kokemus asutustoiminnasta ja sen merkityksestä oli siis tavallaan

ajastaan jälkeen jäänyttä, eikä vastannut sodanjälkeisiä yhteiskunnallisia tarpeita. Kun jo käsillä ollut mahdollisuus vakaampaan ja turvatumpaan elämään evättiin, kääntyi pieneläjien hämmennys maansaannin ehdoista pettymykseksi ja epäluuloiksi:

Sitäkö on uusi asutustoiminta, että pieniltä mökin asukkailta otetaan heidän ainoa elämisen toivo pois?⁴⁷

Maansaannin epäonnistumisen aiheuttamat pettymykset ja epäluulo suuntautuivat ensi sijassa asutusorganisaation paikallisviranomaisiin, jotka olivat maanhakijoiden ensisijainen kontakti. Etenkin paikalliset asukkaantolautakunnat näyttelivät suurta roolia maanhakijoiden kokemuksen kannalta, koska ne tekivät päätökset maansaantianomusten hyväksymisestä ja nimittivät asukkaat maanlunastuslautakuntien perustamille tiloille. Asukkaantolautakunnan puheenjohtajana toimi yleensä maanlunastuslautakunnan agronomijäsen, joka oli ASO:n nimittämä. Tämän lisäksi lautakunnassa oli kaksi kunnan- tai kaupunginhallituksen nimittämää edustajaa: yksi maanluovuttajien ja toinen maansaajien edustajana. Lautakunnan neljäs jäsen edusti siirtoväkeä ja hänet valitsi sen luovutetun alueen hoitokunta, jonka asukkaita kuntaan pääasiassa asutettiin.⁴⁸ Käytännössä jäsenet edustivat yleensä paikallisia maanluovuttajia, rintamamiehiä ja siirtoväkeä. Asukkaantotopäätöstä tehdessä lautakunta konsultoi myös kunnallista asutuslautakuntaa ja siirtoväkeen kuuluvan kohdalla hakijan hoitokuntaa varmistaakseen hakijan maansaantikelipoisuuden. Pieneläjillä ei siis ollut omaksi koettua edustajaa paikallisessa asutuselimissä, mikä saattoi herättää epäluuloja päätösten oikeudenmukaisuudesta. Tämän lisäksi asutusorganisaatio oli varsin monimutkainen, ja paikallistasollakin maanhakija saattoi kohdata eri lautakuntien lisäksi paikallisen maanviljelys- tai talousseuran henkilökuntaa, joka vastasi perustettavien tilojen kuntoonpanosta ja valvonnasta.⁴⁹ Organisaation laajuus ja vaikeaselkoisuus saattoivat entisestään herättää pieneläjien epäluuloja väärinkäytöksistä, kun heidän maansaantioikeutensa hylättiin.

Oman maansaannin epäonnistumisen tai viivästymisen katsottiin kahdessa kirjeessä johtuneen viranomaisten väärinkäytöksistä tai suoranaisesta korruptiosta. Asutustoiminnan toteutuksen oikeudenmukaisuuteen liittyneestä epäluulosta kertoo Kemian Akkunuksen SKDL:n paikallisosaston nimissä laadittu ilmiantokirje. Nimimerkki Romppainen ihmetteli kirjeessään ylijohdaja Veikko Vennamolles, miten korkeat asutusherrat saivat maata, vaikka omistivat sitä jo ennestään, kun köyhä rintamamies jäi ilman. Kemian Maanviljelysseuran puheenjohtaja oli kuuleman mukaan saanut maata Rovaniemeltä, vaikka hänen vaimonsa nimissä oli maata Kemissä ”yllin kyllin”.⁵⁰ Toisessa ilmiantokirjeessä ”joukko maansaajia” nosti ilmi samankaltaisia epäilyksiä Pälkäneen maanlunastuslautakunnan toiminnasta. Kirjoittajat kokivat lautakunnan puheenjohtajan suosivan paikkakunnan suuria tiloja, sillä näiden isännät ”pitävät hyvänä ja antavat ryyppyjä” puheenjohtajalle, jotta heidän tilojaan ei otettaisi esille maanlunastuksessa.⁵¹ Autonomian ajan ilmiantokirjeitä tutkinut Sami Suodenjoki on todennut, että erilaiset paikallisviranomaiset olivat alttiita ilmiannoille, sillä he joutuivat virassaan kohtaamaan kansalaisia epämieluisissa asioissa.⁵² Kirjoittaminen ylöspäin asutusasiainosastolle tai suoraan sen ylijohdaja Vennamolles saattoi olla viimeinen keino vaikuttaa omalla toiminnalla päätöksentekoon, vaatimus ylemmän vallan puuttumisesta epäoikeudenmukaiseksi koettuun toimintaan. Vaatimuksensa tehoa nimimerkki Romppainen vahvisti kysymällä, onko maansaantiasiaa ”kysyttävä eduskunnasta” sekä lopettamalla kirjeen enteilevästi toteamukseen ”ododamme toimenpiteitä”.⁵³ Joukko maansaajia Pälkäneeltä taas verhosi tahtonsa toiveen muotoon:

Toivomme paikan päällä käyvän toteamassa, että asia on näin kun on tuotu ilmi. Sillä onhan viroilta pois heitetty nyttien paljon, ei ole ihme jos nämä herrat joutuvat. Tämä insinööri on ylen huono mies.⁵⁴

Pieneläjien ilmiantokirjeet kertovat kirjoittajien epätoivosta tai katkeruudesta, mutta mahdollisesti myös eräänlaisesta epäuskosta. Pieneläjien tuntui olevan vaikea hyväksyä, että maata oltiin

jakamassa vain tiukat kriteerit täyttävälle hakijoille. Tässä tilanteessa syypääksi maansaannin epäonnistumiseen löydettiin paikalliset viranomaiset tai isännät, jotka juonittelivat yhdessä pieneläjien kustannuksella. Ylempiin kohdistuvan epäluulon taustalla oli usein vanhoja paikallistason kokemuksia, kuten häätöjä hyvin hoidetusta torpasta tai vuokrasopimusten yllättäviä irtisanomisia. Nämä kokemukset heijastuivat odotuksiin, joita pieneläjät asettivat isäntien ja viranomaisten käytökselle asutustoiminnan kontekstissa. Ilmiantokirjeiden kirjoittajat saivat sytykettä kokemuksilleen paikallistason huhupuheiden lisäksi myös julkisesta keskustelusta. Sodanjälkeisessä poliittisesti uudessa ja levottomassa ilmapiirissä asutustoiminnan aiheuttamat pettymykset ja epäluulo politisoitiin nopeasti. SKDL:n pää-äänenkannattaja *Vapaa Sana* uutisoi heti elokuussa 1945, että maanhankintalain toteuttamista haittasivat maanhankintaelinten taantumukselliset jäsenet, jotka hidastivat tai jopa sabotoivat asutustoimintaa.⁵⁵ Toisessa elokuun artikkelissa lehti katsoi asutustoiminnan virkamieskunnan ajavan suurmaanomistajien etua, ja vaikka joukossa olisikin ollut oikeudenmukaisia jäseniä, olivat vähävaraisten maantarvitsijoiden epäluuloon antaneet syytä ”menneiden pimeiden vuosien ja tapauksien antamat raskaat kokemukset”.⁵⁶

Julkisuudessa pieneläjien toiveet maansaannista saivat vasta-kaikua nimenomaan ääriivasemmistosta. Aikalaiskeskustelua tutkinut Keijo Kulha on todennut, että maansaajien määrän laajentamisyhtymykset vilkastuivat kesällä 1945, kun asutustoiminta pääsi käyntiin. SKDL pani toimeen useita maantarvitsijoiden kokouksia ympäri maata, joissa vaadittiin uutta maanhankintalakia ja täydellistä maareformia.⁵⁷ Myös *Vapaassa Sanassa* vaadittiin uutta maanhankintalakia elokuussa 1945 vain kolme kuukautta alkuperäisen lain vahvistamisen jälkeen. Lehden mukaan eri puolilla maata järjestetyt maantarvitsijoiden kokoukset osoittivat, että maaseutuväestön maantarve ei tullut alkuperäisen maanhankintalain myötä tyydytetyksi.⁵⁸ SKDL:n pyrkimykset laajentaa maansaantiin oikeutettujen määrää ja etenkin sen hyödyntämä ”Maata kaikille” -iskulause herättivät pahennusta muiden puolueiden joukossa, koska SKDL:n katsottiin agitoivan

maaseutuväestöä ja luovan keinotekoista maannälkää.⁵⁹ Viittaukset suurmaanomistajien sortoon ja virkamieskunnan korrup-tioon olivat osa SKDL:n poliittista retoriikkaa, mutta ne resonoiivat kuitenkin pieneläjien kokemuksen kanssa. Kirjeissä esiintyvät viittaukset isäntien salapalstoihin, rikkaan maahan tai talollisten väärinkäytöksiin kertovat kirjoittajien mielessä vahvasti eläneestä kahtiajaosta vähävaraisten ”pienien mökin eläjien” ja varakkaiden talollisten välillä. Kirjeiden perusteella vaikuttaa, että pieneläjien ajatusmaailma oli vahvasti kiinni vuosisadan alkupuolen torpparikokemuksessa, johon myös SKDL omassa retoriikassaan nopeasti tarttui. Tässä maaseudun köyhyyspuheen kulttuurisessa jatkumossa herraluokka oli ylivertaista vallankäytöltään ja omaisuudeltaan, mikä teki siitä myös ahnetta ja ryvetyntä.⁶⁰ Hitaasti edennyt asutustoiminta ja väärinkäsitykset asutustoiminnan ehdoissa saattoivat näin helposti kääntyä herrojen, eli tilanomistajien ja virkamiesten juonitteluksi.

Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiainosastossa syytökset suosimisesta tai epäoikeudenmukaisesta kohtelusta otettiin vakavasti, ja erilaisia väitöksiä tai syytöksiä saatettiin selventää esimerkiksi sanomalehtikirjoituksissa. Nimimerkki Romppaisen kirjeen tapauksessa asia eteni Oulun ja Lapin maanhankinnan tarkastustoimistolle, joka valvoi asutustoiminnan paikalliselinten toimintaa. Tarkastustoimisto pyysi SKDL:n Kemin toimistolta lisätietoja tapauksesta. Puolueen paikallinen sihteeri vastasi, että mitään Akkunuksen osastoa ei ole olemassakaan, eikä kyseisellä asuinalueella tunneta ketään Romppaista. Vastauskirjeessään sihteeri pyytää ASO:lta toimia ”rikollisen” kiinnisaamiseksi, koska tämän kirje voi olla Kemin SKDL:n jäseniä loukkaavaa tai yhdistystä halventavaa. Tarkastustoimisto katsoi Kemin SKDL:n selvityksen pohjalta, ettei ilmiantokirje anna enempää aihetta toimenpiteisiin. Asiaa selvitettäessä oli tullut ilmi, että vastaa-vanlaisia tuntemattomalla nimellä tehtyjä ilmiantoja oli enemmänkin. Mitä syytökseen maanviljelysseuran toiminnanjohtajaa kohtaan tuli, oli hän saanut asuntotilan Rovaniemeltä perheellisenä rintamamiehenä. Romppaisen ilmiantokirje ei kuitenkaan ollut täysin vailla totuus pohjaa. Toiminnanjohtajan vaimo omisti

kyllä maata Kemistä, puolet seitsemän hehtaarin kettutarhasta, mutta maata ei katsottu maatalouskelpoiseksi eikä se ollut näin este maansaannille.⁶¹ Romppaisen kirjeen tapauksessa voi olla kyse väärinymmärryksestä tai tahallisesta kiusanteosta, mihin nimimerkin ja itse keksityn puolueosaston taakse piiloutuminen voisi viitata. Toisaalta taustalla voi yhtä aikaa olla kokemus osattomuudesta valtaan ja omaan elämään liittyvään päätöksentekoon. Tähän osattomuuteen paikallisviranomaisen ilmiantaminen ja SKDL:n arvovallan hyväksi käyttäminen saattoivat tuoda hetkellisen helpotuksen.⁶² Vaikka ilmiantokirje ei lopulta antanut aihetta toimenpiteisiin, kertoo se ajalle ominaisesta levottomuudesta. Nopeasti valmisteltu maanhankintalaki ja kiire loivat otollisen ilmapiirin väärinymmärryksille, mitä vahvistivat aiemmat kokemukset maaseudun yhteiskunnallisista epäkohdista.

Yhteenveto

Rauhaan paluun ja jälleenrakennuksen tutkimuksessa on käytetty termiä nollapiste kuvaamaan sodan aiheuttamaa hävitystä ja tyhjistä aloittamista. Maaseudun pieneläjien kokemustasolla tällaista nollausta ei tapahtunut, vaan maansaantiin liittyvät kokemukset rakentuivat pitkän kulttuurisen ja sosiaalisen perinteen varaan. Sota nostatti pitkään haudottuja toiveita maansaannista, ja maaseudun pieneläjät ymmärsivät sodanjälkeisen asutustoiminnan maaseudun vähävaraisten tukemisena. Sodan luoman ongelmat nostivat asuttamisen keskiöön kuitenkin siirtoväen ja perheelliset rintamamiehet sekä muut sodasta kärsineet. Omaan maan tuoma vakaus ja turvallisuus olivat vaurautta kaikille sodanjälkeisessä Suomessa, mikä näkyi asutusviranomaisille toimitettujen maansaantihakemusten määrässä, joka ylitti kaikki odotukset. Tässä kilpailullisessa ilmapiirissä pieneläjät pyrkivät vakuuttamaan asutusviranomaiset maansaantinsa oikeutuksesta hyödyntämällä ylöspäin kirjoittamisen strategisuutta. Samalla he muotoilivat kokemustaan heikosta toimeentulosta ja epävarmuu-

nessa eletyistä vuosista, pieneläjien elämäntavasta, jossa parempi tulevaisuus oli sidoksissa oman maan viljelyyn.

Pieneläjien käsitys paremmasta tulevaisuudesta ei eronnut muun väestön toiveista, vaikka ei perustunutkaan yhtä vahvasti sota-ajan kokemuksille. Tässä artikkelissa analysoitujen kirjeiden kokemusta voidaan ehkä ajatella hajoamaisillaan olevan tai ehkä jo hajonneen kokemusyhteisön rippeiden hätähuutona. Torpparivapautus, 1920-luvun asutuslait ja muuttoliike taajamiin olivat pienentäneet maaseutuköyhälistön määrää, mutta toinen maailmansota seurauksineen käytännössä lopullisesti hävitti maaseudun tilattoman väestön. Monet maattomat saivat maata rintamakokemuksen perusteella, ja suurtilojen pilkkominen antoi näiden tilojen työläisille mahdollisuuden saada asuntotontteja tai pieniä tiloja vastineena työ- ja asuinpaikan menetyksestä. Analysoituissa kirjeissä kuuluva pieneläjien ääni on aiemman sekä sodanjälkeisen asutustoiminnan väliinpuotoajien, tilattoman väestön perinnettä mukanaan kantavien ääni. Tällä äänellä ei ollut enää sodanjälkeisessä Suomessa suurta kaikupohjaa, vaikka ääriivasemmisto pyrki siihen omassa retoriikassaan vetoamaan. Ilman omaa maata jääneiden pieneläjien kokemusta voidaankin pitää ristiriitaisena sivujuonena yleisessä jälleenrakennuskertomuksessa, jossa sodan jälkeen kovalla työllä rakennetut uudet kodit ja maatilat sekä elämän jatkuminen heijastelivat koko kansakunnan selviytymistä sodasta ja hidasta vaurastumista.

Artikkelin johdannossa mainitsin, että pieneläjien kirjeet ovat pysäytyskuva heidän kokemuksistaan. Ne eivät siis tuo esille kokemuksen kehittymistä asutustoiminnan ja jälleenrakennuksen edetessä. Jälkiviisauden turvin voidaan todeta, että asutustoiminnan avulla perustetut maanviljelystilat olivat ehkä vakauden mutta harvoin suoranaisten materiaalsen vaurastumisen tae edes maansaannissa onnistuneille. Asutustoiminnan tarkoituksenmukaisuutta alettiin kyseenalaistaa jo 1940-luvun lopulla, kun sota-ajan yhteiskunnallisen välttämättömyyden ilmapiiri alkoi rakoilla. Myös asutustoiminnan määrärahoja alettiin hiljalleen supistaa. Jo asuttamisen aikana tilojen toimeentulo ja elinkelpoisuus herättivät paljon julkista keskustelua, mutta selkeämmin

nämä huolet konkretisoituivat 1950-luvun maatalouspoliittisissa kiistoissa. Samalla metsätyön koneellistuminen vei sivuansioiden mahdollisuuden monelta pienviljelmältä, mikä näkyi myös asutustilojen hylkäämisinä 1950-luvulla. Suomen maaseudun puolue Veikko Vennamon johdolla ehdotti 1960-luvun alussa asutustoiminnan jatkamista, mutta todellista kannatusta aloitteella ei enää ollut. Ajan kuluessa oli käynyt selväksi, että maaseudun pieneläjien todellinen vaurastuminen ei tulisi tapahtumaan itsenäisillä pientiloilla, vaan palkkatyössä kuntakeskuksissa ja kaupungeissa.

Viitteet

- 1 MLY/784/131/1945. Efi:20. KA, ASO.
- 2 Pieneläjä-termin käyttö lehdistössä oli kuitenkin melko harvinaista verrattuna pienviljelijään, jota käytettiin noin kymmenkertaisesti enemmän vuosien 1918–1939 välillä.
- 3 Santonen 1971, 122.
- 4 Suomen tasolla näitä maaseudun pieneläjiä, eli maanvuokraajia ja tilattomia oli vuonna 1940 yli 500 000 henkeä. Santonen 1971, 117; Waris 1952, 132.
- 5 Yleisesityksiä sodanjälkeisestä asutustoiminnasta: Laitinen 1995; Naskila 1984; Roiko-Jokela 2004.
- 6 Sallinen-Gimpl 1994; Raninen-Siskonen 1999; Kananen 2010; Roselius ja Tepora 2020.
- 7 Kananen 2010, 251.
- 8 Suuri osa nuoremmasta tilattomasta väestöstä oli maansaantiin oikeutettu rintamamieskokemuksen perusteella, mikä ratkaisi heidän tilanteensa.
- 9 Hietanen 1982, 123–125; Laitinen 1995, 52–55.
- 10 Laitinen 1995, 61–64.
- 11 Komiteamietintö 1943:6, 75.
- 12 Komiteamietintö 1945:3, 7–8.
- 13 Laitinen 1995, 96.
- 14 Laitinen 1995, 102–105.
- 15 Asutusasiainosaston arkisto on kokonaisuudessaan talletettu Kansallisarkiston Hämeenlinnan toimipisteeseen.
- 16 Aineiston ulkopuolelle jättämistäni kirjeistä kaksi oli yhdistysten nimissä lähetettyjä, eivätkä näin kuvaa yksilöllistä kokemusta. Kolmas hyödyntämätön kirje on yleisluontoinen tiedustelu ja neljäs enemmän koko asutusalueella kuin kirjoittajan henkilökohtaista näkemystä käsittelevä kirje.
- 17 Vrt. Suodenjoki 2014b, 281.
- 18 Vrt. Malinen 2014, 56.
- 19 Lyons 2015, 327.
- 20 Katajala-Peltomaa & Toivo 2021, 11–13.
- 21 Kivimäki 2019, 16–22.
- 22 Boddice & Smith 2020, 31–32.
- 23 MLY784/131/1945. Efi:20. KA, ASO.
- 24 MLY28/5/1945. Efi:18. KA, ASO.
- 25 MLY12/2/1945. Efi:18. KA, ASO.

- 26 Laitinen 1995, 93–95.
- 27 Alasuutari 1996, 54–57.
- 28 2297/248/1946. Ega:37. KA, ASO.
- 29 MLY12/2/1945. Efj:18. KA, ASO.
- 30 Palomäki 2011, 233.
- 31 MLY28/5/1945. Efj:18. KA, ASO.
- 32 Santonen 1971, 36.
- 33 MLY834/140/1945. Efj:20. KA, ASO.
- 34 Pika-asutukseen perustettuja tiloja vuokrattiin väliaikaisesti jatkosodan aikana halukkaille, pääasiassa rintamamiehille. Maanhankintalain tultua voimaan näille tiloille osoitettiin maanhankintalain mukaiset uudet, pysyvät asukkaat.
- 35 6560/16/1946. Ega: 7. KA, ASO.
- 36 Palomäki 2011, 190–192; Laitinen 1995, 82–85.
- 37 Pienviljelijäideaalista vrt. Markkola & Östman 2021, 198.
- 38 6560/16/1946. Ega: 7. KA, ASO.
- 39 MLY784/131/1945. Efj:20. KA, ASO.
- 40 Hietanen 1982, 64.
- 41 7695/248/1947. Eha:96. KA, ASO.
- 42 Malinen 2011, 64.
- 43 2297/248/1946. Ega:37. KA, ASO.
- 44 2036/248/1946. Ega:37. KA, ASO.
- 45 Laitinen 1995, 67; Malinen 2011, 72–73; Kulha 1969, 84–85.
- 46 Hietanen 1982, 30.
- 47 MLY263/44/1945. Efj:19. KA, ASO.
- 48 Vennamo & Väisänen 1988, 144.
- 49 Vennamo 1984, 51.
- 50 15116/16/1947. Eha:110. KA, ASO.
- 51 MLY255/43/1945. Efj:19. KA, ASO.
- 52 Suodenjoki 2014a, 144.
- 53 15116/16/1947. Eha:110. KA, ASO.
- 54 MLY255/43/1945. Efj:19. KA, ASO.
- 55 *Vapaa Sana*, 15.08.1945, 3.
- 56 *Vapaa Sana*, 08.08.1945, 7.
- 57 Kulha 1969, 160–165.
- 58 *Vapaa Sana*, 31.08.1945, 3.

- 59 Kulha 1969, 165–166.
- 60 Stark 2011, 140.
- 61 15116/16/1947. Eha:110. KA, ASO.
- 62 Vrt. Suodenjoki 2014a, 154.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Hämeenlinna

Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiainosaston arkisto (ASO)

Saapuneet asiakirjat 1945 Efj: 1 – Efj: 22

Saapuneet asiakirjat 1946 Ega:1 – Ega:113

Saapuneet asiakirjat 1947 Eha:1 – Eha: 139

Painetut lähteet

Komiteanmietintö 1943: 6. *Asutuslainsäädäntötoimikunnan mietintö (1943)*.

Komiteanmietintö 1945: 3. *Asutuskomitean mietintö*.

Sanomalehdet

Vapaa Sana 08.08.1945, 7.

Vapaa Sana 15.08.1945, 3.

Vapaa Sana 31.08.1945, 3.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Vastapaino, Tampere.

Boddice, Rob & Smith, Mark (2020): *Emotion, Sense, Experience*. Cambridge University Press, Cambridge.

Hietanen, Silvo (1982): *Siirtoväen pika-asutuslaki 1940. Asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa (2021): *Lived Religion and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge, Lontoo ja New York.

Kananen, Heli Kaarina (2010): *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Kivimäki, Ville (2019): Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino, Tampere, 9–38.

- Kulha, Keijo (1969): *Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948*. Studia Historica Jyväskyläläisiä VII. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Laitinen, Erkki (1995): *Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta*. Atena, Jyväskylä.
- Lyons, Martyn (2015): Writing Upwards. How the Weak Wrote to the Powerful. *Journal of Social History* 49 (2), 317–330.
- Malinen, Antti (2011): Korsuista kodittomuuteen. Rintamasotilaat asunnonhakijoina sodanjälkeisessä Helsingissä. *Historiallinen Aikakauskirja* 109 (1), 62–73.
- Malinen, Antti (2014): *Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Väestöliitto, Helsinki.
- Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin (2021): Guardians of the Land? Smallholders Living Their Nation in Interwar Finland. Teoksessa Tanja Vahtikari, Sami Suodenjoki & Ville Kivimäki (toim.), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Palgrave Macmillan, Cham, 187–214.
- Naskila, Marja (1984): *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta*. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlajulkaisu. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Palomäki, Antti (2011): *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen. Siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asutokysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käänntekevä vaikutus asuntopoliittikkaan ja kaupunkirakentamiseen*. Tampere University Press, Tampere.
- Raninen–Siiskonen, Tarja (1999): *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Roiko-Jokela, Heikki (2004): Asutustoiminnalla sodasta arkeen. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 27–90.
- Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas (2020): *Muukalaisten invaasio. Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950*. Kustantamo S&S, Helsinki.
- Sallinen–Gimpl, Pirkko (1994): *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Kansatieteellinen arkisto 40. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Santonen, Arvo (1971): *Pienviljelijäin järjestäytymiskysymys ja pienviljelijäjärgestöjen vakiintuminen Suomessa. Tutkimus maatalouden pienviljelyspoliittisesta murrosvaiheesta 1930-luvun alkuun mennessä*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Stark, Eija (2011): *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Suodenjoki, Sami (2014a): Ilmianto valvonnan ilmapiirin lietsojana routavuosien Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 112 (2), 143–154.
- Suodenjoki, Sami (2014b): Whistleblowing from Below. Finnish Rural Inhabitants' Letters to the Imperial Power at the Turn of the Twentieth Century. Teoksessa Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen (toim.), *Vernacular Literacies. Past, Present and Future*. Umeå University ja Royal Skyttean Society, Uumaja, 279–294.
- Vennamo, Veikko (1984): Sotien aiheuttaman omien kotien hankinnan ja jälleerakennustyön organisaatio. Teoksessa Marja Naskila (toim.), *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta*. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlajulkaisu. Kirjayhtymä, Helsinki, 39–54.
- Vennamo, Veikko & Väisänen, P. O. (1988): *Jälleerakennuksen ihme. Suomi nousi aallonpohjasta*. Gummerus, Jyväskylä.
- Vihola, Teppo (2004): Pärjääkö pienviljelys? Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 373–377.
- Waris, Heikki (1952): *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. 2. painos. Otava, Helsinki.

Kun työläinen vaurastui

Kertomuksia toisen maailmansodan jälkeisestä kehityksestä

Johdanto

Toisen maailmansodan jälkeisen yhteiskunnallisen kuvaston keskiöön on usein nostettu vaurauden käsite sekä ajatus, että sodan kauhujen ja jälleenrakennuskauden niukkuuden jälkeen länsimaissa elettiin yltäkylläisyyden aikaa. Tietyiltä osin yltäkylläisyyden tematiikka suhteessa entiseen on pysynyt kertomakuvaston keskiössä aina näihin päiviin asti. Tässä katsausartikkelissa käydään läpi, mistä elementeistä toisen maailmansodan jälkeinen työväenluokan suuri, sosioekonomisen aseman muutokseen manifestoituva kertomus on rakentunut.¹ Teksti perustuu aikaisempaan tutkimukseen ja siellä esiin nousseen vaikutusvaltaisen aikalaiskeskustelun analyysiin. ”Työväenluokka” määritellään artikkelissa perinteiseksi teollisuustyöväestöksi, niin sanotuksi sinikaulustyöntekijöiksi.² Tarkastelukohteena on siis teollisuusyhteiskunnan keskeisen toimijan, ”duunarin”, asettuminen yhteiskunnallisten kertomusten keskiöön. ”Vaurauden” käsite liitetään tekstissä ensisijaisesti materiaaliseen hyvinvointiin ja turvattuun sosioekonomiseen asemaan.

Artikkelin tavoitteena on tunnistaa yhteiskunnallisia valtakertomuksia (*master narrative*), joiden on katsottu vaikuttaneen vahvasti länsimaiseen kertomakuvastoon niin julkisten keskustelujen kentillä kuin myös median kautta suodatetun yksilöllisen itseymmärryksen osalta. Toisena tavoitteena on ollut suhteuttaa

valtakertomukset niitä haastaviin vastakertomuksiin (*counter narrative*). Valtakertomukset ovat kulttuurin syväkerroksiin koodattuja, osin tiedostamattomia ajattelutapoja, jotka tarinallistuvat usein vasta vahvan vastakertomuksen tai jälkikäteen tuotetun historiankirjoituksen kautta. Vastakertomus on hegemonisia käsityksiä kyseenalaistavaa, usein piilotettua sortoa ja epäoikeudenmukaisuutta paljastavaa tarinankerrontaa.³ Vaurauden valtakertomus onkin alati yhteydessä köyhyyden ja erilaisten luokkakonfliktien vastakertomuksiin. Työväenluokan ”suuri kertomus” on yhdistelmä vaikutusvaltaisia valta- sekä vastakertomuksia. Artikkelin alussa katse suunnataan yleisellä tasolla länsimaihin, jonka jälkeen tarkastelukohteena on Suomi. Teoksen toisen toimittajan roolissa olen pyrkinyt nostamaan tekstissä esiin myös kokoomateoksen muiden kirjoittajien käsittelemiä aihekokonaisuuksia.

Länsimainen työläinen aallonharjalta kohti pohjaa

Toisen maailmansodan jälkeistä kolmen vuosikymmenen ajanjaksoa on kutsuttu länsimaisen teollisuuskapitalismin kultaajaksi. Aikakauden merkittäväksi, arkikokemuksen tasolla havaittavaksi ilmiöksi nousi sinikaulustyöväestön suhteellinen vaurastuminen Yhdysvalloissa 1940-luvulla ja Euroopassa hiljalleen 1950-luvulla jälleenrakennuskauden jälkeen.⁴ 1950-luvun lopulla yhdysvaltalainen ekonomisti J. K. Galbraith kirjoitti kuin julistuksena uuden aikakauden alkamisesta, että köyhyyttä ”ei enää voida pitää yleisenä ja mittasuhteiltaan valtavana vitsauksena maailmassa, jossa teollisuustyöläisen viikkoansio on sata dollaria ja perheen keskiansio 7 436 dollaria”.⁵ Lainaus on Galbraithin alun perin vuonna 1958 ilmestyneestä teoksesta *Affluent Society* (”vaurauden yhteiskunta”). Galbraithin totesi myöhemmin julkisen ja yksityisen kulutuksen problematiikkaa käsittelevän teoksensa otsikon ”kalskahtavan kuivalta”.⁶ Vuosikymmenen vaihteen mediakenttä ei kuitenkaan pitänyt otsikkoa kuivana vaan nosti käsitteen aikakautta määrittelevän valtakertomuksen keskiöön.

Käsite jäi elämään myös myöhemmän historiankirjoituksen kaanoniin.⁷ Samoihin aikoihin Iso-Britanniassa pääministeri Harold Macmillan lausui poliittisen retoriikan historiaan jääneen lauseensa ”most of our people have never had it so good” – suurimmalla osalla teistä ei ole koskaan mennyt näin hyvin.⁸

1950-luvun loppuun mennessä jälleenrakennuskauden jälkeiselle ajalle tunnistettiin länttä yhdistävä kertomus vaurastumisesta. Kertomus suhteutettiin sekä menneeseen että kylmän sodan vastapooliin, reaaliosialismiin. Vielä 1959 Neuvostoliiton johtaja Nikita Hruštšev ja Yhdysvaltojen silloinen varapresidentti Richard Nixon kiistelivät paljon julkisuutta saaneessa ”keittiöväittelyssä” (*kitchen debate*) verrattain tasavertaisina, kumpi supervalta tuotti enemmän todellista hyvinvointia kansalaisilleen. Länsimaiden näkökulmasta kiistan voitti lopulta Nixon. Jo 1960-luvulla oli selvää, että reaaliosialismi ei tarjonnut todellista haastetta länsimaiselle elämäntyyliille.⁹ Lännen kulutushyödykkeet ja uudet puutarhakaupunginosat sekä rauhalliset omakotitalovaltaiset lähiöt ostoskeskuksineen näyttivät luovan raamin modernin palkkatyöläisen ideaalille tavalle elää.¹⁰

1950–60-lukujen vaihteessa vauraus kiehtoi myös sosiologeja ja muita julkisia keskustelijoita. He joko hyväksyivät Galbraithin käsitteen aikakauden kuvana tai kyseenalaistivat ajatuksen yhteiskunnasta, jossa ”köyhyys ei ole enää valtava vitsaus”. Erittäin Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa nousi suosioon teoria keskiluokkaistumisesta (*embourgeoisement thesis*).¹¹ Aikansa julkkissosiologi Ferdynand Zweig näki teknologisten innovaatioiden, sosiaalipolitiikan, täystyöllisyyden ja näistä johdetun elintason kasvun lopulta sulauttavan ammattitaitoisen työväenluokan ja keskiluokan yhteen. Tällöin yhteiskuntaluokan käsite ei enää sosioekonomisena entiteettinä juurikaan vaikuttanut yksilöiden asemoitumiseen arkisen toiminnan kentille, vaan luokkerot supistuivat pelkästään ”harmittomiksi” kulttuuri- ja makutottumuksiksi.¹² Zweig nosti tutkimuksensa keskiöön ajatuksen ”vauraasta työläisestä” (*affluent worker*). Käsite viittaa elintasaan parantaneeseen teollisuustyöväestöön, joka on muuttanut uusiin lähiöihin ja puutarhakaupunkeihin sekä päässyt kiinni

moderniin kulutuskulttuuriin – johonkin, jota brittiläiset kulttuurintutkijat Raymond Williams ja Richard Hoggart etunenässä kauhistelivat 1950-luvun lopussa. Heille vaurastuvan työväenluokan integroituminen amerikkalaistyyliiseen kulutusyhteiskuntaan tarkoitti perinteisen solidaarisuuteen ja kollektiiviin perustuvan luokkakulttuurin katoamista massakulttuurin paineessa.¹³ Seuraavan vuosikymmenen aikana Marxin oppeja soveltanut, muun muassa edellä mainitusta brittiläisestä kulttuurintutkimuksesta, saksalaisesta Frankfurtin koulukunnasta sekä filosofi Herbert Marcusen ajatuksista inspiroitunut kulutuskritiikki nousi opiskelijapiirien mutta ei niinkään sinikaulustyöväestön suosioon.

1960-luvun alussa Yhdysvalloissa demokraattiseksi sosialistiksi itseään kutsunut Michael Harrington julkaisi vaikutusvaltaisen vastakertomuksen vaurauden valtakertomukselle. Teoksessaan *The Other America* (1962) Harrington kyseenalaisti väitteen, että massaköyhyys olisi kadonnut supervallan todellisuudesta. Harringtonin Yhdysvalloissa köyhyyttä löytyi lähes kaikkialta valkoisen ammatillisesti järjestäytyneen työväenluokan ja keskiluokan ulkopuolelta.¹⁴ Samaan aikaan myös Britanniassa korostettiin, että toisen maailmansodan jälkeen pystytetyt hyvinvointivaltion (*welfare state*) rakenteet eivät olleet poistaneet köyhyyttä, vaan suhteellinen köyhyys oli jopa kasvanut huolimatta talouskasvusta ja laajenevasta sosiaalipolitiikasta.¹⁵ Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa 1960-luvusta tuli osin marginalisoitujen, köyhien, rodullistettujen, syrjittyjen tai muuten unohdettujen vuosikymmenen, kun erilaiset sosiaaliset yhdistykset, joukkoliikkeet ja aktivistit nostivat esiin vaurauden varjoihin jäävää eriarvoisuutta niin lännessä kuin globaalissa etelässäkin.

Vuosikymmenen kuluessa keskustelu vauraudesta ja sen varjoista saavutti lopulta läntisen Euroopan periferiatkin – muun muassa Suomen ja eteläisen Italian. Vahva talouskasvu loi kuvastoa vaurastuvasta työväenluokasta kaikkialla lännessä. Tällöin keskiluokkaistumisteesistä kiinnostui myös brittisosialogi John Goldthorpea kumppaneineen. *The Affluent Worker Study* haastoi keskiluokkaistumisteesiä ja tarjosi sen tilalle teoriaa lähenymisestä (*convergence*). Goldthorpen mukaan ammattitaitoiset

työläiset ja alempi keskiluokka eivät sulautuneet kulttuurisina, taloudellisina ja sosiaalisina entiteetteinä yhteen vaan ainoastaan lähentyivät toisiaan ennen kaikkea elämäntyylien privatisoitumisen eli kotikeskeisyyden kontekstissa. Vaikka perhe-elämä ja televisio saattoivat syrjäyttää työväenluokkaisen kollektiivisen kulttuuriperinteen, Goldthorpen työväenluokka oli edelleen niin sosioekonomisesti kuin kulttuurillisestikin tunnistettava, omaehtoinen yhteiskuntaluokka.¹⁶ Suhteellinen vaurastuminen ei ollut hävittänyt kaikkia luokkakulttuurin piirteitä.

1960–70-lukujen vaihteessa julkisessa keskustelussa keskiluokkaistumisteessin syrjäytti työväenluokkaan liitetty kiivas poliittinen aktivismi, 1960-luvun lopulla alkaneet laajat lakko- liikkeet ympäri länttä sekä erityisesti Yhdysvalloissa esiin nousut ajatus työväenluokkaisesta konservatismista (*working class conservatism*)¹⁷. Vuodesta 1968 alkaneet lakkoallot niin Italiassa, Ranskassa kuin Yhdysvalloissakin tuottivat kuvaa työväenluokasta, joka näki elintasonsa kohoamisesta huolimatta olevan epätydyttävässä yhteiskunnallisessa asemassa. Lakkoihin osallistui merkittävän suuria määriä työläisiä, ja aikakautta onkin pidetty länsimaaisessa kuvastossa yhtenä vilkkaimmista työtaistelujoukoista.¹⁸ Työväenluokkaan liitetty konservatismi taas loi railoa uusvasemmistolaisen radikalismien – niin sanotun 60-lukulaisuuden – ja keskiryhmien ”ahkeran ja säädyllysen” elämäntyylin välille. Vuonna 1969 presidentinvalan vannonut Richard Nixon määritteli keskiryhmät ”hiljaiseksi enemmistöksi” (*silent majority*), jonka elämäntyyliä aikakauden radikaalit uhkasivat. Samaan aikaan itsenäisenä ehdokkaana vuoden 1968 presidenttikisaan osallistunut, entinen Alabaman demokraattikuvernööri George Wallace istutti modernin populismin siemeniä työväenluokan kokemuspiiriin korostaen kampanjassaan osaltaan teollisuustyöväestön oikeuksia ja rasistiseksi katsotun ”rotuerottelun” (*racial segregation*) jatkamisen tärkeyttä.¹⁹ Nixonin ja Wallacen tietoinen luokkakonfliktihakuisuus ryöpsähti väkivaltaiseksi esimerkiksi New Yorkin kaupungissa vuonna 1970, jolloin ammattiliittojen tukemat ”isänmaalliset” rakennustyöläisjoukot järjestivät väkivaltaiseksi muuttuneen vastamielenosoituksen Vietnamin

sotaa vastustavalle opiskelijamielenosoitukselle (*hard-hat riots*²⁰). Tapahtumassa sinikaulustyöläiset hyökkäsivät rauhanomaisten nuorien protestojien kimppuun. Nixonin esiin nostama kuilu uusvasemmistolaisuuden ja perinteisen työväenluokan välillä alkoi hiljalleen levetä.²¹

Jos työväenluokkainen konservatismi poliittisena ilmiönä jäi pysyvästi länsimaiseen kertomakuvastoon, joutui lakkoherkkä ja poliittisesti aktiivinen työväenliike puolustuskannalle 1970-luvun puolessavälissä. Ammattitaitoisen työväenluokan ja vaurauden suhde kriisiytyi vuonna 1973 alkaneen ensimmäisen öljykriisin seurauksena. Kiihtyvä teollisten työpaikkojen siirtyminen halvemman palkkatason maihin tai katoaminen kokonaan loi tilaa uudentalaiselle yhteiskunnalliselle asemoitumiselle. Erityisesti angloamerikkalaisessa maailmassa julkinen keskustelu kääntyi lakkoherkkiä aloja vastaan. Britanniassa tabloidilehdistön ”Tyytymättömyyden talveksi” (*winter of discontent*) nimeämä lakkosuma vuodenvaihteessa 1978–1979 petasi tietä konservatiivi Margaret Thatcherin voitolle parlamenttivaaleissa alkuvuodesta 1979.²² Samana vuonna ranskalainen taloustieteilijä Jean Fourastié popularisoi ajatuksen ”kolmesta kunniakkaasta vuosikymmenestä” (*les trente glorieuses*) – vaurauden aikakaudesta, joka alkoi 1940-luvun puolestavälistä ja päättyi 1970-luvun puoleenväliin.²³ Viimeistään tällöin nostalginen kertomus niin kulttuurillisesti kuin taloudellisestikin menetetyistä kulta-ajasta alkoi iskostua länsimaalaiseen tajuntaan.²⁴ Yhdysvalloissa talouden stagflaatio ja huomattavat irtisanomisuutiset esimerkiksi Keskilännessä sijainneen Youngstownin terästeollisuudessa (*Youngstown’s Black Monday*)²⁵ loivat kuvaa pessimismin aikakaudesta, joka eskaloitui poliittisesti republikaani Ronald Reaganin valintaan – osaltaan demokraattipresidentti Jimmy Carteriin pettyneen työväenluokan äänillä – presidentiksi vuonna 1980.²⁶

1980-luvulla teollisuustyöväestön valtakertomuksen keskiössä ei ollut enää vaurastuminen. Sen korvasivat näivettyminen ja deindustrialisaation käsite.²⁷ Tällöin ”toisen Amerikan” vuosikymmeniä aiemmin vaurauden varjoista paljastanut Michael

Harrington tarttui uudenlaisen köyhyyden tematiikkaan, teollisuustyöläisen tragediaan:

Ensimmäinen, ja ehkäpä dramaattisin uusi ryhmä on järjestäytyneet sinikaulustyöläiset. Heistä moni, neljänkymmenen tai viidenkymmenen vuoden iässä, on menettänyt työnsä tehtaan sulkemisen takia. Kolme tai neljä vuotta sitten he ansaitsivat 30 000 tai 40 000 dollaria vuodessa ja silti tänä päivänä he joutuvat kysymään itseltään ikävän kysymyksen: kuka haluaa palkata neljäviisikymmentävuotiaan entisen metallityöntekijän? Jos keskustellet heidän kanssaan, he sanovat olevansa keskiluokkaa. He ostivat aikanaan ajatuksen amerikkalaisesta unelmasta, he uskoivat onnistuneensa. Yhtäkkiä nämä ylpeät ihmiset ovat työtä vailla, he huomaavat olevansa työväentalolla [union hall] jonottamassa ruoka-apua. Monille näistä työläisistä tehtaan sulkeminen ei tarkoittanut vain työpaikkojen häviämistä, se tarkoitti myös heidän omistusasuntojensa – heidän merkittävimmän investointinsa – arvon järkyttävää laskua. Kuka tällä hetkellä haluaa ostaa talon Keysportin kaupungista Pennsylvaniasta? Ei kukaan! [...] Näistä työläisistä kaikki eivät ajaudu köyhyyteen, mutta merkittävä määrä ajautuu. Tämä on jotain uutta amerikkalaisessa yhteiskunnassa. Ihmiset, jotka ovat olleet Amerikan yhdistyneiden terästyöntekijöiden tai Amerikan yhdistyneiden autotyöntekijöiden jäseniä, joutuvat nyt pelkäämään köyhtymistä.²⁸

Harrington sanallisti länsimaisen vaurastuneen työväenluokan aseman muutoksen. Keskipalkkaisten teollisuustyöpaikkojen katoaminen 1970-luvun puolestavälistä lähtien ja jälkiteollisen yhteiskunnan (*post-industrial society*) eetoksen mukaiset panostukset korkeanosaamisen työtehtäviin kyseenalaistivat ajatuksen alati laajenevasta kansanvauraudesta.²⁹ Taantuvien teollisuuspaikkakuntien verotulojen ja työpaikkaintensiivisyyden laskiessa myös työväenluokan kiinteän omaisuuden arvo laski erityisesti ”väärässä paikassa” sijaitsevan omistusasunnon osalta. Ajan hengen muutos oli selkeästi havaittavissa. Kun vielä 1960-luvulla Harringtonin köyhyysretoriikka oli vaikuttanut presidentti John F. Kennedyn ja presidentti Lyndon B. Johnsonin sosiaalipoliittiseen ajatteluun, ei Harringtonin Reaganin leikkauspolitiikkaa

kritisoinut teos *The New American Poverty* (1984) enää herättänyt suurempaa julkista kiinnostusta.³⁰

Yhdysvaltojen keskilännessä taloudellisesti taantuvia alueita alettiin kutsua ruostevyöhykkeeksi (*rust belt*), joka käsitteenä iskostui työväenluokan kertomukseen.³¹ Myös edelleen suuret työläisjoukot, jotka saivat pitää keskituloiset työnsä, joutuivat tottumaan epävarmuuteen sekä työsuhde-etujen heikkenemiseen. Työttömiksi jääneiden näkökulmasta työmarkkinat taas olivat suurelta osin epähoukuttelevat. Uudet hyväpalkkaiset työt vaativat spesifiä koulutusta, kun taas peruskoulupohjaiset työpaiikat syntyivät suurelta osin matalapalkkaisille palvelualoille. Positiivisena ilmiönä pidettyä meritokratiaa – koulutuksen kautta mahdollistuvaa luokkanousua – alettiin pitää osin ongelmallisena. Mitä tapahtui heille, jotka eivät onnistuneet niin sanotussa luokkanousussa?³² Alkoi näyttää, että suhteellinen vauraus karttoi korkeakouluttamattomia. 1980-luvulla Länsi-Saksassa puhuttiin ”kahden kolmanneksen yhteiskunnasta” (*Zwei-Drittel-Gesellschaft*), jossa kaksi kolmasosaa kansasta pääsi käsiksi moderniin kokoaikatyön ja aktiivisen vapaa-ajan täyttämään elämäntyyliin, kun taas yhden kolmasosan vähemmistö ei koskaan integroitunut työelämään. He jäivät elämään pätkätöiden ja tulonsiirtojen varaan. Ajatus oli ylipessimistinen mutta antoi kuitenkin kuvaa jälkiteollisen yhteiskunnan koetuista realiteeteista.³³

Työväenluokan taloudellisten reunaehtojen muutos loi tilaa uudenlaiselle politiikalle. Vielä 1960-luvulla John Goldthorpe työryhmineen oli tullut tulokseen, että omistavaan luokkaan noussut työläinen ei hylännyt työväenpuoluetta sosioekonomisen aseman muuttuessa, vaikka syyt äänestää puoluetta olivatkin saattaneet muuttua.³⁴ Kuitenkin Ranskassa, Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa arvoliberaaliin ja koulutuskeskeiseen politiikkaan itsensä asemoivat keskustavasemmistolaiset puolueet alkoivat hiljalleen menettää työväenluokkaista kannatuspohjaansa.³⁵ Britanniassa Thatcher ja Yhdysvalloissa Reagan saivat huomattavaa henkilökohtaista kannatusta taloudellisesti kipuilevan, arvoiltaan konservatiiveihin kallistuvan teollisuustyöväestön parista.³⁶ Suoranainen työväenluokkainen kapina nähtiin Ranskassa vuo-

den 1984 Euroopan parlamentin vaaleissa, jolloin Jean-Marie Le Penin johtama laitoikeistolainen Kansallinen rintama (*front national*) sai yli kaksi miljoonaa ääntä suurelta osin sosioekonomisesti taantuvien teollisuustaaajamien väestöltä. Le Penin maa-hanmuutto- ja eliittikritiikki sai vastakaikua erityisesti perinteisen työväenluokan syvistä riveistä.³⁷ George Wallacen jälkeen Le Pen nousi länsimaisen populismin kasvoiksi.

1980-luvun rytminvaihdoksen jälkijäritykset ulottuivat aina 2000-luvulle asti. Keskipalkkaisten teollisten työpaikkojen häviäminen jatkuu yhä. Entisten teollisuustaaajamien työttömät sekä edelleen tehtaissa, rakennustyömailla ja logistiikan parissa työskentelevä matalasti koulutettu työväestö on äänestänyt runsain mitoin oikeistolaisia tai ”populistisia” puolueita vasemmistopuolueiden kerätessä äänet hyvätuloisilta tietotyöläisiltä.³⁸ Voidaankin todeta, ettei perinteinen työväenluokka kulkenut kohti keskiluokkaa vaan se on yhä edelleen pysynyt omanlaisena taloudellisenä, sosiaalisena sekä kulttuurisena entiteettinä.

2000-luvulla teollisuuden ja sitä vastaavien työpaikkojen työläiset ovat suhteellisesti vauraita, mutta samalla kehitys on vienyt kohti polarisaatiota. Huonopalkkaisten palveluammattien ja hyväpalkkaisten asiantuntijatehtävien välistä on kadonnut merkittävästi keskipalkkaisia töitä, jotka ennen mahdollistivat ”amerikkalaisen unelman” (*American dream*) – unelman, jonka mukaan jokainen ahkera kansalainen voi saada itselleen tiettyyn rajaan asti materiaalisesti tasa-arvoisen ja turvatun yhteiskunnallisen aseman.³⁹ Voikin väittää, että erityisesti palveluvaltainen Yhdysvallat on palannut tuloerojen osalta ajassa osin sata vuotta taaksepäin. Jos 1900-luvun alun palveluväelle nousu omistavaan luokkaan ei ollut mahdollista ahkeran työn avulla (ks. Fanny Reinikan artikkeli), ei mahdollisuudet ole kovin suuret myöskään 2020-luvun pikaruokatyöläiselle.

Suomalainen työväenluokka ryyysistä rikkauksiin – ja hieman takaisin

Toisen maailmansodan jälkeistä kertomusta Suomesta on mahdollista tarkastella yllä esitetyn länsimaisen suuren kertomuksen raameissa. Suomalaisen työväenluokan vaurastuminen kytkeytyy jopa voimakkaammin kuin muualla länsimaissa – ehkä Italiaa lukuun ottamatta⁴⁰ – yhteiskunnan nopeaan rakennemuutokseen: maaseutuyhteiskunnan yhtäkkiseen muuttumiseen teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi. Suuri suomalainen rytminvaihdos tapahtui vasta 1960-luvulla suurvaltojen kiihkeän vaurastumiskeskustelun jälkeen.

Suomessa työväenluokan ja suhteellisen köyhyyden suhde tosin alkoi rakoilla heti sotien jälkeen, jolloin muun muassa sotakorvausteollisuus loi runsaasti uusia keskipalkkaisia työtehtäviä. Suomalaista vaurastumisen tarinaa kuitenkin hillitsi jälleenrakennuskauden politiikka jakaa maata evakoille ja rintamamiehille ympäri Suomen (ks. Mikko Rapon artikkeli). Suomi oli harvoja länsimaita, joissa pienviljelyn osuus kasvoi 1940-luvun lopulla. Merkittävä osa tulevasta vaurastuvasta työväestöstä syntyi maaseutuolosuhteisiin puolittaiseen omavaraistalouteen. 1950-luvulta lähtien alati kiihtyvä muuttoliike teki Suomesta kuitenkin lopulta kaupunkien ja kaupunkimaisten taajamien yhteiskunnan.

Vuonna 1967 sosiologi Jouko Siipi totesi Suomen olevan nyt ”kansainvälisesti mitattuna hyvinvointivaltio”.⁴¹ Siiven näkemyksen mukaan Suomi tosin oli kuulunut maailman rikkaimpien valtioiden joukkoon jo 1950-luvulta asti. Tätä suomalaiset itse eivät hänen mukaansa tiedostaneet: ”Suomi oli siirtynyt selvästi maailman rikkaiden kansakuntien joukkoon. Tulos oli yllätys suomalaisille itselleen. Tähän saakkahan he olivat tottuneet ruikuttamaan köyhyyttään.”⁴² Samaan aikaan Suomessa alkoi yksi Euroopan rauhan ajan kiihkeimmistä muuttoaalloista, kun sadattuhannet maaseuduilla kasvaneet nuoret ja osa heidän vanhemmistaan suuntasivat kannattamattomilta pientiloilta kohti taajamia teollisuuden, palvelusektorin sekä opiskeluiden pariin.

Suomalainen kansallisvarallisuus – pientila – menetti rahallisen arvonsa lukuun ottamatta kesämökeiksi sopivia järvenrantatontteja.⁴³ Vuoden 1922 Lex Kalliosta alkanut aikakausi, jonka yhtenä perustoimijana oli omistavaan luokkaan kuuluva itsenäinen pienviljelijä (ks. Anna Warsellin artikkeli), oli tulossa päätökseen. Uuden vuosituhannen vaihteessa pienviljelijätaustaiset maanviljelijät ovat Suomesta lähes tyystin kadonneet.⁴⁴

1970-luvulla suomalaiset olivat siirtyneet maatiloilta taajamiin tai ulkomaille. Oli aika uudelle suomalaiselle kansallisidentiteetille. 1960-luvun alussa Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka* -teoksessa (1961) visioima edistyksen mantra läpäisi yhteiskuntakehityksen.⁴⁵ Toisaalta Suomen Maaseudun Puolueeseen (SMP) manifestoitunut protesti vuosikymmenen vaihteessa nosti pienviljelijän elämäntavan vielä kerran suomalaisen julkisen keskustelun keskiöön johtajatuksenaan puolueen perustaneen Veikko Vennamon nixonilaista hiljaista enemmistöä muistuttava slogan ”unohdettu kansa”.⁴⁶ 1970-luvulla nopeasti teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi muuttuneessa yhteiskunnassa alkoi kuulua yleislänsimaalaista keskiluokkaistumisteesiä muistuttavia puheenvuoroja. Kuvaavaa oli, että vuonna 1979 jopa laitasemmistolaisten kansandemokraattien katsottiin ottavan liittokokouksessaan ”pari askelta oikealle” houkutellessaan toimihenkilöitä ja ”porvarillistunutta” työväkeä taakseen.⁴⁷

1970-luku oli suomalaisessa kontekstissa kaksijakoinen vuosikymmen. Toisaalta vuosikymmenen vaihteen suuren murroksen jälkeen yhteiskunta asettui aloilleen muuttuen kokonaisvaltaisesti palkkatyöyhteiskunnaksi. Ajoittain kaaosmaiseksi kuvatussa ”maaltapaan” lopputulos oli lopulta varsin seesteinen yhteiskunta, vaikka esimerkiksi aikakauden kaunokirjallisuus tosin väittikin.⁴⁸ Uuskaupunkilaiset löysivät paikkansa työelämästä sekä opiskelujen parista.⁴⁹ 1970-luku oli kokonaisvaltaisesti palkkatyöläismassojen – työväenluokan ja alemman keskiluokan/toimihenkilöiden – vuosikymmenen niin ammatillisen järjestäytymisen, varallisuuden kasvun kuin työolojen paranemisen kontekstissa.⁵⁰ Lähiörakentamisen lisäksi kantakaupungeissa vanhat ja heikkokuntoiset, ikääntyneen työväenluokan asuttamat puu-

talokorttelit purettiin, ja tilalle rakennettiin moderneja kerrostaloja keskituloisille palkkatyöläisjoukoille (ks. Hannele Kuitusen artikkeli).⁵¹ Näin yhä useampi keskituloinen pystyi toteuttamaan pragmaattisen unelman runsasneliöisen kerrostalo- tai rivitalo-osakkeen hankkimisesta taajamasta. Vuosikymmenen valtakertomukseksi nousi palkkatyöläisyyden ideaali ja tehokkuuden yhteiskunta, jota haastoivat nostalgiset kuvaukset kantakaupunkien entisten puutalokorttelien yhteisöllisyydestä tai maaseudun luonnonläheisestä, menetetystä elämäntyylisestä.

Aikakauden toinen kuva oli ankara taantuma, joka alkoi ensimmäisen öljykriisin jälkijäristyksenä vuoden 1976 paikkeilla. Taantumakausi hätätilahallituksineen loi muiden länsimaiden tapaan apatiamielialaa, mutta lopulta Suomessa kriisiaika oli suhteellisen lyhyt ajanjakso. Pysyviksi ilmiöiksi taantumakaudelta jäivät elinkeinorakenteen kiihtyvä murros sekä työttömyys, joka ei ole tilastollisesti mitattuna laskenut vuoden 1976 jälkeen kuin hetkellisesti alle sadantuhannen hengen.⁵² Muun muassa jalkine- ja tekstiiliteollisuus alkoivat hiljalleen siirtyä pois Suomesta. Tosin teollisuustyöväestön absoluuttinen kasvu oli katkennut jo ennen taantumaa vuoteen 1974.⁵³ Taantumakauden on tulkittu synnyttäneen modernin suomalaisen konsensuspolitiikan eli niin sanotun ”Korpilahden hengen”. Kalevi Sorsan johtamasta sosialidemokraattisesta puolueesta tuli vahvasti elvytykseen uskova palkansaajien puolue, joka nautti kannatuksesta niin työväenluokan kuin toimihenkilöiden parissa. Voi sanoa, että puolue irrottautui luokkapuheesta muuttuen samalla palkansaajien yleispuolueeksi sekä valtakertomuksen määrittelijäksi.⁵⁴

1980-luvulle mentäessä suomalainen työläinen oli säästynyt useaa länsimaata riivanneelta suurtyöttömyydeltä, ja yhteiskunnalliset erot olivat historiallisesti katsottuna pienimmillään sekä tulo- ja koulutuseroilla mitattuna että kokemuksen tasolla.⁵⁵ Aikakauden murroksesta kertoo sekin, että Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) puheenjohtaja Aarne Saarinen maalasi vuonna 1979 kuvaa suomalaisesta työläisestä, jota määritteli ensisijaisesti vaurastumisen kokemus:

Työväenluokka on porvarillistunut. Se tavoittelee asuntoa, autoa, televisiota, stereolaitteita, kesämökkiä ja venettä, liikkuu massoitain maalla, merellä ja ilmassa työ- ja lomamatkoillaan [...] Tällainen kehitys ei ole voinut olla vaikuttamatta massojen poliittiseen käyttäytymiseen.⁵⁶

Samalla sosiologit ja etnologit kiinnostuivat lähihistorian kehityksestä. Elämäntapatutkimus nousi yhteiskuntatieteelliseksi trendiksi, ja usein tutkimusasetelmat vastasivat vuosikymmen aikaisemmin Britanniassa käytyä keskustelua vauraasta työläisestä. Muun muassa Antti Kasvio, Pirkkoliisa Ahponen ja Marja Järvelä, Matti Kortteinen sekä J.P. Roos tutkivat, miten suomalaiset elivät ja käsittivät elämänsä modernin palkkatyöyhteiskunnan piirissä. Tutkimuksissa nousi vahvasti esiin Goldthorpen ja kumppanien väitteet eri kansankerrosten sosiaalisesta, kulttuurisesta, taloudellisesta ja poliittisesta lähentymisestä mutta ei kuitenkaan sulautumisesta.⁵⁷

Elämäkertatutkimukset osoittivat suomalaisten peruskokemuksen peilautuvan vaatimattomissa oloissa kasvamiseen ja tämän jälkeen raskaan työn kautta saavutettuun tyydyttävään tai jopa hyvään elämäntilanteeseen. Suuret tilastoaineistoihin perustuvat teokset, Tapani Valkosen ja kumppanien *Suomalaiset* (1980) ja Riitta Hjerppen *Suomen talous 1860–1985* (1988), taas todistivat suomalaisen ”talousihmeen” todellisuutta – sitä, miten Suomi on faktisesti noussut ryysyrannasta hyvinvoivaksi yhteiskunnaksi lähes kaikilla yhteiskunnallista kehitystä mittavilla mittareilla tarkasteltuna. Hjerppen teoksen arvion otsikko *Helsingin Sanomissa* on kuvaava: ”Köyhästä tuli rikas” (*Helsingin Sanomat* 14.6.1988, 22).

Marxilaisen luokkatutkimuksen joutsenlaulun, *Suomalaiset luokkakuvassa* -teoksen (1984), toteuttanut työryhmä tunnisti Suomen muuttuneen perinteisestä luokkayhteiskunnasta hämären luokkarajojen palveluyhteiskunnaksi, jossa tosin työn ja pääoman ristiriita oli yhä läsnä, ja toimihenkilöiden proletarisoituminen siinsi tulevaisuuden uhkana.⁵⁸ Samalla historian tutkimuksen alalla teollistumisen alkuaikojen kurjistumisteesiä alettiin kyseenalaistaa. Ajatus, että teollistumisen alku ei ollut pelkkää

kurjuutta, vaan Suomessa tehdastyö oli niin 1900-luvun alussa kuin 1980-luvullakin yksi väylä kasvattaa hyvinvointia, hyväksyttiin osin hampaita kiristellen debattien lähtökohdaksi (ks. Pertti Haapalan artikkeli⁵⁹). Myöhemmin Pauli Kettunen on tulkinnut historian olleen 1980-luvulla työväenliikkeen ”petollinen liittolainen”. Kettusen mukaan vasemmiston ja ammattiyhdistysliikkeen poliittisten ja edunvalvonnallisten tavoitteiden toteutuessa yksi toisensa jälkeen työväenliike käänsi katsettaan menneeseen päin. Vauraassa yhteiskunnassa liikkeen rooli alkoi hämärtyä ja muuttua osaksi yhteistä kansallista kulttuuriperintöä. Kun ”kaikki” oli vauraassa valtiossa saavutettu, mikä rooli työväenluokan etujärjestöillä enää oli? Liikkeestä muodostui lopulta vahvasti vanhaa säilyttävä, omaa yhteiskunnallista perintöään vaaliva toimija.⁶⁰

Kaiken kaikkiaan 1980-luvun suomalainen julkinen keskustelu otti yhteiskunnan keskiluokkaistumisen ja vaurastumisen omakseen samalla retorisella kärjellä kuin Yhdysvalloissa ja Britanniassa oli tehty 1950–60-lukujen vaihteessa. Aikakaudella yleistynyt sanonta ”on lottovoitto syntyä Suomeen”⁶¹ sivusi aikaisempaa brittiläistä ”You’ve never had it so good” -retoriikkaa. Lehdistössä otsikot kuten ”Erot tasoittuneet?” (*Uusi Suomi* 20.3.1979, 2), ”Onko enää työläisiä?” (*Apu* 21/1988, 5), ”Rajat himmenevät” (*Etelä-Suomen Sanomat* 11.8.1979, 4), ”Meillä menee hyvin” (*Uusi Suomi* 30.5.1981, 2), ”Keskiluokkainen Suomi” (*Suomen Kuvalehti* 34/1981, 3) tai ”Keskiluokkaa oomme kaikki?” (*Etelä-Suomen Sanomat* 1.6.1982, 2) täyttivät erityisesti niin sanotun porvarillisen julkisen kentän.⁶² Samalla työväenluokan ja ennen kaikkea toimihenkilöluokan työmarkkina-asetat vahvistuivat. Palkkaneuvottelujen yhteydessä toteutettiin usein laajojakin lakkoja painostuskeinona. Lakot olivat kuitenkin ensisijaisesti työmarkkinatoimijoiden neuvottelukiistoja eivätkä niinkään poliittisia manööverejä.⁶³

Suomalaista itseymmärrystä pitkään määritellyt köyhyyden kokemus (ks. lainaus Jouko Siiveltä alaluvun alusta) oli kokenut muutoksen. 1980-luvulla pientilalliset yhteiskunnallisesti merkittävänä sosioekonomisena ryhmänä oli käytännössä kadonnut kuten myös kausityöllä itsensä elättävät haja-asutusalueiden

sekatyömiehet. Akateemisen ja julkisen keskustelun keskiöön nousi aika ajoin erityisesti nuorisotyöttömyys ja sitä sivuava syrjäytymisen käsite.⁶⁴ Yli sadantuhannen hengen työttömyys ei juurikaan tuottanut yhteiskunnallista levottomuutta; työttömyys oli ennen kaikkea työmarkkinahäiriö eikä poliittisten intohimojen kohde.⁶⁵ Työttömyyspuhe ja protestimieliala tosin hetkellisesti aktualisoituivat poliittiseksi aktiivisuudeksi eduskuntavaalien 1983 aikaan, jolloin SMP sai huomattavan vaalivoiton saaden haja-asutusalueiden lisäksi myös esimerkiksi Helsingin uuskaupunkilaisten työläisten ääniä. Protestin kärki tosin suuntautui poliittista korruptiota ja ”rötösherrajahtia” kohtaan. Puolueen osallistuminen hallituspolitiikkaan kuitenkin nopeasti vieraannutti puolueen protestiäänestäjistä.⁶⁶ Samanaikaisesti tapahtunut laitavasemmiston kannatuksen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden dramaattinen romahdus loivat tilanteen, jossa työväenluokkaiselle protestille – oli se sitten konservatismiin tai vasemmistolaisen luokkakonfliktin ajamaa – ei löytynyt pohjaa poliittisella kentällä.

Suomen tarinan dramaattinen rytminvaihdos tapahtui 1990-luvun alussa, jolloin yhteiskunta ajautui syvään lamaan. Lama-kausi jätti jälkeensä valtavan määrän inhimillistä kurjuutta, pitkäaikaistyöttömyyttä, yrityskonkurseja, finanssisektorin sekasortoa, leikkauslistoja sekä teollisuuden alojen alasajoja.⁶⁷ Vuosikymmenen puoleenväliin mentäessä talouskurimus kuitenkin taitui ja teknologyayhtiö Nokian menestys alkoi tuottaa kansallisvarallisuutta kiihtyvään tahtiin. Työväenluokan näkökulmasta aikakausi oli ristiriitainen. Työttömyydestä kärsi erityisesti kouluttamaton tai lyhyen koulutusuran palkansaajaluokka, mutta lopulta suuri osa työttömistä onnistui vaihtamaan alaa ja työllistymään uudestaan. Aikakausi ei luonut railoa perinteisten yhteiskuntaluokkien välille, vaan uusi jakolinja kulki ison keskituloisten palkansaajien ryhmän sekä työelämästä kokonaan ulostyönnettyjen ”syrjäytyneiden” välillä. Keskituloisissa ammateissa pysyneet voitiin edelleen lukea vauraaseen työväenluokkaan eli aikakauden käsittein keskiluokkaan.⁶⁸ He maksoivat omistusasuntojen lainanlyhennyksiä, kuluttivat, kävivät lomilla – ja

äänestivät usein sosialidemokraatteja. Esimerkiksi paperityöläiset ja muut prosessityöläiset pysyivät edelleen kiinni amerikkalaistyyliisessä ”suomalaisessa unelmassa” (ks. Sanna Aaltosen artikkeli)⁶⁹.

Deindustrialisaation kertomus rantautui Suomen julkisen keskustelun piiriin toden teolla vasta 2008 finanssikriisin jälkeen. Sitä ennen yhteiskuntaluokan käsite oli viettänyt hiljaiseloa media-kentällä niin Suomessa kuin muuallakin jo pari vuosikymmentä.⁷⁰ Nokia-klusterin romahdus 2010-luvulla ja lukuisat paperitehtaiden lakkautukset ovat kiinnittäneet Suomen lopullisesti osaksi länsimaista näivettymisen kertomusta. Nokian matkapuhelintuotteen syöksykierre voidaan nähdä Youngstownin terästeollisuuden romahtamisen tapaisena kertomuspremissin vaihtumisena – suomalaisen teollisuusyhteiskunnan rytminvaihdoksena.⁷¹ Esimerkiksi Jämsänkosken, Anjalan ja Salon entiset vakavaraiset teollisuustyöläiset taas ovat joutuneet samaan tilanteeseen kuin amerikkalaiset kohtalontoverinsa 1980-luvulta alkaen.⁷² Isojen tuotantolaitosten lopettaessa entiselle teollisuustyöläiselle jäi käteen pelkästään arvoaan menettänyt omistusasunto sosioekonomisesti taantuvalta paikkakunnalta. Näistä kiinteistöistä ei yleensä ollut edes kesämökiksi. Sosioekonomisen aseman muutosta on tulkittu yhdeksi syyksi, että perinteinen työväenluokka on vahvasti siirtänyt poliittista lojaalisuuttaan pois vasemmistopuolueilta kohti oikeistopopulismia. Kuten länsimaissa yleensä, myös Suomessa vasemmistopuolueet ovat keränneet enenevässä määrin korkeasti koulutettujen ääniä, kun taas erityisesti SMP:n raunioilta 1990-luvulla rakentunut, sittemmin länsimaiseen oikeistokonservatismiin kiinnittynyt perussuomalaiset on kerännyt ääniä työväenluokalta (ks. Aino Tiihosen artikkeli)⁷³. Perussuomalaisten EU- ja maahanmuuttokriittinen sekä kansallista kulttuuria korostava viesti on luonut vahvan vastakertomuksen haastamaan keskustavasemmistolaista ja -oikeistolaista kansainvälisyyttä ja arvoliberalismia korostavaa sanomaa olemalla näin osa Yhdysvalloista Eurooppaan rantautunutta kulttuurisotien (*culture wars*) kenttää.⁷⁴

Lyhyen koulutusputken läpikäyneillä nuorilla on yhä haastavampaa löytää keskipalkkaista työtä polarisoituneilta työmarkkinoilta, joissa teollisuustuotannon volyyymi on kasvanut samalla, kun teollisuustyöpaikkojen määrä on huomattavasti laskenut. Työväenluokan ja vaurastumisen yhteys ei kuitenkaan ole 2020-luvulla lopullisesti katkennut. Useilla teollisuuden ja logistiikan aloilla on yhä edelleen keskipalkkaisia töitä, joiden avulla on mahdollista toteuttaa perinteiset materialistiset unelmat omistusasunnosta tai -osakkeesta sekä moderneista kulutushyödykkeistä. Samalla Suomi on muuttunut palveluyhteiskunnaksi, jossa julkiset ja yksityiset palvelut työllistävät ylivoimaisesti suurimman osan työssäkäyvistä suomalaisista. Erityisesti yliopisto- tai ammattikorkeakoulutason koulutuksen suorittaneille yhteiskunnassa on vielä reittejä suhteelliseen vaurauteen. Peruskoulupohjaiset työtehtävät taas ovat kadonneet, jolloin pelkän peruskoulutuksen varassa olevilla kansalaisilla on suuri riskiä päätyä pysyvästi elämään tulonsiirtojen varaan.⁷⁵ Yhteiskuntaan onkin jäänyt pysyvästi työväenluokan sivulle ryhmä, joka ei ole pystynyt integroitumaan palkkatyöyhteiskuntaan (ks. Osmo Soininvaaran artikkeli)⁷⁶.

Lopuksi

Ajatus vaurauden yhteiskunnasta on yhä yksi länsimaisen kertomuskuvaston keskeisiä rakennuspalasia. Usein pohditaan, miksi ”rikas länsi” ei pysty tarjoamaan kansalaisilleen tyydyttävää elämää tai esimerkiksi taistelemaan ilmastonmuutosta vastaan sosiaalisesti kestäväällä, laajasti hyväksytyllä tavalla – eli niin, että se ei osaltaan synnytä populistista vastavoimaa. Samalla lännen tarinaan on kuulunut tietynlainen pessimistinen pohjavire aina 1960-luvun lopulta asti kuten suomalainen filosofi ja tietokirjailija Tommi Uschanov on kuvannut.⁷⁷ Teollisuuskapitalismin lyhyeksi jääneestä kulta-ajasta on muodostunut nostalginen kuva jostain paremmasta.⁷⁸ Nyt eläköityneet työväenluokkaiset suuret ikäluokat ovat tässä kertomuksessa keskiössä: useimmiten

he aloittivat työuransa positiivisten työnäkymien maailmassa 1960-luvulla. 1970-luvulta lähtien osa tosin menetti työnsä deindustrialisaation paineessa. Työnsä pitäneet ”duunarit” pääsivät lopulta suhteellisen vakavaraisina omistusasunnon omistajina eläkkeelle. Vauraan työväenluokan kertomus onkin erityisesti heidän ja heidän vanhempiensa kertomus. Seuraaville sukupolville kertomus ei ole ollut niin yksiselitteinen. Onkin sanottu, että suurten kertomusten aika on tullut tiensä päähän.⁷⁹

Länsimaisessa kontekstissa 1960-luvulta eteenpäin syntyneet ovat eläneet selvästi pessimistisemmän kertomuskuvaston piirissä. Toisaalta heidän kertomukseensa on kuulunut koulutusmahdollisuuksien laajeneminen. 1980-luvulta lähtien kouluttautumattomat ovat joutuneet syrjään niin talouskasvun kuin myös yhteiskunnallisten kertomusten kentältä. Vasta Donald Trumpin presidenttiys Yhdysvalloissa sekä brittien Brexit-äänestys nostivat ”unohdetun kansan” uudestaan mediakuvaston keskiöön. Osaltaan perinteinen työväenluokka on asemoitunut uudestaan sen historialliselle paikalle, antagonistiksi. Ennen antagonismi syntyi työn ja pääoman ristiriidan sekä vallankumousretoriikan kautta, mutta nyt työväenluokan mobilisaatio on osa oikeistopopulistisen vastakertomusta ”hegemonista” liberaalia, keskiluokkaista valtakertomusta vastaan.⁸⁰

Samalla määrällisesti pienentynyt ja ikääntynyt, toinen jalka vielä agraariympäristössä elävä teollisuustyöväestö on saanut haastajan työväenluokan käsitteen määrittelijänä. Intersektionaalisen yhteiskuntakäsityksen kautta tulkittuna luokkapositiota ja -kokemusta on alettu ymmärtää osana risteäviä identiteettejä. Luokka, etnisuus, sukupuoli ja sukupolvi yhdessä asemoivat yksilön yhteiskunnallisille kentille luoden näin uudenlaisia tapoja ymmärtää yhteiskunnallista kerroksellisuutta.⁸¹ Samalla muun muassa prekariaatin käsite on sanallistanut pätkätyötä tekevien, epävarmoissa työsuhteissa toimivien työläisten epätasa-arvoisen aseman yhteiskunnassa.⁸² Ajatus vauraasta tai jopa keskiluokkaisuudesta ”ydinperheduunarista” ei enää ole dominoiva työväenluokkainen valtakertomus. Se on hajonnut niin Suomessa kuin muuallakin länsimaissa yhä sirpaleisempiin osiin. Monimuotois-

tumisen voi havaita myös siitä, ketkä tarinaa kertovat ja määrittelevät. Tämän artikkelin suuri kertomus on lähes yksinomaan kerrottu valkoisen akateemisesti koulutetun miehen näkökulmasta. Vauraan työväenluokan jälkeiset suuret kertomukset taas ovat olleet jo pitkään myös muiden kertomia.

Viitteet

- 1 Teksti sivuaa kirjoittajan vertaisarvioitua kokoomateoksen lukua ”The Making of the Western Affluent Working Class – Class and Affluence Through Postwar Public Discussions and Academic Interpretations” (Lahtinen 2023).
- 2 Clemens-Bruder 2007; yhteiskuntaluokkien määrittelystä, ks. Erola 2010a, 31.
- 3 Lueg ym. 2021, 2–4; Eiranen ym. 2022, 6.
- 4 Yleisesti toisen maailmansodan jälkeisestä kehityksestä, ks. Judt 2005, 324–353; Hobsbawm 1995/1994, 257–286.
- 5 Lainaus otettu Galbraithin teoksen *Affluent Society* vuoden 1969 suomenoksesta (Galbraith 1969/1958, 334) – sitaatissa esiintyneet palkat ovat vuoden 1966 tilastojen mukaiset (Ibid., 345).
- 6 Galbraith 1969/1958, 28.
- 7 Ks. esim. Harrington 2012/1962, 1; Macdonald 1963; Breeden ym. 2019, 288–289; Judt 2005, 324–353.
- 8 Black & Pemberton 2004, 2.
- 9 de Grazia 2005, 453–457.
- 10 Ks. Reynolds 2007.
- 11 Yleisesitys keskiluokkaistumisteesistä, ks. Goldthorpe ym. 1978/1969, 5–29; ks. myös Rinehart 1971; Ramsden 2017, 1–27.
- 12 Zweig 1961, 205–212; retrospektiivi, ks. Zweig 1976, 15–19.
- 13 Ks. Williams 1958; Hoggart 1958.
- 14 Harrington 2012/1962; ks. myös Gronbeck-Tedesco 2007; Issermann 2012.
- 15 Abel-Smith & Townsend 1965; ks. myös Gazeley ym. 2014.
- 16 Goldthorpe ym. 1978/1969, 26–27, 163–164; ks. myös Goldthorpe & Lockwood 1963, 155–156.
- 17 Ilmiön synnystä yleisesti, ks. Kolehmainen 2019.
- 18 Yhdysvallat, ks. Cowie 2010, 1–19; Italia, ks. Ginsborg 1990, 298–347; Ranska, ks. Haine 2019, 215–216.
- 19 Ks. Devinatz 2017.
- 20 Ks. Kuhn 2020.
- 21 Ks. Cowie 2004.
- 22 Hay 2009; aikalaisnäkemys, ks. Hall 1979.
- 23 Fourastié 1979.
- 24 Ks. Vihma 2021.

- 25 Youngstownin kulttuurihistoriallisesta merkityksestä, ks. Guerrieri 2017; Linkon & Russo 2002.
- 26 Durr 2003, 1.
- 27 Käsitteen nosti julkisen keskustelun keskiöön erityisesti teos Bluestone & Harrison 1982; ks. myös. High 2021.
- 28 Harrington 1985, 200. Sitaatin suomentanut kirjoittaja.
- 29 Haapala 2003, 90–93.
- 30 Isserman 2012, xiv–xv, xix; Weir 2007a, 344; ks. myös Harrington 1984.
- 31 Ruostevyöhykkeen tarinallistamisesta, ks. esim. Trubek (toim.) 2018.
- 32 Ks. esim. Sandell 2020; Florida 2003.
- 33 Headey ym. 1991.
- 34 Goldthorpe ym. 1968, 73–82.
- 35 Piketty 2020/2019, 725–727.
- 36 Ks. Weir 2007b; Rentoul 2020.
- 37 Marcus 1995, 52–58.
- 38 Piketty 2020/2019, 812.
- 39 Ks. Weir 2007c; Churchwell 2018.
- 40 Ginsborg 1990, 210–253.
- 41 Siipi 1967, 256.
- 42 Siipi 1967, 177.
- 43 Suuren muuton tarinallistamisesta, ks. Mäkelä 1986.
- 44 Haapala & Peltola 2018, 203.
- 45 Ks. esim. Kuusi 1961, 6–8.
- 46 Virtanen 2018, 141–162.
- 47 ”Skdl tavoittelee keskiluokkaa” (*Helsingin Sanomat* 2.6.1979, 9); ”Saarinen esitti SKDL:lle pari askelta oikealle” (*Uusi Suomi* 2.6.1979, 7); ”Laidoilta keskustaan” (*Ilta-Sanomat* 5.6.1979, 2).
- 48 Ks. Mäkelä 1986.
- 49 Haapala & Peltola 2018, 203; Haapala 2006, 92–93.
- 50 Ks. tilastot teoksista Valkonen ym. 1980; Hjerppe 1988.
- 51 Esimerkki Helsingin puu-Kalliosta, ks. Mäkelä & Enbom 2015.
- 52 Ks. Koivuniemi 2018; Suomen virallinen tilasto 2018 (2018).
- 53 Koivuniemi 2018, 230–231.
- 54 Ks. Saari 2010; yleisesti SDP:n talouspolitiikasta, ks. Marttila 2016; Outinen 2015.
- 55 Haapala & Peltola 2018, 208.

- 56 Puhe lainattu sanomalehtiartikkelista ”Skdl tavoittelee keskiluokkaa” (*Helsingin Sanomat* 2.6.1979, 9).
- 57 Ks. Kasvio 1982; Ahponen & Järvelä 1983; Kortteinen 1982; Roos 1987.
- 58 Luokkaprojekti 1984, 525, 541–545.
- 59 Ks. myös Haapala 1986.
- 60 Ks. Kettunen 2018.
- 61 Sanonnan alkuperästä, ks. ”Kuka keksi lottovoitto-lausahduksen?” (*Helsingin Sanomat* 23.7.2000).
- 62 Lehtiartikkelit haettu hakusanalla ”keskiluokkaistuminen” Kansalliskirjaston digitaalisesta arkistosta (<https://digi.kansalliskirjasto.fi/>) sekä *Helsingin Sanomien* verkkoarkistosta (<https://www.hs.fi/aikakone/>). On huomionarvoista, että esimerkiksi työväenlehdistöä ei vielä ole digitoitu Kansalliskirjaston arkistoon 1970- tai 1980-luvulle asti, joten näiden sisältö ei noussut haussa esiin. Oletuksena on, että aikakauden työväenliikkeen lehdistössä keskiluokkaistumisteesiä ei olla otettu kritiikkittömästi vastaan.
- 63 Häkkinen & Peltola 2001, 334; ks. myös Bergholm 2018.
- 64 Ks. Helne 1994.
- 65 Häkkinen & Peltola 2001, 334.
- 66 SMP:n vaalivoitosta ja hallitustaipaleesta, ks. Virtanen 2018, 267–303; ks. myös ”Vihreä versoi keskustassa, Smp sai äänen laitakaupungilta” (*Helsingin Sanomat* 24.3.1983, 7).
- 67 Ks. esim. Blomberg ym. (toim.) 2002.
- 68 Suomalaisesta luokkarakenteesta 1980-luvun jälkeen, ks. Haapala ym. 2021, 271–276.
- 69 Ks. myös Aaltonen 2022.
- 70 Yhteiskuntaluokan käsitteestä julkisessa keskustelussa, ks. Erola 2010b, 19–22; Tolonen 2008, 8–10.
- 71 Kertomuskuvaston muutoksesta, ks. esimerkiksi lööpit ”Kaikki meni” (*Ilta-lehti* 9.2.2012) ja ”Lopun alku” (*Ilta-lehti* 12.–13.2.2011).
- 72 Ks. esim. Melin & Mamia (toim.) 2010; Melin 2008.
- 73 Ks. myös Tiuhonen 2021.
- 74 Demokraattipuolueen haasteista kulttuurisotien kentällä, ks. Frank 2016.
- 75 Tulkinta 2020-luvun yhteiskunnallisesta todellisuudesta, ks. Kantola & työryhmä 2022.
- 76 Ks. myös Soininvaara 2021.
- 77 Uschanov 2015.
- 78 Nostalgiaa yleisesti, ks. Vihma 2021.
- 79 Postmodernismin käsitteestä yleisesti ks. Lyotard 1984/1979.

- 80 2000-luvun työväenluokkaa käsitteleviä populaareja teoksia, ks. esim. Järvinen & Kolbe 2008; Eribon 2018/2009; Louis 2017/2014; Vance 2016; Hochschild 2016.
- 81 Ks. esim. Skeggs 1997; Skeggs 2004; Crenshaw 1991.
- 82 Ks. Roberts 2020.

Lähteet ja kirjallisuus

Aikalaiskirjallisuus

Abel-Smith, Brian & Townsend, Peter (1965): *The Poor and the Poorest. New Analysis of the Ministry of Labour's Family Expenditure Surveys of 1953–1954 and 1960*. G. Bell & Sons, Lontoo.

Ahponen, Pirkkoliisa & Järvelä, Marja (1983): *Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisten elämäntavan muutos*. WSOY, Helsinki.

Apu 21/1988: Onko enää työläisiä?

Bluestone, Barry & Harrison, Bennett (1982): *The Deindustrialization of America. Plant Closings, Community Abandonment and the Dismantling of Basic Industry*. Basic Books, New York.

Eribon, Didier (2018/2009): *Returning to Reims [Retour à Reims]*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Etelä-Suomen Sanomat 11.8.1979: Rajat himmenevät.

Etelä-Suomen Sanomat 1.6.1982: Keskiluokkaa oomme kaikki?

Fourastié, Jean (1979): *Les Trente Glorieuses. Ou la Révolution Invisible de 1946 à 1975*. Fayard, Pariisi.

Frank, Thomas (2016): *Listen, Liberal. Or, What Ever Happened to the Party of the People?* Metropolitan Books, New York.

Galbraith, John Kenneth (1969/1958): *Runsauden yhteiskunta [The Affluent Society]*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Goldthorpe, John H. & Lockwood, David (1963): Affluence and the British Class Structure. *Sociological Review* 11 (2), 155–156.

Goldthorpe, John H.; Lockwood, David; Bechhofer, Frank & Platt, Jennifer (1968): *The Affluent Worker. Political Attitudes and Behaviour*. Cambridge University Press, Cambridge.

Goldthorpe, John H.; Lockwood, David; Bechhofer, Frank & Platt, Jennifer (1978/1969): *The Affluent Worker. Political Attitudes and Behaviour*. Cambridge University Press, Cambridge.

Haapala, Pertti (1986): *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia Tutkimuksia 133. Suomen Historiallinen Seura & Vastapaino, Helsinki & Tampere. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000178>.

Helsingin Sanomat 2.6.1979: Skdl tavoittelee keskiluokkaa.

Helsingin Sanomat 24.3.1983: Vihreä versoi keskustassa, Smp sai äänet laitakau-pungilta.

Helsingin Sanomat 14.8.1988: Köyhästä tuli rikas.

- Helsingin Sanomat 23.7.2000: Kuka keksi lottovoitto-lausahduksen? <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000003899181.html> (viitattu 16.5.2023).
- Florida, Richard (2003): The New American Dream. *The Washington Monthly* 35 (2), 26–33.
- Hall, Stuart (1979): The Great Moving Right Show. *Marxism Today* 23 (1), 14–20.
- Harrington, Michael (1984): The New American Poverty. Holt, Rinehart, and Winston, New York.
- Harrington, Michael (1985): The New American Poverty. *National Black Law Journal* 9 (2), 199–212.
- Harrington, Michael (2012/1962): *The Other America. Poverty in the United States*. 50th Anniversary Edition. Scribner, New York.
- Hjerppe, Riitta (1988): *Suomen talous 1860–1985. Kasvu ja rakennemuutos*. Kasvututkimuksia XIII. Suomen Pankki, Helsinki.
- Hochschild, Arlie Russell (2016): *Strangers in Their own Land. Anger and Mourning on the American Right*. The New Press, New York.
- Hoggart, Richard (1958): *The Uses of Literacy. Aspects of Working Class Life with Special Reference to Publications and Entertainments*. Penguin Press, Harmondsworth.
- Iltalehti* 12–13.2.2011: Lopun alku.
- Iltalehti* 9.2.2012: Kaikki meni.
- Ilta-Sanomat* 5.6.1979: Laidoilta keskustaan.
- Järvinen, Katriina & Kolbe, Laura (2007): *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta*. Kirjapaja, Helsinki.
- Kantola, Anu & työryhmä (2022): *Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kasvio, Antti (1982): *Teollisuustyö ja elämäntapa. Tutkimus kahden suuren teollisuuslaitoksen ammattitaitoisten työntekijöiden työn ja työn ulkopuolisen elämän kehityspiirteistä 1980-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Kortteinen, Matti (1982): *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava, Helsinki.
- Kuusi, Pekka (1961): *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6. WSOY, Helsinki.
- Louis, Édouard (2017/2014): *The End of Eddy [En finir avec Eddy Bellegueule]*. Harvill Secker, Lontoo.
- Luokkaprojekti (1984): *Suomalaiset luokkakuvassa*. Vastapaino, Tampere.
- Lyotard, Jean-François (1984/1979): *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge [La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir]*. Theory and History of Literature, Volume 10. University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Mäkelä, Matti (1986): *Suuri muutto. 1960–70-lukujen suomalaisen proosan kuvaamana*. Otava, Helsinki.
- Roos, J. P. (1987): *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki
- Sandell, Michael (2020): *The Tyranny of Merit. What's Become of the Common Good?* Penguin Press, Harmondsworth.
- Siipi, Jouko (1967): *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Sosiaalinen kehitys itenäisessä Suomessa*. Tammi, Helsinki.
- Soininvaara, Osmo (2021): *2020-luvun yhteiskuntapolitiikkaa*. Teos, Helsinki.
- Suomen Kuvalehti* 34/1981: Keskiluokkainen Suomi.
- Uusi Suomi* 20.3.1979: Erot tasoittuneet?
- Uusi Suomi* 2.6.1979: Saarinen esitti SKDL:lle pari askelta oikealle.
- Uusi Suomi* 30.5.1981: Meillä menee hyvin.
- Valkonen, Tapani; Alapuro, Risto; Alestalo, Matti; Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom (1980): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY, Helsinki.
- Vance, J. D. (2016): *Hillbilly Elegy. A Memoir of a Family and Culture in Crisis*. Harper, New York.
- Williams, Raymond (1958): *Culture and Society 1780–1950*. Columbia University Press, New York.
- Zweig, Ferdynand (1961): *Worker in an Affluent Society*. Heinemann, Lontoo.
- Zweig, Ferdynand (1976): *The New Acquisitive Society*. Barry Rose, Chichester & Lontoo.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Sanna (2022): Paperityöläiset. Solidaarisuuden selkäranka. Teoksessa Anu Kantola & työryhmä (toim.), *Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat*. Gaudeamus, Helsinki, 91–114.
- Bergholm, Tapio (2018): *Laatua ja vapaa-aikaa. Tulopolitiikan aika II. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Black, Lawrence & Pemberton, Hugh (2004): Introduction. The Uses (and Abuses) of Affluence. Teoksessa Lawrence Black & Hugh Pemberton (toim.), *An Affluent Society. Britain's Postwar "Golden Age" Revisited*. Routledge, Milton Park, Abingdon-on-Thames, Oxfordshire, 1–14.
- Blomberg, Helena; Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli (toim.) (2002): *Lama-kirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Kirja-Aurora, Turku.

- Breeden, Edwin C. & työryhmä (2019): The Affluent Society. Teoksessa Joseph Locke & Ben Wright (toim.), *The American Yawp*. Stanford University Press, Redwood City, Kalifornia, 288–313.
- Churchwell, Sarah (2018): *Behold, America. A History of America First and the American Dream*. Bloomsbury Publishing, Lontoo.
- Clemens-Bruder, Susan (2007): Blue Collar. Teoksessa Robert E. Weir (toim.), *Class in America. An Encyclopedia, Volumes 1–3*. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 81–82.
- Cowie, Jefferson (2004): From Hard Hats to the Nascar Dads. *New Labor Forum* 13 (3), 8–17.
- Cowie, Jefferson (2010): *Stayin' Alive. The 1970s and the Last Days of the Working Class*. The New Press, New York.
- Crenshaw, Kimberlé Williams (1991): Mapping the Margins. Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43 (6), 1241–1299.
- de Grazia, Victoria (2005): *Irresistible Empire. America's Advance through Twentieth-Century Europe*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Devinatz, Victor G. (2017): Donald Trump, George Wallace, and the White Working Class. *Labor Studies Journal* 42 (3), 233–238.
- Durr, Kenneth D. (2003): *Behind the Backlash. White Working-Class Politics in Baltimore, 1940–1980*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Eiranen, Reetta; Hatavara, Mari; Kivimäki, Ville; Mäkelä, Maria & Toivo, Raisa Maria (2022): Narrative and Experience. Interdisciplinary Methodologies between History and Narratology. *Scandinavian Journal of History* 47 (1), 1–15.
- Erola, Jani (2010a): Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa. Teoksessa Jani Erola (toim.), *Luokaton Suomi? yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki, 27–44.
- Erola, Jani (2010b): Johdanto. Teoksessa Jani Erola (toim.), *Luokaton Suomi. Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki, 19–26.
- Gazeley, Ian; Ruffranco, Hector Gutierrez; Newell, Andrew; Reynolds, Kevin & Searle, Rebecca (2014): The Poor and the Poorest, Fifty Years on. *Journal of the Royal Statistical Society Series A. Statistics in Society* 180 (2), 351–352.
- Ginsborg, Paul (1990): *A History of Contemporary Italy*. Penguin Press, Harmondsworth.
- Gronbeck-Tedesco, John A. (2007): Other America, the. Teoksessa Robert E. Weir (toim.), *Class in America. An Encyclopedia, Volumes 1–3*. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 598–599.
- Guerrieri, Vincent (2017): On The 40th Anniversary of Youngstown's "Black Monday". An Oral History. *Belt Magazine*, 19.9.2017. <https://beltmag.com>

- com/40th-anniversary-youngstowns-black-monday-oral-history/ (viitattu 26.4.2023).
- Haapala, Pertti & Peltola, Jarmo (2018): Elinkeinorakenne 1750–2000. Teoksessa Pertti Haapala (toim.), *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, Tampere, 170–209.
- Haapala, Pertti (2003): The Rise and Fall of Industrial Society. Perceptions of Urban Reality. Teoksessa Marjaana Niemi and Ville Vuolanto (toim.), *Reclaiming the City. Innovation, Culture, Experience*. Suomen Kirjallisuuden Seura, 90–93.
- Haapala, Pertti (2006): Suomalainen rakennemuutos. Teoksessa Juhon Saari (toim.), *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Gaudeamus, Helsinki, 91–124.
- Haapala, Pertti; Häkkinen, Antti & Kaarninen, Mervi (2021): Luokka rajana ja identiteettinä. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000*. Vastapaino, Tampere, 241–288.
- Haine, Scott W. (2019): *The History of France*. 2nd Edition. Greenwood Press, Westport, Connecticut.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo (2001): On the Social History of Employment, Unemployment and Poverty in Finland 1860–2000. Teoksessa Jorma Kalela, Jaakko Kiander, Ullamajja Kivikuru, Heikki A. Loikkanen & Jussi Simpura (toim.), *Down from the Heavens, up from the Ashes. The Finnish Economic Crisis in the Light of Economic and Social Research*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki, 309–345.
- Hay, Colin (2009): The Winter of Discontent. Thirty Years on. *The Political Quarterly* 80 (4), 545–552.
- Headey, Bruce; Krause, Peter & Habich, Roland (1994): Long and Short Term Poverty. Is Germany a Two-Thirds Society? *Social Indicators Research* 31 (1), 1–25.
- Helne, Tuula (1994): Erään muodin tarina. 1980-luvun suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.), *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus, Helsinki, 32–50.
- High, Steven (2021): Deindustrialization and its Consequences. Teoksessa Michael Fazio, Christie Launius & Tim Strangleman (toim.), *Routledge International Handbook of Working-Class Studies*. Routledge, Milton Park, Abingdon-on-Thames, Oxfordshire, 169–179.
- Hobsbawm, Eric (1995/1994): *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914–1991*. Abacus, Lontoo.
- Isserman, Maurice (2012): Foreword to the Other America. Teoksessa Michael Harrington, *The Other America. Poverty in the United States (50th Anniversary Edition)*. Scribner, New York, ix–xx.

- Judt, Tony (2005): *Postwar. A History of Europe since 1945*. Penguin Press, Harmondsworth.
- Kettunen, Pauli (2018): Sosialidemokratian historia. Itseymmärrys ja tulkinta. Teoksessa Jarmo Peltola & Erkki Vasara (toim.), *Tehtävänä työväenhistoria. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 129–154. <http://hdl.handle.net/10138/240070>.
- Koivuniemi, Jussi (2018): Tehtaiden Suomi ja deindustrialisaatio 1900–2000. Teoksessa Pertti Haapala (toim.), *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*, 210–243.
- Kolehmainen, Pekka M. (2019): Konservatismiaallon alkulaineita. 1968 yhdysvaltalaisen konservatismiin vuotena. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen & Niko Heikkilä (toim.), *Toivon ja raivon vuosi 1968*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 139–150.
- Kuhn, David Paul (2020): *The Hardhat Riot. Nixon, New York City, and the Dawn of the White Working-Class Revolution*. Oxford University Press, New York.
- Lahtinen, Jussi (2023): The Making of the Western Affluent Working Class. Class and Affluence Through Postwar Public Discussions and Academic Interpretations. Teoksessa Pertti Haapala, Minna Harjula & Heikki Kokko (toim.), *Experiencing Society and the Lived Welfare State*. Palgrave Studies in the History of Experience. Palgrave Macmillan, Cham, 255–277. https://doi.org/10.1007/978-3-031-21663-3_12.
- Linkon, Sherry Lee & Russo, John (2002): *Steeltown U.S.A. Work and Memory in Youngstown*. University Press of Kansas, Lawrence, Kansas.
- Lueg, Klarissa; Bager, Ann Starbæk & Lundholt, Marianne Wolff (2021): Introduction. What Counter-Narratives are? Dimensions and Levels of a Theory of Middle Range. Teoksessa Klarissa Lueg & Marianne Wolff Lundholt (toim.), *Routledge Handbook of Counter-Narratives*. Routledge, Milton Park, Abingdon-on-Thames, Oxfordshire, 17–29.
- Mäkelä, Mika & Enbom, Leena (2015): Ideaalit ja toteutus. Puu-Kallion saneeraus modernistisena projektina. *Yhdyskuntasuunnittelu 53 (4)*, 28–53.
- Marcus, Jonathan (1995): *The National Front and French Politics. The Resistible Rise of Jean-Marie Le Pen*. Macmillan Publishers, New York.
- Marttila, Jouko (2016): *Hillitty markkinatalous. Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittinen lähentyminen ja hallitusyhteistyö 1980-luvulla*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Melin, Harri & Mamia, Tero (toim.) (2010): *Tapaus Voikkaa. Teollisuusyhteisö murroksessa*. Tampereen yliopiston Porin yksikön julkaisuja 4. Tampereen yliopisto, Porin yksikkö, Pori.
- Melin, Harri (2008): Mitä Voikkaa opetti? *Työpoliittinen Aikakauskirja 4/2008*, 35–43.

- Outinen, Sami (2015): *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkina-reaktioiden ennakointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*. Into, Helsinki.
- Piketty, Thomas (2020/2019): *Capital and Ideology [Capital et idéologie]*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Ramsden, Stefan (2017): *Working-Class Community in the Age of Affluence. Perspectives in Economic and Social History*. Routledge, Lontoo & New York.
- Reynolds, Andrew (2007): Suburbia. Teoksessa Robert E. Weir (toim.), *Class in America. An encyclopedia, volume 1–3*. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 847–849.
- Rentoul, John (2020): Essex Man is 30 Years Old Today, and about to Start a New Life Somewhere Else. *Independent*, 7.10.2020. <https://www.independent.co.uk/voices/essex-man-margaret-thatcher-conservatives-labour-tony-blair-voters-b864291.html> (viitattu 26.4.2023).
- Rinehart, James W. (1971): Affluence and the Embourgeoisement of the Working Class. A Critical Look. *Social Problems* 2 (19), 149–162.
- Roberts, Ken (2020): Dealignment. Class in Britain and Class in British Sociology since 1945. *Societies* 10 (4), verkkoartikkeli. <https://www.mdpi.com/2075-4698/10/4/79/htm> (viitattu 26.4.2023).
- Saari, Juho (2010): Suomalainen konsensus. Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (5), 469–487.
- Skeggs, Beverley (1997): *Formations of Class & Gender. Becoming Respectable*. Sage, Thousand Oaks.
- Skeggs, Beverley (2004): *Class, Self, Culture*. Routledge, Milton Park, Abingdon-on-Thames, Oxfordshire.
- Suomen virallinen tilasto 2018 (2018): *Työllisyys Ja Työttömyys 1959–2018*. Tilastokeskus, Helsinki. <http://www.stat.fi/til/tyti/2018/16/> (viitattu 25.4.2023).
- Tiihonen, Aino (2021): *The Mechanisms of Class-Party Ties among the Finnish Working-Class Voters in the 21st Century*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Tolonen, Tarja (2008): Yhteiskuntaluokka. Menneisyyden dinosauruksen luiden kolinaa? Teoksessa Tarja Tolonen (toim.), *Yhteiskuntaluokka ja sukupolvi*. Vastapaino, Tampere, 8–17.
- Trubek, Anne (toim.) (2018): *Voices from the Rust Belt*. Picador, Lontoo.
- Ushanov, Tommi (2015): *Hätä on tarpeen. Kulttuuripessimismin nousu 1965–2015*. Teos, Helsinki.
- Vihma, Antto (2021): *Nostalgia. Teoria ja käytäntö*. Teos, Helsinki.
- Virtanen, Aarni (2018): *Vennamo. Mies ja hänen puolueensa*. Art House, Helsinki.

- Weir, Robert E. (2007a): Harrington, Michael. Teoksessa Robert E. Weir (toim.), *Class in America. An encyclopedia, volume 1–3*. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 343–344.
- Weir, Robert E. (2007b): Reagan Democrats. Teoksessa Robert E. Weir (toim.), *Class in America. An encyclopedia, volume 1–3*. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 682–684.
- Weir, Robert E. (2007c): American Dream. Teoksessa Robert E. Weir (toim.), *Class in America. An encyclopedia, volume 1–3*. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 23–25.

Oma tupa, oma lupa

Työväen vaurastuminen ja kaupunkisaneeraus 1960- ja 1970-luvuilla Tampereen Amurissa

Saneeraamalla parempaa asumista ja vaurautta

Suomalaiset kaupungit kokivat ennennäkemättömän muodonmuutoksen 1960- ja 1970-luvuilla modernistisen kaupunkisuunnittelun ideoiden lyötyä lopullisesti läpi suunnittelussa, päätöksenteossa ja rakentamisessa. Suomessa valittiin monien muiden maiden tapaan sotien jälkeisen hyvinvoinnin rakentamisen yhdeksi keinoksi kaupunkisuunnittelu. Ponnistelu kohti ajanmukaista asumista ja samalla tarve ratkaista nk. asumiskysymys¹ koskettivat erityisesti työväelle aikanaan rakennettuja ja työväen asuttamia, kaupunkikeskustoissa tai niiden välittömässä läheisyydessä olleita puutaloalueita. Kaupunkirakenteen uudistamista alettiin kutsua saneeraukseksi. Saneeraus saattoi tarkoittaa uudelleen rakentamista tai olemassa olevan rakennetun ympäristön kunnostamista, mutta myös asukkaisiin kohdistuvia toimenpiteitä, kuten esimerkiksi parempien asuntojen tarjoamista toisaalta.²

Artikkelini kohteena on Tampereen Amurin 1800-luvun lopulla rakennetun puutaloalueen saneerauksessa 1960- ja 1970-luvuilla syntynyt ajanmukainen, betonielementeistä teollisen rakennustuotannon menetelmin rakennettu asuinkerrostalojen alue. Amuri oli yksi Suomen laajimmista ja yhtenäisimmistä kaupunkikeskustan kupeeseen syntyneistä, pääosin puusta rakennetuista työväen asuinalueista, joita 1960-luvulta alkaen

toteutettu uudelleenrakentamiseen johtanut saneeraus muutti täydellisesti. Käsittelen Amurin saneerausta osana työväen vaurastumista, asukkaiden muistojen ja niistä rakentuvien merkitysten kautta.

Kaupunkisaneerauksen tarkoitus oli parantaa elinympäristöä vastaamaan inhimillisiä tarpeita³, joihin luettiin esimerkiksi puhdas vesi, hygienia ja lämpö. Asunnon perusvarusteiksi määriteltiin 1970-luvulla vesi, viemäri, keskuslämmitys tai vastaava, kylpemismahdollisuus ja wc. Mikäli joku näistä puuttui, oli asunto puutteellinen varustetasoltaan.⁴ Jo modernin asuntosuunnittelun varhaisvaiheessa 1900-luvun alkupuolella oli rakennettu uskoa arkkitehtuurin parantavaan voimaan. Asunto-oloja kehittämällä katsottiin voitavan parantaa myös ihmisten elämää.⁵ Myös asunnon koon (suhteessa asunnossa asuvien ihmisten määrään) koettiin vaikuttavan asunnon terveellisyyteen, ahtaiden asuntojen puolestaan edesauttavan tautien leviämistä ja mahdollistavan myös huonot elämäntavat.⁶ Ahtaudesta tulikin yksi keskeisimmistä uudenaikaisella asuntosuunnittelulla ratkaistavista kysymyksistä. Epäterveet asunnot, liikenteen tarpeisiin riittämättömät katutilat ja vähäiset tai kokonaan puuttuvat viheralueet muodostivat 1900-luvun alun kaupunkisuunnittelukäsitysten mukaan epäterveen kaupunkirakenteen, jonka terveyttäminen nähtiin kaupungin edun lisäksi myös em. asumisen tarpeiden ja kiinteistönomistajille koituvan hyödyn turvaamisena.⁷

Suomalaisen kaupunkisuunnittelun uranuurtaja, arkkitehti Otto-Iivari Meurman ja kaupunkisuunnittelua koskevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun aktiivisesti osallistunut Väestöliiton toiminnanjohtaja Heikki S. von Hertzen korostivat kannanotoissaan 1950-luvulla oman talon ja oman asunnon merkitystä. Oman asunnon nähtiin edistävän yhteiskuntarauhaa, sillä asunnon omistaminen satoi omistajansa paikoilleen ja rauhoitti ”levotonta elämää”. Oma asunto mahdollisti tasapainoisen kodin luomisen ja toteutti ydinperheen ympärille rakennettua yhteiskuntaihanetta.⁸ Oman kodin, ensi sijassa omistusasunnon hankkiminen merkitsi omaisuuden karttumista ja oli siten osa vaurastumista,

mutta samalla myös elämäntapojen modernisoitumista ja nopeasti tapahtunutta keskiluokkaistumista.

Suomessa puusta rakennetut asuinalueet, useimmiten työväen asuttamat, tarjosivat helpoksi mielletyn kohteen saneeraukselle. Puutalot nähtiin arvoista vapaana ja kehitystä jarruttavana rakenteena ja siten niiden poistaminen oli erityisen perusteltua ajanmukaisen kaupungin luomisessa.⁹ Tämä näkyi Tampereella uudistamistavoitteiden kohdistamisena sotien jälkeisinä vuosikymmeninä Amurin, Tammelan ja myöhemmin Pispalan puusta rakennettuihin kaupunginosiin. Saneeraus eteni Amurin esimerkkitapauksessa vaiheittain 1940-luvun lopussa virinneestä keskustelusta asemakaavoituksen käynnistämiseen 1950-luvun alkupuolella, edelleen 1960-luvun ensimmäisiin rakennushankkeisiin ja lopulta kaupunkirakenteen kokonaisvaltaiseen uudistukseen 1970-luvulla. Saneerauksen suunnittelun myötä alkoi myös amurilaisten puutalojen hidas rappeutumisprosessi, sillä korjaamista ei nähty enää tarpeellisenä eikä tarkoituksenmukaisena. Rappeutuminen vahvisti puutaloille annettua huonon asumisen leimaa, mikä vauhditti osaltaan saneerauksen etenemistä puheesta toteutukseen.¹⁰

Artikkelini pyrkii vastaamaan kysymykseen: miten vaurastuminen tuli näkyväksi saneeratun kaupungin moderneissa kodeissa? Toisen maailmansodan jälkeen yleinen varallisuuden kasvu herätti mielenkiinnon ja pyrkimyksen taloudellisiin ja materiaalsiin parannuksiin, mitä tukivat tulojen ennätysmäinen kasvu, globaalit markkinat sekä tavaroiden määrän lisääntyminen. Myös köyhyyden olemus muuttui, se ei ollut enää sidottua yhteiskuntaluokkaan, vaan oli tilapäisempää ja liittyi tiettyyn elämäntilanteeseen. Sotien jälkeen omaksuttiin käsite elintaso, johon sisältyi taloudellisen kasvun odote. Se nivoutui osaksi hyvinvointia, elintasoa laajempaa kokonaisuutta, joka kattoi elintason lisäksi esimerkiksi ihmisten väliset suhteet ja itsensä toteuttamisen mahdollisuudet.¹¹

Artikkelissa käsitellyn asumisen modernisoitumisen voi nähdä vaurastumisprosessina, jossa asumiseen liittyvä materia (omaisuus) ja fyysinen sekä materiaallinen hyvinvointi lisääntyvät.

Kohteena on kuitenkin myös kodin ilmentämän ja samalla sen tuottaman parempaan asumiseen liittyvän hyvinvoinnin ei-materiaalinen puoli, jota tarkastelen tekemieni haastattelujen kautta. Haastateltavien muistoista rakentuu elämänkertomus, joka pitää sisällään elämäntapahtumien kaaren. Kaareen kuuluvat elämän käännekohdat sekä asumis- ja työurat. Työura muodostui siirtymisestä erilaisiin työtehtäviin omien valintojen, mutta myös sattumien kautta. Asumisura muodostui muutoista paremmin tai vaihtoehtoisesti huonommin omaa elämäntilannetta vastaavaan asuntoon.

Amuri

”Alhainen vuokra vetää puoleensa köyhälistöä ja varakkaampi väki muuttaa muualle”, esitti Tampereen kaupunginhallitus Amurin saneerausta perustelevalle lehtisessä, joka jaettiin jokaiseen amurilaiskotiin vuonna 1956. Alhaisen vuokran oletettiin olevan seurausta puutalojen rappeutumisprosessista, mutta myös siitä, että rakennusjärjestys olisi sallinut silloisen käsityksen mukaan liian tiiviin umpikorttelikaupunginosan syntymisen. Liiallista tiivistymistä kuvattiin jopa slummiutumiseksi.¹² Arkkitehti Otto-Iivari Meurman oli tuonut selkeästi esiin Tampereen Teknillisessä seurassa pitämässään puheessa kaupunki uudistuksen ja kaupunkien ajanmukaistamisen tarpeen perustellen sitä mm. terveellisyydellä ja kiinteistönomistajien rakennuksistaan saamalla hyödyllä.¹³ Myös Tampereen kaupunginhallitus painotti perustelulehtisessään, että saneerauksen lopputuloksena syntyy yksi arvokkaimmista kaupunginosista, jossa asukkaan on hyvä ja viihtyisä elää.¹⁴ Saneeraus kytkettiin siten jo alkuvaiheessaan talousajatteluun. Taloudellisen hyvän lisäksi saneerauksella tavoiteltiin kaupunkilaisten yhdenvertaista mahdollisuutta parempaan kaupunkiin, ajanmukaiseen hyvinvointiin ja vaurauteen. Kiinteistönomistajien taloudellisten etujen turvaaminen yhdistyi kaupunkikehittämisen ja kehitymässä olevan rakennusteollisuuden intresseihin.

Suuri osa saneerausta edeltäneen vanhan Amurin tonteista oli yksityishenkilöiden, perheiden tai perikuntien omistuksessa, mutta osa kuului suurteollisuusyrityksille, kuten Oy Finlayson Forssa Ab:lle. Finlaysonilla oli omistuksia erityisesti Amurin län-siosassa, Buurienmaaksi kutsutulla, 1900-luvun alussa kaavoite-tulla alueella. Buurienmaan korttelit oli rakennettu 1910-luvulla työväen asuinkäyttöön silloisten korkeiden laatustandardien mukaisesti ja yhtiön mukaan finlaysonilaisissa taloissa ”vietet-tiin terveellisempää elämää kuin muissa työväen asunnoissa”.¹⁵ Hyvässä asunnossa asuva työntekijä oli tehtaan kannalta parempi ja tehokkaampi, joten asumisen laatuun oli perusteltua panos-taa. Finlayson jatkoi läpi 1900-luvun alun työväelleen suunnat-tua asuntopoliittista toimintaansa ja esitti lopulta vuonna 1965 asuntosäästöperiaatteella Amurin alueelle, tehtaan tonteille rakennettavan asunto-osakeyhtiön perustamista. Osakeyhtiö oli tarkoitettu henkilökunnalle, erityisesti pitkään tehdasta palvel-leille, ansioituneille finlaysonilaisille. Tehdas osallistui rakennut-tamiseen osoittamalla Finlaysonin sosiaalijohtaja Eero Kivelän ko. asunto-osakeyhtiön rakennustoimikunnan puheenjohtajaksi. Tontit säilyivät tehtaan omistuksessa. Rakennuttajana toimi vuonna 1958 perustettu Tampereen Asuntosäästäjät ry. Tällä kokoonpanolla saatiin toteutettua lopulta kaksi osakeyhtiötä; Sotkankulma ja Sotkantalot ja yhteensä 114 asuntoa finlay-sonilaisille.¹⁶ Nämä asunto-osakeyhtiöt asukkaineen ovat tämän tutkimuksen keskiössä.

Samaan aikaan saneerauksen kanssa uudistettiin ja korjattiin myös puutaloja. Niiden asuintiloja muutettiin esimerkiksi yhdis-telemällä pienempiä hellahuoneita yhdeksi suuremmaksi asun-noksi. Varallisuuden kasvaessa myös puutaloasuntoihin han-kittiin sähköliesiä, televisioita ja säilytyskalusteita. Puutaloasu-miseen liittyvä vaurastuminen oli kuitenkin luonteeltaan väliai-kaista, sillä oli yleisesti tiedossa, että puutalot tullaan purkamaan.

Amurin muutos kuvastaa kaupunkisuunnittelun, modernisoi-tumisen ja hyvinvointi-ideologian välisiä suhteita ja ennen kaik-kea suomalaisen yhteiskunnan kehitystä kohti uudenaikaisuutta, jatkuvan kasvun tavoitteiden mukaisesti.¹⁷ Amuri-tapauksen tut-

Oy Finlayson Forssa Ab:n asuntopoliittinen toiminta jatkui 1960-luvulla Amurin länsireunalla. Vuonna 1965 lainvoiman saanut saneerausasema-kaava yhdisti pienemmistä tonteista suurempia kokonaisuuksia. Uudet kerrostalot (kuvassa mustalla rajauksella) sijoitettiin uusien tonttien keskiosaan. Osa Finlaysonin tehdasalueen ja Amurin korttelit yhdistävistä itä-länsisuuntaisista kaduista muutettiin kevyen liikenteen väyliksi ja alueen läpi, kuvan oikeassa reunassa etelä-pohjoissuunnassa kulkeva puiden reunustama Sotkankatu puistoksi. Kuva: Ilmakuva 1940-luku, Tampereen kaupunki, digitointi Hannele Kuitunen.

kiminen avaa näkymän suomalaisen kaupungin, kaupunkitilan ja siihen liittyvien merkitysten muutokseen ja työväen asemaan tässä muutoksessa.

Aiempi tutkimus

Amurin ja Tammelan kaupunginosien saneerausta koskenut Tampereen yliopiston toteuttama kyselytutkimus kartoitti 1970-luvulla kaupunkiuudistuksen sosiaalisia vaikutuksia.¹⁸ Samaan aikaan arkkitehdit Mikael Sundman ja Vilhelm Helander tutkivat suomalaista kaupunkisaneerausta erityisesti rakennetun ympäristön muutoksen näkökulmasta. Helander ja Sundman päätyivät toteamaan, että elinolojen parantaminen olisi ollut mahdollista myös toisin kuin purkamalla ja uudisrakentamalla.¹⁹ Mika Mäkelän vuonna 2022 valmistunut väitöstutkimus käsittelee Helsingin Kallion työväen kaupunginosan saneerausta modernistisen kaupunkisuunnittelun toteutusprojektina, ihanteiden ja todellisuuden kohtaamisena. Mäkelä ja Leena Enbom päätyivät Kallion saneerauksen sosiaalisia vaikutuksia käsittelevässä artikkelissaan määrittelemään saneerauksen lähinnä eliitin ideologiaksi, johon sisältyi sosiaalisen kontrollin pyrkimys, vaikka prosessia perusteltiin yhteiskuntarauhallalla, kansanterveydellä ja esteettisillä syillä.²⁰ Myös Amurin tapauksessa saneerauksessa oli kyse kontrollista ja järjestämisestä, mutta samalla myös sujuvan ja hyvän asumisen, elintason nousun sekä vehreän kaupunkitilan luomisesta, toisin sanoen modernistisen kaupunkisuunnittelun ihanteiden toteuttamisesta.

Muistitietotutkimuksen menetelmiä on hyödynnetty kaupunkisaneerauksen (*urban renewal*) tutkimuksessa esimerkiksi Yhdysvalloissa.²¹ Myös Mika Wallin tarkasteli vuonna 2018 Tampereen Tammelan kaupunginosan kehittämistä koskevassa tutkimuksessaan asukkaiden muistojen ja kaupunkisuunnittelun liittymäkohtia.²² Brittiläisessä sotien jälkeistä kaupunkiuudistusta koskevassa tutkimuksessa ovat korostuneet asutopolitiikan ja asuinalueiden tervehdyttämisen kysymykset ja erityisesti slum-

miutumisen käsite on saanut paljon huomiota osakseen.²³ Davis Adams osoitti Birminghamin kaupunki uudistusta koskevassa tutkimuksessaan, kuinka jo 1960-luvulla havahduttiin huomaamaan, että saneerauksen kaltaiset uudistusohjelmat tuhoavat ne yhteisöt, joita oli tarkoitus auttaa.²⁴ Kaupunki uudistusta koskevassa tutkimuksessa näkyy tarve tunnistaa ihmisten kulttuuriset, muistoihin ja yhteiseen historiaan kytkeytyvät sidokset, kuten esimerkiksi Roger M. Picton tuo esiin Ottawan Le Bretonin alueen sotien jälkeistä uudistusta koskevassa tutkimuksessaan.²⁵

Oman tutkimukseni kannalta tärkeää asumisen muutoksen (modernisoitumisen) tutkimusta ovat tehneet mm. Kirsi Saarikangas ja Johanna Hankonen. Saarikangas tarkastelee asunnon muodonmuutosta koskevassa tutkimuksessaan yksityiskohtaisesti säädynmukaisen asunnon muuttumista tasa-arvoiseksi 1900-luvun alkupuolen Suomessa. Hän kuvaa kuinka tässä prosessissa erot asuntojen laadussa ja varustelussa alkoivat vähentyä eri yhteiskuntaluokkien välillä.²⁶ Saarikangas on tutkinut myös tilan ja asukkaan välistä suhdetta helsinkiläisten tuottaman muisteluaineiston pohjalta.²⁷ Johanna Hankosen perusteellinen selvitys hyvinvointiyhteiskunnan ja tehokkuuden ideologian kytköksistä 1960- ja 1970-lukujen Suomessa käsitteli rakentamisen, kaavoituksen ja asuntosuunnittelun modernisoitumista ja erityisesti suunnittelujärjestelmän syntyä.²⁸ Saarikankaan ohella Anna-Maria Åström käytti helsinkiläisten modernisoituvaa arkea koskevassa tutkimuksessaan muisteluaineistoa.²⁹

Kansatieteilijä Eero Sappisen vuonna 2000 julkaistu raumalaista työväen arjen muutosta koskeva tutkimus avaa näkökulman työväestön asumisen modernisoitumiseen 1960-luvulla.³⁰ Pirjo Sanaksenahon pientaloasumisen sotien jälkeisen ja erityisesti 1960- ja 1970-lukujen modernisoitumisen kuvaus tarjoaa lähtökohtia myös kerrostaloasumisen tarkasteluun.³¹ Minna Sarantola-Weiss osoittaa kuinka kulutuskulttuuri tuli perheiden arkeen 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa.³² Maria Vanha-Similän tutkimus finlaysonilaisten perhe-elämästä 1950–1970-luvulla käsittelee arkea muistitietotutkimuksen menetelmin. Sappinen ja Vanha-Similä toteavat yhteiskuntaluokkaan nojautuvan tutki-

muksen olevan kiistanalaisen käsitteen äärellä. Arjen tutkimuksen kannalta oleellista olisi heidän mukaansa se, miten ihmiset näkevät oman asemansa suhteessa muihin.³³ Omassa tutkimuksessani työväki on ensisijaisesti tehtaalla työskennelleitä ja itsensä finlaysonilaisiksi identifioineita amurilaisia. Yhteiskuntaluokka ei noussut haastatteluissa esiin erityisen merkittävänä tekijänä.

Kaupunkitilaa koskeva tutkimus on lisääntynyt monilla eri tieteenaloilla. Myös omassa tutkimuksessani lähtökohtana on, että asumisella on tilallinen ulottuvuus, merkityksessä, joka on peräisin ranskalaisen sosiologi Henri Lefebvrén teoriasta. Tilaa Lefebvrén tavalla ovat käsitelleet esimerkiksi Antti Wallin tilan sosiaalista tuottamista eläkeläisyydessä koskeneessa tutkimuksessaan sekä Juulia Kauste pariisilaisten ja newyorkilaisten identiteettiä, etnisyyttä ja kansalaisuutta koskevassa artikkelissaan.³⁴

Oma tutkimukseni sijoittuu edellä kuvatuille muistitietohistoriallisen kaupunkitutkimuksen, työväen asumisen ja modernisointumista koskevan tutkimuksen kentille. Arjen tarkastelu yhdistyy työssäni modernistisen kaupunkisuunnittelun ja modernisuuden käsitteisiin. Saneeraus hyvinvoinnin, vaurastumisen ja paremman asumisen tuottajana on jäänyt sivuun tätä kaupunki uudistusta koskevan tutkimuksen, ja erityisesti julkisen keskustelun keskittyttyä enemmän vanhan kaupunkirakenteen, rakennusperinnön ja sosiaalisen yhteisön tuhoutumisen problematiikkaan.

Muistitieto, muistettu muutos ja asumisura

Tarkastelen kohdettani muistitietotutkimuksen keinoin, muistitietohistoriallisiin lähtökohtiin perustuen. Tutkijan tehtävänä on tällaisessa tutkimuksessa menneisyyden esittäminen ja tulkintojen tekeminen siitä.³⁵ Muistitietotutkimukselle tyypilliseen tapaan selitän, kuvaan ja tulkitsen haastateltavien asumisen muutokseen liittyviä muistoja vaurastumisen näkökulmasta. Taina Ukkosen mukaan muistitietotutkimuksen tavoitteena on erityisesti yhteisön tai yksilön oman historian tuottaminen ja samalla uusien näkökulmien avaaminen historiatutkimukseen.³⁶ Vaikka

suomalaista työvään asumisen muutosta on tutkittu aiemmin, on vähemmälle huomiolle jäänyt se, miten asukkaat ovat kokemukseen ja menneisyyttään tulkinneet.³⁷

Mielenkiintoista muistitietohistoriassa on menneisyyden ja nykyisyyden samanaikainen läsnäolo. Kumpakaan ei voi ymmärtää ilman toista. Muistelijat rakentavat yhteyden menneen ja nykyisen välille, tai toisaalta, näkevät menneen ajallisena jatkumona.³⁸ Menneen ja nykyisyyden pohjalle rakentuu myös käyttämäni käsite elämänkertomus. Asumis- ja työurat sekä arkipäivän toiminnot uusissa amurilaiskodeissa olivat hyvin tavanomaisia, arkisia. Niiden historiallinen tai yksilöllinen ja inhimillinen merkitys avautui vasta muistoja analysoimalla. Tässä prosessissa tapahtui menneisyyden merkityksellistyminen, kuten Pirjo Korkiakangas esittää muistitietotutkimuksen etenemisestä.³⁹

Tutkimusaineistoni koostuu neljästä haastattelusta, jotka tein vuonna 2018. Haastattelut valikoituivat tähän artikkeliin laajemmasta noin 30 haastattelun joukosta haastateltavien Finlaysonkytkösten perusteella ja siksi, että haastateltavien muistoissa painottui asuminen uudistetussa 1960-luvun Amurissa. Neljästä haastateltavasta kolmen perheen elämä liittyi suoraan Oy Finlayson Forssa Ab:hen, joko oman tai puolison työpaikan kautta. Finlaysonilla työskennelleet kuuluivat työväkeen. Kolme haastateltavista asuu edelleen Amurissa.

Haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja ja kaksi niistä toteutettiin haastateltavien kotona Amurissa. Haastattelutilanteet olivat vuorovaikutteisia, joten ne voidaan määrittellä luonteeltaan kokemuskerronnalliseksi. Paikalla oli kuulija, eli tässä tapauksessa haastattelija, joka osallistui muistelutoimintaan.⁴⁰ Amurilaisten muistot pitivät sisällään kokemuksia, kuvauksia ja selittäviä jaksoja, kuten Taina Ukkonen määrittelee haastatteluaineistojen rakenteen.⁴¹ Haastateltavat kertoivat kokemuksistaan (*miltä uuteen asuntoon muutto tuntui*), kuvasivat asiantiloja (*miten asuntorahoitus järjestyi*) tai pyrkivät selittämään tapahtumia (*miten naimisiinmeno vaikutti asunnon saantiin*). Elämänkertomuksiin pohjautuvan tutkimukseni kannalta keskeistä on, että kokemuskerronnasta nousi esiin erityisiä koke-

muksia, joita voi pitää käännteentekevinä, käännekohtina haastateltavien elämässä. Tällaisia käännekohtat eroavat Wilhelm Diltheyn mukaan nk. kokemusvirrasta, joka on passiivisempaa tapahtuminen vastaanottamista.⁴² Rakensin näiden erityisten kokemusten avulla kuvan merkityksellisestä elämästä ja vaurastumisprosessista amurilaisessa arjessa.

Haastattelut litteroitiin ja koodattiin lähiluvun ja sisällönanalyysin menetelmiä käyttäen. Koodatuista teksteistä muodostettiin abstrahoimalla käsitteitä, joista puolestaan muodostui edelleen abstrahoimalla yläkäsitteitä. Prosessi johti lopulta tunnistamaan tärkeitä, aineistoja läpileikkaavia teemoja. Näistä mainittakoon hyvä ja laadukas asuminen sekä yhteinen (sosiaalinen konteksti) vihreä (luonto) kaupunki.

Asumisen uudistuminen ja muutos oli samalla asukkaiden liikkumista nk. asumisuralla ja keskeistä elämäntilanteiden sisältöä. Asumisuralla tarkoitetaan tässä siirtymistä asunnosta toiseen elämäntilanteiden ja -tapahtumien myötä. Asumisura voidaan kuvata kehittyvänä muutoksena kohtia paremmin kulloista elämäntilannetta vastaavaa asumista. Se saattoi olla myös muutosta huonompaan suuntaan, yleensä pakon edessä tapahtuvaa muuttamista. Huonoa kehitystä ovat kuvanneet esimerkiksi Mäkelä ja Enbom nk. pohjimmaisiksi asuntomarkkinoiksi, joissa asukkaan valinnanmahdollisuus oman asumisensa suhteen kapeni olemattomaksi.⁴³ Myös Amurin saneerauksessa vaurastuminen ja kurjistuminen prosessit etenivät rinnakkain aina siihen saakka, kunnes kaikki puutalot oli purettu. Eräs haastateltava kuvaa etenemistään asumisurallaan seuraavasti:

Kuudessa asunnossa asunut täällä Amurissa. Mun isäni ajoi sitä Pääsiä (Finlaysonin pikkujuna). Me asuttiin ensin Liskon talossa Sotkankadun alapuolella. Asuttiin osakeittiössä; 4 kamaria ja kaksi hellaa. Aamulla listat jäässä, kun heräsi. (Isä) sai tehtaalta asunnon, sanottiin Titaniciksi. Tottakai se oli parempi. Sieltä muutettiin, kun se purettiin ja ruvettiin tekeen tota kerrostaloa. Muutettiin Puuvillatehtaankatu 44:ään, Finlaysonin asunto edelleen. Sitten kun kerrostalo valmistui, mentiin siihen. Sitten kun menin naimisiin, muutettiin Kirvesmiesten taloon. Naimisiin

menin... mitähän siitä olis... 1960-luvulla. Asuttiin 17 vuotta Kiinanmuurissa ja sitten takaisin siihen mistä lähdin. Näsijärvenkatu 35:een. Kilometreissä 4 km ja 17 vuotta lenkkiä. (H3)

Muistitietotutkimuksessa on tärkeää reflektoida tutkimuksen eteisyyttä. Vaikka omassa tutkimuksessani kyse oli haastattelutilanteesta, jossa tarkoitus oli muistella erityisesti asumisen muutosta, oli haastateltavilla mahdollisuus kertoa asioista, joista nimenomaan halusivat kertoa. Tutkijan rooliksi muodostui keskustelun eteenpäin vieminen ja ohjaaminen takaisin pääteemaan, asumiseen. Omaan asemaani tutkijana vaikutti se, että asuin haastattelujen tekoaikaan Amurissa ja olin siten haastattelutilanteissa kahdessa roolissa: tutkijana ja eräänlaisena nykytilan kokemusasiantuntijana.

Tähän artikkeliin laajemmasta haastatteluaineistoista irrotettu neljän haastattelun otos rajasi ulos suuren osan Amurin ja sen muutoksen monimuotoisuutta. Toisaalta tausta-aineistona toimiva laajempi haastatteluaineisto ja siitä tekemäni analyysit heijastuivat myös tähän artikkeliin ja sen johtopäätöksiin. Kohteen ja haastateltavien rajaus mahdollisti tutkimuksen syventämisen ja tarkentamisen. Tämän rajattuna pitämäni otoksen perusteella avautui näkymä inhimillisen elämän, asumisen ja kodin sellaisille herkille tasoille ja merkitysten maailmaan, joita on vaikea tavoittaa ja sanallistaa. Nämä tasot välittyvät monimuotoisella tavalla haastattelujen riveiltä ja rivien välistä, kuten erään haastateltavan muistosta on luettavissa. Kuvaus muutosta takaisin Amuriin muuttui lopulta kotiinpaluun tunnelman kuvaukseksi:

Se oli niin kuin kotia ois tullut. Muistan kun otettiin viskiä parvekkeella ja Tarjanne soitti tuolla niin aattelin, että jaha, se on tämmöstä täällä. (H3)

Elämäkertomukset

Tutkimukseni neljä haastateltavaa voidaan sijoittaa kahteen sukupolviryhmään J.P. Roosin esittämän mallin mukaisesti. Heistä osa

kuului jälleenrakennuskauden aikuisiin, jotka olivat kokeneet niukkuuden asumisessa ja osa muutoksen sukupolveen, jolla ei ollut kokemusta tällaisesta niukkuudesta.⁴⁴ Oletin, että tällä olisi yhteys vaurastumista koskeviin ja siihen välillisestikin liittyviin muistoihin ja samalla myös erityistä painoarvoa. Tästä tutkimusaineistosta en sellaista suoraa yhteyttä kuitenkaan tunnistanut.

Haastateltava 1 syntyi Satakunnassa ja päätyi useiden muutosten jälkeen asumaan Tampereelle, keskusta-alueelle puutaloon. Hän alkoi naimisiin mentyään rakentaa puolisonsa kanssa omakotitaloa Tampereen esikaupunkialueelle. Projekti jäi kuitenkin kesken ja pariskunta päätyi muuttamaan uuteen kerrostaloon Amuriin. Yhtenä painavana syynä muuttoon oli haastateltavan halu asua kaupungissa, keskustassa tai vähintään keskustan läheisyydessä. Omien sanojensa mukaan ”kaupungin valot houkuttelivat”. Haastateltava kertoi, kuinka oli kokenut turvattomuutta ollessaan yksin esikaupungissa ja se oli vauhdittanut muuttopäätöstä. Koska haastateltava työskenteli Finlaysonilla, avautui perheelle mahdollisuus hankkia asunto uudesta Amuriin rakennettavasta taloyhtiöstä. Muutto Amuriin tapahtui väliaikaisesta huoneen ja keittiön asunnosta kaupungin keskustasta.

Muutto merkitsi haastateltavalle mahdollisuutta valita uuteen asuntoon varusteita, värejä ja materiaaleja, sisustaa ja tehdä asunto omannäköiseksi. Muutto tarjosi tilavan ja toimivan kodin haastateltavan yhden lapsen perheelle ja mahdollisuuden solmia sosiaalisia suhteita taloyhtiössä ja naapurustossa. Asunnossa ei ollut erillisiä makuuhuoneita lapselle ja vanhemmille, mutta huoneiden järjestelyistä päästiin sopimukseen. Makuuhuone oli vanhemmille vain nukkumatila ja muuten huone oli lapsen käytössä, vaikkapa kavereiden tapaamiseen. Haastateltavan arkeen kuului aktiivinen osallistuminen taloyhtiön yhteisiin toimintoihin ja arki levittäytyi siten asunnon ulkopuolelle, yhtiön yhteisiin tiloihin ulkona ja sisällä ja edelleen lähiympäristön puistoihin ja kävelyteille.

Haastateltava 2 muutti nuorena Tampereelle työn vuoksi. Muu perhe, johon kuului haastateltavan tytär, äiti ja kolme sisarusta, tuli myöhemmin perässä. Monihenkinen perhe asui kahden huo-

neen ja keittiön asunnossa Tampereen keskustassa. Ahtaus helpotti hiukan, kun perhe muutti tilavampaan asuntoon keskusta-alueella. Varsinainen uusi elämänvaihe avautui, kun haastateltava tapasi tulevan puolisonsa. Pariskunta ei kuitenkaan muuttanut heti yhteen vaan he asuivat erillään siihen saakka, kunnes olivat haastateltavan sanoin ”varmoja yhteisestä tulevaisuudesta”. Uuden yhteisen asunnon ostaminen tuli mahdolliseksi miehen työpaikan, Finlaysonin kautta ja muutto vastavalmistuneeseen kahden huoneen ja keittiön käsittävään asuntoon, haastateltavan mukaan ”tasoltaan hiukan parempaan taloon” tapahtui 1960-luvun puolivälin tienoilla. Asuntoon hankittiin kodin tarvikkeita ja huonekaluja sitä mukaa kun varallisuus salli. Sosiaalisesti aktiivinen pariskunta loi verkostoja ja toimi aktiivisesti taloyhtiössä. Kodin piiri laajeni nopeasti alueen ulkopuolelle ja ulkomaille saakka.

Haastateltava 3 on alkuperäisiä amurilaisia ja asui lapsuutensa Finlaysonin tarjoamissa asunnoissa, ensin osakeyhtiötalossa ja sitten paremmin varustelluissa puutaloissa. Amurista asumisura jatkui Kalevaan kerrostaloon ja lopulta takaisin Amuriin. Matkaa kertyi haastateltavan mukaan ”4 kilometriä ja 17 vuotta”. Aikanaan Kalevasta hankittu uusi asunto sisävessoineen ja suihkuineen oli tuntunut mukavalta, mutta puu-Amurin aikana ”mukavaa oli ollut käydä myös saunassa”.⁴⁵ Amuriin muutto oli haastateltavan mukaan muutto ”takaisin kotiin”. Tämän elämäntekemisen voikin nähdä edellä kuvatuista henkilöistä poiketen kiertona, joka alkoi lapsuuden kodista Amurista ja päättyi kotiinpaluuseen takaisin Amuriin.

Haastateltava 4 muutti vanhempiensa eron jälkeen yhdessä sisartensa ja äitinsä kanssa pääkaupunkiseudulta Amuriin, tuolloin melko uuteen kerrostaloon. Äidin vanhemmat asuivat maaseudulla Tampereen lähellä. Perheellä ei ollut yhteyttä Finlaysonin tehtaaseen vaan asunto hankittiin ostamalla vapailta markkinoilta. Naapurustossa asuneiden kavereiden vanhemmista monet olivat Finlaysonilla töissä ja sosiaaliset piirit jakautuivat haastateltavan mukaan ”finlaysonilaisiin” ja ”muihin”. Nuoren äidin muuttaminen yksinhuoltajana omaan isoon, kolmen makuu-

huoneen, olohuoneen ja keittiön käsittävään asuntoon sekä äidin maanviljelijävanhempien aika ajoin pihalla vierailut edustava henkilöauto olivat haastateltavan mielestä merkkejä, joiden arveli erottaneen hänen perheensä muista saman talon perheistä.

Kyl mä muistan, että meidän talossa finlaysonilaisuus ja Finlayson oli tosi voimakkaasti läsnä. Kavereitten vanhemmat oli Finlaysonilla töissä. No siinä oli ehkä vähän sellaista työväen kulttuuria. (H4)

Uusi asunto tarjosi oman tilan ja yksityisyyttä perheen yhteisten tilojen lisäksi. Nuoren amurilaisen arki sijoittui muistoissa erityisesti asunnon ulkopuolelle, pihalle ja yhdessäoloon kavereiden kanssa. Amurissa vietetyt vuodet päättyivät muuttoon äidin kanssa esikaupunkialueelle rivitaloon ja lopulta kotoa lähtöön ensin armeijaan ja sitten opiskelemaan. Haastateltava palaa kuitenkin yhä edelleen säännöllisesti ystäviensä kanssa kävelyretkille Amuriin. Paluulla Amuriin on hänelle erityinen merkitys.

Kiva kun käydään lenkillä, muistellaan, koulun vierestä. Se on tehty monta vuotta. Se on terapiaa. Asia, joka ankkuroi tätä maailmaa paikoilleen. (H4)

Haastateltavien muistoissa korostuivat perheen perustamisen ja toisaalta perheen hajoamisen, kuten vaikkapa lapsen pois muuttamisen tai puolison kuoleman kulminaatiopisteet.⁴⁶ Samalla tavoin haastateltavien muistoissa korostuivat yksityiselämä, koti ja perhe, minkä esimerkiksi kansatieteilijä Antti Kasvion 1970-luvun työväkeä koskeva tutkimus on tuonut selvästi esiin.⁴⁷ Työpaikka Finlaysonilla, taloudellisten resurssien parantuminen ja parisuhde muodostivat perustan etenemiselle myös asumisuralla. Sotien jälkeinen yhteiskunnallinen muutos, modernisaatio, 1960- ja 1970-lukujen kaupunkiudistus ja sen toteuttaminen saneeraamalla sekä esimerkiksi ohjelmallinen asuntosäästäminen vaikuttivat haastateltavien elämässä valinnan mahdollisuuksiin ja etenemiseen kohti parempaa asumista. Asunnon hankkimisesta tuli yhteisprojekti pankkien, valtion,

työnantajan ja rakennuttajan kanssa. Ratkaisevassa asemassa oli siviilisääty, kuten haastateltava kuvaa:

1968 puolella piti saada kynnyksrahat, pussinpohjat tyhjennettiin. Siihen aikaan järjestyi ilman pankkilainoja. 1969 puolella sitten jouduttiin turvautumaan pankkiin tietenkin. Siinä vaiheessa, kun ei oltu naimisissa niin ei ollut oikeutta anoa aravalainaa. Piti Finlaysonilta saada tukilainaa. Ei saatu. Kun menttiin naimisiin, taikka vihittiin, naimisissa muka oli oltu mutta eri osoitteissa, siten anottiin aravaa ja saatiin se. (H2)

Haastatteluissa nousivat esiin ympäristön ja naapuruston merkitys, yhteisön toiminnot ja sosiaaliset suhteet. Aikuisuuteen liittyvät muistot käsittelivät usein omaa kotia, perhettä sekä taloyhtiötä ja pihapiiriä. Kodin ja ansiotyön suhde kietoutui asumista koskeviin muistoihin. Lapsuus- ja nuoruusmuistoissa erityisen painoarvon saivat leikit lähiympäristössä ja ulkona oleminen kavereiden kanssa. Ympäristöstä tulikin erityisen merkityksellistä juuri toiminnan kautta kuten haastateltava 4 kuvaa:

Talojen ympärillä ja radan toisella puolella ja Särkänniemessä kiipeiltiin puissa. Huvipuisto oli ensin vain niemi, joka oli aidattu. Mutta siellä leikittiin aika paljon. Hienoja kallioita ja puita. Tehittiin nuotioita. Monesti siitä lähdettiin, pulkat oli mukana. Siellä oli hyviä mäkiä. (H4)

Parantuneen asumisen laadun ja vaurastumisen mahdollistaman aineellisen hyvän rinnalla muistoja nousi esiin yhdessä tekemisestä ja amurilaisista persoonista. Saneerausta edeltäneelle Amurille oli ollut leimallista suvaitsevaisuus, itseironia ja sosiaalinen lämpö, mikä välittyi haastateltavien muistoista edelleen. Paluun takaisin Amuriin tehneen haastateltavan eräästä alueen asukasta koskevasta tarinasta se välittyi lempeästi: ”Hymy Late oli vähän semmoinen... Siltä puuttui se ruuvi mikä meillä on löysällä.”⁴⁸ Uudet taloyhtiöt tarjosivat näyttäytymisen ja vuoro-vaikutuksen tiloja, vanhaan tapaan myös persoonallisuuksien esiin nousua, mutta myös uudenlaista valinnanvapautta. Koska asunnoissa oli pääosin kaikki asumiseen tarvittava, ei naapurei-

den kohtaaminen ollut enää samalla tavoin pakollista kuin oli ollut puusta rakennetun Amurin huusseissa, saunoissa tai pesutuvissa. Vaikka purkaminen ja uuden rakentaminen tapahtui nopeasti, ei yhteisön tai arjen toimien näkökulmasta siirtyminen perinteisestä moderniin tapahtunut äkillisesti. Esimerkiksi taloyhtiöiden yhteiset tilat, kuten saunat ja pesutuvat olivat alkuun ahkerassa käytössä myös uusissa kerrostaloissa. Niiden käyttö väheni vasta kun asuntokohtaiset saunat ja pyykinpesukoneet yleistyivät kodeissa.

Uuden oman asunnon hankkiminen tarjosi mahdollisuuden siirtyä omistavaan sosiaaliseen ryhmään. Oma koti rakennettiin kuitenkin toisin, asukkaiden välisten suhteiden ja vuorovaikutuksen kautta, kotiutumalla. Eräs haastateltava kuvasi kotiutumista eräänlaisen kiintymyssuhteen luomiseksi:

... Se on se mihin on kiintynyt, kun on se oma kivijalka saatu. Aika mukavasti kotiuduttiin. Otti heti omaksi, että tässä ollaan. Johtui varmaan, siitä, että hankittiin yhteinen koti. (H2)

Ei haluttu toiseen kaupunginosaan, kun tänne oli kotiuduttu. Mihinkäs sitä kottoonsa lähtee? (H2)

Uudet asunnot, paremmat kodit ja asuttu kaupunkitila

Asuttu kaupunkitila ja asunnon tila syntyvät suunnitelmien mukaan rakennetuista fyysisistä puitteista, rakennuksista ja rakenteista, mutta myös toiminnoista ja sosiaalisista suhteista.⁴⁹ Asunnon tilat tarjoavat mahdollisuuksia erilaisille käyttötavoille, ohjaavat tai rajoittavat niitä. Toisaalta asukkaat toimiltaan muokkaavat tiloja ja niistä tulee siten merkityksiin sidottuja ja niillä täytettyjä, elettyjä.⁵⁰ Asumisen ja sen laadun muutosta ei voi tarkastella ainoastaan asuntojen muutoksen kautta vaan huomio tulee kiinnittää myös muutoksen kokemiseen ja siihen, miten asumiseen liittyvät valinnat ja käytännöt tuottivat käsitystä paremmasta laadusta.

Finlaysonin omistamille tonteille kohti Finlaysonin tehdasaluetta laskevan Kalliokadun varteen suunnitellun As Oy Sotkankulman rakentaminen alkoi vuonna 1966. Samaan aikaan suunniteltiin viereiselle tontille As Oy Sotkantaloja. Hankkeet olivat yhteistyöprojekteja Oy Finlayson Forssan Ab:n, Asuntosäästäjät ry:n sekä Pohjoismaiden Yhdyspankin kanssa. Lopputuloksena oli ajalleen tyypillistä, pelkistettyä arkkitehtuuria ja kaupunkikuvan täydellinen muutos. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja ei tiedossa.

Henri Lefebvrén mukaan tilalla on kolme ulottuvuutta. Havaittu tila rakentuu tilallisista käytännöistä, jotka kuvaavat yhteiskunnan materiaalisia suhteita ja ovat empiirisesti havaittavissa. Tulkittu tila, tilan representaatio on käsitteellistys tilasta. Esimerkiksi asemakaavakartta, asuntopuunnittelu, asuntomainokset tai ympäristöä käsittelevät valokuvadokumentaatiot esittävät sosiaalisen todellisuuden ja pitävät yllä yhteiskunnan rakenteita. Eletyt, representaation tilat viittaavat tiloille annettuihin symbolisiin merkityksiin. Tätä ulottuvuutta eletään suoraan mielikuvien, tunteiden ja sosiaalisen kanssakäymisen yhteydessä.⁵¹

Amurilaisessa modernissa kerrostalokodissa funktionalistisen ajattelun mukainen asuintila (keittiö, makuuhuone ja olohuone sekä pesutilat ja eteinen) oli tiukasti normitettu eikä tilojen käytössä ollut juurikaan jouston varaa. Huoneistojen pohjakaava ohjasi toimintojen eriyttämiseen, puolijulkisen ja yksityisen tilan erottamiseen sekä hygieenisyyden toteuttamiseen. Arjen käytännöt pystyivät vain hieman venyttämään tätä tiloille asetettua normia, kuten oli nähtävissä esimerkiksi joidenkin perheiden nukumisjärjestelyissä. Funktionaalinen moderni asunto oli tehokas arjen rutiinien tuottaja. Saneerauksen yhdenmukaistama kaupunkirakenne kodin jatkeena tuki arkisten toimien samankaltaisuutta ja jatkuvuutta. Saneeraussuunnitelmat, ajanmukaisen asumisen mainostaminen, siitä kirjoittaminen ja ennen kaikkea oman asunnon ja omistamisen tukeminen yhteiskunnallisoin keinoin loivat käsityksen saneeraamalla tuotetun kaupunkitilan ja asuntojen ajanmukaisuudesta ja modernisuudesta, kuten Lefebvré esittää tilan representaation. Asuntojen koettu laatu, kuten esimerkiksi tilavuus ja toimivuus, olivat hyvän asumisen symboliikkaa, merkityksiä, joita liitettiin etenemiseen asumisuralla ja vaurastumiseen. Omaksi hankittu asunto oli vahvasti symbolinen tila. Tätä kolmatta representaation tilaa tuotettiin erityisesti asunnon puolijulkisissa tiloissa, kuten olohuoneissa ja taloyhtiön yhteisissä tiloissa. Myös taloyhtiötä voi kuvata vuorovaiikutteiseksi, sosiaalisesti tuotetuksi tilaksi.

Siirtyminen työvään asuntojen yhteiskeittiöasunnoista, hella-huoneista tai huoneen ja keittiön puutaloasunnoista 1960-luvulta alkaen rakennettujen betonielementtikerrostalojen kaksioihin tai kolmioihin oli siirtyminen perinteisestä ja säädynmukaisesta asumisesta tasa-arvoiseen ja moderniin.⁵² Asunnot suurenivat, olivat paremmin varusteltuja ja toimivampia, täyttivät ajanmukaisen ja modernin elämän tarpeet ja tuottivat samalla kuvaa modernisuudesta. Rationaalinen, tietoon perustuva suunnittelu sai 1960-luvulta alkaen yhä merkittävämmän roolin asumisessa ja ulottui lopulta arjen käytännöistä asuntojen varusteisiin ja jopa pihan järjestelyihin saakka.⁵³

Hyvän asumisen edistämiseen luotu Arava-järjestelmä tarjosi vuodesta 1949 lähtien halpakorkoisia lainoja asuntojen tuotantoon. Arava-normien kautta varmistettiin myös asuntojen tietty laatutaso. Rakennushankkeissa tuli lainan saamiseksi varmistaa kohteen oikeanlainen sijainti, asuntojen pohjaratkaisut, varusteet, tekniset ratkaisut ja ennen kaikkea asuntojen koko. Lisäksi arvioitiin sosiaalista tarkoituksenmukaisuutta sekä hankinta- ja asumiskustannuksia. Kriteerit edistivät yhdenvertaisuutta ja takasivat myös asuntojen riittävän koon. Myös tässä tutkimuksessa kohteena olevien Asuntosäästäjien rakennushankkeisiin käytettiin Arava-lainoitusta.

Suomalaisen asumisen yhtenä vaikeimmista ongelmista oli pidetty ahtautta, joka syntyi epäsuhteesta tilan, asukasmäärän ja arjen toimintojen välillä. Muutto uuteen Amuriin merkitsikin monille muuttoa tilavampaan asuntoon, mitä eräs haastateltava kuvaa uuteen kerrostalokaksioon muuton yhteydessä seuraavasti:

Siellä (vanhassa asunnossa) meillä ei ollut kuin yksiö ja siinä meillä oli keittokomero ja alkoovi. Tänne tultiin niin poika sitten kun täällä oli tänkin verran huoneita niin poika huusi: Hei missä te ootte?! Kaikui kun ei ollut huonekaluja. (H1)

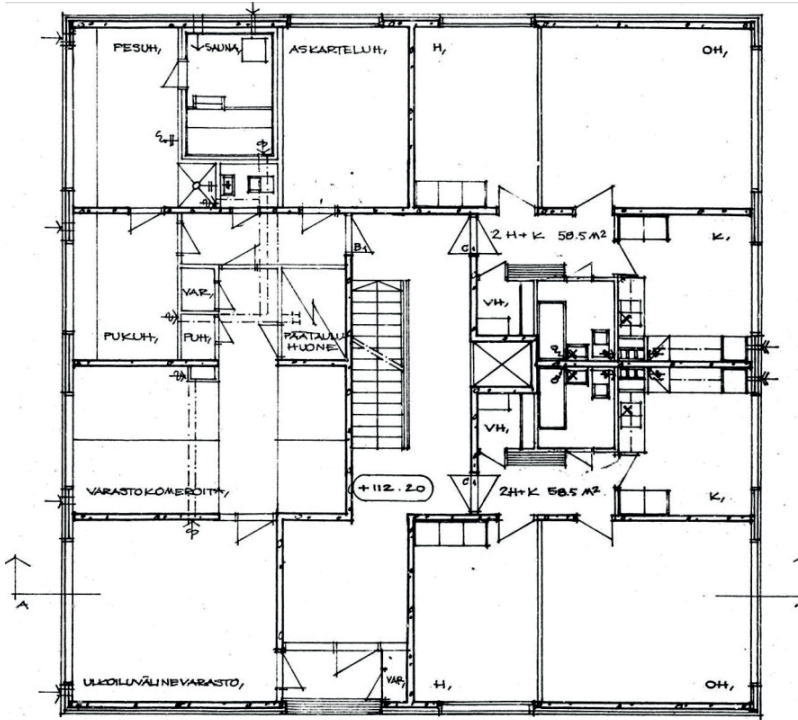
Asunnon tilavuus oli haastattelujen perusteella ensisijaisesti koettua laatua. Asumisen laadun kokemuksen suhteellisuus oli noussut esiin Tampereen yliopiston Amurin saneerausta koskeneessa aikalaistutkimuksessa. 1970-luvun amurilaiset arvioi-

vat omaa asumisen tasoaan ensisijaisesti suhteessa vastaavassa asemassa olevien amurilaisten asumiseen.⁵⁴ Laatuun vaikutti myös eräänlainen tyytymisen ja vaatimattomuuden kulttuuri, mikä ilmenee myös omien haastateltavieni muistoissa.⁵⁵ Hyvä koti oli haastateltavien mukaan toimiva ja tilat tehokkaasti käytettyjä. Haastatteluissa mainittiin erityisesti hyvä eteinen, tilava keittiö, hukkatilan minimointi, oma kylpyamme tai vaihtoehtoisesti ammetta kätevämpi suihku asumisen laatutekijöinä.⁵⁶ Edellä kuvatut asunnon ominaispiireet olivat juuri sitä asumisen modernia ajanmukaisuutta, jota saneerausprosessilla tavoiteltiin.

Finlaysonin uusien kerrostalojen kaksioissa ja kolmioissa huoneet olivat muodoiltaan selkeitä ja helppoja kalustaa. Makuuhuone tarjosi paikan lepoon, olohuone yhteiseen oleskeluun. Keittiö oli tarkoitettu ruokahuoltoon mutta se oli näissä asunnoissa riittävän suuri myös ruokailuun. Joihinkin keittiöihin mahtui myös varavuode. Tapanä oli sijoittaa toinen ruokailutila olohuoneen puolelle. Kodin olohuone toimi arkisen oleskelun ohella näyttäytymisen ja esittämisen paikkana, vieraiden kestitsemisen ja juhlien vieton tilana, kuten erityisesti haastateltavien 1 ja 2 muistoista käy ilmi. Olohuone oli myös vaurauden esittämisen paikka. Tapaamiset kahvien merkeissä mahdollistivat vuorovaihtuksen, johon kuului myös oman elämän, elämäntavan, aseman ja tehtyjen ratkaisujen esittäminen ja vertailu. Aukkaiden moderni identiteetti rakentui näiden kohtaamisten ja vuorovaihtuksen kautta.

Ajatus funktionaalisesta, ydinperheen tarpeita vastaavasta kodista toteutui monesti vain osittain, sillä vanhemmat saattoivat esimerkiksi jakaa makuuhuoneen perheen teinin kanssa, kuten erään haastateltavan perheessä tehtiin:

Sanottiin että kun tulet armeijasta me muutetaan nukkumaan olohuoneeseen. Poika sanoi, että ei hän kauaa enää sitten ole kotona, että nukutaan vaan tässä samassa huoneessa. Eikä mennyt kauan, kun muutti pois. Kyllä se oli hirmuisen näköinen tuo makuuhuone, se oli hänen huoneensa, me pidettiin. Käytiin vaan nukkumassa siellä. Se oli täynnä julisteita. Se oli äitienpäivä, kun

As. Oy Sotkankulman asuinkerrostalon pohjapiirros, maantasokerros. Tässä kerroksessa on kahden kaksion lisäksi taloyhtiön yhteisiä tiloja. Kaksiot käsittävät funktionalistisen asuntoajattelun mukaisesti makuuhuoneen, keittiön, olohuoneen ja pesutilat. Maantasokerroksen yläpuolen kerrosten asunnoissa on parveke. Kuva: Rakennuslupapiirustus, RAVA.

se lähti tyttöystävän kanssa. Ostivat asunnon. Saman yönä me vedettiin kaikki julisteet pois ja tapetoitiin se. (H1)

Toisen haastateltavan kaksion keittiö toimi myös makuuhuoneena:

Tytär nukkui keittiössä, kun tuli teini-ikään. Ei nukkunut olohuoneessa yhtään. Ei ollut ahdasta, kun meitä oli vain 3 ihmistä. (H2)

Tilojen käytön, kuten myös tilojen aistimisen kannalta on merkityksellistä miten huoneet avautuvat toisiin tiloihin ja miten kulku niiden välillä tapahtuu.⁵⁷ Modernin peruskaksion keskiössä oli eteinen, josta käsin siirtyminen muihin huoneisiin tapahtui. Sosiaaliset suhteet mahdollistuivat tai estyivät asunnon tarjoamien lähtökohtien, siirtymien ja yhteyksien mukaan. Kodista syntyi ajassa muuttuva huoneiden, varusteiden, niiden käyttötapojen ja asukkaiden välisten kohtaamisten ja eroamisten kudelma. Eräs haastateltava kuvaa kotiinpaluuta vuorovaikutuksen tilana:

Tää oli/on nukkumapensionaatti. Aina kun lähestyi kotia illalla töistä, niin totesi että valot on ainoastaan...(meillä), että H oottaa L:ää kotiin. (H2)

Amurilaisten kerrostaloasuntojen ikkunat olivat suhteellisen suuria ja useimmista olohuoneista oli yhteys ulos parvekkeelle. Asunnon tila jatkui visuaalisesti ja toiminnallisesti ulos ja lähiympäristöön. Näkymät olivatkin tärkeitä, ja erityisen hienoa pidettiin näkymää puistoon tai alueen pohjoisreunalta aukeavan Näsijärven suuntaan. Toisaalta näkymä parkkipaikalle kiinnosti autoista kiinnostunutta nuorta.⁵⁸ Taloyhtiöllä oli monipuoliset yhteiset tilat, joihin kuului varastoja, kylmäkellareita, saunaosasto ja pesulatilat. Yhteisiin tiloihin kehitettiin yhteisiä käyttöjä, jotka vahvistivat sosiaalista yhteisöä. Merkityksiä syntyi yhteisesti tekemällä, kuten eräs haastateltavista kertoo:

Talonmiehen nuori rouva rupesi pommisuojassa pitämään yhteisiä hetkiä. Mummut kutoi, hommattiin istuimia. Nuoremmat voimisteltiin. Kasettimankka ja ohjatut yhteiset voimistelut nauhalta. Kolme taloa tässä yhtiössä siinä tutustuttiin. Olin aktiivinen. (H1)

Vuoden- ja vuorokaudenajat, tiloissa näkymättömät mutta käytössä tunnistetut yksityisen ja julkisen rajapinnat, asukkaiden kohtaamiset ja erot sekä tilojen luomat esteet ja mahdollisuudet tekivät asunnoista koteja. Uudenaikaisen asunnon huonejärjestys vaikutti perheen sisäisiin valtasuhteisiin ja hierarkioihin, siihen kuka seurasi ja kenen toimintaa asunnossa.⁵⁹ Esimerkiksi nuoren

Modernin asunnon tilat ulottuvat parvekkeen kautta ulos ja yhteys luontoon saattaa olla melkein käsin kosketeltava kuten on nähtävissä tässä As Oy Sotkankulman B-talossa vuonna 2015. Kuva: Hannele Kuitunen.

perheenjäsenen oma rauha ja samalla vapaus toteutuivat, kun oli oma huone lähellä ulko-ovea. Sieltä käsin saattoi muiden huomaamatta siirtyä ulos tai tulla sisään. Modernissa amurilaistalossa erot ulko- ja sisätilojen välillä liudentuivat rappukäytävän, tilavien eteisten ja parvekkeiden myötä. Koska vuodenaajat eivät uudenaikaisessa kerrostalossa vaikuttaneet asumiseen, myös vuodenvaihtamisen merkitys väheni. Keskukslämmitys takasi sujuvan

arjen ja tasaisen huonelämmön huolimatta ulkolämpötilasta, eikä aikaa enää tarvinnut käyttää lämmittämiseen, polttopuiden hankintaan ja niiden varastointiin.

Moderni kaupunkisuunnittelu ja yksityisautoilu toivat pysäköinnin talojen pihoille, ja autopaikkojen järjestämisestä tuli tärkeä osa asuinympäristöjen suunnittelua.⁶⁰ Autot olivat alkuun harvinaista ylellisyyttä, mutta arkipäiväistyivät nopeasti osaksi asumisen arkea ja asuinympäristöä. Myös Sotkantalojen ja Sotkankulman pihoista valtaosa osoitettiin autojen pysäköintialueeksi ja yhteen pihaan rakennettiin myös autokatos. Pysäköintialueiden lisäksi pihoille saatiin järjestettyä myös ulko-oleskelualueita, pyykinkuivaustelineitä ja lasten leikkipaikkoja. Taloyhtiön yhteiset tilat mahdollistivat yhteisten tapahtumien järjestämisen, ja pihojen viheralueiden hoito antoi asukkaille halutessaan mahdollisuuden pihatöihin ja istutusten laittoon. Pihoilla oli erityinen merkitys sosiaalisten suhteiden synnyttäjänä ja myös asukkaiden identiteetin rakentajina. Erään haastateltavan muistoissa mennyt ja nykyinen yhdistyvät pihan toimintojen kuvauksessa:

Se oli sosiaalista se touhua siellä pihoilla. Se ihminen otettiin siihen yhteisöön, jos pihaan meni – oliko kenelle asiata, kysyttiin. Se oli uteliaisuutta, kenelle tulee nyt vieras. Jos lähit maitokauppaan niin saatoit jättää lapsen pihaan. Joku vahti, jos ei ollut työvuorossa. Se oli tätä yhteispeliä. Kun mä menen kukkalaatikoita nypimään ja havuja kunnostamaan. Heti on kaksi katsojaa, eivät ne töihin ryhdy, mutta vievät mun loppuaikani. Mulla on hirveesti kiireitä. (H2)

Modernisuus, vauraus ja asuminen

Työväen asumisen muutoksessa, modernisoitumisessa ja vaurautumisessa ei ollut kyse kahden erilaisen kulttuurin, perinteisen ja modernin kohtaamisesta vaan ennemminkin vanhasta ja uudesta yhteiskunnasta, kuten Sappinen esittää omassa tutkimuksessaan. Taitekohtana voidaan pitää 1960- ja 1970-lukuja, jolloin työväen

asumistaso nousi yleisellä tasolla.⁶¹ Kaupunkisaneeraus tuotti käsityksen puutaloasumisesta perinteisenä asumismuotona, joka oli huonoa ja johon liittyi asukkaiden vähempiosaisuus. Toisaalta modernin asunnon ja asumisen paremmuus sekä asukkaiden parempiosaisuus korostuivat. Samaan aikaan puutaloasuminen sai nostalgisia sävyjä. Tämän kuvan luomiseen vaikuttivat erilaiset fiktiiviset tv-sarjat ja dokumenttielokuvat, joita mm. Yleisradio julkaisi.⁶² Vaurastumisella oli myös laajempi konteksti, kaupunkitaso, jossa kaupunkirakennetta uudistamalla tehtiin irtiotto menneestä, vanhasta ja jähmeästä ja siirryttiin kohti ajanmukaista hyvinvointia ja tässä tutkimuksessa käsiteltyä vaurautta. Asumisen ja kodin modernisoituminen oli siten yksittäisen perheen ja samalla koko kaupungin vaurastumiskehitystä.

Asunnosta tuli 1960- ja 1970-lukujen aikana asiantuntijan suunnittelema asumishyödyke, joka tarjosi asiantuntijan määrittelemiä asumismahdollisuuksia, asiantuntijan suunnittelemassa talossa, korttelissa ja asemakaavan mukaisella alueella. Asukkaasta tehtiin tässä prosessissa kuluttaja. Suomalaisten kulutus kaksinkertaistui vuosien 1952 ja 1975 välillä ja kulutuksen rakenne muuttui. Ruuan sijaan yhä suurempi osuus kulutusmenoista käytettiin liikenteeseen, asumiseen ja virkistykseen. Työväestöön ja keskiluokkaan kuuluvia ei enää 1960-luvulle tultaessa erottanut aiemmalla tavalla ulkoisten merkkien perusteella.⁶³

Parempi asuminen oli merkki vaurastumisesta. Saneeraus ei välttämättä muuttanut kotia paremmaksi, mutta paremmin modernin elämän tarpeisiin vastaava asunto kohotti asumisen koettua laatua. Saneerausprosessin yhteydessä mahdolliseksi tehty oman asunnon hankkiminen ja sen sisustaminen haluumallaan tavalla oli materiaalisen vaurastumisen ilmaus. Saneeraus mahdollisti valinnan vapauden, joka liittyi uusien asuntojen, varusteiden ja hyödykkeiden kasvavaan tarjontaan, mutta myös yhä useampien saatavilla olleeseen asuntorahoitukseen. Tämä prosessi oli muista erottautumista tai toisaalta muiden kanssa saman tason saavuttamista.⁶⁴

Asunnon ostaminen oli haastateltavien elämäkertomuksissa yksi elämän merkittävistä käännekohdista. Se liittyi useimmiten

perheessä tapahtuneisiin suuriin muutoksiin, erityisesti naimisiin menoon. Oman asunnon hankkiminen oli vaurastumisen kannalta oleellista sekä taloudellisista että sosiaalisista syistä, sillä siihen liittyi irtautuminen ennen kaikkea vuokrasuhteesta. Oma asunto mahdollisti esimerkiksi irtautumisen tehtaan asumiseen liittyvästä määräysvallasta ja tarjosi asukkaalle täyden päätösvalan omaan arkeensa.⁶⁵ Tätä päätösvaltaa kuvaa eräs haastateltava, nykytilanteesta käsin seuraavasti:

Se (koti) on nyt tässä. Mulla on oma kivijalka ja omat seinät. En leuhki, olen tyytyväinen, ettei mulla ole velvoitteita. Olen itsellinen. En ole riippuvainen, että joku perikunta tai joku olisi. (H2)

Tehtaan merkitys olikin tämänkaltaisen vapauden ja hyvinvoinnin muodostamisessa monipuolinen, sillä tehdas sekä mahdollisti että toisaalta pakotti oman asunnon hankintaan. Oma talo, Amurin tapauksessa oma asunto-osake, kerrytti omistajalleen taloudellista varallisuutta ja sosiaalista pääomaa. Oma asunto oli viesti muille, että asukkaat ovat säädyllisiä ja arvostettuja yhteisön jäseniä.⁶⁶ Sosiaalisen pääoman lisääntyminen perustui perheen sisäisiin suhteisiin ja toisaalta asukkaiden asemaan taloyhtiössä. Asumisura ei ollut aina suoraviivainen ja kohti parempaa, mutta tässä tutkimuksessa haastateltujen asumisessa suunta oli ollut paraneva. Myöskään yhteisen kodin hankkiminen ei tapahtunut aina tyyppillisessä järjestyksessä, kuten erään haastateltavan kertomuksesta käy ilmi:

Siinä vaiheessa 1968 alettiin Finlaysonilla työstää tätä Asuntosäästäjien ja sitten ketkä oli hakemassa tähän... Siinä sitten alettiin pohtia sitä. Ei sitä sitten hirveen paljon huudeltu – että mekin tullaan tähän. Kun ei tiennyt laitetaanko hynttyyt yhteen vai kahteen. (H2)

Hyvä, ajanmukainen ja moderni asunto tuotti ja mahdollisti modernin elämäntavan, modernisuuden. Modernisuuteen kuuluu Sarantola-Weissin mukaan muutosmyönteisyys ja muutoshalukkuus sekä yksilöllisyyden korostaminen, modernin identiteetin rakentaminen. Uudistaessaan asuin- ja elinympäristöä

kaupunkisaneeraus tuotti tällaista modernisuutta.⁶⁷ Ristiriitaista kuitenkin oli, että omistusasunto satoi asukkaansa tiukemmin paikoilleen ja asunnon ja asuinpaikan vaihtamisen kynnyks nousi. Haastatteluissa jopa korostui asettuminen paikoilleen, kotona oleminen.⁶⁸ Vapautta ja muutosta haettiinkin muista asumiseen liittyvistä tekijöistä.

Arava-järjestelmän tuella ja esimerkiksi Amurin tapauksessa Asuntosäästäjät ry:n toimin toteutetut asuinrakennushankkeet olivat hyvän ja ajanmukaisen asumisen edistäjiä, mutta samalla mukaan ottamisen ja poissulkemisen prosesseja, joilla oli suuri merkitys vaurastumisen ja hyvinvoinnin kannalta. Vaurastumiseen mukaan pääseminen ei ollut mahdollista kaikille. Uudet taloyhtiöt, kuten tässä esitellyt As Oy Sotkankulma ja Sotkantalon tarjosivat paikan esittää vaurauden merkkejä ja sosiaalista asemaa. Omaa asemaa ja elämäntilannetta peilattiin muihin talon ja naapuruston asukkaiden elämäntilanteeseen. Haastateltavat toivat esiin me ja muut, omistajat ja ei-omistajat, finlaysonilaiset ja ei-finlaysonilaiset, Arava -talot ja ”tasoltaan hiukan paremmat kovan rahan talot”. Taloyhtiöissä oli sisäänrakennettuja hierarkioita ja sosiaalisia konstruktioita, joissa asukkaat erottuivat toisistaan. Esimerkiksi alkuun erottuivat ne, jotka eivät aiemmin olleet omistaneet asuntoa kuten eräs haastateltavista muistelee:

Semmoinen on jäänyt mieleen, että oli paljon sellaisia, joilla ei ollut koskaan ollut mitään omaa asuntoa niin ne oli semmosia, niin omistavia. Tuli sellainen kirjekin taloyhtiön puolesta että ”pitäkää huoli ettei lapsenne huuda tuolla ulkona”... Millaista se on nyt! Suoraa huutoa huudetaan nyt... Johtokunnalta tuli se paperi. Kontrollia oli. Ei saanut juosta nurmikolla, piti olla hyvin. (H1)

Asuminen oli lähtökohdiltaan tasa-arvoista, sillä tarjolla oli kaikille samanlaisia asuntoratkaisuja. Toisaalta erottautuminen oli mahdollista nostamalla asunnon tasoa, mikäli rahaa oli. Mahdollista oli myös pienin ja edullisin toimenpitein tuoda asuntoon omaa identiteettiä.

Sai itse valita – oli muotia eri väriset seinät. Valitsin oranssin seinän! Sai värit valita itse. Ei lattiaa saanut valita. Harmaa muo-

vimatto oli. Kylpyammeet. Oltiin ensimmäisiä, jotka halusivat kylpyammeen pois. Hanttiin löivät, (me) tykättiin että suihku on hygieenisempi. (H1)

Modernisoituminen merkitsi muutosta sosiaalisiin suhteisiin. Arjen privatisoituminen ja uudenlaiset asuintilat muuttivat kanssakäymistä, mutta eivät suinkaan tehneet asuinympäristöstä sosiaalisia tyhjiöitä, kuten Sappinen esittää omassa tutkimuksessaan.⁶⁹ Oma käsitykseni on, että kanssakäymisen muodot ja olemus muuttuivat, eikä kanssakäyminen suinkaan kadonnut.

Kaupunkia ja kotia tutkinut Taina Rajanti määrittelee kodin rakentamisen tilan haltuun ottamiseksi toistamalla ja tekemällä. Kodin keskeistä sisältöä on jatkuvuus, mikä ilmeni amurilaiskodeissa esimerkiksi esineissä ja niihin liittyvissä muistoissa.⁷⁰ Moderni elämä kuluttajana asunthyödykkeen kanssa teki asumisen hyvyydestä myös kuluttamista ja varustelua, mikä näkyi erityisesti kodin sisustamisessa. Sisustamalla toteutettiin omaa valintaa ja rakennettiin identiteettiä.⁷¹ Esimerkiksi matkaileva pariskunta rakensi identiteettiään sisustamalla asuntoaan matkamuistoilla. Käsistään kätevät tekivät huonekaluja itse. Suvussa kulkeneilla esineillä oli erityinen paikkansa kodissa. Sappinen puhuu materialisoidusta identiteetistä⁷², jonka voi nähdä syntyneen kulutuksen ja asumisen kulminaatiopisteessä uudessa kerrostaloasunnossa. Toisaalta esineet toimivat muistin kohteina ja paikkoina, osana koettua jatkuvuutta.⁷³

Perheenjäsenten väliset suhteet ja tavat käyttää asunnon, mutta myös taloyhtiön yhteisiä tiloja tekivät asunnosta kodin. Koti laajeni taloon, pihapiiriin ja lähiympäristöön tilallisten käytäntöjen ja sosiaalisten suhteiden kautta. Kodin rakentaminen kasvatti tällä tavoin myös sosiaalista pääomaa. Vaurastuminen tuli näkyväksi kodissa, asunnon seinien sisäpuolella, mutta myös taloyhtiössä, yhteisissä tiloissa sisällä ja ulkona, sekä naapurustossa. Vaurastumisesta tuli merkityksellistä vuorovaikutuksessa ja näissä tiloissa. Vaurauden näkyväksi tuleminen edellytti sosiaalista kontekstia, naapurustoa ja ystäviä, joiden kanssa vaurastumisen kokemus jaettiin. Sappinen kuvaa modernin kerrostalon sosiaalista rakennetta ”ihmisinä tilassa”, toisistaan erillisinä subjekteina

saman katon alla.⁷⁴ Omassa tutkimuksessani ihmiset muodostivat tilassa toimivan sosiaalisen yhteisön. Yhteisö oli dynaaminen ja muuttuva ja liittyi kiinteästi haastateltavien elämäkertomuksessaan esille tuomiin elämänvaiheisiin, kuten nuoruuteen, nuoren perheen arkeen tai vaikkapa leskeksi jäämiseen.

Saneeraus tuotti modernin ympäristön, jonka arvoa mitattiin kiinteistöjen taloudellisella arvolla, mutta myös paikkaan liitettyillä laatutekijöillä. Amurin länsiosan liikenteeltä rauhoitetut korttelit, viheralueet, kevyen liikenteen väylät ja sijainti lähellä keskustaa tekivät paikasta hienon ja vetovoimaisen asuinympäristön, kuten Tampereen Asuntosäästäjät ry kuvasi hankealueitaan.⁷⁵

Sappinen esittää, että maalta kaupunkiin muuttaneiden kulttuuri ja arkielämän erilaiset kytkökset vaikuttivat lopulta siihen, ettei työväen arjen modernisoitumisessa ollut kyse siirtymästä vanhasta uuteen vaan pikemminkin vaiheittain tapahtuneesta muutoksesta, jossa vanha ja uusi elivät rinnakkain.⁷⁶ Amurissa tämä näkyi korostuneesti vuosikausia jatkuneessa fyysisen ympäristön muutoksessa, josta muodostui pitkäksi aikaa välitila vanhan ja uuden välille. Ympäristön ulkoinen muutos (saneeraus) oli sekä yhteiskunnallisessa murroskohdassa, että murroksen tuottaja. Uusiin kerrostaloihin muuttaneilla haastatelluilla arjen tasolla muutos vanhasta uuteen oli suora. Asumisessa säilyi silti jälkiä perinteisestä, vaikkapa kodin huoneiden käyttötapojen (tilan jakaminen) ja taloyhtiön tarjoamien yhteisten tilojen yhteisöllisen käytön kautta.

Oma tupa, oma lupa ja työväen vaurastuminen

Miten vaurastuminen tuli näkyväksi saneeratun kaupungin moderneissa kodeissa? Olen tarkastellut tätä kysymystä haastateluissa rakentuneiden elämäkertomusten ja niiden pojalta tunnistettujen merkitysten kautta, samalla peilaten niitä yhteiskunnalliseen kehitykseen, kaupunki- ja asutosuunnitteluun sekä modernisuuden käsitteeseen.

Olettamukseni oli, että vaurastumisella on myös ei-aineellinen puoli ja se liittyy hyvinvointiin. Myös Sappinen nostaa esiin hyvinvoinnin osana työväen arjen muutosta ja katsoo, että hyvinvointia on tarpeen tarkastella laadullisin ja laajemmin käsittein, mm. ihmisten välisin suhteiden ja itsensä toteuttamisen näkökulmasta.⁷⁷ Hyvinvointiin liittyvä merkityksellisyyden ja arvokkuuden kokemus⁷⁸ välittyi oman tutkimukseni haastateltavien perhettä ja asumista koskevista muistoista, elämänhallintaa koskevista huomioista sekä omasta roolia perheessä ja yhteisössä koskevista kokemuksista.

Uudet modernit asunnot tarjosivat paremmin arjen tarpeita vastaavat puitteet ja oman asunnon hankkiminen vapauden päättää asumisesta. Osalle haastateltavia se tuli mahdolliseksi työpaikan (Finlayson) ja naimisiin menon kautta. Osalle se oli mahdollista asumisuran aikana kertyneen varallisuuden avulla.⁷⁹

Asunnon tilaa tuotettiin kodiksi. Kodiksi tulemiseen kuului myös kotiutuminen ja sopeutuminen olosuhteisiin. Kaikille samanlaiset, asiantuntijoiden suunnittelemat ja asuintilojen funktionaalisuuteen perustuvat asunnot tarjosivat jatkuvuutta, arjen tapahtumien toistoa, mitä tarvittiin juurtumiseen ja toisaalta kotiutumiseen, kodin rakentamiseen. Sosiaaliset suhteet rakentuivat perheen sisällä, mutta myös taloyhtiössä ja naapurustossa. Toiset haastateltavista kokivat olleensa ja olevansa yhä edelleen, tärkeässä roolissa omassa yhteisössään, toisille muutto moderniin asuntoon oli ollut samalla paluu kotiin. Osalle taloyhtiö ja naapurusto oli tarjonnut kaveripiirin, jonka kanssa arkea jaettiin. Ympäristöön laajennettu koti tuli merkitykselliseksi toimimalla muiden kanssa. Kotien modernisuus oli irtautumista menneestä ja uudenlaisen, urbaanin amurilaisuuden rakentamista. Tällaisessa urbanismissa ihmiset tunnistivat juurensa maaseudulla ja pitivät yllä yhteyttä sinne, mutta rakensivat kaupungista kodin itselleen.

Vaurastuminen esitettiin kodeissa ja taloyhtiöissä, sitä uusintettiin arjessa, asumisen käytännöissä ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Se näkyi valinnan vapauden lisääntymisenä kuluttamisen kontekstissa, tavaroiden ostamisena, sisustamisena.

Vapaa-aika itsessään oli vaurautta, mutta sitä käytettiin myös vaurauden osoittamiseen matkustelun, puutarhan hoidon tai sosiaalisten verkostojen kautta. Vapaa-aika ja vaurastuminen merkitsivät myös mahdollisuutta irtautua asuinympäristöstä ja laajentaa elinpiiriä, varsinkin jos oli mahdollisuus auton omistamiseen.

Saneerattu kaupunki tarjosi ajanmukaisia asuntoja, viheralueita, vapaa-ajanviettomahdollisuuksia kaikille samanlaisessa muodossa, vain pienin nyanssieroin. Saneeraus tarjosi vaurastumisen mahdollisuuden myös puutaloja aiemmin omistaneille heidän myydessään tonttinsa, talonsa tai asuntonsa rakennusliikkeelle. Tampereen kaupunginhallituksen lupaamana, saneeraus toi vaurautta myös koko kaupungille.⁸⁰

Muistitietotutkimus, ja sen muistitietohistorialliset lähtökohdat, antavat mahdollisuuden kuvata sitä mikä saneerauksessa, vaurastumisessa ja kodeissa oli merkityksellistä haastateltaville. Se kertoi myös maailmasta, josta kirjalliset dokumenttiaineistot vaikenevat. Käyttämäni kokemuskerronnallinen ote, puolistrukturoitu ja vuorovaikutteinen lähestymistapa oli elämänkertomuksen tarkastelun kannalta suuresti eduksi. Wilhelm Dilthey on esittänyt, että arkisen elämän ja sen vaiheiden tarkastelu analyttisesti nykyisyydestä käsin merkityksellistää merkityksettömän ja tavallisuudesta tulee siten erityistä. Hänen mukaansa eletystä elämästä nousee esiin erityisiä asioita ja tapahtumia. Omassa tutkimuksessani muistitietotutkimus tarjosi keinon tunnistaa amurilaisten arkisesta tavanomaisuudesta erityisyyttä, joka samalla kuvasi haastateltavien merkityksellisyyden kokemuksia. Tätä merkityksellisyyttä pidän yhtenä vaurastumisen tärkeänä tekijänä.

Tutkimukseni yhdistää modernistisen kaupunkisuunnittelun tavoitteet ja tulokset ihmisten kokemuksiin ja merkityksellisiin pitämiin asioihin ja laajentaa samalla käsitystä modernisuudesta ja modernisoitumisesta koettuun ja elettyyn ulottuvuuteen. Esiin nousee paitsi vaurastumisen näkyminen asumisessa, myös kaupunkikeskustojen uudistamisen merkitys asukkailleen sekä hyvinvointi vaurastumisen yhtenä piirteenä. Arkkitehtuurin tutkimuksessa ovat yhä enemmän esillä kokemus ja tila sosiaalisesti

tuotettuna. Ne ovat myös osa tätä tutkimusta. Tutkimukseni tekee näkyväksi työväen asumisen ja arjen kautta modernin, saneeratun kaupunkitilan monimerkityksellisyyden ja kulttuurisen rikkauden ja siten haastaa modernistisen kaupunkisuunnitteluun kohdistetun kritiikin, jollaiseksi voi lukea esimerkiksi Finlaysonin historiaa käsittelevässä tuoreessa tutkimuksessa saneerausta koskevan kuvauksen: ”omaleimainen puutalomiljöö muuttui parissa vuosikymmenessä suurten lamellikerrostalojen hallitsemaksi siistiksi, mutta mitäänsanomattomaksi alueeksi.”⁸¹

Artikkelissani käytetty rajattu haastatteluaineisto tarjosi mahdollisuuden profiloida ja analysoida hyvin yksityiskohtaisesti yksittäisiä elämäkertomuksia. Samalla rajaaminen teki mahdolliseksi tuoda mukaan koko se monimuotoisuus ja kerroksellisuus, mikä laajemmasta haastatteluaineistosta olisi ollut saatavilla. Myös muistilla on rajoituksensa, mutta on tärkeää tunnistaa, että muistitietohistoriallisen tutkimuksen ei ole tarkoituksaan tuottaa aukotonta kuvaa menneisyydestä. Sen tarkoitus on pohtia mitä muistelijat tuovat esiin menneisyydestä, ja mitä pitävät tärkeänä ja merkityksellisenä kerrottavaksi. Mennyttä tulkitaan nykyhetkestä käsin, joten kuva vaurastumisesta, asumisesta ja Amurin uudistusprosessista on ymmärrettävä myös nykyhetkessä käydyn kaupunkiuudistuskustelun⁸² kautta.

Suomalainen kaupunkirakenne muuttuu ja kaupunkisuunnittelun paradigma on kääntynyt tukemaan tiiviisti rakennetun nk. korttelikaupungin palauttamista esimerkiksi purkavan täydennysrakentamisen keinoin alueilla, joista monet on toteutettu modernistisen kaupunkisuunnittelun ja saneerauksen ihanteiden mukaisesti väljinä ja avoimina. Modernistista kaupunkia koskivalle tutkimukselle on akuutti tarve. Erityisesti on tärkeää saada tutkimustietoa sovellettavaksi kaupunkien kehittämiseen sosiaalisesti, kulttuurisesti ja ekologisesti kestäviksi. Moniäänisyyden edistäminen kulttuuriperintökeskustelussa⁸³ ja kaupunkisuunnittelussa tuntuu yhä tärkeämmältä, ja myös mahdollisemmalta. Muistitiedolla voisi olla paikka nykyisessä modernistiseen tapaan ongelmia ratkaisevassa ja niihin keskittyvässä suunnittelukulttuurissa.

Viitteet

- 1 Asumiskysymyksellä tarkoitetaan tässä yhteydessä erityisesti sotien jälkeistä aikaa, jossa asuntoja ei ollut riittävästi tai ne olivat varusteiltaan ja tasoltaan heikkoja, eivätkä täyttäneet turvallisen ja terveellisen elämän laatuvaatimuksia. Asumiskysymyksen historia oli kuitenkin pidempi, ks. Juntto 1990, 59–60.
- 2 Helander & Sundman 1972, 22.
- 3 Helander & Sundman 1972, 22.
- 4 Helander & Sundman 1972, 31.
- 5 Saarikangas 2002, 59.
- 6 Ahtautta asumisessa käsitteli mm. Otto-Iivari Meurman. Salmela 2004, 228–230.
- 7 Meurman 1946, 4–5.
- 8 Esim. von Hertzen 1946, 1–7.
- 9 Esim. Tuomi 2005, 47.
- 10 Helander & Sundman 1972, 124.
- 11 Sappinen 2000, 12–15.
- 12 Tampereen kaupunginhallitus 1956.
- 13 Meurman 1946, 4–5.
- 14 Tampereen kaupunginhallitus 1956, 4.
- 15 Lindfors 1938, 358–363.
- 16 Koivuniemi 2022, 302.
- 17 Hankonen 1994, 13–14.
- 18 Koskinen & Savisaari 1971.
- 19 Helander & Sundman 1972.
- 20 Mäkelä & Enbom 2015, 50.
- 21 Tighe & Opelt, 2016.
- 22 Wallin 2018.
- 23 Esim. Jones 2004, 365–389; Adams 2011, 237–260.
- 24 Jones 2004, 380.
- 25 Picton 2014, 130–157.
- 26 Saarikangas 2002.
- 27 Saarikangas 2007.
- 28 Hankonen 1994.
- 29 Åström 2016.

- 30 Sappinen 2000.
- 31 Sanaksenaho 2018.
- 32 Sarantola-Weiss 2003, 22–29.
- 33 Vanha-Similä 2017; Sappinen 2000, 43, 386.
- 34 Wallin 2018; Kauste 2002.
- 35 Fingerroos & Haanpää 2006, 28.
- 36 Ukkonen 2000, 14.
- 37 Fingerroos & Haanpää 2006, 27.
- 38 Korkiakangas 2006, 140.
- 39 Korkiakangas 2006, 133–134.
- 40 Salmi-Niklander 2006, 205.
- 41 Ukkonen, 2000, 129.
- 42 Salmi-Nikander 2006, 205.
- 43 Mäkelä & Enbom 2015, 46–47.
- 44 Sarantola-Weiss 2003, 359. Sukupolvijaottelu, kts. Roos 1987, 53–56.
- 45 H3.
- 46 H1, H2 ja H3.
- 47 Sappinen 2000, 359.
- 48 H3.
- 49 Wallin 2019, 18.
- 50 Saarikangas 2002, 24–24.
- 51 Wallin 2019, 19–20, 45.
- 52 Saarikangas 2002, 9.
- 53 Esim. Hankonen 1993, 173.
- 54 Koskinen & Savisaari 1971, 91.
- 55 H1 ja H2.
- 56 H1 ja H2.
- 57 Saarikangas 2002, 158.
- 58 H4.
- 59 Saarikangas 2002, 26–29.
- 60 Esim. Hankonen 1994, 279–288.
- 61 Sappinen 2000, 349.
- 62 YLE 1967, 1972, 1973.
- 63 Vanha-Similä 2017, 174.
- 64 Sappinen 2000, 351.

- 65 Vanha-Similä 2017, 168
- 66 Vanha-Similä 2017, 18; Sappinen 2000, 349.
- 67 Sarantola-Weiss 2003, 356.
- 68 H1 ja H2.
- 69 Sappinen 2000, 176.
- 70 Rajanti 1999, 29–31.
- 71 Sarantola-Weiss 2003, 384.
- 72 Sappinen 2000, 137.
- 73 H1 ja H2.
- 74 Sappinen 2000, 358.
- 75 *Tammerkoski* 1969, 67–68.
- 76 Sappinen 2000, 375.
- 77 Sappinen 2000, 15.
- 78 Merkityksellisyyden kokemus on osa eudaimonista hyvinvointia, jonka mukaan ”minä” olen maailmaa varten eikä päinvastoin. Esim. Salonen 2021.
- 79 H3.
- 80 Tampereen kaupunginhallitus 1956.
- 81 Koivuniemi 2022, 298.
- 82 Tampereen kaupunki 2018.
- 83 Vahtikari ym. 2021, 365–381.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastattelut

H1, Hannele Kuitunen, 29.10.2018, nainen, syntynyt 1939.

H2, Hannele Kuitunen, 27.9.2028, nainen, syntynyt 1943.

H3, Hannele Kuitunen, 2.10.2018, mies, syntynyt 1965.

H4, Hannele Kuitunen, 9.11.2018, mies, syntynyt 1935.

Arkistolähteet

Tampereen rakennusvalvonnan arkisto (RAVA), Tampere

Rakennuslupapiirustukset.

Vapriikin kuva-arkisto.

Elokuvat

YLE (1972): *Amuri – ihminen saneerauksen keskellä.*

YLE & Ahlroos, Arvo (1967): *Jää hyvästi Amuri.*

YLE & Vaala, Valentin (1967): *Katoavaa Tamperetta.*

TV-sarjat

YLE & Arjoma, Eila (1973): *Mustat ja punaiset vuodet.*

Digitaaliset lähteet

Salonen, Arto (2021): *Mitä on hyvinvointi?* Verkkosivu. <https://artosalonen.com/mita-on-hyvinvointi/> (viitattu 12.4.2023).

Lehdet

Tammerkoski 1969.

Kirjallisuus

- Adams, David (2011): Everyday Experiences of the Modern City. Remembering the Post-war Reconstruction of Birmingham, *Planning Perspectives* 26 (2), 237–260.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006): Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 27–42.
- Hankonen, Johanna (1994): *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuinalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Otatieto & Gaudeamus, Espoo.
- Helander, Vilhelm & Sundman, Mikael (1972): *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa*. Tutkimus- ja suunnitteluosasto, Julkaisusarja A:5. Asuntohallitus, Helsinki.
- Jones, Phil (2004): Historical Continuity and Post-1945 Urban Redevelopment, the Example of Lee Bank, Birmingham, UK. *Planning Perspectives* 19 (4), 365–389.
- Juntto, Anneli (1990): *Asuntokysymys Suomessa*. Asuntohallitus, Helsinki.
- Kauste, Juulia (2002): Kaupunkitila monikulttuurisen yhteiskunnan strategiana. Identiteetti, etnisyyt ja kansalaisuus Pariisissa ja New Yorkissa. Teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.), *Eletty ja muistettu tila*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 277–306.
- Koivuniemi, Jussi (2022): *Finlayson II (1918–2020). Puuvillan jättiläinen*. Tampereen museot, Tampere.
- Korkiakangas, Pirjo (2006): Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 120–144.
- Koskinen Tarmo & Savisaari Anja (1971): *Onni yksillä pesä kaikilla. Tutkimus Amurin ja Tammelan saneerauksesta Tampereen kaupungissa*. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, Tampere.
- Lindfors, Gustav V. (1938): *Finlaysonin tehtaat Tampereella I 1820–1907*. Oy F. Tilgmann Ab, Helsinki.
- Meurman, Otto-Iivari (1946): *Tampereen keskustan asemakaavan terveystämiskysymyksestä*. Tampereen teknillinen seura, Tampere.
- Mäkelä, Mika (2022): *Uudistuva Kallio. Saneerauksen ihanteet ja todellisuus 1933–1986*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Mäkelä, Mika & Enbom, Leena (2015): Ideaalit ja toteutus. Puu-Kallion saneeraus modernistisena projektina. *Yhdyskuntasuunnittelu* 53 (4), verkkoartik-

- keli. <http://www.yss.fi/journal/ideaalit-ja-toteutus-puu-kallion-saneeraus-modernistisena-projektina/> (viitattu 12.4.2023)
- Picton, Roger M. (2015): Rubble and Ruin. Walter Benjamin, Post-War Urban Renewal and the Residue of Everyday Life on LeBreton Flats, Ottawa, Canada (1944–1970). *Urban History* 42 (1), 130–156.
- Rajanti, Taina (1999): *Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua*. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Roos, J.P. (1987): *Suomalainen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Saarikangas, Kirsi (2007): Asuinpaikoista kotiseuduksi. Pääkaupunkiseudun kerrotut ja eletyt lähiötilat 1950-luvulta 1970-luvulle. Teoksessa Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), *Menneisyys on toista maata*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 101–126.
- Saarikangas, Kirsi (2002): *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salmela, Ulla (2004): Urban Space and Social Welfare. Otto-Iivari Meurman as a Planner of Finnish Towns 1914–1937. *Taidehistoriallisia tutkimuksia – Konsthistoriska studier* 30. Taidehistorian seura – Föreningen för Konsthistoria, Helsinki.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2006): Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 199–220.
- Sanaksenaho, Pirjo (2018): *Moderni koti. Pientaloasumisen ihanteet arkkitehtuuri ja sisustusjulkaisuissa 1950- ja 1960-luvuilla*. Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Arkkitehtuurin laitos, Helsinki.
- Sappinen, Eero (2000): *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Kansatieteellinen Arkisto 46. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Sarantola-Weiss, Minna (2003): *Sohvaryhmän läpimurto. Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tampereen kaupunki (2018): *Amurin yleissuunnitelmaluonnos*, verkkosivu. https://ekstrat.tampere.fi/ytoteto/aka/nahtavillaolevat/8729/luonnos/8729_amuri_loppuraportti_luonnos_180607.pdf (viitattu 12.4.2023)
- Tampereen kaupunginhallitus (1956): *Amurin saneeraus, miksi se on tehtävä*. Tampereen kaupunginhallituksen selosteita, 2. Tampereen kaupunki, Tampere.

- Tighe, J. Rosie & Opelt, Timothy J. (2016): Collective Memory and Planning, *Journal of Planning History* 15 (1), 46–47.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5. uudistettu laitos. Tammi, Helsinki.
- Tuomi, Timo (2005): *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisen kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ukkonen, Taina (2000): *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. SKS-toimituksia 797. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vahtikari, Tanja; Kivilaakso, Aura & Latvala-Harvilahti, Laura (2021): Kaupunki, kulttuuriperintö ja osallisuus. Teoksessa Tanja Vahtikari, Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino, Tampere, 365–381.
- Wallin, Antti (2019): *Eläkeläisten tila. Kaupunkitilan ja eläkeläisten sosiaalisen toiminnan tarkastelua*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Wallin, Antti (2018): Katsantoja kaupungin muutokseen. *Yhdyskuntasuunnittelu* 56 (4), 11–27.
- Vanha-Similä, Maria (2017): *Yhtiöön, Yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla*. Kansatieteellinen arkisto 58. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- von Hertzen, Heikki S. (1946): *Koti vaiko kasarmi lapsillemme. Asunnontarvitsijoiden näkökohtia asunto- ja asemakaavoituskysymyksissä*. Väestöliiton julkaisuja n:o 15. WSOY, Helsinki.
- Åström, Anna-Maria (2016): *Helsingiläisten muistot, paikat ja kiinnekohteet*. Teoksessa Anna-Maria Åström & Laura Kolbe (toim.), *Kaupunkilaisten Helsinki*. 5. *Helsingin historia vuodesta 1945*. Helsingin kaupunki, 14–103.

Työväenluokan puoluevalinnat sekä niitä selittävät arvot ja asenteet 2010-luvulla

Johdanto

Artikkelini tutkii työväenluokkaisten äänestäjien puoluevalintoja sekä niiden yhteyttä poliittisiin arvoihin ja asenteisiin Suomessa 2010-luvulla. Se keskittyy ennen kaikkea luokkaaäänestämisen käsitteeseen ja analysoi luokkaaäänestämisen mekanismeja työväenluokkaisten äänestäjien keskuudessa. Artikkelini tutkimuskysymys on: millaiset poliittiset arvot ja asenteet ovat yhteydessä työväenluokan puoluevalintoihin 2010-luvulla Suomessa? Siinä missä äänestäjien yhteiskuntaluokka-asemia on perinteisesti mitattu heidän ammattiasemillaan, keskittyy tämä artikkeli tuomaan yhteen äänestäjien ammattiaseman heidän luokkasamastumisensa kanssa. Artikkelin empiirisissä tarkasteluissa aineistona käytetään kansallisia Eduskuntavaalitutkimusaineistoja (FNES) vuosilta 2003–2019.

Yhteiskuntaluokka on perinteisesti ollut merkittävä käsite yhteiskunnallista järjestäytymistä tutkittaessa. Tavallisimmin yhteiskuntaluokkia ja väestön luokka-asemia on lähestytty ja mitattu väestön ammattien, tulotason tai koulutuksen perusteella. Lukuisat erilaiset ammattiluokittelut kuuluvatkin luokkatutkimuksen empiiriseen ytimeen.¹ Ne ovat mahdollistaneet luokkien universaalien mittaamisen ja näin ollen vertailevan tutkimuksen yli yhteiskuntien rajojen. Ammattiin sekä koulutus- ja tulotasoon nojaavien mittareiden voidaan katsoa olevan objektiiv-

visia luokkamittareita, sillä ne ovat mittauskohteesta riippumattomia. Yhteiskuntaluokkia voidaan kuitenkin myös mitata nk. subjektiivisilla luokkamittareilla, joista yleisimpänä on pidetty luokkasamastumista (*class identification*).

Yhteiskuntaluokkien katoamisesta ja muutoksesta on keskusteltu viime vuosikymmeninä yhteiskuntatieteissä ahkerasti.² Yhteiskunnan läpikäymän taloudellisen, ammatillisen ja väestöllisen rakennemuutoksen on nähty muovaavan perinteistä vahvasti ammatteihin nojaavaa luokkajakoa, mikä on kannustanut tutkijoita jopa kyseenalaistamaan yhteiskuntaluokkien olemassaoloa. Toisaalta osa tutkijoista on korostanut yhteiskuntaluokkien merkityksen säilymistä ja yhteiskuntaluokkajaon voimistumista viime vuosina.³ Siitä huolimatta, että luokat olisivat muutoksessa, niiden on nähty olevan yksi tärkeä väestöllisiä eroja, etenkin eriarvoisuudessa, selittävä tekijä.⁴

Luokkien ollessa muutoksessa objektiivisten ja subjektiivisten luokkamittareiden epäyhtenevyydestä on tullut tavanomaisempaa. Käytännössä tämä näkyy siinä, etteivät yksilön ammatti, tulotaso, koulutus ja luokkasamastuminen kulje aina käsi kädessä. Tuoreet tutkimustulokset osoittavat, että työväenluokkaan luokkasamastuminen on yhä useammin ammattiasemasta irrallista ja sitä selittää voimakkaimmin lapsuudenkodin luokka-asema.⁵

Myös yhteiskunnallista kiinnittymistä ja poliittista osallistumista käsittelevä tutkimus on kiinnostunut viime vuosina luokkaseman subjektiivisista mittaustavoista. Luokkasamastumisen yhteyttä on tutkittu etenkin puoluevalintoihin⁶ sekä arvoihin että asenteisiin⁷. Luokkasamastumisen on esitetty olevan objektiivisia luokkamittareita voimakkaammin yhteydessä yksilöiden arvoihin ja preferensseihin. Lisäksi viimeaikaiset tutkimustulokset Tanskasta ovat antaneet viitteitä siitä, että yhteiskuntaluokat ovat yhä merkityksellisiä käsitteitä yksilöiden ymmärryksessä. Ne määrittävät yksilöiden käsityksiä sekä toisista yksilöistä että yhteiskunnasta yleensäkin.⁸

Artikkelin alkupuolisko keskittyy esittelemään perusteellisesti luokkaanestämisen käsitteen ja siihen linkittyvän teoriakirjallisuuden. Tämän jälkeen tarkastellaan työväenluokan luokka-

äänestämistä Suomessa aikaisemman tutkimuskirjallisuuden valossa. Teoreettisemman osion jälkeen pääpaino siirtyy luokkaanäänestämisen mittaamisen kautta artikkelin empiirisiin osioihin. Ensiksi muodostetaan empiiristen analyysien keskiössä olevat kolme työväenluokkaryhmää, jotka perustuvat samanaikaisesti sekä ammattiryhmään että luokkasamastumiseen. Sen jälkeen analysoidaan erikseen näiden kolmen työväenluokkaryhmän poliittisia arvoja ja asenteita sekä puoluevalintoja 2000-luvun eduskuntavaaleissa. Lopuksi arvot ja asenteet yhdistetään samaan tarkasteluun puoluevalintojen kanssa, jotta voidaan muodostaa kokonaisvaltaisempi käsitys todella siitä, mitkä poliittiset arvot ja asenteet mahdollisesti selittävät kolmen työväenluokkaryhmän puoluevalintoja 2010-luvun Suomessa.

Luokkaäänestäminen

Luokkaäänestämällä viitataan länsimaalaisia monipuoluejärjestelmiä pitkään hallinneeseen äänestyskäyttäytymisen malliin, jossa määrätty yhteiskuntaluokka antaa äänensä määrätylle puolueelle. Luokkapohjaisen äänestämisen malli nojaa ajatukseen yhteiskuntaluokista yhtenä keskeisenä poliittisena jakolinjana (*cleavage*), joka on luonut länsimaalaisten puoluejärjestelmien perustan.⁹ Poliittisen kysynnän ja tarjonnan näkökulmasta katsottuna puoluepoliittisiin jakolinjoihin perustuva äänestäminen toteutuu luokkaäänestämisessä ideaalilla tavalla. Puolueet ikään kuin ottavat huomioon äänestäjäkunnassa olemassa olevat jakolinjat tarjoamalla niiden kysynnän kanssa linjassa olevaa politiikkaa. Käsitys ”luokkapuolueista” perustuu juuri ajatukseen jakolinjoista ja niihin nojaavista politiikan kysynnästä sekä tarjonnasta.

Luokkaäänestämiseen keskittyneet tutkimukset ovat olleet pääosin empiirisiä, mikä johtuu pitkälti käsitteen empiirisestä luonteesta. Aikaisemmat tutkimukset ovatkin tarjonneet erilaisia lähestymistapoja äänestäjien luokka-asemien mittaamiseen. Pääosin mittaustapojen keskiössä ovat olleet erilaisten universaa-

lien, äänestäjien ammattiasemiin perustuvien, luokkaskeemojen kehittäminen.¹⁰

Etenkin 1980-luvulta lähtien luokkaäänestämisen on alettu havaita laskeva trendi eripuolilla länsimaalaisia monipuoluedemokratioita, ja 2000-luvulla tutkimukset ovat siirtyneet yhä selkeämmin pohtimaan luokkaäänestämisen heikkenemistä.¹¹ Samassa yhteydessä osa tutkijoista on pohtinut ahkerasti myös yhteiskuntaluokkien merkityksen muuttumista, heikkenemistä tai jopa kuolemista.¹² Luokkaäänestämisen laskeva trendi on liitetty erityisesti työväenluokan muuttuneisiin puoluevalintoihin.¹³

Luokkaäänestämisen heikentymistä äänestäjien keskuudessa on kuvattu irtaantumisella (*dealignment*) ja uudelleen kiinnittymisellä (*realignment*). Irtaantumisella viitataan yhteiskuntaluokkien ja puolueiden välisten siteiden heikkenemiseen yhteiskunnassa ja perinteisten puolueiden heikentyneeseen kykyyn edustaa yhteiskunnan eri ryhmiä. Vastaavasti uudelleen kiinnittymisellä kuvataan yhteiskuntaan syntyneitä uudenlaista poliittista kysyntää, joka puolestaan muovaa äänestäjien yhteiskunnallisen aseman ja puolueiden välistä suhdetta luoden siihen uusia käyttäytymismalleja. Äänestäjien arvot ja asenteet linkittyvät oleellisesti uudelleen kiinnittymisen mekanismeihin. Juuri niiden on katsottu olevan liikkeellepanevia tekijöitä, jotka ovat paitsi irtaannuttaneet äänestäjät perinteisistä joukko- ja kaaderipuolueista, mutta myös saaneet äänestäjät etsimään uutta poliittista kotiaan.¹⁴

Työväenluokkaäänestäminen Suomessa

Työväenluokkaiset äänestäjät ovat perinteisesti Suomessa antaneet äänensä Suomen Sosialidemokraattiselle Puolueelle (SDP) tai 1990-luvulta lähtien vasemmistoliitolle. Historiallisesti suomalaiselle työväenliikkeelle on ollut ominaista, että puoluekentältä on löytynyt useampi vasemmistolainen puolue koko 1900-luvun ajan. Tyypillisesti näistä puolueista on ollut erotettavissa maltillisempi sosiaalidemokraattinen puolue, SDP, ja hieman

radikaalimpi vasemmistosiipi. Vasemmistopuolueiden välisille suhteille on ollut leimallista ajoittainen turbulenssi, mikä on johtunut paitsi kontekstuaalisista tekijöistä, myös puolueiden yhteyksistä ammattiyhdistysliikkeeseen.¹⁵

SDP perustettiin vuonna 1899 nimellä Suomen Työväenpuolue. Sen lisäksi suomalaisesta puoluekentästä on erottunut erikseen aina 1990-luvulle saakka kommunistinen puolue¹⁶ sekä vuosien 1959–1973 välisenä aikana Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattinen Liitto (TPSL), jonka on katsottu ideologialtaan sijoittuneen SDP:n ja kommunistien hallitseman SKDL:n väliin. Erityisesti kommunistiseen ideologiaan perustuvaa puoluetointa Suomessa hankaloitti Suomen geopoliittinen sijainti Neuvoliiton naapurimaana ja yleinen maailmanpoliittinen tilanne aina sotien jälkeiseen aikaan 1940-luvun loppupuolelle saakka.¹⁷

Vuonna 1990 vasemmistoliitto perustettiin lakkautettujen SKP:n ja SKDL:n pohjalle. 1990-luvulle tultaessa kääntyi vasemmistopuolueiden yhteiskannatus Suomessa myös pienoiseen nousuun. Vuoden 1995 eduskuntavaaleissa SDP:n kannatus kohosi 28,25 prosenttiin, mikä on sen sotien jälkeisen historian tähänastisesti suurin kannatus eduskuntavaaleissa. Myös vasemmistoliitto keräsi kevään 1995 eduskuntavaaleissa tähänastisesti suurimman eduskuntavaalikannatuksensa, 11,2 prosenttia. Kevään 1995 vaalien jälkeen SDP:n Paavo Lipponen nousi pääministeriksi ja Lipposen johdolla Suomi aloitti toimintansa Euroopan unionin uutena jäsenvaltiona. Vaikka SDP:n kannatus laski vaalikaudella 1995–1999, se onnistui voittamaan myös kevään 1999 eduskuntavaalit 22,86 prosentin kannatuksella. Paavo Lipponen sai jatkaa pääministerinä ja hänen johtama sateenkaarihallituskoalitio¹⁸² jatkoi vielä toisen kauden ajan.

2000-luvulle tultaessa sekä SDP:n että vasemmistoliiton kannatus kääntyi laskuun. Vaikka molempien vasemmistopuolueiden kannatus on laskenut, on SDP:n kannatuksen lasku ollut suhteessa suurempaa. Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa SDP sai historiallisesti matalimman eduskuntavaalituloksen, kun sen kannatus jäi 16,51 prosenttiin. Toisaalta vuoden 2019 eduskuntavaaleissa SDP nousi vaalien voittajapuolueeksi kahdenkymme-

nen vuoden tauon jälkeen. Sen kokonaiskannatus, 17,73 prosenttia, oli kuitenkin puolueen eduskuntavaalitulastoissa sen toiseksi huonoin.

2020-luvun suomalaisen puoluekentän vasemmistopuolueet, SDP ja vasemmistoliitto, ovat erotettavissa toisistaan poliittisilta ideologioiltaan. SDP on tyypillisesti korostanut työn ja tasa-arvon merkitystä, kun taas vasemmistoliitto on painottanut politiikassaan pitävänsä huolta yhteiskunnan vähäosaisista ja pyrkivänsä torjumaan eriarvoisuutta.¹⁹

Sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuksen lasku ja laskua selittävät tekijät ovat kiinnostaneet tutkijoita jo 1980-luvulta lähtien. Kansainväliset trendit ovat löydettävissä myös Suomesta ja näin ollen myös kannatuksen laskua selittävät tekijät soveltuvat myös Suomeen. Havainnot sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuksen laskusta länsimaisissa demokratioissa on usein liitetty osaksi isompaa keskustelua luokkaäänestämisen heikkeneemisestä.²⁰

Yhteiskunnan rakennemuutokset, globalisaatiokehityksestä väestön ikääntymiseen, koulutustason nousuun ja ammattirakenteen muutokseen, ovat keskeisiä rakennetason selityksiä sekä yleiselle luokkaäänestämisen laskulle että sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuksen laskulle, ts. työväenluokkaäänestämisen laskulle. Puolueiden jäsenmäärissä ja äänestysaktiivisuudessa tapahtunut yleinen lasku on näkynyt suoraa perinteisinä joukkopuolueina tunnettujen sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuksessa.²¹ Yhteiskunnan rakennetason muutokset ovat tuoneet myös uudenlaisia kysymyksiä politiikan asialistalle. Keskiöön ovat nousseet yhä kasvavissa määrin sosiokulttuuriset teemat, jotka ovat paikoitellen vieneet tilaa sosiaalidemokraattisille puolueille ominaisilta, sosioekonomisilta asiakysymyksiltä.²²

Yhteiskunnan rakenteelliset muutokset yhdistettynä sosiokulttuuristen teemojen nousuun on nähty länsieurooppalaisissa monipuoluejärjestelmissä sekä populististen radikaalioikeistopuolueiden että 1980-luvun vihreässä liikehdinnässä juuret omaavien vihreiden puolueiden nousun taustalla.²³ Tämä kehityskulku kytkeytyy myös edellä esille tuotuihin ”irtaantumisen”

ja ”uudelleen kiinnittymisen” -käsitteisiin. Niillä on tässä yhteydessä kuvattu uuden poliittisen kysynnän myötä yhteiskuntaan syntyneitä kokonaan uusia poliittisia toimijoita, joihin irtaantuneet äänestäjät voivat uudelleen kiinnittyä.²⁴ Samat trendit ja sosiokulttuurisen jakolinjan merkityksen kasvu ovat olleet nähtävillä myös Suomessa.²⁵

Miten luokkaäänestämistä voidaan mitata?

Yhteiskuntaluokka on moniulotteinen käsite ja sitä on lähestytty sekä mitattu yhteiskuntatieteissä monin eri tavoin. Klassisin luokkateorioiden jaottelu perustui marxilaiseen ja weberiläiseen perinteeseen, jotka molemmat rakentuivat tuotantosuhteiden ristiriitaan ja jälkimmäinen myös yhteiskunnalliseen status-asemaan. Hieman myöhemmissä sosiologisissa tutkimuksissa, etenkin monet Pierre Bourdieun ajatteluun²⁶ pohjaavat tutkijat, ovat korostaneet yhteiskuntaluokkien muodostuvan kulttuurien, symbolien, elämäntapojen ja identiteettien ympärille. Viimeisten kymmenen vuoden aikana osa tutkijoista on alkanut korostaa etenkin kulttuurin merkitystä luokkarajojen määrittäjänä. Tässä yhteydessä on myös korostettu elämäntapojen ja makujen merkitystä luokkarajojen määrittäjänä.²⁷

Objektiiviset luokkamittarit ovat olleet perinteisesti käytössä myös luokkaäänestämiseen keskittyneissä tutkimuksissa, joissa äänestäjien luokka-asemien mittarina on käytetty heidän ammattetaan.²⁸ Luokkaäänestämisessä havaitun laskevan trendin myötä osa tutkijoista on alkanut kiinnostua äänestäjien luokka-asemien subjektiivisista mittaustavoista myös luokkaäänestämistä tutkittaessa. Subjektiiviseen lähestymistapaan äänestäjien luokka-asemien osalta nojanneet tutkijat ovat korostaneet koetun luokka-aseman vaikutusta äänestäjän arvoihin sekä asenteisiin ja sitä kautta puoluevalintoihin.²⁹ Objektiivisiin luokka-aseman mittaustapoihin kriittisemmin suhtautuneet tutkijat ovat korostaneet, että vain luokka-asemalla, johon äänestäjä kokee samastuvansa, voi olla merkitystä tämän poliittisiin preferensseihin.³⁰ Osassa

luokkaaänestämiseen keskittyneissä tutkimuksissa onkin otettu objektiivisten luokka-asemien, ammattien, rinnalle tarkasteluun myös äänestäjien subjektiivinen luokka-asema, luokkasamastuminen.³¹ Kiinnostavaa on se, etteivät objektiivinen ja subjektiivinen luokka-asema kulje aina käsi kädessä – työntekijä voi samastua keskiluokkaan ja toisinkin päin. Termeillä luokkakongruenssi ja luokkainkongruenssi kuvataan tilannetta, jossa objektiivinen ja subjektiivinen luokka-asema ovat joko yhteneviä (kongruenssi) tai epäyhteneviä (inkongruenssi) keskenään.

Taulukossa 1. on esitettyä ammattiryhmältään työntekijöihin kuuluvien vastaajien luokkasamastuminen kansallisissa Eduskuntavaalitutkimusaineistoissa (FNES 2015–2019). Havaintojen määrän kasvattamiseksi vuosien 2015 ja 2019 aineistot on yhdistetty empiirisiin tarkasteluihin. Keskimäärin puolet työntekijöistä samastuu työväenluokkaan (52,5 %), mikä tarkoittaa, että puolet työntekijöistä samastuu johonkin muuhun kuin työväenluokkaan

Taulukko 1. Työntekijöiden luokkasamastuminen³² (%).

Työväenluokka	52,5 (434)
Alempi keskiluokka	13,4 (111)
Keskiluokka	25,4 (210)
Ylempi keskiluokka	1,5 (12)
Yläluokka	0,1 (1)
Ei mikään luokka	7,0 (58)

Lähde: Yhdistetty aineisto FNES 2015 ja 2019 (N=3 185).

Keskimäärin joka neljäs työntekijä samastuu keskiluokkaan (25,4 %). Selvästi harvempi samastuu alempaan keskiluokkaan (13,4 %) tai ylempään keskiluokkaan (1,5 %). Ainoastaan seitsemän prosenttia työntekijöistä ei samastu mihinkään luokkaan.

Vastaavasti Taulukossa 2. on raportoituna ammattiryhmä kaikkien niiden vastaajien osalta, jotka ovat kokeneet lähinnä kuulu-

vansa työväenluokkaan. Heistä selvästi suurin osa, noin kahdeksan kymmenestä, on ammattiryhmältään työntekijöitä (83,0 %). Joukossa on kuitenkin muidenkin ammattiryhmien edustajia, alempia toimihenkilöitä, ylempiä toimihenkilöitä tai johtavassa asemassa toimivia, yrittäjiä ja maatalousyrittäjiäkin.

Taulukko 2. Työväenluokkaan samastuvien ammattiryhmä (%).

Työntekijä	83,0 (434)
Alempi toimihenkilö	6,7 (35)
Ylempi toimihenkilö tai johtavassa asemassa	3,1 (16)
Yrittäjä	6,1 (32)
Maatalousyrittäjä	1,1 (6)

Lähde: Yhdistetty aineisto FNES 2015 ja 2019 (N=3 185).

Sekä Taulukon 1. että 2. jakaumat osoittavat, että objektiivinen ja subjektiivinen luokka-asema eivät täysin kulje käsi kädessä työväenluokkaisiksi luokiteltujen äänestäjienkään osalta. Toisin sanoen yhtä lailla luokkakongruenssia kuin luokkainkongruenssiakin on havaittavissa työväenluokkaisissa äänestäjissä. Tämän artikkelin empiiristen tarkasteluiden keskiössä ovat kolme työväenluokkaryhmää, jotka on muodostettu ottamalla samanaikaisesti huomioon sekä ammattiryhmä ja luokkasamastuminen.

Kuviossa 1. on esitetty kolmen työväenluokkaryhmän muodostuminen.³³ Perinteinen työväenluokka nojaa ajatukseen luokkakongruenssista. Siihen kuuluvat äänestäjät ovat ammattiryhmältään työntekijöitä ja he myös samastuvat työväenluokkaan. Ammatilliseen työväenluokkaan kuuluvat ovat ammattiryhmältään työntekijöitä, mutta he eivät samastu perinteisen työväenluokan tapaan työväenluokkaan, vaan alempaan keskiluokkaan, keskiluokkaan, ylempään keskiluokkaan tai yläluokkaan. Kolmas ryhmä, ideologinen työväenluokka, perustuu ammatillisen työväenluokan tapaan myös luokkainkongruenssiin. Siihen kuuluvat äänestäjät samastuvat työväenluokkaan, mutta eivät ammattiryh-

mältään ole työntekijöitä, vaan alempia toimihenkilöitä, ylempiä toimihenkilöitä tai johtavassa asemassa toimivia, yrittäjiä tai maatalousyrittäjiä.

		<i>Ammattiryhmä</i>	
		Työntekijä	Alempi toimihenkilö, ylempi toimihenkilö tai johtavassa asemassa, yrittäjä tai maatalousyrittäjä
<i>Luokkasäätö</i>	Työväenluokka	Perinteinen työväenluokka (N=434)	Ideologinen työväenluokka (N=92)
	Alempi keskiluokka, keskiluokka, ylempi keskiluokka, yläluokka	Ammatillinen työväenluokka (N=334)	<i>Ei-työväenluokka</i> (N=793)

Kuvio 1. Kolmen työväenluokkaryhmän muodostaminen. Suluissa jokaisen ryhmän koko (N) FNES 2015–2019-aineistossa (Kaikki vastaajat N=3 185).

Kolmen työväenluokan poliittiset arvot ja asenteet

Seuraavaksi tarkastellaan, miten nämä kolme eri työväenluokkaryhmää eroavat toisistaan poliittisilta arvoilta ja asenteiltaan. Olen analysoinut perinteisen, ammatillisen ja ideologisen työväenluokkaryhmän arvo-orientaatiota ja verrannut keskenään heidän suhtautumistansa Euroopan Unioniin sekä sosiokulttuurista ja talouspoliittista sosioekonomista orientaatiota. Nämä kolme arvo- ja asennekokonaisuutta valikoituivat tarkasteluihin ja jatkoanalyysiin kahdesta syystä. Ensinnäkin ne ovat poliittisia

Taulukko 3. Perinteisen, ammatillisen ja ideologisen työväenluokan EU-aseenteet sekä sosiokulttuurinen ja talouspoliittinen sosioekonominen orientaatio. Varianssianalyysin tulokset.

	Ryhmäkeskiarvo (95 %:n luottamusväli)
	EU-aseenteet
Perinteinen työväenluokka	6,1 (5,8–6,3)
Ammatillinen työväenluokka	5,4 (5,1–5,7)
Ideologinen työväenluokka	5,7 (5,1–6,3)
Ei-töväenluokka	4,8 (4,6–4,9)
(N)	(1 653)
ANOVA	F-testi (170,351) = 24,812***
	Sosiokulttuurinen orientaatio
Perinteinen työväenluokka	5,6 (5,5–5,8)
Ammatillinen työväenluokka	5,5 (5,4–5,7)
Ideologinen työväenluokka	5,6 (5,3–5,9)
Ei-töväenluokka	5,8 (5,7–5,9)
(N)	(1 653)
ANOVA	F-testi (6,126) = 2,777*
	Talouspoliittinen sosio- ekonominen orientaatio
Perinteinen työväenluokka	6,1 (5,9–6,3)
Ammatillinen työväenluokka	6,1 (5,9–6,3)
Ideologinen työväenluokka	6,0 (5,6–6,4)
Ei-töväenluokka	6,3 (6,2–6,4)
(N)	(1 653)
ANOVA	F-testi (5,513) = 1,665

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Lähdeaineisto: yhdistetty FNES 2015–2019

jakolinjoja, joiden on havaittu määrittävän merkittävästi Suomen poliittista järjestelmää 2000-luvulla.³⁴ Toiseksi niiden on havaittu aikaisemmissa tutkimuksissa erottavan äänestäjiä vastakkaisiin ryhmiin nimenomaan äänestäjien ammattiryhmän perusteella.³⁵

Taulukossa 3. esitetyt kolme arvo-orientaatiota on muodostettu Eduskuntavaalitutkimuksissa esiintyvistä äänestäjien arvoja ja asenteita mittaavasta kysymyspatteristosta: *“Mitä mieltä olet seuraavista Suomen tulevaisuutta koskevista ehdotuksista asteikolla 0–10, jossa 0 tarkoittaa erittäin huono ehdotus ja 10 erittäin hyvä ehdotus.”* EU-asenteita on mitattu väittämällä: *“Euroopan unioniin vähemmän sitoutunut Suomi.”* Vastausasteikko 0–10 tarkoittaa tämän väittämän kohdalla sitä, että 10 indikoi vastaajan hyvin kriittistä suhtautumista Suomen syvempään EU-integraatioon ja vastaavasti arvo 0 viittaa vastaajan myönteisempään suhtautumiseen Suomen EU-jäsenyyttä kohtaan.

Sosiokulttuurista orientaatiota mittaava summamuuttuja on muodostettu yhteensä kahdeksasta väittämästä³⁶: (1) *Monikulttuurisempi Suomi, jossa suhtaudutaan suvaitsevaisesti muista maista tuleviin ihmisiin.* (2) *Suomi, jossa maahanmuutto on laajamittaisempaa.* (3) *Suomi, jossa vahvistetaan seksuaalisten vähemmistöjen oikeuksia.* (4) *Suomi, jossa miehet ja naiset ovat keskenään tasa-arvoisempia.* (5) *Suomi, jossa on enemmän lakia ja järjestystä.* (6) *Ympäristöystävällisempi Suomi, vaikka se tarkoittaisi pienempää talouskasvua.* (7) *Suomi, jossa vahvistetaan perinteisen ydinperheen asemaa.* (8) *Suomi, jossa kristilliset arvot ovat suuremmassa roolissa.* Asteikolla 0–10 arvo 0 tarkoittaa ulottuvuuden konservatiivista laitaa ja arvo 10 liberaalia laitaa. Väittämät on uudelleen koodattu niin, että ne latautuvat samansuuntaisesti.

Talouspoliittista sosioekonomista orientaatiota mittaava summamuuttuja on rakennettu kolmen väittämän perusteella³⁷: (1) *Suomi, jossa on enemmän yksityisyritystä ja markkinataloutta.* (2) *Suomi, jossa on alhaisempi verotus.* (3) *Suomi, jossa on pienempi julkinen sektori.* Asteikolla 0–10 arvo 0 tarkoittaa ”eniten vasemmalla” ja arvo 10 ”eniten oikealla”.

Varianssianalyysin tulokset osoittavat, että kolmen työväenluokkaryhmän sekä referenssiryhmän ”ei-työväenluokka”

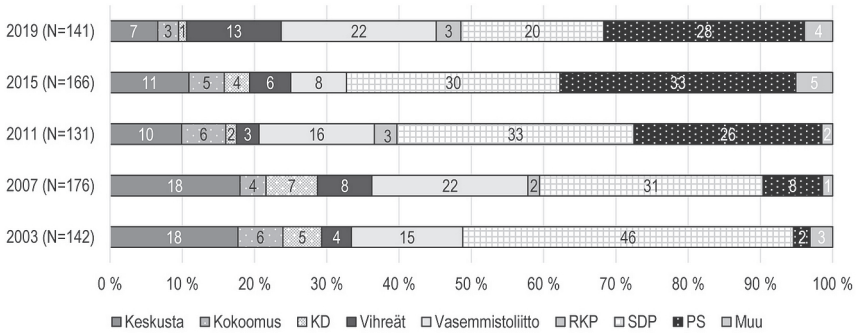
välillä on ryhmäkeskiarvoissa tilastollisesti merkitsevästi eroja EU-asenteiden ja sosiokulttuurisen orientaation kohdalla.³⁸ Sen sijaan talouspoliittisen sosioekonomisen orientaation kohdalla tulokset eivät indikoineet tilastollisesti merkitsevää eroa. EU-asenteiden osalta kaikki kolme työväenluokkaryhmää erottuvat muista äänestäjistä EU-kriittisimpinä, vaikka työväenluokkaryhmienkin välillä on eroja. Perinteinen työväenluokka on tulosten valossa kaikista kriittisimminkin EU:n integraatioon suhtautuva työväenluokkaryhmä ja vastaavasti ammatillinen työväenluokka kaikista myönteisimminkin EU:n integraatioon suhtautuva.

Sosiokulttuurisen orientaation kohdalla tulokset antavat viitteitä siitä, että kolme työväenluokkaryhmää eroavat muista äänestäjistä hieman keskimääräistä konservatiivisemmalla orientaatiolla. Erot ovat pieniä, mutta tulosten mukaan kuitenkin tilastollisesti merkitseviä. Sen sijaan talouspoliittisen sosioekonomisen vasemmisto-oikeisto-orientaation kohdalla varianssianalyysin tulokset eivät osoita tilastollisesti merkitseviä eroja ryhmäkeskiarvoissa työväenluokkaryhmien ja ei-töväenluokka-kategorian välillä. Kaikkien ryhmien keskiarvot viittaavat keskimäärin hieman oikeistolaisempaan sosioekonomiseen orientaatioon, mikä on linjassa aikaisempien tutkimustulosten kanssa.³⁹

Kolmen työväenluokan puoluevalinnat

Seuraavaksi tarkastellaan kolmen työväenluokkaryhmän puoluevalintoja 2000-luvun eduskuntavaaleissa. Kuviossa 2. on kuvattu perinteiseen työväenluokkaan kuuluvien äänestäjien puoluevalinnat. Kuvio osoittaa, että 2000-luvun aikana perinteisen työväenluokan äänet ovat vuodesta 2003 lähtien yhä voimakkaammin jakautuneet vasemmistopuolueiden ohella muillekin eduskuntapuolueille. Siinä missä 61 prosenttia perinteisestä työväenluokasta antoi vuoden 2003 eduskuntavaaleissa äänensä joko SDP:lle (46 %) tai vasemmistoliitolle (15 %), oli vastaava osuus vuoden 2019 eduskuntavaaleissa 43 prosenttia. Vasemmistoliiton saama osuus tässä työväenluokkaryhmässä (22 %) oli myös kasvanut ensimmä-

Perinteisen työväenluokan puoluevalinnat vuosina 2003–2019

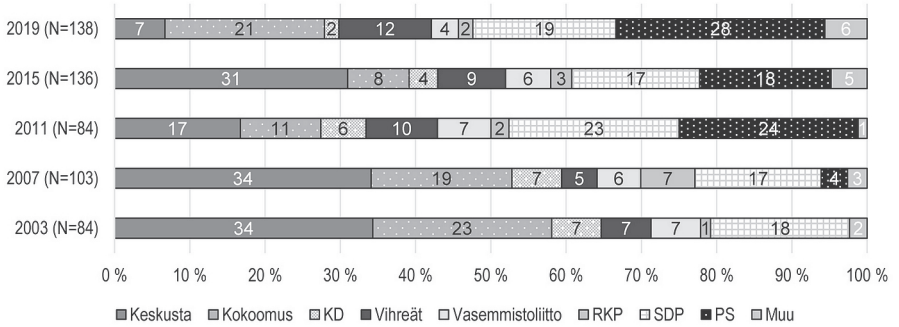
Lähdeaineistot: FNES 2003–2019

Kuvio 2. Perinteisen työväenluokan puoluevalinnat eduskuntavaaleissa 2003–2019.

mäistä kertaa SDP:n ohi (20 %). Toinen merkittävä muutos on perussuomalaisten saaman osuuden merkittävä kasvu vuodesta 2011 lähtien. Sekä vuoden 2015 että vuoden 2019 eduskuntavaaleissa perussuomalaiset on näiden tulosten mukaan ollut suosituin puolue perinteisen työväenluokkaryhmän keskuudessa.

Ammatillisen työväenluokkaryhmän puoluevalinnat ovat jakautuneet melko systemaattisesti monen eri eduskuntapuolueen kesken kaikissa 2000-luvun eduskuntavaaleissa (Kuvio 3.). Merkittäviä muutoksia on tapahtunut Suomen Keskustan kannatuksessa, joka on tippunut ammatillisen työväenluokkaryhmän keskuudessa 34 prosentista 7 prosenttiin vuosien 2003 ja 2019 eduskuntavaalien välillä. Kiinnostavasti SDP:n ja vasemmistoliiton kannatukset ovat säilyneet jokseenkin stabiileina tässä ryhmässä koko 2000-luvun ajan, eivätkä ne ole missään vaiheessa olleet suosituimman puolueen asemassa. Merkittävää ammatillisen työväenluokkaryhmän kohdalla on myös perussuomalaisten kannatuksen huomattava nousu vuoden 2011 eduskuntavaaleista lähtien. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa perussuomalaiset saivat tässäkin työväenluokkaryhmässä eniten kannatusta (28 %).

Ammatillisen työväenluokan puoluevalinnat vuosina 2003–2019

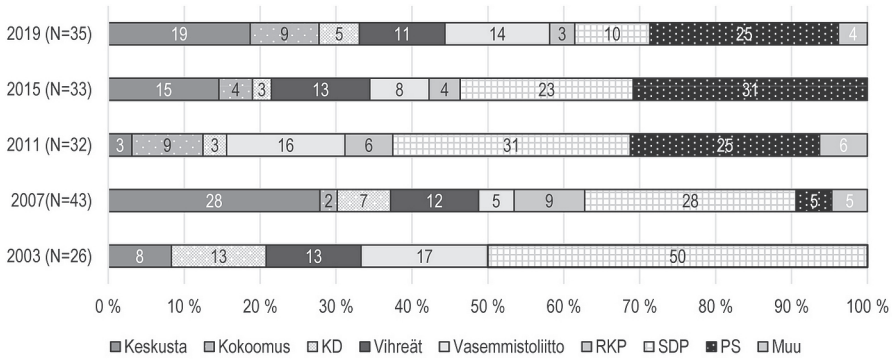

Lähdeaineistot: FNES 2003–2019

Kuvio 3. Ammatillisen työväenluokan puoluevalinnat eduskuntavaaleissa 2003–2019.

Ideologisen työväenluokkaryhmän osalta puoluevalinnat muistuttavat jokseenkin perinteiseen työväenluokkaryhmään kuuluvien äänestäjien puoluevalintoja 2000-luvun eduskuntavaaleissa (Kuvio 4.). Vielä vuoden 2003 eduskuntavaaleissa vasemmistopuolueiden kannatus oli ideologisen työväenluokan keskuudessa 67 prosenttia, mutta vuoden 2019 eduskuntavaaleissa se oli pudonnut vain 24 prosenttiin. Erityisesti SDP:n kannatuksen osuus on pudonnut merkittävästi ollen vuonna 50 prosenttia ja vuonna 2019 vain 10 prosenttia. Vihreät on kerännyt koko 2000-luvun ajan tässä ryhmässä tasaisesti kannatusta, joka on liikkunut 13 ja 11 prosentin välillä. Kahden muun työväenluokkaryhmän tapaan perussuomalaiset on onnistunut kanavoimaan myös ideologisen työväenluokan ääniä vuodesta 2011 lähtien. Sekä kevään 2015 että kevään 2019 eduskuntavaaleissa se on Eduskuntavaalitutkimus-aineistojen valossa kanavoinut eniten ideologiseen työväenluokkaryhmään kuuluvien äänestäjien ääniä.

Ideologisen työväenluokan puoluevalinnat vuosina 2003–2019

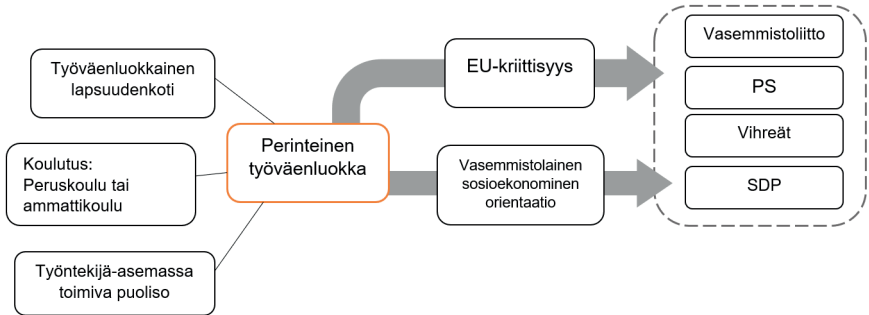

Lähdeaineistot: FNES 2003–2019

Kuvio 4. Ideologisen työväenluokan puoluevalinnat eduskuntavaaleissa 2003–2019.

Työväenluokan puoluevalintoja selittävät arvot ja asenteet

Seuraavaksi tarkastellaan, miten arvot ja asenteet vaikuttavat perinteisen, ammatillisen ja ideologisen työväenluokan puoluevalintojen taustalla. Arvojen ja asenteiden tuominen mukaan tarkasteluun on tärkeää, sillä niiden merkitys puoluevalintojen taustalla on kasvanut 2000-luvulla paitsi Suomessa myös muissa länsimaalaisissa demokratioissa.⁴⁰ Tässä osiossa tarkastellaan kolmen jo aiemmin tässä artikkelissa analysoidun arvo- ja asenneorientaation yhteyttä puoluevalintoihin (Taulukko 3.). Nämä arvo- ja asenneorientaatiot ovat: EU-asenteet, talouspoliittinen sosioekonominen orientaatio sekä sosiokulttuurinen orientaatio. Seuraavaksi esitettävät tutkimustulokset perustuvat multinomiaalisesta regressioanalyysistä johdettuun polkuanalyysiin, jolla voidaan selvittää selittävien muuttujien suorat ja epäsuorat yhteydet selitettävään muuttujaan.⁴¹ Tässä tapauksessa selittävät

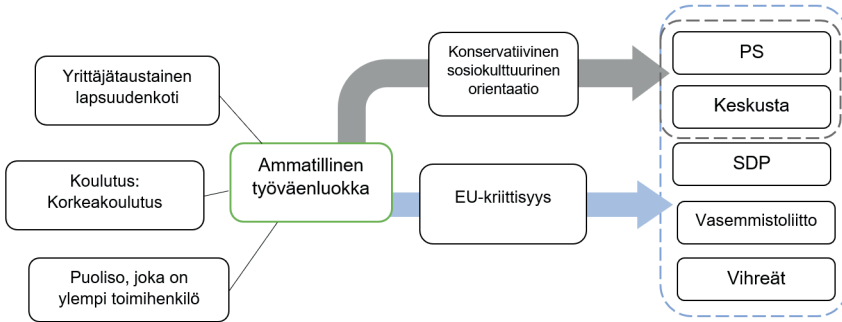

Kuvio 5. Perinteisen työväenluokan puoluevalinnat sekä niitä selittävät arvot ja asenteet.

muuttajat ovat työväenluokkaryhmä, johon äänestäjä kuuluu, sekä äänestäjän arvot ja asenteet. Aineistona analyysissa on käytetty yhdistettynä vuosien 2015 ja 2019 Eduskuntavaalitutkimusaineistoja.

Puoluevalinta on selitettävä muuttuja ja sen kategorioina ovat suomalaiset eduskuntapuolueet. Polkuanalyysillä voidaan selvittää, onko kuulumisella johonkin kolmesta työväenluokkaryhmästä suora vaikutus äänestäjän puoluevalintaan vai vaikuttaako kuuluminen tiettyyn työväenluokkaryhmään epäsuorasti joidenkin arvojen ja asenteiden kautta. Tuloksissa (Kuviot 5–7) on huomioitu myös muita selittäviä tekijöitä, joiden on regressioanalyysissa havaittu tilastollisesti merkitsevästi lisäävän todennäköisyyttä kuulua määrättyyn työväenluokkaryhmään.

Työväenluokkainen lapsuudenkoti, peruskoulu- tai ammattikoulutasoinen koulutus sekä työntekijäasemassa toimiva puoliso lisäävät todennäköisyyttä kuulua perinteiseen työväenluokkaan. Kun analysoidaan perinteisen työväenluokan puoluevalintoja ja niihin johtavia arvoja sekä asenteita, löydetään tilastollisesti merkitsevä yhteys kahden eri arvo- ja asenneorientaation kanssa. Perinteiseen työväenluokkaan kuulumisen yhdistettynä EU-kriittisyyteen lisää todennäköisyyttä äänestää kaikkiaan neljää

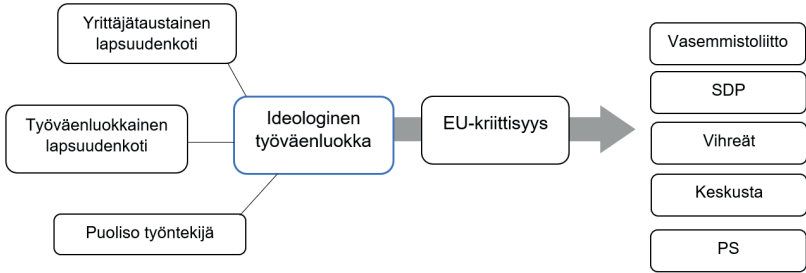

Kuvio 6. Ammatillisen työväenluokan puoluevalinnat sekä niitä selittävät arvot ja asenteet.

eri puoluetta: vasemmistoliittoa, perussuomalaisia, vihreitä ja SDP:tä. Sen sijaan perinteiseen työväenluokkaan kuulumisen yhdistettynä vasemmistolaiseen sosioekonomiseen orientaatioon löydetään lisäävän todennäköisyyttä ainoastaan äänestää SDP:tä, mikä on jossain määrin yllättävää. Perinteisesti vasemmistolainen sosioekonominen orientaatio on ohjannut voimakkaasti työväenluokkaisten äänestäjiä puoluevalintoja.

Ammatilliseen työväenluokkaan kuulumisen taustalta löydetään muita työväenluokkaryhmiä useammin yrittäjätaustainen lapsuudenkoti, korkeakoulutus sekä puoliso, joka on ammattiryhmältään ylempi toimihenkilö (Kuvio 6.). Nämä kolme sosiodemografista tekijää lisäävät työntekijöiden samastumista alempaan keskiluokkaan, keskiluokkaan tai ylempään keskiluokkaan. Toisin sanoen, nämä tekijät lisäävät todennäköisyyttä luokkainkongruenssille.

EU-kriittisyys nousee arvoista ja asenteista esiin merkittävästi puoluevalintaan vaikuttavana tekijänä myös ammatillisessa työväenluokassa. Ammatilliseen työväenluokkaan kuulumisen yhdistettynä EU-kriittisyyteen lisää todennäköisyyttä äänestää kaikkiaan viittä eri puoluetta: perussuomalaisia, keskustaa, SDP:tä, vasemmistoliittoa ja vihreitä. Lisäksi konservatiivinen

Kuvio 7. Ideologisen työväenluokan puoluevalinnat sekä niitä selittävät arvot ja asenteet.

sosiokulttuurinen orientaatio erottuu kahden eri puolueen takaa tilastollisesti merkitsevästä selittävästä tekijänä. Tulosten perusteella ne ammatilliseen työväenluokkaan kuuluvat äänestäjät, joilla on konservatiivinen sosiokulttuurinen orientaatio, ovat antaneet 2015 ja 2019 vuoden eduskuntavaaleissa todennäköisimmin äänensä perussuomalaisille tai keskustalle.

Ideologisen työväenluokan taustalta löydetään yhdistävinä tekijöinä joko yrittäjätaustainen tai työväenluokkainen lapsuudenkoti sekä työntekijäasemassa toimiva puoliso. Näiden kolmen, mutta ennen kaikkea työväenluokkaisen lapsuudenkodin, havaitaan lisäävän ei-työntekijöiden samastumista työväenluokkaisiksi. Työväenluokkaisen lapsuudenkodin merkitystä on syytä tässä kohtaa korostaa, sillä se nousee kaikissa analyyseissa voimakkaasti tilastollisesti merkitseväksi siitä huolimatta, että kaikki muut taustamuuttajat kontrolloidaan.

Ideologisen työväenluokan puoluevalinnat eivät eroa kahdesta muusta työväenluokkaryhmästä kovinkaan paljoa. Arvoista ja asenteista EU-kriittisyys nousee tässäkin ryhmässä esiin. Ideologiseen työväenluokkaan kuuluminen yhdistettynä EU-kriittisyyteen, lisää tilastollisesti merkitsevästi todennäköisyyttä äänestää vasemmistoliittoa, SDP:tä, vihreitä, keskustaa tai perussuomalaisia. Voidaan siis todeta, että ideologisen työväenluokan puoluevalinnat ovat jokseenkin yhtä hajaantuneita usean eri eduskunta-

puolueen kesken samaan tapaan kuin perinteisen ja ammatillisen työväenluokan. Ideologisen työväenluokan osalta on kuitenkin muistettava, että analyyseissa, joihin tulokset perustuvat, ideologiseen työväenluokkaan kuuluvien vastaajien osuus aineistoissa on huomattavasti kahta muuta työväenluokkaryhmää pienempi. Tästä syystä ideologista työväenluokkaa koskeviin tuloksiin on tärkeää suhtautua varovaisesti ja suuntaa antavasti.

Johtopäätökset

Artikkelissani on tarkasteltu työväenluokkaisten äänestäjien puoluevalintoja sekä määrättyjen poliittisten arvojen ja asenteiden yhteyttä niihin Suomessa 2010-luvulla. Artikkelissa muodostettiin kolme eri työväenluokkaryhmää tarkastelemalla samanlaisesti äänestäjien ammattiryhmää sekä luokkasamastumista. Keskeisenä ajatuksena oli murtaa perinteisestä äänestäjien ammatteihin perustuvaa objektiivista mittaustapaa ja osoittaa, ettei luokkasamastuminen kulje aina käsi kädessä ammattiaseman kanssa. Alati muuttuvassa yhteiskunnassa onkin tärkeää huomioida monipuolisemmat mittaustavat tutkittaessa ja ryhmiteltäessä yhteiskuntaluokkia ja tiedostaa luokkainkongruenssin mahdollisuus. Vaikka keskustelu yhteiskuntaluokkien katoamisesta onkin ollut verrattain aktiivista koko 2000-luvun ajan, luokkasamastumisen korkeat luvut eivät anna tukea luokkien katoamiselle. Tämäkin artikkelin tarkasteluissa huomattiin, että vain 7 prosenttia ammattiasemaltaan työntekijöistä ei kyennyt sanomaan, mihin yhteiskuntaluokkaan he kokevat kuuluvansa.

Kansainvälisissä tutkimuksissa työväenluokan luokkaaäänestämisen on esitetty olleen laskussa jo 1980-luvulta lähtien. Tällä on viitattu vasemmistopuolueiden ja erityisesti sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuksen laskuun työntekijä-äänestäjien keskuudessa. Artikkelini tulokset osaltaan tukevat tätä trendiä. Vaikuttaisi siltä, että työväenluokkaisten äänestäjien puoluevalinnat ovat jakautuneet 2010-luvulla Suomessa usean eri puolueen kesken. Toisaalta suomalaisen puoluejärjestelmän vasemmisto-

puolueet, SDP ja vasemmistoliitto, saavat ääniä kaikilta kolmelta työväenluokkaryhmältä. Perinteisestä työväenluokan luokkaanestämistä indikoi perinteisen työväenluokan kohdalla löydetty vasemmistolainen sosioekonominen orientaatio, jonka havaittiin olevan yhteydessä SDP:n tai vasemmistoliiton äänestämiseen. Toisaalta kahden muun työväenluokkaryhmän osalta tätä yhteyttä ei löydetty. Lisäksi artikkelin aikaisemmissa arvo- ja asenneorientaatio tarkasteluissa huomattiin, että talouspoliittinen sosioekonominen orientaatio ei erottele tilastollisesti merkittävästi työväenluokkaryhmiä muista äänestäjistä, mikä osaltaan viestii taloudelliseen asemaan perustuvan luokka-aseman vaikutuksen heikentymisestä puoluevalintoihin.

Mielenkiintoinen yksittäinen havainto on myös se, että perussuomalaiset on onnistunut kasvattamaan kannatustaan merkittävästi 2010-luvulla kaikkien kolmen työväenluokkaryhmän keskuudessa. Tätä saattaa osaltaan selittää kaikista työväenluokkaryhmistä löydetty EU-kriittisyys, jonka perussuomalaiset on puolueena onnistunut kanavoimaan parhaiten omaan kannatukseensa.

Artikkelissa analysoitujen Eduskuntavaalitutkimusten mukaan keskimäärin noin puolet työntekijöistä samastuu työväenluokkaan. Yhteiskunnan ammattirakenteen murroksen, koulutustason nousun ja työelämän muutoksen myötä voidaan olettaa, että luokkakongruenssin trendi tulevina vuosina ei ole laskeva. Perinteiset työntekijäammatit ovat kutistuneet jo usean vuosikymmenen ajan. Jos olemme kiinnostuneita tutkimaan työväenluokkaisia äänestäjiä, on meidän tärkeää päivittää myös työväenluokan mittareita.

Artikkelin tulokset antavat viitteitä myös siitä, että työväenluokkaan samastuminen on ollut työntekijäasemaa voimakkaammin yhteydessä vasemmistopuolueiden äänestämiseen 2010-luvun Suomessa. Osaltaan tälle havainnolle antaa tukea myös se, että kolmesta työväenluokkaryhmästä perinteinen ja ideologinen työväenluokka ovat lähempänä toisiaan arvo- ja asenneorientaatioiltaan sekä puoluevalinnoiltaan verrattuna ammatilliseen työväenluokkaan. Näitä kahta ryhmää yhdistää työväenluokkaan

samastuminen sekä työväenluokkainen lapsuudenkoti. Jälkimmäisen merkitystä on lopuksi vielä nostettava esiin. Työväenluokkainen lapsuudenkoti vaikuttaisi näiden tulosten valossa olevan se kaikista merkittävin työväenluokkaan samastumista selittävä tekijä aikuisiän ammattiasemasta ja koulutustasosta huolimatta. Näin ollen se vaikuttaisi olleen myös keskeisin työväenluokan luokkaanestämistä 2010-luvun Suomessa ylläpitänyt tekijä.

Lopuksi voimme pohtia lyhyesti artikkelissa esitetyjä tuloksia kevään 2023 eduskuntavaalien valossa, vaikkakin vuoden 2023 Eduskuntavaalitutkimus-aineiston kerääminen on artikkelia kirjoittaessa vielä kesken. Kevään 2023 eduskuntavaaleja leimasi koalitionhalukkuuksiin nojautuva puolueiden blokkiutuminen, taktinen äänestäminen sekä kolmen kannatusmittauksissa suurimman puolueen (kokoomus, perussuomalaiset ja SDP) tiukka kilpailu pääministeripuolueen paikasta. Entisistä hallituspuolueista SDP, vihreät ja vasemmistoliitto muodostivat vihervasemmistolaisen blokin, jonka olemassaolosta yhdistettynä taktiseen äänestämiseen hyötyi vaalituloksesta päätellen eniten SDP. Äänestäjien liikkuminen tämän blokin sisällä on jokseenkin linjassa tässäkin artikkelissa esitettyjen tutkimustulosten kanssa. SDP, vihreät ja vasemmistoliitto ovat kaikki kannatusta kerääviä puolueita erityisesti perinteisen ja ideologisen työväenluokan keskuudessa. Lisäksi SDP:n ja vasemmistoliiton kannatusta perinteisen työväenluokan keskuudessa selittää nimenomaan vasemmistolainen sosioekonominen orientaatio. Koska vaalikeskusteluiden kärkiteemoissa esiintyivät talouspoliittiset aiheet, on näiden tutkimustulosten perusteella mahdollista olettaa, että SDP on onnistunut kanavoimaan ääniä parhaiten juuri vasemmistolaisen sosioekonomisen orientaation omaavilta työväenluokkaisilta äänestäjiltä.

Toisaalta, kuten tulokset osoittavat, on työväenluokkaisen äänestäjien puoluevalinnoista tullut 2010-luvulla moninaisempia ja niitä selittävästä mekanismeista monisysteemisiä. Artikkelin tulokset osoittavat, kuinka perussuomalaiset ovat onnistuneet 2010-luvulla nostamaan kannatusta kaikissa kolmessa työväenluokkaryhmässä. Kevään 2023 vaalikeskusteluissa he erottuivat

selkeästi muista puolueista erottuvilla näkemyksillään etenkin maahanmuutto- ja ilmastokysymyksissä sekä EU-politiikassa. On hyvin mahdollista, että juuri EU-kriittisyys ja konservatiivinen sosiokulttuurinen orientaatio, jotka artikkelini tuloksetkin nostivat esiin, ovat löydettävissä myös kevään 2023 eduskuntavaaleissa perussuomalaisille äänensä antaneiden työväenluokkaisten äänestäjien puoluevalintojen taustalta.

Viitteet

- 1 Esim. Erikson ym. 1979; Erikson & Goldthorpe 1992.
- 2 Esim. Clark ja Lipset 1991; Pakulski ja Waters 1996; Clark 2003.
- 3 Esim. Brooks ym. 2006; Järvinen & Kolbe 2007; Sosnaud ym. 2013; Savage 2015.
- 4 Erola (toim.) 2010; Melin & Blom 2012; Savage ym. 2013.
- 5 Tiihonen 2021.
- 6 Oskarson 1994 & 2016; Hout 2008; Sosnaud ym. 2013; D'Hooge ym. 2018.
- 7 Bengtsson ym. 2013; Knutsen 2018; Langsaether ym. 2022.
- 8 Robison ja Stubaegeer 2017; Sommer Harrits & Stubager 2020.
- 9 Lipset & Rokkan 1967; Bartolini & Mair 1990.
- 10 Erikson & Goldthorpe 1992; Erikson ym. 1979.
- 11 Esim. Dalton 1984; Clark & Lipset 1991; Evans 2000.
- 12 Esim. Clark & Lipset 1991; Pakulski & Waters 1996.
- 13 Kitschelt 1994; Gingrich & Häusermann 2015.
- 14 Esim. Gingrich & Häusermann 2015; Dalton 1984.
- 15 Mickelsson 2015; Jussila ym. 2009.
- 16 Suomen Kommunistinen Puolue (SKP), joka on perustettu vuonna 1918 ja lakkautettu 1998. Tämän lisäksi Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL), joka on perustettu vuonna 1944 ja lakkautettu vuonna 1990 Vasemmistoliiton perustamisen yhteydessä.
- 17 Mickelsson 2015.
- 18 SDP, kokoomus, RKP, vasemmistoliitto ja vihreät.
- 19 Borg 2020; Suuronen ym. 2020; ks. myös Mickelsson 2021, 345–346.
- 20 Esim. Butler & Stokes 1974; Dalton 1984; Inglehart 1984; Clark & Lipset 1991; Knutsen 2006.
- 21 Paloheimo 2019; Paloheimo & Tiihonen 2020; Tiihonen 2021.
- 22 van der Brug & van Spanje 2009; Isotalo ym. 2020; Kriesi ym. 2006.
- 23 Esim. Oesch & Rennvald 2018.
- 24 Dalton 1984; Evans & Tilley 2012.
- 25 Esim. Isotalo ym. 2020; Mickelsson 2021.
- 26 Bourdieu 1984.
- 27 Esim. Devine & Savage 2004; Skeggs 2004; Bennett ym. 2009; Kahma 2011.
- 28 Esim. Alford 1963; Lipset & Rokkan 1967; Knutsen 2006; Evans 2000.
- 29 Langsaether ym. 2022 & Knutsen 2018.

- 30 Oskarson 1994 & 2016.
- 31 Esim. Oskarson 1994; Hout 2008; Sosnaud ym. 2013; D’Hooge ym. 2018; Tiihonen 2021.
- 32 ”Mihin yhteiskuntaluokkaan katsot lähinnä kuuluvasi? Työväenluokka, alempi keskiluokka, keskiluokka, ylempi keskiluokka, yläluokka, ei mikään luokka?”
- 33 Kolme ryhmää ovat identtiset niiden ryhmien kanssa, jotka ensimmäistä kertaa on muodostettu tutkimuksessani ”The Mechanisms of Class-Party Ties among the Finnish Working-Class Voters in the 21st Century” (Tiihonen 2021).
- 34 Esim. Paloheimo 2008; Westinen 2015.
- 35 Westinen 2015; Westinen & Kestilä-Kekkonen 2015.
- 36 Summamuuttujan Cronbachin alfa on 0,710. Cronbachin alfan arvo (α) indikoi summamuuttujan yhtenäisyyttä, eli kuinka hyvin summamuuttujassa yhdistettävät muuttujat mittaavat samaa ilmiötä tai asiaa. Sen arvo voi vaihdella välillä 0–1. Mitä korkeampi arvo on, sitä yhtenäisempi mittarin ajatellaan olevan.
- 37 Summamuuttujan Cronbachin Alfa on 0,583.
- 38 Ennen varianssianalyysia tehtiin Levenen testi, jolla varmistettiin tilastollisesti merkitsevä varainssien yhtäsuuruus. Levenen testi tehtiin erikseen jokaiselle kolmelle arvo- ja asenneorientaatiolle. Testin mukaan ryhmittäiset varianssit olivat yhtä suuret, mikä mahdollisti varianssianalyysien teon.
- 39 Kestilä-Kekkonen ym. 2018.
- 40 Esim. Gingrich & Häusermann 2015; Evans & Tilley 2012; Knutsen 2018.
- 41 Tarkemmat monimuuttujamalleihin nojaavat analyysit on esitetty tutkimuksessani ”The Mechanisms of Class-Party Ties among the Finnish Working-Class Voters in the 21st Century” (Tiihonen 2021, 235–292).

Lähteet ja kirjallisuus

Aineistot

- FNES 2003. Karvonen, Lauri (Åbo Akademi) & Paloheimo, Heikki (Tampereen yliopisto): Eduskuntavaalitutkimus 2003 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 2.0 (2021-09-07). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD1260>
- FNES 2007. Paloheimo, Heikki (Tampereen yliopisto): Eduskuntavaalitutkimus 2007 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 3.0 (2021-09-10). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2269>
- FNES 2011. Borg, Sami (Tampereen yliopisto) & Grönlund, Kimmo (Åbo Akademi): Eduskuntavaalitutkimus 2011 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 5.0 (2021-09-13). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2653>
- FNES 2015. Grönlund, Kimmo (Åbo Akademi) & Kestilä-Kekkonen, Elina (Tampereen yliopisto): Eduskuntavaalitutkimus 2015 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 4.0 (2021-09-14). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3067>
- FNES 2019. Grönlund, Kimmo (Åbo Akademi) & Borg, Sami (Tampereen yliopisto): Eduskuntavaalitutkimus 2019 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 2.0 (2021-09-15). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3467>.

Kirjallisuus

- Alford, Robert (1963): *Party and Society. The Anglo-American Democracies*. Rand McNally, Chicago.
- Bartolini, Stefano & Mair, Peter (1990): *Identity, Competition and Electoral Availability*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bengtsson, Mattias; Berglund, Thomas & Oskarson, Maria (2013): Class and Ideological Orientations Revisited. An Exploration of Class-Based Mechanisms. *The British Journal of Sociology* 64 (4), 691–716.
- Bennett, Tony; Savage, Mike; Silva, Elizabeth B.; Warde, Alan; Gayo-Cal, Modesto & Wright, David (2009): *Culture, Class, Distinction*. Routledge, Lontoo.
- Borg, Sami (2020): Asiakysymykset ja äänestäjien liikkuvuus. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen & Hanna Wass (toim.), *Politiikan Ilmastomuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriö, Helsinki, 240–259.

- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Brooks, Clem; Nieuwebeerta, Paul & Manza, Jeff (2006): Cleavage-Based Voting Behaviour in Crossnational Perspective. Evidence from Six Postwar Democracies. *Social Science Research* 35 (1), 88–128.
- Butler, David & Stokes, Donald E. (1974): *Political Change in Britain. The Evolution of Electoral Choice*. 2nd edition. Macmillan, Lontoo.
- Clark, Terry N. (2003): The Breakdown of Class Politics. *The American Sociologist* 34 (1/2), 17–32.
- Clark, Terry N. & Lipset, Seymour M. (1991): Are Social Classes Dying? *International Sociology* 6 (4), 394–410.
- Dalton, Russel J. (1984): Cognitive Mobilization and Partisan Dealignment in Advanced Industrial Democracies. *The Journal of Politics* 46 (1), 264–284.
- Devine, Fiona & Savage, Mike (2004): The Cultural Turn, Sociology, and Class Analysis. Teoksessa Fiona Devine, Mike Savage, John Scott & Rosemary Crompton (toim.), *Rethinking Class. Culture, Identities & Lifestyle*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 1–23.
- D’Hooge, Lorenzo; Achterberg, Peter & Reeskens, Tim (2018): Imagining Class. A Study into Material Social Class Position, Subjective Identification, and Voting Behavior across Europe. *Social Science Research* 70, 71–89.
- Erikson, Robert; Goldthorpe, John H. & Portocarero, Lucienne (1979): Inter-generational Class Mobility in Three Western European Societies. England, France, and Sweden. *British Journal of Sociology* 30 (4), 415–441.
- Erikson, Robert, & Goldthorpe, John H. (1992): *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Clarendon Press, Oxford.
- Erola, Jani (toim.) (2010): *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Evans, Geoffrey (2000): The Continued Significance of Class Voting. *Annual Review Political Science* 3, 401–417.
- Evans Geoffrey & Tilley, James, (2012): How Parties Shape Class Politics. Explaining the Decline of the Class Basis of Party Support. *British Political Science* 42 (1), 137–161.
- Gingrich, Jane & Häusermann, Silja (2015): The Decline of the Working-Class Vote, the Reconfiguration of the Welfare Support Coalition and Consequences for the Welfare State. *Journal of European Social Policy* 25 (1), 50–75.
- Hout, Michael (2008): How Class Works. Objective and Subjective Aspects of Class since the 1970s. Teoksessa Annette Lareau & Dalton Conley (toim.), *Social Class. How Does It Work?* Russel Sage Foundation, New York, 25–64.
- Inglehart, Ronald (1984): The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society. Teoksessa Russel J. Dalton, Scott C. Flanagan & Paul A. Beck

- (toim.), *Electoral Change in Advanced Industrial Societies*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 25–69.
- Isotalo, Veikko; von Schoultz, Åsa & Söderlund, Peter (2020): Polarisoituuko politiikka Suomessa? Puolueiden äänestäjäkuntien arvosiirtymät 2003–2019. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen & Hanna Wass (toim.), *Politiikan Ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriö, Helsinki, 288–306.
- Jussila, Osmo; Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka (2009): *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY, Helsinki.
- Järvinen, Kristiina & Kolbe, Laura (2007): *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa*. Kirjapaja, Helsinki.
- Kahma, Niina (2010): Keskiluokan valossa. Suomalaisten luokkasamastumien empiirisessä valossa. *Sosiologia* 47 (2), 81–96.
- Kestilä-Kekkonen, Elina; Tiihonen, Aino & Westinen, Jussi (2018): Vääriä kysymyksiä vai vääriä vastauksia? Vasemmisto-oikeisto-ulottuvuus vuosien 2003–2015 vaalitutkimusten valossa. *Politiikka* 60 (2), 92–111.
- Kitschelt, Herbert (1994): Class Structure and Social Democratic Party Strategy. *British Journal of Political Science* 23 (3), 299–337.
- Knutsen, Oddbjørn (2006): *Class Voting in Western Europe. A Comparative Longitudinal Study*. Lexington Books, Plymouth.
- Knutsen, Oddbjørn (2018): *Social Structure. Value Orientations and Party Choice in Western Europe*. Palgrave, Cham.
- Kriesi, Hanspeter; Grande, Edgar; Lachat, Romain; Dolezal, Martin; Bornschier, Simon & Frey, Timotheus (2006): Globalization and the Transformation of the National Political Space. Six European Countries Compared. *European Journal of Political Research* 45 (6), 921–956.
- Langaether, Peter E.; Evans, Geoffrey & O’Grady, Tom (2022): Explaining the Relationship Between Class Position and Political Preferences. A Long-Term Panel Analysis of Intra-Generational Class Mobility. *British Journal of Political Science* 52 (2), 958–967.
- Lipset, Seymour Martin & Rokkan, Stein (1967): *Party Systems and Voter Alignments*. The Free Press, New York.
- Melin, Harri & Blom, Raimo (2012): *Jakaantunut Suomi. Raportti ISSP 2009 Suomen aineistosta*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Mickelsson, Rauli (2015/2021): *Suomen puolueet. Vapauden ajasta maailmantuskaan*. Vastapaino. Tampere.
- Oesch, Daniel & Rennwald, Line (2018): Electoral Competition in Europe’s New Tripolar Political Space. Class Voting for the Left, Centre-Right and Radical Right. *European Journal of Political Research* 57 (4), 783–807.
- Oskarson, Maria (1994): *Klassröstning i Sverige: Rationalitet, lojalitet eller barsentrian*. Nerenius & Santerus, Tukholma.

- Oskarson, Maria (2016): The Never-Ending Story of Class Voting in Sweden. Teoksessa Jon Pierre (toim.), *The Oxford Handbook of Swedish Politics*. Oxford University Press, Oxford, 246–259.
- Pakulski, Jan & Waters, Malcolm (1996): *The Death of Class*. Sage, Lontoo.
- Paloheimo, Heikki (2008): Ideologiat ja ristiriitauttavuudet. Teoksessa Heikki Paloheimo & Tapio Raunio (toim.), *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. WSOY, Helsinki, 27–59.
- Paloheimo, Heikki (2019): Eurooppalaisen sosiaalidemokratian alamäki. Syyt ja seuraukset. Teoksessa Antti Ronkainen & Juri Mykkänen (toim.), *Vapiseva Eurooppa. Mitä seuraa eurooppalaisen politiikan kaaoksesta?* 65–87.
- Paloheimo, Heikki & Tiihonen, Aino (2020): Sosiaalidemokraattisten puolueiden kannatuspohjan muutos Länsi-Euroopassa. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan Ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriö, Helsinki, 500–525.
- Robison, Joshua & Stubager, Rune (2017): The Class Pictures in Citizens' Minds. *The British Journal of Sociology* 69 (4), 1220–1247.
- Savage, Mike (2015): *Social Class in the 21st Century*. Pelican books, Milton Keynes, Lontoo.
- Savage, Mike; Devine, Fiona; Cunningham, Niall; Taylor, Mark; Li, Yaojun; Hjellbrekke, Johs; Le Roux, Birgitte; Friedman, Sam & Miles, Andrew (2013): A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology* 47 (2), 210–250.
- Skeggs, Beverly (2004): *Class, Self, Culture*. Routledge, Lontoo.
- Sommer Harrits, Gitte & Stubager, Rune (2020): Classes and Politics. A Changing Relationship. Teoksessa Peter Munk Christiansen, Jørgen Elklit & Peter Nedergaard (toim.), *The Oxford Handbook of Danish Politics*. Oxford University Press, Oxford, 242–258.
- Sosnaud, Benjamin; Brady, David & Frenk, Steven M. (2013): Class in Name Only Subjective Class Identity, Objective Class Position, and Vote Choice in American Presidential Elections. *Social Problems* 60 (1), 81–99.
- Suuronen, Aleks; Grönlund, Kimmo & Sirén, Rasmus (2020): Puolueiden äänestäjät. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen & Hanna Wass (toim.), *Politiikan Ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Oikeusministeriö, Helsinki, 260–287.
- Tiihonen, Aino (2021): *The Mechanisms of Class-Party Ties among the Finnish Working-Class Voters in the 21st Century*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- van der Brug, Wouter & van Spanje, Jan (2009): Immigration, Europe and the 'New' Cultural Dimension. *European Journal of Political Research* 48 (3), 309–334.
- Westinen, Jussi (2015): *Cleavages in Contemporary Finland. A Study on Party-Voter Ties*. Åbo Akademi University Press, Turku.

Westinen, Jussi & Kestilä-Kekkonen, Elina (2015): Perusduunarit, vihervasemmisto ja porvarit. Suomalaisen äänestäjäkunnan jakautuminen ideologisiin blokkeihin vuoden 2011 eduskuntavaaleissa. *Politiikka* 57 (2), 94–114.

Mainettaan parempia

Paperityöläisten käsitys asemastaan ja ansioistaan 2020-luvun Suomessa

Johdanto

Jorma Kalela kirjoitti vuonna 1986 julkaistussa Paperiliiton historiaa käsittelevässä teoksessaan massa- ja paperiteollisuuden alan työntekijöistä, puhekielessä paperityöläisistä, seuraavasti:

Toimeentuloedellytysten osalta paperityöläiset ovat useimpien muiden alojen työntekijöitä edullisemmassa asemassa. Voisi siten olettaa, että yleinen käsitys työväen "keskiluokkaistumisesta" ja "porvarillistumisesta" pitäisi paikkansa ainakin heidän kohdallaan. Näin ei tilannetta kuitenkaan voi luonnehtia. Paperiliiton työläisillä näyttäisi esimerkiksi jopa olevan muiden SAK:n liittojen jäseniä selkeämpi käsitys työväenliikkeen välttämättömyydestä.¹

Lainauksessa paitsi todetaan yleisesti tiedetty asia paperityöläisten suht hyvästä ansiotasosta, myös kiteytetään keskeinen työväenluokkaan ja työväenliikkeeseen liittyvä huoli rahan korrup-toivasta vaikutuksesta. Nämä kaksi teemaa ovat tämänkin artikkelin ytimessä. Kun Kalela perusteli paperityöläisten ymmärrystä työväenliikkeen merkityksestä sillä, että heidän keskuudessaan tilattiin ahkerasti työväenlehteä, kysyn artikkelissani, mitä paperityöläinen itse ajattelee tänään luokka-asemastaan ja vauraudestaan. Tärkeänä lähtökohtana on myös koko artikkelikokoelmaa

yhdistävä ajatus työväestön vauraudesta, jota lähestyn sosiologian ja nykyhetken näkökulmasta.

Ensimmäinen Kalelan nostama huomio eli edullinen ansiokehitys viittaa teoksen julkaisuajankohtaan, 1980-luvun tilanteeseen, jolloin paperityöläisten ansiotasoa oli SAK:n kärjessä. Hän selittää suotuisaa ansioiden nousua teknologian kehityksellä ja sillä, että kalliit investoinnit ja seisokkien korkea hinta tarjosivat vipuvoimaa neuvottelupöydissä. Erityishuomiona Kalela nostaa esille myös sen, että palkoista neuvoteltaessa Paperiliitossa ei tehty jakolinjaa korkean ammattitaidon ja yksinkertaisten suoritustehtävien töihin.² Vuonna 2022 julkaistun Elinkeinoelämän keskusliiton tilaston mukaan tilanne ei ole juurikaan muuttunut: paperiteollisuus tarjoaa heti ahtaajan ammatin jälkeen parhaat palkat teollisuudessa.³ Paperityöläisten palkkoja ei kuitenkaan tarvitse etsiä erikseen tilastoista, sillä aina työtaisteluiden aikana media pitää kansan ajan tasalla siitä, kuinka paljon paperitehtaassa työskentelevät ansaitsevat. Alkuvuonna 2020 käytiin työtaistelua, josta uutisoitiin *Turun Sanomissa* otsikolla ”Paperidunari tienaa ennen veroja keskimäärin 3 900–5 100 euroa – Suomalaisen keskipalkka oli vuonna 2016 reilut 3 300 euroa”.⁴ Samoihin aikoihin Yle kertoi, että ”perkasimme, mitä paperiteollisuuden kadehdittujen saunallisien ja muhkeiden seisokkikorvausten takana piilee”.⁵ Jutussa paperityöläisten palkkatasoa havainnollistettiin ja rivien välistä myös kyseenalaistettiin vertaamalla sitä naisvaltaiseen hoitoalaan.

Ei ihme, että ala herättää kateutta. Moni parhaillaan sopimuksistaan neuvotteleva, ja usein korkeammin koulutettu sairaanhoitaja voi vain haaveilla 5 000 euron kuukausipalkasta.⁶

Nämä luonnehdinnat ovat jatkumoa paperityöläisten kyseenalaiselle maineelle koulutukseensa ja luokka-asemaansa nähden poikkeuksellisen hyväpalkkaisena ryhmänä, ”työläisaristokratiana”. Kohtalotovereita eli sinikaulusaristokraateiksi nimettyjä manuaalisen työn tekijöitä (*blue-collar aristocrats*) löytyy muis-takin maista. Australiassa kaivosteollisuus voi tarjota syrjäisissä pikkukaupungeissa hyvät ansiot, mikä haastaa ajatusta koulu-

tuksesta keskeisenä meritoitumisen ja menestymisen välineenä.⁷ Kanadassa General Motorsin Oshawan autotehtaan työntekijöillä on ollut maine hyväpalkkaisena teollisuuden palkansaajana ja vielä vuonna 1999 he ansaitsivat 25 % enemmän kuin mitä keskipalkka oli muilla manuaalista työtä tekeillä.⁸

Siinä missä moralisoivat keskustelut hyväpalkkaisuudesta ovat tulleet työväestön ulkopuolelta, Kalelan mainitsema huoli työväen porvarillistumisesta on noussut myös työväenliikkeen sisällä. Porvarillistumisella on aiemmissa tutkimuksissa viitattu työväenluokkaisen identiteetin tai ”proletaarisen tietoisuuden” liudentumiseen ja valtaapitävien pyrkimysten myötäilemiseen.⁹ Käsitteinä porvarillistuminen ja proletaarinen tietoisuus heijastavat marxilaista ymmärrystä antagonistisista luokkasuhteista, mutta porvarillistuminen ei kuitenkaan merkitse loikkaa riistetyistä riistäjäksi. Kalelan tavoin porvarillistumisen voi rinnastaa keskiluokkaistumiseen, vaikka käsitteellä kuvataankin yleensä asuinalueiden demografista muutosta, gentrifikaatiota. Yleiskielessä keskiluokalla viitataan keskituloisiin, joiden kasvava ryhmä sijoittuu johtavassa asemassa olevien ja ruumiillista työtä tekevien välimaastoon, usein palveluammatteihin.¹⁰ Keskiluokkaistuminen voidaan siten nähdä nousuna keskituloisten joukkoon tai samastumisena keskiluokkaan sen arvojen ja elämäntyylin omaksumisen kautta.¹¹ Käytän porvarillistumista ja keskiluokkaistumista kuvailevina käsitteinä, jotka kummatkin heijastavat työväen- ja keskiluokan välisen rajan hälvenemistä työväenluokan näkökulmasta tarkasteltuna.

Porvarillistumisväitteeseen liittyen työväki on laitettu paljon vartijaksi. Toisen maailmansodan jälkeen sosiaalisten uudistusten hiipumisen Yhdysvalloissa arveltiin johtuvan osittain työväen vaurastumisesta: tilipussin kasvun väitettiin vähentävän kiinnostusta yhteiskunnan muuttamiseen. Iso-Britanniassa sodanjälkeistä aikaa on nimitetty ”vaurauden ajaksi” (*age of affluence*), sillä sosiaaliset reformit, täystyöllisyys ja palkkojen kohoaminen merkitsivät työväestölle elintason nousua.¹² Tosin, oletusta vaurastuvasta työväestöstä on myös haastettu nostamalla esiin, että pelko tippumisesta takaisin köyhyyteen tai köyhyyden ja ansio-

työn vuorottelu olivat olennainen osa työväenluokan elämää. Lisäksi vaurastuminen ei ollut automaattista, vaan vaati kovaa työtä.¹³ Brittiläisen työväestön porvarillistuminen (*embourgeoisement*) kiinnosti tutkijoita erityisesti 1950-luvun puolivälistä 1970-luvun alkuun. Työväenpuolueen suosion lasku pantiin 1960-luvun alkupuolella työväen porvarillistumisen syyksi ja tähän väitteeseen brittiläiset sosiologit John Goldthorpen johdolla vastasivat tutkimushankkeella *The Affluent Worker Study*, jossa haastateltiin 229 työväenluokkaista miestä kahteen kertaan. Tutkimuksen tuloksena oli, että vaurastuminen johtaa privatisoituneeseen elämäntyyliin ja murentaa työläisyhteisöjä ja yhteisöllisyyttä, mutta että myös vaurastuvassa kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa luokalla on edelleen merkitystä.¹⁴ Ruben Roth tutki edellä mainitun Oshawan autotehtaan työntekijöiden luokkatietoisuutta ja ymmärrystä porvarin ja työläisen vastakkaisista intresseistä, ja myös hänen näkemyksensä oli, että hyvä palkka ei sinällään riitä proletaarisen tietoisuuden heikkenemiseen.¹⁵ Nämä vain miesvaltaisia aloja käsittelevät tutkimukset valaisevat kuitenkin vain yhden puolen ja voi olettaa, että työväenluokan sisällä on erilaisia ryhmittymiä, joista toiset ymmärtävät luokkasuhteet antagonistisempina kuin toiset.

Suomalaisten paperityöläisten käsitys asemastaan, ansioistaan tai omasta porvarillistumisestaan liittyy laajempaan ymmärrykseen yhteiskunnasta ja sen oikeudenmukaisuudesta ja kerrostuneisuudesta. Avaan seuraavaksi näihin kysymyksiin liittyvää teoreettista keskustelua, jonka jälkeen esittelen artikkelini aineiston. Jäsennän kolmessa tulosluvussa paperityöläisten näkemyksiä palkastaan, luokka-asemastaan sekä suhteestaan ammattiyhdistysliikkeeseen ja puolueisiin. Artikkelin päättää kokoava yhteenveto.

Objektiivinen ja subjektiivinen näkökulma yhteiskunnallisiin hierarkioihin

Yhteiskunnan luokkarakennetta, tuloerojen muutoksia ja elintasoeroja on perinteisesti tarkasteltu objektiivisesti erilaisten

makromuuttujien avulla. Tässä tutkimusperinteessä luokkaseema on määrittely ammattiaseman mukaan. Jani Erola toteaa useimpien objektiivisten luokkaluokittelujen nojaavan Robert Eriksonin ja John Goldthorpen alun perin 1990-luvulla kehittämään jaotteluun, jossa kiinnitetään huomiota siihen, onko yksilö työnantaja, yrittäjä vai palkansaaja, kuinka paljon työ vaatii ammattiosaamista ja miten itsenäistä työ on.¹⁶ Erikson-Goldthorpe -jaottelun mukainen luokkarakenne jakautuu kolmeen pääkategoriaan, joista ensimmäisessä ovat ylempät professioammatit, alemmat professioammatit, toimistotyöntekijät ja asiakaspalvelutyöntekijät eli kansanomaiselta nimitykseltään valkokaulustyöntekijät tai keskiluokka. Toisessa kategoriassa ovat yksityisyrittäjät ja maanviljelijät, kansanomaisesti pienporvarit. Kolmannessa puolestaan on ammattitaitoinen työväestö, muu työväestö sekä muu työväestö maataloudessa, populaarinimitykseltään sinikaulustyöläiset tai duunarit.¹⁷ Tämä järjestys heijastaa yhteiskunnan hierarkkista kerrostuneisuutta ja antaa viitteitä myös luokkien välisistä tuloeroista: tulot ovat pitkälti riippuvaisia ammattiasemasta niin, että korkeampi asema luokkarakenteessa merkitsee korkeampaa palkkatasoa. Yhteiskuntaluokkien ja tulojen välistä yhteyttä vahvistaa se, että luokkien väliset tuloerot ovat viime vuosikymmeninä kasvaneet.¹⁸

Verottajalta tai väestörekisteristä saatavat tiedot kertovat luottavasti suomalaisen luokkarakenteen ajallisista muutoksista kuten valkokaulusluokkien kasvusta tai luokkien välisten tuloerojen muutoksista, mutta yhteiskuntaluokka on muutakin kuin ammattiasema ja tulot. Ranskalaisen sosiologin, Pierre Bourdieun luokkateoriat antoivat 1980-luvulla sysäyksen kulttuurian painottavan lähestymistavan yleistymiselle. Bourdieulle luokan perusta ei ollut taloudessa, vaan kulttuurisissa käytännöissä ja elämäntyyliissä sekä niiden synnyttämässä erotteluissa, jotka nekään eivät ole irrallaan taloudesta.¹⁹ Kun tilastollisissa analyyseissa yhteiskuntaluokka ymmärrettiin kiinteänä, annettuna ja vain taloudellisin termein määriteltynä kategoriana, Bourdieu ja hänen teorioitaan eteenpäin kehittäneet sosiologit ovat tarkastelleet luokkaa monitulkintaisena, dynaamisesti tuotettuna ja kiis-

tanalaisena kulttuuristen ja moraalisten arvostusten kautta syntyvänä asemana.²⁰ Tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota kolmeen pääluokkaan: yläluokkaan, jonka hienostunut maku ja kulttuurinen kompetenssi määrittää tyylin; keskiluokkaan, joka tavoittelee yläluokan käytäntöjä, pyrkii erottautumaan työväenluokasta; sekä työväenluokkaan, jota luonnehtii funktionaalinen maku ja erottautuminen porvariston tyylipyrkimyksistä.²¹

Kulttuurinen näkökulma on antanut tilaa laadullisiin menetelmiin nojaavalle luokkatutkimukselle ja pyrkimykselle tavoittaa subjektiivista luokkaidentiteettiä, yksilön samastumista johonkin yhteiskuntaluokkaan.²² Subjektiivisia näkökulmia tavoitellaan esimerkiksi silloin, kun ihmisiä pyydetään määrittelemään luokkaidentiteettiään sijoittamalla itsensä valmiisiin luokkakategorioidiin, mikä Erolan mukaan onnistuu suomalaisilta varsin hyvin.²³ Avoimempaa lähestymistapaa edustavat tutkimukset, jotka pyrkivät tavoittamaan kokemusta eriarvoisuudesta ja ymmärrystä omasta sosiaalisesta sijainnista.²⁴ Näissä tarkasteluissa on keskitytty ihmisten subjektiivisiin käsityksiin siitä, millainen on yhteiskunnan rakenne, millaiseen asemaan kukin sijoittuu suhteessa muihin ja mikä on oikeudenmukaista mahdollisuuksien, oikeuksien ja tunnustuksen kannalta. Pyrkimyksenä ei ole testata, ovatko subjektiiviset näkemykset yhtäpitäviä objektiivisten makromuuttujien tarjoaman tiedon kanssa tai ymmärtävätkö ihmiset sijoittaa itsensä ”oikein” luokkahierarkiaan. Tutkimuksissa halutaan tavoittaa sitä, miten omaa paikantumista perustellaan, millaisia tunteita se herättää ja millaisia asenteita ja toimijuutta käsitykset rakenteista synnyttävät. Huomionarvoista on myös se, että luokkaidentiteetti voi muuttua samalla, kun yhteiskunta muuttuu:²⁵ yleinen elintason nousu, keskiluokkaisuus oletusarvona ja yhteiskunnallisen ilmapiirin tarjoama valmius ylipäänsä keskustella luokasta vaikuttavat ihmisten subjektiiviseen kokemukseen omasta luokka-asemastaan ja luokkien välisistä suhteista.

Brittiläinen sosiologi Andrew Sayer on korostanut sitä, että ymmärtääksemme luokan merkitystä, on kiinnitettävä huomiota luokkakokemuksen moraaliseen ulottuvuuteen. Sayerin mukaan

luokan kokemisessa on kyse moraalisen arvioinnin kohteena olemisesta ja siitä, kokeeko ihminen saavansa yhteiskunnassa tunnustusta ja kunnioitusta. Tunnustus puolestaan on kytköksissä resurssien jakautumiseen ja taloudelliseen palkitsemiseen. Luokan moraaliseen ulottuvuuteen ja siihen liittyvään arvottamiseen päästään käsiksi kiinnittämällä huomiota siihen, millaisia tunteita omasta asemasta puhuminen herättää.²⁶ Tällaisia huomioita pyrin tekemään myös tässä artikkelissa. Objektiiivinen luokka-asema on tekstille olennainen lähtökohta, sillä se on ohjannut tekemään haastatteluja nimenomaan työväenluokkaisessa ammatissa työskentelevien kanssa. Päähuomio tässä tarkastelussa on kuitenkin haastateltavien subjektiivisissa näkemyksissä liittyen eriarvoisuuteen, luokka-asemaan ja sen moraaliseen ja taloudelliseen ulottuvuuteen.

Aineisto ja menetelmät

Artikkeli nojaa haastatteluaineistoon, joka tuotettiin keväällä 2020 osana *Kansalaisuuden kuilut ja kuplat* -tutkimushanketta (STN/SA 312710).²⁷ Hankkeessa kysyimme, kuinka talouden rakennemuutos, kaupungistuminen ja muuttoliike muuttavat kansalaisten toimintakykyä, poliittisia tunteita ja intressejä sekä miten ihmiset näkevät itsensä suhteessa muihin ja miten he hahmottavat oman paikkansa yhteiskunnassa. Massa- ja pape-riteollisuudessa työskentelevät valittiin edustamaan perinteistä teollisuutta, vaikka samalla ymmärsimme heidän erityisen asemansa Suomea vaurastuttaneen teollisuudenhaaran työntekijöinä ja teollisuustyöväestön kuuluisuuksina.²⁸ Toisaalta nimenomaan heidän arveltiin olevan ihmisiä, joilla on ensikäden tietoa ja kokemusta rakennemuutoksesta. Teollisuudenalalla on pitkä ja kunniakas historia, mutta se on käynyt läpi suuria murroksia. Erityisesti 2000-luvun alussa sanomalehtipaperin kysynnän hiipuminen ja tuotannon siirtäminen ulkomaille johtivat tehtaiden ja tuotantolinjojen lakkauttamiseen ympäri Suomen, mikä oli

kova isku paitsi irtisanotuille työntekijöille myös tehdaspaiikkakunnille.²⁹

Haastatteluihin osallistui 31 eri tehtävissä paperi-, sellu- ja kartonkitehtailla työskentelevää miestä (N= 26) ja naista (N=5) seitsemältä paikkakunnalla, joilla kaikilla sellu-, kartonki- tai paperitehdas edustaa tärkeää, paikkakuntaa kannattelevaa työnantajaa: Imatra, Kemi, Kouvola, Rautjärvi, Valkeakoski, Varkaus ja Äänekoski.³⁰ Haastattelut kestivät tunnista reiluun kahteen tuntiin ja 25:een haastatteluun osallistui yhdestä kolmeen henkilöä kerralla. Haastatteluihin osallistuneiden tarkkaa ikää ei kysytty, mutta keskusteluissa tuli ilmi, että valtaosalla oli pitkä ura takanaan, joten heitä voi luonnehtia pääosin keski-ikäisiksi.³¹ Kunkin haastattelun alussa haastateltavat täyttivät taustatietolomakkeen, jossa pyydettiin ilmoittamaan kuukausittaiset bruttotulot. Valtaosalla tulot sijoittuivat 3000–4999 €/kk (10 vastaajaa) tai 5000–7499 €/kk (17 vastaajaa) välille. Samassa lomakkeessa kysyttiin asumismuotoa ja kahta palkkahaitarin alapäähän sijoitunutta vastaajaa lukuun ottamatta kaikki asuivat omistusasunnossa. 12 haastatteluihin osallistuneista toimi vaaleilla valittuna luottamushenkilönä tai työsuojeluvaltuutettuna joko osa- tai kokoaikaisesti. He saattoivat osallistua haastatteluihin asemansa velvoittamina, mutta voi myös olettaa, että varsinkin he olivat ay-liikkeessä toimimisen myötä tottuneet pohtimaan paperiteollisuuden ja siinä työskentelevien asemaa yhteiskunnassa.

Haastateltavien näkemystä asemastaan työntekijänä ja palkan-saajana kartoitettiin muun muassa seuraavanlaisilla kysymyksillä: ”Koetko, että olet saavuttanut työnteolla sen paikan, jonka ansaitset?”, ”Koetko olevasi ihminen, jonka pitää pinnistellä saadakseen rahat riittämään, vai voitko elää ilman taloudellista huolta?”, ”Mihin luokkaan ajattelet itse kuuluvasi?”. Aineistoa on järjestetty teemoittelemalla ja erityisesti teemoja ”eriarvoisuus”, ”identiteetti” ja ”tuloerot” on hyödynnetty seuraavissa luvuissa, jotka jäsenyvätkin palkka- ja porvarillistumiskysymysten mukaan. Analyysia on ohjannut pyrkimys tavoittaa omaan luokka- ja taloudelliseen asemaan liittyviä tunteita ja kokemuksia sekä sitä, miten niitä oikeutetaan.³² Siteeraan työntekijöitä ilman viittauksia

sukupuoleen tai paikkakuntaan anonymiteetin säilyttämiseksi. Jokaiselle haastateltavalle on annettu satunnaisessa järjestyksessä kirjain-numerotunnus (H1–H31), jota käytän lainausten yksilöimiseen. Olen säilyttänyt jonkin verran puheen murreasua, joka saattaa antaa vihjeitä siitä, mistä päin Suomea puhuja on kotoisin, mutta litteroinnin tarkkuus ei tavoita murteiden paikkakuntakohtaisia piirteitä.

Palkka on hyvä ja työllä ansaittu

Se ei oo mikään salaisuus, meillä nyt on ihan suht hyvät ansiot tuolla meiän toimialalla tai jos lähetään vertaamaan vaikka tässäkin kaupungissa tähän ympäröivään kuvioon, niin eihän siinä mitään. Mutta sillä on oma historiansa, miks se näin on. Ja tuskinpa toinen osapuoli turhasta maksaa. (H27)

Suomessa rahasta ja palkoista puhuminen koetaan hankalaksi, mutta kuten aiemmin siteeratuista uutisotsikoista käy ilmi, paperityöläisten palkkataso ei missään nimessä ole salaisuus. Muutamat haastateltavista huomauttivat, että myöskään toimitusjohtajien muhkeat palkat eivät ole salaisuus, mutta niihin ei julkisuudessa kiinnitetä läheskään yhtä paljon huomiota kuin työntekijöiden ansioihin. Pikkukaupungeissa, joissa elinkustannukset eivät ole yhtä korkeita kuin kasvukeskuksissa, paperityöläiset voivatkin erottua omana hyväpalkkaisena ryhmänään osin todellisen kulutuskäyttämisen ja osin heidän edellään kulkevan maineensa kautta. Vaikka kukaan ei kuvannut itseään varsinaisesti vauraana, paikka paperitehtaalla on epäilemättä tuonut hyvinvointia ja vakautta niille, jotka ovat selviytyneet alan murroksesta ja yt-neuvotteluista. Koska alan ansiotaso on ollut hyvä jo pitkään, se on tuottanut sekä maantieteellistä että sosiaalista liikkuvuutta. Paperipaikkakunnat ovat houkutteleet työn perässä muuttavaa väkeä ympäristökunnista ja hyvin palkatulle alalle on hakeuduttu muista työväenluokkaisista taustoista. Monet tunnistivat sosiaalisen nousun työväenluokan sisällä omalla kohdallaan

erityisesti verratessaan lapsuudenkodin olosuhteita nykyiseen tilanteeseensa.³³

Palkka on nyt sen verran hyvä, niin huomattavasti paremmin omalle lapselle pystyy tarjoamaan [asioista, joita ei itse lapsena saanut]. Ja yritän sitten aina muistuttaa, että nää ei oo mitenkään itsestäänselvyyksiä, että minulla oli yhdet housut, sinulla on viidettoista, tyyliin. (H4)

Tyytyväisyys ansioihin tuli esille myös sitä kautta, että palkasta ei purnattu. Työväenluokkaisesta lapsuudenperheestä on saatu malli työn tekemisen merkityksestä elämälle ja pärjäämisestä työtä tekemällä. Toisin kuin rikkailla perijöillä, joilla vauraus on saatua, ”sitä taloudellista vaurautta on jo valmiiksi ilman että ite tarvi tehdä yhtään mitään sen asian eteen” (H30), oma vauraus oli työn kautta ansaittua: ”semmonen minun mielest ansaitseeki sen, mitä on ite työllään tehny” (H13). Palkasta puhuttiin arkisesti työstä saatavana korvauksena, jolla on tarkoitus tulla toimeen ja joka mahdollistaa ”normaalin elämän”. Puhetta normaalista elämästä tai itsestä ”tavallisena palkansaajana” voi tulkita strategisenakin pyrkimyksenä hälventää palkkaeroja ja vähätellä oman alan korkeahkoa palkkatasoa.³⁴ Toisaalta oma elämä näytti normaalilta, kun sitä vertasi epänormaaliksi kuvattuun tilanteeseen, jossa ihminen tekee töitä, mutta ei elä palkallaan.

Kylhän tää on tarpeeks hyvin palkattu ala, että sie voit elää normaali elämää. Ja sit taas, kun mennään lähihoitajan palkalle pääkaupunkiseudul, ni eihän se oo normaali tilanne, että sie joudut, jos sul on lapsii, niin hakemaan viel yhteiskunnalt tukii [...] Kyl työtä tekemäl pitäs pystyy ittensä elättää Suomes. (H15)

Tässä viittausta normaaliin ja sen kääntöpuoleen, ei-normaaliiin voi pitää myös moraalisena kysymyksenä: työtätekevien köyhyys on väärin. Palkka ei ole vain korvaus tehdystä työstä, vaan sitä voi pitää myös osoituksena työntekijää kohtaan osoitetusta arvostuksesta. Vaikka palkka ei mittaa ihmisen arvoa, elämiseen riittämätön palkka heijastaa tunnustuksen ja kunnioituksen puutetta työtätekevää väestöä kohtaan.³⁵

Koska paperiteollisuudessa työskentelevät kuuluvat objektiivisesti tarkasteltuna työväestöön³⁶, mutta edustavat työväestön keskuudessa hyväpalkkaista ryhmää³⁷ ja sijoittuvat sitä kautta keskituloisiin, aseman ja tulojen välillä on ristiriita, jota oikeutettiin erilaisilla perusteluilla. Näistä perusteluista suurin osa liittyy työntekijöitä ympäröivään maailmaan, yleisiin työehtoihin ja teollisuudenalan erityispiirteisiin. Ensinnäkin tehdastyö on kahdeksan tai kahdentoista tunnin vuoroissa tehtävää työtä ja yksittäisen työntekijän kohdalla peruspalkkaa nostavat vuorotyöstä saatavat lisät. Toiseksi, kuten alaluvun ensimmäisen puheenvuoron saanut haastateltava toteaa, ansiokehityksellä on oma historiansa, ja se juontuu osin tuotantoon liittyvistä erityispiirteistä, jotka ovat antaneet Paperiliitolle vipuvartta palkkaneuvotteluissa. Nykyisiä neuvotteluja tosin leimaa pyrkimys pitää vanhoista eduista kiinni sen sijasta, että pyrittäisiin saavuttamaan uusia. Kolmas peruste ansiotasolle oli se, että palkat maksaa globaali pörssiyhtiö ja sitä kautta ulkomaalaiset kartongin, sellun ja paperin ostajat. Tosin kärsimättömillä maailmanmarkkinoilla tämä tarkoittaa myös epävarmuutta: jos tuote ei mene maailmalla kaupaksi, sitä ei tehdä ”happanemaan”, vaan melko nopeasti ”palkanmaksut keskeytetään totta kai elikkä se tarkoittaa lomautuksia” (H27). Monet huomauttivat, että paperiteollisuuden kautta kanavoituu vaurautta koko Suomelle ja että progressiivisen verotuksen kautta palkansaajien vauraus tasaantuu. Työntekijöillä oli vahva näkemys itsestään ulkomaisen varallisuuden kotiuttajina ja nettoveronmaksajina, jotka verotuksen kautta kannattelevat hyvinvointivaltiota ja paikallistaloutta.³⁸

Neljäs peruste kytkeytyi työntekijöihin itseensä: heillä on erikoistunutta ammattiosaamista, jonka ansiosta he osaavat käyttää kalliita ja vikatilaan joutuessaan tehtaalle ja sen ympäristölle vaarallisia koneita. Tätä kautta palkkauksen nähtiin heijastavan myös heidän arvoaan työntekijöinä. Keski-ään ylittäneet haastateltavat olivat saattaneet tulla tehtaaseen töihin vailla muodollista koulutusta, mutta monilla oli alalle johtanut, sittemmin jo koulutuslinjana lakkautettu, ammatillinen peruskoulutus. Yhdellä paikkakunnista muisteltiin, kuinka aikoinaan paikka metalliteol-

lisuudessa oli palkkauksenkin puolesta ”halutuin, kaikista paras” ja ”paperille pääs töihin ketkä halus tulla tekemään sitä työtä” (H22). Nykyään tehtäisiin tullaan ammatillisella pohjakoulutuksella, ja isosta hakijajoukosta valikoidaan oppisopimukseen pieni ryhmä, josta koulitaan uudet osaajat. Vanhemmat työntekijät eivät ole kuitenkaan selvinneet tähän päivään asti ilman perusteellista uuden oppimista, vanhasta poisoppimista ja jatkuvaa lisäkoulutusta. Monet kertoivat, että heidän työuransa aikana työnkuva on muuttunut ja työtahti tiivistynyt erityisesti automaatisaation myötä.

Mikään näistä syistä ei kuitenkaan tunnu painavan julkisessa keskustelussa, jossa paperiteollisuuden palkat ovat suurennuslasin alla ja työntekijöitä nimitellään ”ahneiksi paperimiehiksi” ja ”yhteiskunnan ja teollisuuden kroisoksiksi” (H15). Samoin kuin puheet työläisaristokratiasta, myös kroisoksiin viittaamisen taustalla on julkisuudessa toisteltu väite kohtuuttomasta ja ilmaiseksi tulleesta vauraudesta. Haastatteluissa tätä halveksuvaa asennetta puitiin pettyneinä ja turhautuneina.

Media antaa vähä väärän kuvan paperiteollisuuden työntekijöistä koska ”siellähän kuka tahansa pääsee hyvälle palkalle”. Et se on aivan paskapuhetta. Siellä koulutetaan koko ajan ja, se ei oo ihan vaan tuosta vaan nykasty se homma. Helppohan se on tuolla, lehdessä kirjottoo että ”Siellä saa kuka tahansa joutojätkä sen ja sen palkan” mutta ei se totta ole.

Haastattelija: Semmostako se on?

No onhan se nytki, ku oli oltiin työtaistelussa, nii kyllähän siellä puhuttiin kovasti että. ”Täysin kouluttamattomat saa kovaa palkkaa”, mutta ne on yleensä niitä, jotka jutteloo, jotka ei yksinkertaisesti tiiä, että mitä se on tänä päivänä. (H28)

Alussa siteeratuissa tutkimuksissa brittiläisten ja amerikkalaisten työntekijöiden vaurastumisen pelättiin sysäävän liikkeelle työväenliikkeen näkökulmasta ei-toivottuja kehityskulkuja, joilla on vaikutusta koko yhteiskuntaan. Myös paperityöläisten toiminnalla arvellaan olevan mittavia yhteiskunnallisia vaikutuksia: työtaistelujen aikana mediassa vihjaillaan paperityöläisten

palkkavaatimusten kaatavan kokonaisia tehtaita tai olevan pääsyy siihen, että investoinnit ohjataan ulkomaille. Tämä ei haastateltavien mukaan pidä paikkaansa, sillä palkkojen osuuden arvioidaan olevan vain kymmenisen prosenttia kokonaiskustannuksista. Silti työntekijöitä syyllistävät perättömätkin väitteet kasvattavat julkista painetta perääntyä palkkaneuvotteluissa.

Käsitys meriittien ja palkkojen epäsuhdasta paperiteollisuudessa istuu tiukassa. Mainetta kasvattaa median lietsoma vastakkainasettelu naisvaltaisen hoitoalan kanssa: ”tämöinen ikuinen keskustelu, Sari Sairaanhoitaja vastaan paperiduunari” (H11). Julkisuudessa rakennettu asetelma kyllästyi ja tuntui epärealistilta, sillä alojen palkoista neuvotellaan eri pöydissä: palkkaero ei hoidu ottamalla ”paperin miehiltä palkkaa pois ja hoitajille lisää”, sillä jos paperityöläisten palkoista otetaan pois, ylijäämä menee osakkeenomistajan taskuun. Kaikkien mielestä hoitajat ansaitsevat kunnan palkan raskaasta työstä, mutta solidaarisuutta ajateltiin voitavan osoittaa vain epäsuorasti, kotiuttamalla varallisuutta ja maksamalla veroja: ”pörssiyhtiö maksaa työntekijöille palkkaa, josta maksetaan veroja valtiolle, joilla maksetaan se hoitajien palkka ja se raha tulee silloin tuolt muualta eikä yhteiskunnasta” (H4). Sekä paperityöläisten maine ”kroisoksina” että vastakkainasettelu hoitoalan kanssa tuottivat katkeraa kokemusta siitä, että paperityöläiset ovat työtaisteluidensa kanssa yksin. Haastateltavien näkökulmasta, paperiteollisuuden vastoinkäymiset herättävät ulkopuolisissa ennemminkin vahingoniloa kuin myötätuntoa.³⁹

Työväenluokkaa, mutta silti keskiryhmää

Paperitehtaat ja teollisuuskaupungit tarjoavat erityisen kontekstin eriarvoisuuden ymmärtämiselle, sillä niitä ovat leimanneet sekä kiinteä, jopa ”sisäänlämpiävä elämänmeno”⁴⁰ ja yhteisöllisyys että tehdastyöhön sisäänrakennettu hierarkkisuus. Aiemmissä tutkimuksissa on tarkasteltu, miten kontekstuaaliset tekijät vaikuttavat yksilön ymmärrykseen omasta paikantumisestaan,

mutta paperityöläisten subjektiivisissa kertomuksissa on vahva kollektiivinen ulottuvuus: ihmiset eivät puhu vain yksilöinä vaan paperiteollisuuden työntekijöiden edustajina. Näin ollen heidän näkymänsä yhteiskuntaan oli monessa suhteessa jaettu näkymä paperitehtaan piipun juurelta katsottuna.⁴¹ Tästä vinkkelistä taloudellinen eriarvoisuus Suomessa ymmärrettiin ongelmana, jota oikeistolainen politiikka on kasvattamassa.

Minusta tää kahtiajako vaan on pahentunu tässä näin kahen porvarihallituksen aikana. Köyhät on entistä köyhempiä ja rikkaat on entistä rikkaampia. [...] Haluaako ne johtajat asua sellasessa maassa missä ei oo tälläst? Et sie uskallat kulkea tuolla turvallisesti. Kun menet johonkin Venäjälle, niin pitää olla turvamiehet ja aidat. Haluaako ne ite asua sellasessa paikassa? Se on niin outoo. Ja sit on näitä kaikkia paratiiseja ja veronkiertoo. Yhtiö vaan ei saa ite muka palkkaa ja yhtiö vaan maksaa osinkoa. Ja sit niistä ei tarvikaan maksaa veroa. Ja kaikkee sellasta veronkiertoo, ihan käsittämätöntä. (H4)

Kuten haastateltava toteaa, rikkaiden rikastuminen on ongelma, koska he näyttävät sen myötä vieraantuvan vastuustaan kansakuntaa kohtaan, mikä näkyy ahneutena ja veronkiertona. Turvallisuuden liittäminen tasa-arvoon ja edelleen verotukseen, on linjassa tutkimuksissa esitettyjen näkemysten kanssa, joiden mukaan eriarvoisuus nakertaa kansalaisten luottamusta ja tasa-arvo puolestaan hyödyttää kaikkia säilyttämällä sosiaalisen rauhan.⁴² Turvallisuus ei todennäköisesti ollut haastatteluhetkellä merkittävä ongelmia kotikaupungissa, mutta haastateltavat pysyivät kuvittelemaan kehitystä, joka oli johtanut levottomuuksiin ja turvallisuusuhkiin naapurimaissa.

Eriarvoisuus ja hierarkiat konkretisoituvat tehtaan kontekstissa. Työntekijöiden ja johtajien välillä on aina ollut sosiaalinen etäisyys, ja jotkut muistuttivat, että tehtaiden omistajien ja työntekijöiden asuinalueet olivat paperipaikkakunnilla tiukasti erillään aina 1970-luvulle asti. Tehdastasolla työntekijöiden ja paikallisten johtajien väliset hierarkian ulkoiset symbolit olivat jossain määrin lieventyneet: ”kyllä se on menny vähitellen siihen että ei tuolla enää tarvii ketää herrotella eikä tarvii ketään

pelätä, että kaikki on ihan, samoja työntekijöitä” (H22). Samalla kun massa- ja paperiteollisuuden yrityksistä on tullut globaaleja pörssiyhtiöitä, etäisyys omistajien ja tuotannossa työskentelevien välillä on kasvanut sekä fyysisesti että moraalisesti. Omistajia, toimitusjohtajia ja osakkeenomistajia arvosteltiin ahneudesta ja isänmaallisuuden puutteesta silloin, kun investoinnit suuntautuivat Suomea halvempiin maihin. Moni halusi muistuttaa, että yritysten varallisuus on syntynyt suomalaisten työläisten ansiosta ja Suomessa tuotantokustannuksia ei alenneta ympäristön kustannuksella. Haastateltavien mielestä nämä tekijät pitäisi ottaa huomioon myös silloin, kun mietitään, minne päin maailmaa uudet investoinnit tehdään.

Sillehän ei maheta mitään, että ne vie rahoja ulkomaille, mutta kuitenkin aikanaan Suomestahan nää rahat on lähteny pitkälti, että täällä on luotu se pohjat yrityksille. [...] Minust se on naurettava ajatella, että Suomes mis yritysten palkkakustannukset on ihan mitättömän pienii ja Suomi noudattaa kaikennäkösii EU:n asettamii rajotuksii mitä on esimerkiks ilmaston ja muun suhteen. Niit noudatetaan tarkast, niit valvotaan ja huolehitaan, et tääl ne on kunnos. Ja se tuote mitä tehään, ni se on niitten periaatteitten mukasest tuotettu. Sit lähetään Aasiaan tai muualle, ei tarvi mennä ku Eurooppaan. Siel asiat ei oo näin. Jos halutaan tehdä esimerkiks selluu halvalla, niin se ei oo niitten ihmisten palkoist [kiinni]. Sit ne kaikki rojut työnnetään sen jälkeen tonne ilmastoon ja vesistöön. Sil myös saahaan sellun hinta sit alaspäin. (H22)

Vaikka rikkaiden ja köyhien nähtiin erkanevan entistä kauemmas toisistaan, paperipaikkakuntia pidettiin melko tasa-arvoisina ainakin verrattuna isompiin kaupunkeihin, joista löytyy sekä kurjuutta että rikkautta. Molemmat ääripäät näyttivät elävän omissa piireissään, jotka olivat haastateltaville jokseenkin etäisiä ja vieraita. Jotkut mainitsivat, että heillä on rikkaita sukulaisia, joiden kanssa ei tosin koskaan puhuttu rahasta. Samalla tavalla köyhyys ja huono-osaisuus tulivat ymmärrettäviksi henkilökohtaisten yhteyksien kautta silloin, kun näki lapsuudenystävänsä elämän menevän alamäkeä alkoholismien vuoksi tai tiesi entisen työtöve-

rin olevan edelleen työtön 15 vuotta paperitehtaalta irtisanomisen jälkeen. Haastateltavat puhuivat eriarvoisuudesta asiantuntevasti ja heillä oli suhteellisen vankka käsitys köyhyyden taustalla olevista mekanismeista ja seurauksista. Vastauksista heijastui empatia ja vastuuntunto huolehtia ihmisistä, jotka sairauden tai työttömyyden takia eivät pysty elättämään itseään. Pitkät leipäjonot olivat tuskallinen muistutus köyhyydestä ja hyvinvointivaltion epäonnistumisesta myös pikkupaikkakunnilla.

Mitään äärimmäistä kurjuutta en nyt katukuvas huomaa tai sitä toista ääripäätäköän. Mutta kyllä se on huomioitu tälläkin paikkakunnalla, että kyllähän meillä vielä leipäjonot on. [...] Se piti olla vaan että 90-luvun lama toi ne leipäjonot. Ja ne piti olla vaan hetkellisesti ja lamasta nouseaan. Mutta kyllä niitä leipäjonoja on vielä 2020-luvullakin. Et kylläpä sen siitä huomaa. (H16)

Kun ihmisiltä on tutkimuksissa kysytty yhteiskunnallisesta asemastaan ja sijoittumisestaan suhteessa muihin, monet ovat sijoittaneet itsensä keskiryhmään.⁴³ Paperityöläiset eivät olleet tässä asiassa poikkeus. Heidän näkökulmastaan yhteiskunta on kerrostunut kolmeen osaan sen mukaan, mikä on suhde palkkatyöhön ja mikä on toimeentulon lähde. Huonoimmassa asemassa ovat ne, joilla ei ole työtä ja jotka elävät sosiaaliturvan varassa ja yhteiskunnan huipulla puolestaan ovat ne, joiden ei omaisuutta perineinä tarvitse tehdä työtä tai jotka näyttäytyvät ylipalkattuina tekemäänsä työmäärään nähden. Keskikerros, johon paperityöläinenkin ajattelee kuuluvansa, muodostuu puolestaan niistä, joilla on työpaikka ja jotka ansaitsevat työllään elantonsa. Siinä missä sosiologi lähestyisi luokkajaottelua tulojen, koulutuksen tai maun kautta, paperityöläisten subjektiivisen ymmärryksen mukaan ansiotyö itsessään on tärkein tekijä, joka määrittelee yksikön aseman: ”ite oikeestaan aina saanu tehdä kokopäivästä työtä kaikkine etuineen, sit on tätä iso keskiluokkaa” (H12). Keskiluokkaisuus tarkoittaa tässä vakaata ja yhteiskunnan odotusten mukaista elämää ja keskiluokkainen ”normaaliala töissä käyvää ihmistä”. Samoin kuin aiemmin esitellyssä tuloihin liittyvässä keskustelussa haastateltavien pyrkimys korostaa oman aseman nor-

maaliutta tai tavallisuutta on tuttua myös muista tutkimuksista ja heijastaa luokka-asemien välisten rajojen madaltumista.⁴⁴

Haastattelija: Asemoitsä ittees noihin joihinkin luokkiin tai mitenkään? Koetsä olevas jotain tiettyä luokkaa?

Minä olen omasta mielestäni työläinen, työssäkäyvä, tavallinen pulliainen. Syöpi jauhelihakastiketta ja perunoita. (H4)

Kolmijako on karkea ja niputtaa kaikki palkansaajat yhteen ilman erottelua manuaalista työtä tekeviin ja pikkuporvarilliseen valkokaulusväkeen.⁴⁵ Ero oli kuitenkin tiedossa ja näkyi myös tehtaan sisällä konkreettisesti valkokypäraisten toimihenkilöiden ja sinikypäraisten työntekijöiden erottumisena omiksi ryhmikseen. Huomionarvoista on, että kokemus keskikerrokseen kuulumisesta ei sulkenut pois työväenluokkaista identiteettiä, joka on vahva jo sitä kautta, että työ on manuaalista vuorotyötä, jota tehdään tehdasympäristössä.

Haastattelija: Aatteletsä että sä kuulut johonkin luokkaan?

No, kyllä kai mä keskiluokkanen tietyllä tavalla oon. Jo ihan sitä kautta että, niinku sanoin, että henkilökohtasesti mulla nyt on onneks asiat ihan ok tällä hetkellä. Tai sit, tietyllä tavalla työväenluokkaan, koska siis tämmöstä työväen ammattiaha mä teen tuolla. Mutta ne on hämärtyny ne rajat, ei ne oo lähellekää semmosia niinku joskus on. Mut totta kai ymmärtää sen, että ei taas oo sitte mitään ihan sitä ylintä porvariluokkaa koska ei oo pelimerkkejä siihe hommaan. (H27)

Kokemus yhteiskunnan kerrostuneisuudesta ja yhteiskuntaluokasta liittyy myös arvostukseen ja kunnioitukseen tai niiden puutteeseen.⁴⁶ Paperityöläiset olivat ylpeitä siitä, että yhtiöiden vauraus rakentui heidän työnsä varaan, mutta kokivat samalla, että ylin johto ei heitä ja heidän työpanostaan arvostanut. Samanlainen kokemus syntyi julkisesta keskustelusta, jossa suuren yleisön huomio kohdistui vain palkkaukseen ja sivuutti kokonaan tehtaiden ja tehtaalaisten merkityksen paikallisyhteisön ja kansantalouden kannalta. Kolmas kunnioitusvaje liittyi yleisemmin ammattirakenteen hierarkkisuuteen ja manuaalisen työn mata-

laan arvostukseen: ”kyllä huomaa tietyillä henkilöillä on selkeä luokkajako, että niinku sanoin kunnioituksesta ja arvostamisesta niin kyllähän ne toiset pitää tätä suorittavaa porrasta ihan roskasakkina” (H20). Myös nämä kokemukset tiivistivät työväenluokkaisen ryhmän rivejä ja kirkastivat omaa asemaa suhteessa muihin.

Ammattiyhdistysliikkeen ja puolueuskollisuuden muuttuva merkitys

Subjektiiivinen näkemys omasta paikasta yhteiskunnassa kirkastuu yksilön ja yhteiskunnan väliin sijoittuvien instituutioiden kautta.⁴⁷ Tällaisia instituutioita ovat esimerkiksi ammattiyhdistyliike ja puolueet, jotka kannustavat kollektiiviseen toimintaan ja vahvistavat niin yhteenkuuluvuuden tunnetta kuin pyrkimystä erottautua muista ryhmistä. Paperityöläisten kohdalla erityisesti ammattiyhdistysliike satoi alalla työskentelevät ihmiset yhteen osaksi työväenliikettä. Vuonna 1906 perustettuun Paperiliittoon kuului vuonna 2021 huimat 97 % alalla työskentelevistä.⁴⁸ Maailmanlaajuisesti ammattiyhdistysten jäsenmäärän ovat olleet jo pitkään laskusuunnassa, ja Euroopassa järjestäytymisaste vaihtelee Viron 6 prosentista Islannin vaikuttavaan 91,4 prosenttiin. Suomessa 58,8 % työssäkäyvistä oli järjestäytynyt vuonna 2019⁴⁹, mutta yllättäen valko- ja sinikaulustyöläisten välillä ei ole suurta eroa. Kalela pohti vuonna 1986, että kun ammattiliiton jäsenyys oli muuttunut lähes automaattiseksi, järjestäytyminen ei ollut enää poliittinen ja kollektiivinen kannanotto, vaan yksilöllinen valinta.⁵⁰ Jäsenyys voi monille ollakin automaattinen ja ei-ideologinen valinta, mutta koska haastateltavien joukossa oli monia ay-aktiiveja, perinteinen työväenaate retorisine tehokeinoineen nousi haastatteluissa vahvasti esille. Paperityöläisistä puhuttiin rintamana, jonka yhtenäisyyttä pitää vaalia, koska se on ainoa keino taistella vastapuolta eli porvaria vastaan.

Kuka pitää työntekijän puolia, jos ei [ay-liike]. Ja työnantaja on järjestäytynyt, kaikki on järjestäytyneet. Kyllä pitäis työntekijän ymmärtää, että silloin siitä on jotain hyötyä. Ja kun on tutkijat tutkinut että ne työpaikat jossa järjestäytymisaste on pieni, niin siellä rikotaan jatkuvasti työlainsäädäntöä. Koska siihen on mahdollisuus. Kukaan ei pysty haastamaan sua oikeuteen niin silloin sä käytät sen tilaisuuden hyväks. Ei se työnantaja sulle hyvää hyvyttään niitä lomarahoja maksa ja muita. Kyllä ne on lainsäädännössä kaikki meidän jonkun taistelemia sinne. (H4)

Yhteinen porvarivastainen rintama tuli esille myös siinä, että työväenpuolueiden kannatus oli ainakin haastateltavien keskuudessa vahva. Ne, jotka puoluenäkemyksistään halusivat puhua, olivat kallellaan perinteisten työväenpuolueiden, SDP:n tai vasemmistoliiton suuntaan. Ammattiyhdistysaktiiveille jomankumman puolueen jäsenkirja oli itsestäänselvyys, mutta tehtaiden arjessa ay-toiminta ja puoluesitoutuminen pyrittiin pitämään erillään, koska poliittisten erimielisyyksien ei haluttu rikkovan työläisrintamaa. Puoluevalintoja perusteltiin toki sillä, että vasemmalla olevat puolueet ajavat työtätekevien asiaa, mutta myös sillä, että ne ajavat yhteiskuntajärjestystä, jossa pyritään vähentämään eriarvoisuutta ja pitämään heikompien puolta. Etäisimpiä puolueita haastateltavien näkökulmasta olivat vihreät, joita pidettiin kaupunkilaispuolueena ja kokoomus, joka puolestaan oli työntekijäpuolta edustava porvaripuolue. Perussuomalaiset on kerännyt kannatusta myös paperitehtaissa ja muutama haastateltava suhtautui heihin myötämielisesti, mutta suurin osa arvosteli puoluetta tiukkaan sävyyn. Erityistä närkästystä tuntui herättävän se, että perussuomalaiset pyrkii esiintymään työväenpuolueena, vaikka näyttäytyikin arvoiltaan oikeistolaisena.

Mähän oon työmies ollu koko ikäni, ni enhä mä nyt herranjumala rupee niin sanotusti työnantajan leipii. Mistä päästään sit näihin perussuomalaisiin mitä on nyt sitte jo meijänki tehtaalle tullu, ni miust se on erikoista, jos esimerkiks pääluottamusmies ois perussuomalainen eli pikkusen enemmän oikeella ku kokoomus. (H1)

Haastatteluissa korostui ay-liikkeen ja vasemmistolaisten puolueiden yhdistämä työväenrintama, mutta vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuneen haastatteluaineiston tarjoama näkymä on väistämättä aina rajallinen. Keski-ikäiset haastateltavat olivat huolissaan siitä, että heitä nuoremmat työntekijät joutuvat toimimaan liikkuvuutta arvostavassa maailmassa, joka ei kannusta heitä sitoutumaan paikkakuntaan, Paperiliittoon tai puolueeseen. Voikin ajatella, että ay-liikkeen ja työväenpuolueiden tukeman rintaman korostaminen oli paitsi oman kokemuksen kuvailemista myös huolen vastapuhetta, pyrkimystä luoda toivoa ja nostaa esiin työväenliikkeen säilyttämisen arvoisia periaatteita.⁵¹

Paperityöläinen oman paikkansa puolustajana

Olen tässä artikkelissa tarkastellut massa- ja paperiteollisuudessa työskentelevien subjektiivisia näkemyksiä palkastaan ja luokkasemastaan. Suuren yleisön näkemys näistä asioista onkin jo hyvin tiedossa, mitä julkisuudessa toisinaan käytetyt pilkkanimet ”työläisaristokratia” tai ”teollisuuden kroisos” heijastavat. Perinteisesti palkka, asema ja valta ovat olleet kytköksissä toisiinsa⁵² ja tätä kolmiyhteyttä paperityöläiset näyttävät ulkopuolisten silmissä rikkovan. Paperityöläisistä nimitykset tuntuvat pahalta ja arvostelun volyymista kertoo se, että haastatteluissa oli paljon vastapuhetta, jossa pyrittiin selventämään väärinkäsityksiä ja oikeuttamaan omaa asemaa: palkka on kyllä hyvä, mutta se on työllä ansaittu ja sen määräytymiselle on historialliset ja kansantaloudelliset perusteet. Palkkojen ja ”kadehdittujen saunalsien” ruotiminen julkisuudessa ei tuota häpeää, vaan harmia, suuttumusta ja pyrkimystä tiivistää omia rivejä. Erityisen epäoikeudenmukaiselta ulkopuolisten arvostelu tuntuu kuitenkin siksi, että elämässä pärjääminen ja eteenpäin meneminen työtä tekemällä ovat paperityöläisille tärkeitä moraalisia periaatteita. Niiden puolustaminen on tärkeää myös työväenliikkeelle ja ammattiyhdistysliikkeelle, jotka edelleen tarjoavat kiinnostavan periaatteille ja identiteetille.

Artikkelin taustalla olevassa tutkimuksessa⁵³ ei pyritty todentamaan porvarillistumisväitteitä eikä niiden esittäminen 2000-luvun tutkimuskirjallisuuden perusteella tunnu enää ajankohtaiselta huolenaiheelta. Sen sijaan ihmisten käsitys yhteiskunnan rakenteesta ja omasta paikastaan siinä, on yhteiskunnallisten muutosten takia jatkuvasti ajankohtainen ja kiinnostava aihe. Objektiivisesti katsottuna paperityöläisten luokka-asema on ollut ja on edelleen työväenluokkainen, vaikka manuaalinen työ on automaation myötä vähentynyt ja uusien tulijoiden koulutustaso noussut. Yhteiskuntaluokat eivät kuitenkaan ole siistejä lokeroita muualla kuin kyselylomakkeissa ja tilastoissa. Toki ero yläluokkaa edustavaan työnantajapuoleen, konsernien johtoon ja osakkeenomistajiin on massa- ja paperiteollisuuden kontekstissa kristallinkirkas, ja tätä eroa korostetaan työväenliikkeestä tutuilla retorisisilla keinoilla, kuten puhumalla ahneista porvareista. Samaten kytkös työntekemisen, työläistä puolustavaan ammattiyhdistyksen kuulumisen ja työväenpuolueiden kannattamisen välillä on edelleen olemassa, vaikka sen pelätäänkin rakoilevan.

Keskiluokka ei kuitenkaan paperityöläisten näkökulmasta tunnu olevan kaukana eikä siitä näytä olevan tarvetta erottautua, vaan on luontevaa sijoittaa itsensä luokkahierarkian keskelle. Moraalinen periaate itsensä työllä elättämisen kunniallisuudesta ja solidaarisuuden osoittamisesta veroja maksamalla yhdistää keski- ja työväenluokkaa tai ainakin hämärtää eroja niiden välillä. Palkan puolesta useimmat paperityöläiset ovat keskituloisia eli kuuluvat suureen suomalaiseen enemmistöön.⁵⁴ Omaa luokkaidentiteettiä laajempi näkemys yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta hermistää huomaamaan merkitsevät erot siinä, miten ihmiset tulevat tai eivät tule toimeen ja miten ”normaalin elämän” mahdollistava palkkatyöläisyys yhdistää eri ammattiasemista tulevia. Marxilaista luokkatietoisuutta etsivälle paperityöläisten luokka-asema saattaa näyttää epämääräiseltä ja yksilölliseltä, mutta sellaisenaankin sillä on vahva kytkös työväenluokkaan.⁵⁵

Viitteet

- 1 Kalela 1986, 27.
- 2 Kalela 1986.
- 3 Elinkeinoelämän keskusliitto 2022.
- 4 Nuotio 2020.
- 5 Fresnes 2020.
- 6 Ibid.
- 7 Forsey 2015.
- 8 Roth 2008.
- 9 Roth 2008.
- 10 Junnilainen 2022.
- 11 Goldthorpe ym. 1967.
- 12 Ramsden 2015.
- 13 Todd 2008.
- 14 Goldthorpe ym. 1969; Savage 2005; ks. myös Rinehart 1971.
- 15 Roth 2008.
- 16 Erola 2015a.
- 17 Erola 2015a, 31.
- 18 Erola 2015b.
- 19 Bourdieu 1984.
- 20 Esim. Skeggs 1997; 2004.
- 21 Bourdieu 1984.
- 22 Ks. Aino Tiihosen artikkeli tässä teoksessa.
- 23 Erola 2015a, 38; ks. myös Anttila ym. 2016.
- 24 Esim. Andersen ym. 2021; Bottero 2020; Irwin 2018; Sayer 2005; Snee & Devine 2018.
- 25 Savage ym. 2001.
- 26 Sayer 2005, ks. myös Savage ym. 2001.
- 27 Hankkeesta, aineistosta ja menetelmistä tarkemmin ks. Kantola ym. 2022; Aaltonen 2022a.
- 28 Aaltonen 2022a, 2022b.
- 29 Esim. Itkonen & Nevala 2020; Jääskeläinen & Lovio 2004; Melin & Mamia (toim.) 2010.
- 30 Pääosan haastatteluista teki tutkimusavustajana työskennellyt YTM Ville Malinen, mutta myös kirjoittaja teki muutamia haastatteluja.

- 31 Ks. myös Aaltonen 2022a; 2022b.
- 32 Ks. Sayer 2005.
- 33 Aaltonen 2022a.
- 34 Savage ym. 2001.
- 35 Sayer 2005.
- 36 Erola 2015a.
- 37 Elinkeinoelämän keskusliitto 2022.
- 38 Aaltonen 2022a; ks. myös Strangleman 2015.
- 39 Ks. Aaltonen 2022a.
- 40 Kalela 1986, 28.
- 41 Irwin 2018.
- 42 Wilkinson & Picket, 2010.
- 43 Irwin 2018.
- 44 Savage ym. 2001.
- 45 Ks. myös Savage 2005.
- 46 Lamont 2005; Lamont ym. 2016.
- 47 Strangleman 2015.
- 48 Sähköpostikeskustelu Paperiliiton viestintäassistentin kanssa, 12.1.2021.
- 49 ILOSTAT 2022.
- 50 Kalela 1986, 84–85.
- 51 Aaltonen 2022b.
- 52 Savage 2005.
- 53 Kantola ym. 2022.
- 54 Junnilainen 2022.
- 55 Savage ym. 2001; Savage 2005.

Lähteet ja kirjallisuus

Aineisto

Kansalaisuuden kuilut ja kuplat -tutkimushanke (STN/SA 312710).

Kirjallisuus

Aaltonen, Sanna (2022a): Paperityöläiset. Solidaarisuuden selkäranka. Teoksessa Anu Kantola & työryhmä, *Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutoksen syvät tarinat*. Gaudeamus, Helsinki, 91–115.

Aaltonen, Sanna (2022b): ”Nuoret ei enää sitoudu niinku myö vanhat”. *Sosiologia* 59 (3), 196–210.

Andersen, Ditte; Kessing, Malene Lue & Østergaard, Jeanette (2021): ‘We Have Equal Opportunities – in Theory’. Lay Perceptions of Privilege, Meritocracy and Inequality in Denmark. *Sociology* 55 (6), 1117–1134.

Anttila, Anu-Hanna; Bergroth, Harley; Kauranen, Ralf; Lahikainen, Lauri; Lamberg, Emma; Launis, Kati; Mäkinen, Katariina & Ojajarvi, Jussi (2016): Johdanto teokseen ja luokkajärjestyksen käsitteeseen. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Kati Launis & Jussi Ojajarvi (toim.), *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 10–27.

Bottero, Wendy (2020): *A Sense of Inequality*. Rowman & Littlefield, Lontoo.

Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, Cambridge.

Elinkeinoelämän keskusliitto (2022): Työntekijöiden keskiansioita eräillä EK:n sopimusaloilla. *EK:n palkkatilasto*, 4.10.2022. <https://ek.fi/tavoitteemme/talouspolitiikka/palkkatilastot/> (viitattu 2.12.2022).

Erola, Jani (2015a): Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa. Teoksessa Jani Erola (toim.), *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki, 27–44.

Erola, Jani (2015b): Yhteiskuntaluokat, tulot ja lasten määrä. Teoksessa Jani Erola (toim.), *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki, 89–106.

Forsey, Martin (2015): Blue-Collar Affluence in a Remote Mining Town. Challenging the Modernist Myth of Education. *Ethnography and Education* 10 (3), 356–369.

Fresnes, Tulikukka (2020): Perkasimme, mitä paperiteollisuuden kadehdittujen saunalisien ja muhkeiden seisokkikorvausten takana piilee. *Yle*, 16.2.2020. <https://yle.fi/a/3-11203068> (viitattu 4.5.2023).

- Goldthorpe, John H.; Lockwood, David; Bechhofer, Frank & Platt, Jennifer (1967): *The Affluent Worker and the Thesis of Embourgeoisement. Some Preliminary Research Findings.* *Sociology* 1 (1), 11–31.
- Goldthorpe, John H.; Lockwood, David; Bechhofer, Frank & Platt, Jennifer (1969): *The Affluent Worker in the Class Structure.* Cambridge University Press, Cambridge.
- ILOSTAT (2022): *Statistic on union membership.* International Labour Organisation. <https://ilostat.ilo.org/topics/union-membership/> (viitattu 29.11.2022).
- Irwin, Sarah (2018): Lay Perceptions of Inequality and Social Structure. *Sociology* 52 (2), 211–227.
- Itkonen, Hannu & Nevala, Arto (2020): Varkaus yhteiskunnallisten murrosten näyttämönä 1900-luvun alusta nykypäivään. Teoksessa Vilma Hänninen, Antti Kouvo & Pekka Kuusela (toim.), *Elämää sinnittelevässä pikkukaupungissa. Varkautelaisten arki ja hyvinvointi.* Tampere University Press, Tampere, 21–52.
- Junnilainen, Lotta (2022): Kunnolliset. Konttorien keskiluokka. Teoksessa Anu Kantola & työryhmä, *Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutoksen syvät tarinat.* Gaudeamus, Helsinki, 61–90.
- Jääskeläinen, Jari & Lovio, Raimo (2004): Multinational Corporations in a Local Perspective. The Case of Varkaus in Finland. Teoksessa Jyrki Ali-Yrkkö, Raimo Lovio & Pekka Ylä-Anttila (toim.), *Multinational Enterprises in the Finnish Innovation System.* Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen sarja B 208. Taloustieto, Helsinki, 118–145.
- Kalela, Jorma (1986): *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986.* Paperiliitto, Helsinki.
- Kantola, Anu; Aaltonen, Sanna; Haikkola, Lotta; Junnilainen, Lotta; Luhtakallio, Eeva; Patana, Pauliina; Timonen, Joonas & Tuominen, Pekka (2022): *Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat.* Gaudeamus, Helsinki.
- Lamont, Michèle (2000): *The Dignity of Working Men. Morality and the Boundaries of Race, Class, and Immigration.* Russell Sage Foundation, New York.
- Lamont, Michèle; Silva, Graziella Moraes; Welburn, Jessica S.; Guetzkow, Joshua; Mizrachi, Nissim; Herzog, Hanna & Reis, Elisa (2016): *Getting Respect. Responding to Stigma and Discrimination in the United States, Brazil and Israel.* Princeton University Press, Princeton.
- Melin, Harri & Mamia, Tero (toim.) (2010): *Tapaus Voikkaa. Teollisuusyhteisö murroksessa.* Tampereen yliopiston Porin yksikkö, Tampere.
- Nuotio, Tanja (2020): Paperiduunari tienaa ennen veroja keskimäärin 3900–5100 euroa –Suomalaisten keskipalkka oli vuonna 2016 reilut 3300 euroa. *Turun Sanomat*, 27.1.2020. <https://www.ts.fi/uutiset/4841841> (viitattu 4.5.2023).

- Ramsden, Stefan (2015): Remaking Working-Class Community. Sociability, Belonging and 'Affluence' in a Small Town, 1930–80, *Contemporary British History* 29 (1), 1–26.
- Rinehart, James W. (1971): Affluence and the Embourgeoisement of the Working Class. Critical Look. *Social Problems* 19 (2), 149–162.
- Roth, Ruben N. (2008): Blue-Collar Aristocrats? General Motors Autoworkers and Oppositional Class Consciousness. *Humanity & Society* 32 (2), 169–196.
- Savage, Mike (2005): Working-Class Identities in the 1960s. Revisiting the Affluent Worker Study. *Sociology* 39 (5), 929–946.
- Savage, Mike; Bagnall, Gaynor & Longhurst, Brian (2001): Ordinary, Ambivalent and Defensive. Class Identities in the Northwest of England. *Sociology* 35 (4), 875–892.
- Sayer, Andrew (2005): Class, Moral Worth and Recognition. *Sociology* 39 (5), 947–963.
- Skeggs, Beverley (2004): *Class, Self, Culture*. Routledge, Lontoo.
- Skeggs, Beverley (1997): *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. Sage, Lontoo.
- Snee, Helen & Devine, Fiona (2018): Fair Chances and Hard Work? Families Making Sense of Inequality and Opportunity in 21st century Britain. *British Journal of Sociology* 69 (4), 1134–1154.
- Strangleman, Tim (2015): Rethinking Industrial Citizenship. The Role and Meaning of Work in an Age of Austerity. *British Journal of Sociology* 66 (4), 673–690.
- Todd, Selina (2008): Affluence, Class and Crown Street. Reinvestigating the Post-War Working Class. *Contemporary British History* 22 (4), 501–518.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate (2010): *The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone*. Penguin Books, Lontoo.

Epilogi: Eriarvoisuuden paluu?

Teollisuuden alku Euroopassa oli yhtä kurjuutta. Työolot olivat karmeita, ja jos kieltäytyi tekemästä työtä työnantajien ehdoilla, portin takana oli jonossa väkeä, jotka suostuivat. Maatalouden liikaväestöä tulvi kaupunkeihin heikentäen työväestön neuvotte-luasemaa entisestään.

Ennusteet tulevasta eivät olleet sen parempia. Noihin aikoihin lapsikuolleisuus oli köyhän väen keskuudessa suurta. Alle puolet lapsista selvisi täysi-ikäisiksi. Jos työväestön elinolot jostain syystä paranisivat ja heidän lapsistaan jäisi useampi henkiin, tehtaiden porttien ulkopuolella jonottaisi entistä enemmän väkeä ja palkat laskisivat takaisin entiselle tasolle.

Näitä klassisten kansantaloustieteilijöiden synkkiä kirjoituksia oli lukenut myös Karl Marx, joka uskoi niihin niin syvästi, että kun Britanniassa osa työväestä oli kuitenkin onnistunut osaa-misellaan parantamaan ansiotasoaan, Marx kutsui heitä työväen aristokratiaksi ja piti ilmiötä historian akanvirtana.

Nämä ennusteet vaikuttivat koko kauheudessaan loogisilta. Miksi ne eivät toteutuneet?

Teollisuustuotanto laajeni niin nopeasti, että työvoiman kysyntä kasvoi väkilukua nopeammin. Eurooppa purki liikaväestö-ään Amerikkaan ja muihin siirtomaihin. Tämän piti tarjota vain väliaikaista helpotusta. Ennen pitkää eksponentiaalisesti kasvavan väkiluvun oli määrä vääjäämättä painaa elintaso takaisin sub-sistenssiminimiin.

Ratkaisevaa oli yllätys syntyvytydessä. Elintason nousu ei lisäänytkään väestönkasvua, kuten oli aina ennen lisännyt, vaan päin vastoin alensi syntyvytyttä ja vapautti länsimaat malthusi-

laisesta ansasta – siitä, että teknologista edistystä seuraa ensin elintason nousu, sitten väkiluvun kasvu ja lopulta elintason lasku takaisin siihen, mistä lähdettiin. Muu maailma seurasi perässä, valitettavasti toistaiseksi Afrikkaa lukuun ottamatta.

Kovin kurjat olisivat nyt olot, jos syntyvyys olisi jatkanut ennallaan ja Euroopassa olisi kymmenkertainen määrä väkeä. Nälästä olisi tullut taas kasvun rajoittaja ja Malthusia pidettäisiin profeettana.

Loputtomasti voidaan kiistellä siitä, mikä oli työväenliikkeen rooli olojen kohenemisessa.

Noin sata vuotta sitten suomalaisen elintaso kääntyi nousuun, ensin hitaasti, mutta toisen maailmansodan jälkeen ryminällä. Myös tässä oli taustalla syntyvyyden radikaali pieneneminen. Nousua on jatkunut näihin päiviin asti tosin viime vuosina hidastuen. Korkeaa elintasoä kiitetään teollisesta vallankumouksesta, mutta merkittävin muutos tapahtui maa- ja metsätaloudessa.

Vielä sata vuotta sitten maatalous työllisti noin kaksi kolmasosaa suomalaisista, mutta enää vain muutaman prosentin, vaikka maataloustuotannon määrä on selvästi noussut. Vielä viisikymmentäluvulla lumisissa metsissä rämpi 300 000 metsuria justeerien ja hevosten kanssa. Nyt noin 4000 metsuria korjaa metsistä paljon suuremman määrän puita. Tehottomasta pienviljelijätaloudesta on vapautunut valtaisesti työvoimaa teollisuuteen ja palveluihin.

Suuren kasvun aikaan toisen maailmansodan jälkeen Suomen talouskasvulla oli kolme päämoottoria: maa- ja metsätaloudesta vapautuva työvoima, muiden kehittämän teknologian kopioiminen ja korkea investointiaste, kun maataloudesta vapautuvalle väestölle piti rakentaa kaupungit, tehtaat ja toimistot.

Verrattuna teollisuuden alkuaikojen räikeään eriarvoisuuteen 1980-luvun lopun Suomi oli todellinen tasa-arvon onnena. Toisilla oli paremmin kuin toisilla, mutta erot olivat supistuneet aiempaan verrattuna mitättömiksi. Työvoiman kysyntä oli suurta ja se kohdistui koko työvoimaan niin, että jokseenkin kaikki kelpasivat töihin. Hyvä työmarkkinoiden tasapainotila tuotti ennä-

tyksellisen matalat tuloerot. Suomi kulki määrätietoisesti kohden hyvinvointiyhteiskunnan unelmaa.

Kaikki muuttui 1990-luvulla. Muiden maiden teknologinen etumatka oli kurottu umpeen. Kun aiemmin oli voitu hiihtää toisten avaamaa latua, nyt piti rämpiä umpihangessa avaamassa latua muiden teknologisesti eturivin maiden kanssa.

Maatalouden työvoimareservi oli ammennettu tyhjiin. Maatalousväestön määrä väheni edelleen, mutta kaupunkeihin muuton sijasta siirryttiin eläkkeelle.

Samaan aikaan ajoittui Neuvostoliiton romahdus, idänkaupan tyrehtyminen ja 1990-luvun lama. Ne peittivät alleen työmarkkinoilla tapahtuneen suuren muutoksen. Ensin ajateltiin, että työttömyys oli suhdanneilmiö ja kun moni työttömäksi joutunut jäi pysyvästi työttömäksi, ajateltiin, että kyse oli kohortti-ilmiöstä. Muutos ymmärrettiin vasta, kun nuorista, laman jälkeen koulusta tulleista ikäluokistakin merkittävä osa syrjäytyi työelämän ulkopuolelle jopa huippusuhdanteen aikana.

Taloudellinen kasvu muuttui määrällisestä laadulliseksi ja tuotannolliset investoinnit painoutuivat kapasiteetin kasvattamisen sijasta työtä säästävään teknologiaan. Kaksisataa vuotta sitten luddiitit särkivät koneita puolustaessaan työpaikkoja. Vielä 1980-luvun alussa Suomessa jokseenkin kaikki kannattivat teknistä edistystä, koska se nosti kaikkien elintasoja. Sen jälkeen tilanne on ollut monimutkaisempi. Nykyajan luddiitit vastustavat lähinnä teollisuustuotteiden tuontia köyhistä maista, vaikka teollisia työpaikkoja on vienyt eniten teknologia, ei teollisuustuotannon väheneminen Suomessa. Teollisuustuotannon volyyymi-indeksi on noussut vuodesta 1990 vuoteen 2021 2,4-kertaiseksi.

Automatisointi muutti nopeasti työvoiman tarvetta. Helpointa automatisoida oli helpot työt. Niitä voitiin myös ulkoistaa halvan työvoiman maihin. Jäljelle jääneet työt olivat vaativampia – eivät kaikki, mutta töiden jakauma painottui aiempaa enemmän vaativiin töihin. Syntyi osaamisvinouma, jolla tarkoitetaan sitä, että osaajia olisi tarvittu enemmän ja vähän koulutettuja vähemmän kuin heitä oli tarjolla.

Tästä muodostui kasvava rakenteellisen työttömyyden ongelma. Kokonaistyöllisyys ei ole laskenut 1960-luvun tasosta, mutta tämä johtuu siitä, että tilastoissa ilmiön kumoaa vastakkainen ilmiö. Naisten työssäkäynti on yleistynyt kotitalouskoneiden, päivähoidon, laskeneen syntyvyyden ja naisten kohonneen koulutustason ansioista. Lisäksi työllisiksi tilastoidaan jokainen, joka tekee tunninkin työtä viikossa. Opiskelijoiden kasvava osa-aikatyö sotkee siten tilastoja.

Osaamisen ja luovuuden rooli korostui. Vaihtotyötä jokainen teki suunnilleen yhtä hyvin, mutta luovissa töissä toiset ovat paljon parempia kuin toiset. Bill Gatesin mukaan hyvä koodari on kymmenen tuhatta kertaa tuottavampi kuin huono, eikä hän varmaankaan tarkoittanut syntyvä koodin määrää.

Kutsun bulkkityövoimaksi niitä, joilla on tarjota työnantajalleen vain kaksi kättään, mutta ei mitään erityisosaamista. Entisajan sekatyömiehiä voitiin kai luonnehtia näin. Bulkkityövoimaa voi sinänsä työllistää monenlaisiin tehtäviin, mutta kokonaisuudessaan heitä on liikaa suhteessa heille tarjolla olevien työpaikkojen määrään. Klassisten kansantaloustieteilijöiden synkät ennusteet eivät edelleenkään vastaa koko kansan asemaa työmarkkinoilla, mutta bulkkityövoiman kohdalla ne tulevat helposti mieleen.

Huonosti koulutetun ei tarvitse olla tuomittu osaamattomuuteen. Ihminen oppii työtä tekemällä – moni paljon paremmin kuin koulun penkillä.

Lähes viidennes nuorista miehistä jää ilman peruskoulun jälkeistä tutkintoa. Tämän verran olisi kyllä työpaikkoja, joissa selviää ilman erityistä koulutusta, mutta paremmin koulutetut vievät nekin. Hyvin toimivilla työmarkkinoilla siirryttäisiin osaamisen karttuessa vaativampiin töihin ja jätettäisiin helpot työt niille, joille ei vielä ole kasautunut osaamista.

Tässä törmäämme pienten palkkaerojen varjopuoleen. Työntekijällä ei ole motivaatiota siirtyä vaativampiin töihin, jos palkka ei nouse sanottavasti, mutta työ muuttuu vaativammaksi. Työnantajallakaan ei ole tarvetta houkutella työssään yhä paremmin

onnistuvaa siirtymään työurallaan eteenpäin. Uusi työpaikka saattaisi olla toisessa yrityksessä ja lähtevän tilalle pitäisi ottaa huonompi. Tilanne voi muuttua nopeastikin työvoimapulan vuoksi.

Väestön ikääntyminen heikentää huoltosuhdetta. Sitä pitäisi paikata työperäisellä maahanmuutolla, mutta Suomi ei ole kovin houkutteleva koulutetuille muuttajille. Työllistyessään kouluttamattomatkin maahanmuuttajat parantavat taloudellista huoltosuhdetta, mutta pahentavat osaamisvinoumaa työntäessään huonosti koulutettuja syntyperäisiä suomalaisia työmarkkinoilta.

Ruotsissa ja Saksassa maahanmuuttajat ovat auttaneet syntyperäistä väestöä keskiluokkaistumaan eli kohomaan työelämässä paremmin palkattuihin tehtäviin. Suomen osalta tämä juna ehkä meni jo – erityisesti, kun nuorten suomalaisten koulutustason on annettu jäädä jälkeen muista vertailukelpoisista maista.

Jos jakauman toisessa päässä menee huonosti, toisessa taas menee erityisen hyvin.

Olemme hyväksyneet sen, että urheilussa, musiikissa ja kirjallisuudessa menestyjät saavat jättituloja, mutta nyt ilmiö on tunkeutumassa yritysmaailmaan. Se on rantautunut Eurooppaan amerikkalaisten eläkerahastojen omistusten kautta. Ne haluavat palkita yritysjohtoa osakkeen arvon kohoamisesta.

Yhdysvaltalainen työntekijöiden etuja ajava Economic Policy Institute on tutkinut 350 liikevaihdoltaan suurimman yhdysvaltalaisyrityksen toimitusjohtajien palkkaa suhteessa yrityksen työntekijöiden palkkoihin vuosina 1965–2019. Vuonna 1965 palkka oli kannustinpalkkioineen 21-kertainen työntekijöiden keskipalkkaan nähden, mutta vuonna 2019 palkka oli jo 320-kertainen. Suomessa luvut eivät ole lähelläkään tätä, mutta suunta on sama.

Yrityksen menestyksen kannalta taitava johto on valtavan tärkeää. Näin on varmaankin ollut aina, mutta aiemmin häveliäisyys on pitänyt johtajien palkat kohtuudessa. Nyt parhaat yritysjohtajat ovat oppineet hinnoittelemaan itsensä yhtä häpeilemättä kuin jääkiekkoilijat ja pop-artistit. Taloudelliseen menestykseen

tarvitaan edelleen osaamisen ohella pääomaa. Pääomaa on tarjolla yllin kyllin, mutta koeteltua osaamista olennaisesti vähemmän kuin tarvetta olisi. Hyvien palkattujen johtajien neuvottelu-asema on vahva.

Nopeasti on erkaannuttu 1980-luvun lopun tasa-arvoisesta onnelasta.

Mitä pitäisi tehdä? Bulkki työvoiman tilanteeseen voidaan suhtautua kolmella tavalla.

1) Hyväksytään, etteivät kaikki saa työtä ja maksetaan työmarkkinoilta syrjäytyneille työttömyyskorvausta tai muuta tulonsiirtoa. Moni löytää elämälleen sisällön työn ulkopuolelta, mutta moni syrjäytyy laaja-alaisesti. Suuri yleisö ei näytä hyväksyvän runsaskätisiä tulonsiirtoja pitkään työttöminä olleille vaan pitää työelämän ulkopuolelle joutuneita pummeina.

2) Veloitetaan yritykset työllistämään työttömiä tai työllistetään työttömät julkiselle sektorille jonkinlaisella Rinteen mallilla. Mallilla tarkoitettiin työttömien palkkaamista kuntiin. Tätä sovellettiin hetki, mutta se kävi mahdottomaksi työttömien määrän noustua suuremmaksi kuin kunnissa on työntekijöitä. Työttömien työllistäminen tulisi varsin kalliiksi, paljon kalliimmaksi kuin ensimmäinen vaihtoehto, mutta voi olla, että suuren yleisön olisi helpompi hyväksyä tämä vaihtoehto kuin maksamisen joultaisuudesta.

3) Alennetaan työn hintaa työnantajien silmissä jonkinlaisella matalapalkkatuella. Ranskassa ja Belgiassa valtio maksaa työnantajien puolesta sosiaaliturva- ja eläkemaksut minimipalkan suuruisista palkoista. Matalapalkkatuki voidaan maksaa joko työnantajalle, jolloin työntekijä saa riittävää palkkaa tai se voidaan maksaa täydentävänä tulonsiirtoja työntekijälle itselleen. Jälkimmäinen vaihtoehto on työntekijän kannalta parempi, sillä hän säilyttää vapauden valita työnantajansa. Työnantajille maksettava palkkatuki sitoo työntekijän työnantajaansa, ellei tukea voi viedä mukanaan työpaikkaa vaihtaessaan. Suomessa ja Ruotsissa maksetun palkkatuen huonona puolena on, ettei tuen piiristä ole

luiskaa pois vaan se on kerrasta poikki. Tämä lukitsee työntekijät tuen piiriin.

Entä suurituloisten kasvavat tulot? Ovatko ne ongelma lainkaan vai onko niiden vastustaminen matalaotsaista kateutta? Artistien ja urheilijoiden suurista tuloista tunnetaan jopa kansallista ylpeyttä, mutta yritysjohtajien suuret tulot tuottavat sosiaalista katkeruutta. Suuret tuloerot saavat tutkitusti yhteiskunnat toiminaan monella tavoin huonommin.

Ranskan sosialistipresidentti François Hollande yritti 75 prosentin marginaaliveroa yli miljoona euroa vuodessa ansaitseville. Se päättyi täydelliseen epäonnistumiseen, koska suurituloiset muuttivat naapurimaihin, esimerkiksi ranskankieliseen Belgiaan. Ranskalaisilla jalkapalloseuroilla oli vaikeuksia rekrytoida kovatasoisia pelaajia. Aiemmin sekä Britanniassa että Yhdysvalloissa oli suurituloisimpiin sovellettu selvästi yli 90 prosentin marginaaliveroa, eikä tästä ollut seurannut mainittavia ongelmia. Aika oli silloin toinen. Veroja ei voinut paeta muuttamalla naapurimaihin eikä talous ollut niin paljon innovatiivisten startupien varassa kuin nyt.

Jättimäisten tulojen verottaminen kohtuullisemmiksi ei onnistu enää yhdessä maassa. Thomas Piketty esittää suurituloisille globaalia veroa. Se voisi toimia, mutta sellaisesta päättäminen ei olisi helppoa.

Eräs näkökohta tähän on, että nykyteknologia tekisi mahdolliseksi tehdä olennaisesti vähemmän työtä. Emme ole huolestuneita työttömyydestä siksi, että tarvitsisimme niitä tavaroita ja palveluita, joita työttömät eivät tee, vaan koska työttömyys tulee nykysäännöillä kalliiksi julkiselle sektorille. Kouluissa ja sairaaloissa tarvitaan jopa kasvavaa työpanosta. Jos yksityisellä sektorilla tehtäisiin vähemmän työtä, nykysäännöillä veroaste nousisi kohtuuttomaksi.

Toisella tavalla ajatellen julkiselle sektorille riittäisi enemmän työvoimaa, jos sitä käytettäisiin vähemmän tavaroiden ja yksityisten palveluiden tuottamiseen.

Olisiko aika suurelle utopialle, tasa-arvoiselle vapauden yhteiskunnalle, jossa tehtäisiin palkkatyötä olennaisesti nykyistä vähemmän ja jossa työtä toisaalta riittäisi kaikille? Se edellyttäisi jokseenkin kaikkien asioiden järjestämistä toisin, mutta ei se aineellisia asioita ajatellen mahdoton utopia olisi. Erityisesti verotusta pitäisi muuttaa radikaalisti.

Teksti perustuu kirjoittajan teokseen *2020-luvun yhteiskuntapolitiikka*. (Teos, 2021).

Kirjoittajat

VTT, dosentti **Sanna Aaltonen** on sosiologian yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopistossa. Aiemmassa tutkimuksessaan hän on tarkastellut Kymenlaakson paperipaikkakuntien alueellista rakennemuutosta nuorten aikuisten näkökulmasta. Kansalaisuuden kuilut ja kuplat -tutkimushankkeessa hän tutki massa- ja paperiteollisuudessa työskentelevien näkemyksiä yhteiskunnasta.

Pertti Haapala on Tampereen yliopiston Suomen historian emeritusprofessori.

Hannele Kuitunen on väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa, tutkimuskohteenaan suomalaisen kaupungin saneeraus 1960- ja 1970-luvuilla elettyinä ja koettuna muutoksena. Kuitunen on valmistunut Turun yliopistosta pääaineenaan taidehistoria ja työskennellyt pitkään kaupunkisuunnittelun, kulttuuriympäristö- ja rakennussuojelutehtävien parissa Pirkanmaan maakuntamuseolla ja vuodesta 2020 lähtien Hämeen ELY-keskuksessa.

Jussi Lahtinen on väitöskirjatutkija, joka viimeistelee suomalaista 1970-luvun työläiskirjallisuutta käsittelevää väitöskirjaansa Tampereen yliopiston historian tohtoriohjelmassa. Lahtinen on tämän teoksen toinen toimittaja.

FM **Heikki Mikkonen** on Tampereen yliopiston väitöskirjatutkija historian tohtoriohjelmassa. Hänen väitöskirjansa käsittelee talouskasvun teorian ja kasvupolitiikan historiaa Suomessa 1800-luvun loppupuolelta toiseen maailmansotaan. Mikkonen on tämän teoksen toinen toimittaja.

FM, YTM **Mikko Rapo** tekee historian väitöskirjaa sotienjälkeisen asutustoiminnan kokemushistoriasta Tampereen yliopistossa.

FM **Fanny Reinikka** tekee Helsingin yliopistossa väitöskirjaa historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelmassa. Hänen työn alla

oleva väitöskirjansa käsittelee miespalvelijoita ja miesten palvelu-aloja Helsingissä vuosina 1880–1930.

Osmo Soininvaara on poliitikko ja tietokirjailija. Tietokirjois-
saan hän on käsitellyt muun muassa suomalaista sosiaaliturvaa,
työajan lyhentämistä sekä yhteiskuntapolitiikkaa yleisesti.

Aino Tiihonen työskentelee valtio-opin tutkijatohtorina Tam-
pereen yliopistossa. Hänen vuonna 2022 tarkastettu väitöstutki-
muksensa käsittelee työväenluokkaisten äänestäjien puolueva-
lintoja 2010-luvun Suomessa. Tiihosen keskeisiä tutkimusalueita
ovat poliittinen osallistuminen, poliittinen sosialisatio, poliit-
tiset arvot ja asenteet sekä vaalitutkimus. Tiihonen on Suomen
vaalitutkimuskonsortion johtoryhmän jäsen.

FM, KM **Anna Warsell** on väitöskirjatutkija Tampereen yliopis-
ton historian tohtorihjelmassa. Väitöskirja käsittelee maalaisyh-
teisön toipumista sisällissodasta.

Väki Voimakas -sarjassa aiemmin (1985-2022) ilmestyneet kirjat

Väki Voimakas 35: *Henkinen työväki*. Toim. Antti Harmainen ja Mikko Kemppainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2022, 349 s.

Väki Voimakas 34: *Työväki ja seksi. Aatteet, normit ja kokemukset*. Toim. Matias Kaihovirta ja Tiina Lintunen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2021, 357 s.

Väki Voimakas 33: *Valvottu ja kuritettu työläinen*. Toim. Leena Enbom, Pete Pesonen, Sami Suodenjoki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2020, 294 s.

Väki Voimakas 32: *Työväestö ja demokratia*. Toim. Ilkka Kärrylä, Pete Pesonen, Anna Rajavuori. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 344 s.

Väki Voimakas 31: *Sisällissodan jäljet*. Toim. Tiina Lintunen ja Anne Heimo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 354 s.

Väki Voimakas 30: *Työväki kumouksessa*. Toim. Sami Suodenjoki ja Risto Turunen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 274 s.

Väki Voimakas 29: *Työväki ja sivistys*. Toim. Sakari Saaritsa ja Sinikka Selin. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2016, 440 s.

Väki Voimakas 28: *Työläisperhe arjessa ja kriiseissä*. Toim. Kirsi-Maria Hytönen ja Tuomas Laine-Frigren. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015, 275 s.

Väki Voimakas 27: *Työväestö ja hyvinvointi*. Toim. Matti Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2014, 272 s.

Väki Voimakas 26: *Työväki ja liikunta*. Toim. Erkki Vasara. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2013, 205 s.

Väki Voimakas 25: *Työväki maahanmuuttajana*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kirsi Hänninen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2012. 252 s.

Väki Voimakas 24: *Työtä tekee mies, nainen*. Toim. Eerika Koskinen-Koivisto ja Kirsi-Maria Hytönen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2011. 229 s.

Väki Voimakas 23: *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toim. Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2010. 298 s.

Väki Voimakas 22: *Työväki ja kokemus*. Toim. Kati Launis ja Marko Tikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2009. 198 s.

Väki Voimakas 21: *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Toim. Matti Hannikainen ja Pia Lohikoski. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2008. 228 s.

Väki Voimakas 20: *Pärjäämisen ajat – horjuvat työt*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2007. 245 s.

Väki Voimakas 19: *Kansalaisvaikuttaminen ajassa*. Toim. Inkeri Ahvenisto ja Kirsi Mäki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2006. 300 s.

Väki Voimakas 18: *Työväestön rajat*. Toim. Matti Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2005. 216 s.

Väki Voimakas 17: *Ruumiita ja mustelmia – Näkökulmia väkival-
lan historiaan*. Toim. Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius. Työväen
historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2004. 218 s.

Väki Voimakas 16: *Työväen verkostot*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kari Teräs. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2003. 266 s.

Väki Voimakas 15: *Työväki ja tunteet*. Toim. Elina Katainen ja Pirkko Kotila. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2002. 295 s.

Väki Voimakas 14: *Ammattia oppimassa*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2001. 289 s.

Väki Voimakas 13: *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Toim. Joni Krekola, Kirsti Salmi-Niklander ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2000. 219 s.

Väki Voimakas 12: *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*. Toim. Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1999. 204 s.

Väki Voimakas 11: *Aave vai haave?* Toim. Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1998. 364 s.

Väki Voimakas 10: *Työväestö ja kansakunta*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 281 s.

Väki Voimakas 9: *Talonpoikainen sosialisti – Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana*. Toim. Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 139 s.

Väki Voimakas 8: *Äänekäs kansa*. Toim. Pauli Kettunen, Raimo Parikka ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1996. 152 s.

Väki Voimakas 7: *Työ ja työttömyys*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1994. 368 s.

Väki Voimakas 6: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Pertti Haapala. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1993. 154 s.

Väki Voimakas 5: *Myytit ja symbolit*. Toim. Ulla-Maija Peltonen ja Kirsti Stenvall. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1991. 144 s.

Väki Voimakas 4: *Suomi 1917–1918*. Toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen ja Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1990. 388 s.

Väki Voimakas 3: *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Toim. Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen ja Juha Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1987. 213 s.

Väki Voimakas 2: *Tutkimus ja työväenkulttuuri*. Toim. Kirsti Stenvall ja Timo Holmalahti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1986. 141 s.

Väki Voimakas 1: *Työväen historiaa ja perinnettä*. Toim. Jouko Jaakkola ja Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1985. 159 s.